konkurs

biber 04

biber 04

. конкурс за краток расказ .
. konkurs për tregim të shkurtër .
. konkurs za kratku priču .

Beograd | Sarajevo, 2021.

biber 04

Aleksandra Jovanović · Alma Tabak · Анета Велкоска · Besa Morina · Bojan Krivokapić · Boško Lomović · Dinko Telećan · Goran Paladin · Hoja Ogrizović · Irena Skopljak Barić · Јелена Калајџија · Јована Матевска Атанасова · Maja Halapir · Marijana Čanak · Mihovil Rismondo · Милан Воркапић · Milena Babić · Milica Rašić · Nikola Nikolić · Nikola Petrović · Petra Rapaić · Сања Трпковска · Senad Jusić · Vesa Qena

Издавач | Botues | Izdavač:

Centar za nenasilnu akciju Sarajevo | Beograd

Тимот на Бибер | Ekipi i Biberit | Biber tim:

Ана Битољану · Davorka Turk · Ivana Franović · Katarina Milićević · Qerim Ondozi · Radomir Radević

Подготвиле | Përgatitur nga | Priredile:

Ivana Franović · Katarina Milićević · Davorka Turk

Превод | Përkthimi | Prevod:

Borislav Pavlovski · Ѓоко Здравески · Ђорђе Божовић · Иван Шопов · Irena Šentevska · Kreshnik Ajdini · Qerim Ondozi

Лектура | Lektura | Lektura:

Aleksandra Zrinušić · Arsim Jonuzi · Бобан Карапејовски · Jelena Angelovski · Mirjana Evtov · Татјана Б. Ефтимоска

Дизајн на кориците | Dizajni i kopertinave | Dizajn korica:

Marija Vidović

Печати | Shtyp | Štampa: Standard 2, Beograd

ISBN 978-86-89845-13-6

Objavljivanje ove knjige je pomoglo Ministarstvo za ekonomsku saradnju i razvoj Savezne Republike Nemačke (BMZ)

Содржина

6 Предговор
7 Соопштение на жирито

26 Размена, *Маријана Чанак*
44 Триаголник, *Маја Халапир*
57 Гостин, *Беса Морина*
74 Битка изутрина, *Александра Јовановиќ*
84 Антифада, *Никола Николиќ*
90 Пас апорт, *Сања Трпковска*
118 Големото жолто куче, *Бошко Ломовиќ*
126 Воен чистач, *Анета Велкоска*
136 Не зборувај лошо за мртвите, *Јована Матевска Атанасова*
162 Како Дадо стана дрво, *Сенад Јусиќ*
179 Елек, *Динко Телеќан*
196 Море, *Бојан Кривокапиќ*
211 Иконата на Св. Јован, *Хоја Огризовиќ*
226 Птички, *Бојан Кривокапиќ*
242 Мирис, *Милица Рашиќ*
258 Куќичка во шумата, *Алма Табак*
272 Малини, *Горан Паладин*
285 Кројф, *Милена Бабиќ*
298 Тераси, *Миховил Рисмондо*
315 Мачиња во ѕидовите, *Никола Петровиќ*
326 Вкусот на путер од кикирики, *Веса Ќена*
346 Игра: Крај, *Ирена Скопљак Бариќ*
358 Мустаќи на стапче или Којзнае која (прва и последна) за војната, *Јелена Калајџија*
373 Мојот братучед, *Петра Рапаиќ*
390 Нема да ми веруеш, *Милан Воркапиќ*

395 Биографски белешки

Përmbajtja

9 Parathënie
10 Kumtesa e jurisë

21 Shkëmbimi, *Marijana Çanak*
39 Trekëndëshi, *Maja Halapir*
52 Mysafiri, *Besa Morina*
71 Beteja me mëngjes, *Aleksandra Jovanoviq*
81 Antifada, *Nikolla Nikolliq*
95 Pas aport, *Sanja Tërpkovska*
112 Qeni i madh i verdhë, *Boshko Lomoviq*
129 Pastruesi i luftës, *Aneta Vellkoska*
142 Mos fol keq për të vdekurit!, *Jovana Matevska Atanasova*
158 Si u bë Dado pemë, *Senad Jusiq*
173 Jeleku, *Dinko Teleqan*
191 Deti, *Bojan Krivokapiq*
206 Ikona e Shën Jovanit, *Hoja Ogrizoviq*
222 Zogëzat, *Bojan Krivokapiq*
237 Aroma, *Milica Rashiq*
253 Shtëpiza në pyll, *Alma Tabak*
268 Mjedrat, *Goran Paladin*
281 Krojf, *Milena Babiq*
294 Tarracat, *Mihovil Rismondo*
309 Kotelet në mure, *Nikolla Petroviq*
322 Shija e gjalpit të kikirikut, *Vesa Qena*
341 Loja: Fundi, *Irena Skopljak Bariq*
355 Mustaqet në shkopth apo Kushedi se cili (i pari dhe i fundit) për luftën, *Jelena Kalajxhija*
367 Vëllai im, *Petra Rapaiq*
385 S'ki me m'besu, *Milan Vorkapiq*

403 Shënime biografike

Sadržaj

12 Predgovor
13 Saopštenje žirija

16 Razmjena, *Marijana Čanak*
34 Trokut, *Maja Halapir*
62 Gost, *Besa Morina*
68 Bitka izjutra, *Aleksandra Jovanović*
78 Antifada, *Nikola Nikolić*
100 Pas aport, *Sanja Trpkovska*
106 Veliki žuti pas, *Boško Lomović*
132 Vojni čistač, *Aneta Velkoska*
147 Ne govori ružno o mrtvima, *Jovana Matevska Atanasova*
154 Kako je Dado postao drvo, *Senad Jusić*
168 Prsluk, *Dinko Telećan*
186 More, *Bojan Krivokapić*
202 Ikona svetog Jovana, *Hoja Ogrizović*
218 Ptičice, *Bojan Krivokapić*
232 Miris, *Milica Rašić*
248 Kućica u šumi, *Alma Tabak*
264 Maline, *Goran Paladin*
278 Krojf, *Milena Babić*
290 Terase, *Mihovil Rismondo*
304 Mačići u zidovima, *Nikola Petrović*
330 Ukus putera od kikirikija, *Vesa Qena*
336 Igra: Kraj, *Irena Skopljak Barić*
352 Brkovi na štapiću ili Ko zna koja (prva i posljednja) o ratu, *Jelena Kalajdžija*
362 Moj brat, *Petra Rapaić*
380 Neš mi vjerovati, *Milan Vorkapić*

410 Biografske bilješke

Предговор

Пред вас се дваесет и петте раскази што на четвртиот конкурс Бибер се избрани да бидат објавени во оваа повеќејазична збирка.

Бибер е конкурс за краток ангажиран расказ на албански, македонски, босански, хрватски, српски и црногорски јазик. Темата на конкурсот е помирување во контекст на оставнината/наследството на војните и насилството во земјите од поранешна Југославија, а доаѓаат предвид и раскази што можат да придонесат за подобро разбирање меѓу луѓето, намалување на омразата и разградување на предрасудите, антивоени раскази, раскази што се занимаваат со соочување со минатото, разградување на сликата за непријателите, сочувство за другите, храбри раскази што се осмелуваат да одат во „непријателски“ чевли, раскази што ги поместуваат границите и ни ги отвораат патиштата да градиме поизвесна, побезбедна и послободна иднина за сите. Конкурсот го организира тимот Бибер на Центарот за ненасилна акција Сараево – Белград.

На четвртиот конкурс за краток расказ Бибер пристигнаа околу 750 дела. Жирито на овој конкурс беше во следниот состав: Татјана Громача, Антон Беришај и Селведин Авдиќ.

Првите три наградени раскази се:

Прва награда: „Птички“ на авторот Бојан Кривокапиќ од Нови Сад;

Втора награда: „Куќичка во шумата“ на авторката Алма Табак од Сараево;

Трета награда: „Триаголник“ на авторката Маја Халапир од Самобор.

Покрај наградените, во збирката ќе се најдат уште дваесет раскази што ги избра жирито и два што ги избра организацискиот тим.

Авторки и автори на расказите се: Александра Јовановиќ од Врање, Анета Велкоска од Скопје, Беса Морина од Приштина, Бојан Кривокапиќ од Нови Сад, Бошко Ломовиќ од Горњи Милановац, Динко Телеќан од Загреб, Горан Паладин од Загреб, Хоја Огризовиќ од Нови Сад, Ирена Скопљак Бариќ од Врбовец, Јелена Калајџија од Бијелина, Јована Матевска Атанасова од Битола, Маријана Чанак од Нови Жедник, Миховил Рисмондо од Загреб, Милан Воркапиќ од Врњачка Бања, Милена Бабиќ од Крушевац, Милица Рашиќ од Ниш, Никола Николиќ од Подгорица, Никола Петровиќ од Белград, Петра Рапаиќ од Нови Сад, Сања Трпковска од Скопје, Сенад Јусиќ од Бугојно и Веса Ќена од Приштина.

Им се заблагодаруваме на сите што се пријавија на конкурсот.

Тимот на Бибер

Соопштение на жирито

Жирито на Бибер би сакало да им се заблагодари на сите учеснички и учесници што се пријавија на овој конкурс, со што, секој на свој и единствен начин, дадоа поддршка на идејата за миротворство, разбирање и поврзување меѓу луѓето. Им честитаме на сите, а особено на авторите на наградените раскази.

Водејќи се од литерарните вредносни судови за наградата, ги одбравме следните три раскази:

1. Птички;
2. Куќичка во шумата;
3. Триаголник.

Исто така, би сакале посебна да ги пофалиме расказите „Мачиња во ѕидовите“, „Малини“ и „Мустаќи на стапче или Којзнае која за војната“.

За зборникот раскази на Бибер избравме уште дваесет и два раскази, кои според нашиот суд оставија најсилен впечаток. Тие се:

„Гостин“, „Вкусот на путер од кикирики“, „Антифада“, „Битка изутрина“, „Игра: крај“, „Размена“, „Воен чистач“, „Не зборувај лошо за мртвите“, „Елек“, „Мирис“, „Големото жолто куче“, „Мојот братучед“, „Мустаќи на стапче или Којзнае која за војната“, „Малини“, „Мачиња во ѕидовите“, „Пас апорт“, „Иконата на Свети Јован“, „Како Дадо стана дрво“, „Тераси“ и „Море“.

Во оваа пригода, како овогодишно жири, сакаме уште еднаш да им се заблагодариме на сите што оваа година се пријавија и да ги повикаме афирмираните и неафирмираните автори да се пријават на идните конкурси на Бибер. Наше мислење е дека овој конкурс претставува многу добар и особено потребен простор за литерарна комуникација меѓу авторите од балканските земји, што посебно би сакале да го поздравиме како позитивен пример за комуникација, запознавање и зближување.

Селведин Авдиќ, Антон Беришај и Татјана Громача

Parathënie

Para jush janë 25 tregime që u zgjodhën për t'u botuar në këtë përmbledhje shumëgjuhëshe në konkursin e katërt Biber.

Biber është konkurs për tregim të shkurtër, të angazhuar në gjuhën shqipe, maqedonase, boshnjake, kroate, serbe dhe malazeze. Tema e konkursit është pajtimi në kontekstin e trashëgimisë së luftërave dhe dhunës në vendet e ish-Jugosllavisë, ndërsa paraysh merren edhe tregimet që mund të kontribojnë për mirëkuptim më të madh mes njerëzve, që zbusin urrejtjen dhe thyejnë paragjykimet, tregime kundër luftës, tregime rreth ballafaqimit me të kaluarën, thyerje të imazheve për armikun, tregime të dhembshurisë për të tjerët, tregime të guximshme që guxojnë të ecin me këpucë "të armikut", tregime që lëvizin kufijtë dhe hapin rrugën për të ndërtuar një të ardhme më të qartë, më të sigurtë dhe më të lirë për të gjithë. Konkursin e organizon ekipi Biber nga Qendra për Veprim të Padhunshëm Sarajevë-Beograd.

Rreth 750 tregime mbërritën në konkursin e katërt për tregimin e shkurtër Biber. Juria e këtij konkursi përbëhej nga: Tatjana Gromaça, Anton Berishaj dhe Selvedin Avdiq.

Tri tregimet e shpërblyera janë:

Çmimi i parë: "Zogëzat" nga Bojan Krivokapiq nga Novi Sadi

Çmimi i dytë: "Shtëpiza në pyll" nga Alma Tabak nga Sarajeva

Çmimi i tretë: "Trekëndëshi" nga Maja Halapir nga Samobori

Përveç tregimeve të vlerësuara, përmbledhja përmban edhe 20 tregime të zgjedhura nga juria dhe dy të zgjedhura nga ekipi organizues. Autoret dhe autorët e tregimeve janë: Aleksandra Jovanoviq nga Vranja, Aneta Velkoska nga Shkupi,

Besa Morina nga Prishtina, Bojan Krivokapiq nga Novi Sadi, Boshko Lomoviq nga Gornji Milanovaci, Dinko Teleqan nga Zagrebi, Goran Paladini nga Zagrebi, Hoja Ogrizoviq nga Novi Sadi, Irena Skopljak Baric nga Vërboveci, Jelena Kalajdzija nga Bijeljina, Jovana Matevska-Atanasova nga Manastiri, Mariana Canak nga Novi Zedniku, Mihovil Rismondo nga Zagrebi, Milan Vorkapiq nga Vërnjaçka Banja, Milena Babiq nga Krushevaci, Milica Rashiq nga Nishi, Nikolla Nikolliq nga Podgorica, Nikolla Petroviq nga Beogradi, Petra Rapaiq nga Novi Sadi, Sanja Tërpkovska nga Shkupi, Senad Jusiqi nga Bugojno dhe Vesa Qena nga Prishtina.

I falënderojmë të gjithë ata që iu përgjigjën konkursit.
Ekipi Biber

Kumtesa e jurisë

Juria e Biberit dëshiron t'i falënderojë të gjithë pjesëmarrësit dhe pjesëmarrëset që i janë përgjigjur këtij konkursi, me ç'rast, secili në mënyrën e vet unike i ka dhënë mbështetjen idesë së krijimit të paqes, mirëkuptimit dhe lidhjes mes njerëzve. Përgëzime për secilin, sidomos fituesit e tregimeve të shpërblyera.

Duke u nisur nga gjykimi i vlerave letrare për shpërblim kemi përzgjedhur tri tregimet në vijim:

1. Zogëzat
2. Shtëpiza në pyll
3. Trekëndëshi

Po ashtu, mirënjohje të posaçme dëshirojmë t'u shprehim tregimeve "Kotelet në mure", "Mjedrat" dhe "Mustaqet në shkopth apo Kushedi se cili për luftën".

Për përmbledhjen e Biberit, kemi zgjedhur edhe 22 tregime, të cilat për mendimin tonë lanë përshtypjen më mbresëlënëse. Këto tregime janë:

"Mysafiri", "Shija e gjalpit të kikirikut", "Antifada", "Beteja në mëngjes", "Loja: Fundi", "Shkëmbimi", "Pastruesi i luftës", "Mos fol keq për të vdekurit!", "Jeleku", "Aroma", "Qeni i madh i verdhë", "Vëllai im", "Mustaqet në shkopth apo kushedi se cili për luftën", "Mjedrat", "Kotelet në mure", "Pas aport", "Ikona e Shën Jovanit", "Si u bë Dado pemë", "Tarracat" dhe "Deti".

Me këtë rast, si juri e këtij viti, dëshirojmë të falënderojmë edhe një herë të gjithë ata që u përgjigjën sivjet dhe të ftojmë autorët e afirmuar dhe të paafirmuar t'u përgjigjen konkurseve të ardhshme Biber. Konsiderojmë se ky konkurs ofron një hapësirë tejet të mirë dhe shumë të nevojshme për komunikim letrar mes vendeve të Ballkanit, dhe këtë duam ta përshëndesim në veçanti si shembull pozitiv i komunikimit, njohjes dhe përafrimit.

Selvedin Avdiq, Anton Berishaj dhe Tatjana Gromaça

Predgovor

Pred vama je 25 priča koje su na četvrtom konkursu Biber izabrane da budu objavljene u ovoj višejezičnoj zbirci.

Biber je konkurs za kratku, angažovanu priču na albanskom, makedonskom, bosanskom, hrvatskom, srpskom i crnogorskom jeziku. Tema konkursa je pomirenje u kontekstu zaostavštine ratova i nasilja u zemljama bivše Jugoslavije, a dolaze u obzir i priče koje mogu da doprinesu boljem razumevanju među ljudima, smanjenju mržnje i razgradnji predrasuda, antiratne priče, priče koje se bave suočavanjem s prošlošću, razgradnjom slika o neprijateljima, saosećanjem sa drugima, hrabre priče koje se usuđuju da hodaju u „neprijateljskim" cipelama, priče koje pomeraju granice i otvaraju nam puteve da gradimo izvesniju, bezbedniju i slobodniju budućnost za sve. Konkurs organizuje Biber tim Centra za nenasilnu akciju Sarajevo-Beograd.

Na četvrti konkurs za kratku priču Biber pristiglo je oko 750 radova. Žiri ovog konkursa bio je u sledećem sastavu: Tatjana Gromača, Anton Berishaj i Selvedin Avdić.

Prve tri nagrađene priče su sledeće:

Prva nagrada: „Ptičice" autora Bojana Krivokapića iz Novog Sada

Druga nagrada: „Kućica u šumi" autorke Alme Tabak iz Sarajeva

Treća nagrada: „Trokut" autorke Maje Halapir iz Samobora

Pored nagrađenih priča, u zbirci će se naći još 20 priča koje je izabrao žiri i dve koje je izabrao organizacioni tim. Autorke i autori priča su: Aleksandra Jovanović iz Vranja, Aneta Velkoska

iz Skoplja, Besa Morina iz Prištine, Bojan Krivokapić iz Novog Sada, Boško Lomović iz Gornjeg Milanovca, Dinko Telećan iz Zagreba, Goran Paladin iz Zagreba, Hoja Ogrizović iz Novog Sada, Irena Skopljak Barić iz Vrbovca, Jelena Kalajdžija iz Bijeljine, Jovana Matevska Atanasova iz Bitolja, Marijana Čanak iz Novog Žednika, Mihovil Rismondo iz Zagreba, Milan Vorkapić iz Vrnjačke Banje, Milena Babić iz Kruševca, Milica Rašić iz Niša, Nikola Nikolić iz Podgorice, Nikola Petrović iz Beograda, Petra Rapaić iz Novog Sada, Sanja Trpkovska iz Skoplja, Senad Jusić iz Bugojna i Vesa Qena iz Prištine.

Zahvaljujemo svima koji su se odazvali na konkurs.
Biber tim

Saopštenje žirija

Biberov žiri želio bi zahvaliti svim učesnicama i učesnicima jer su se odazvali na ovaj konkurs, čime su, svatko na svoj i jedinstven način, dali podršku ideji mirotvorstva, razumijevanja i povezivanja među ljudima. Čestitamo svima, a naročito autorima nagrađenih priča.

Vodeći se literarnim vrijednosnim sudovima za nagradu smo odabrali slijedeće tri priče:

1. Ptičice
2. Kućica u šumi
3. Trokut

Također, posebnu bismo pohvalu željeli dati pričama „Mačići u zidovima“, „Maline“ i „Brkovi na štapiću ili tko zna koja o ratu“.

Za Biberov zbornik priča odabrali smo još 22 priče, koje su po našem sudu ostavile najupečatljiviji dojam. To su slijedeće priče:

„Gost“ (Mysafiri), „Ukus putera od kikirikija“ (Shija e gjalpit të kikirikut), „Antifada“, „Bitka izjutra“, „Igra: kraj“, „Razmjena“, „Vojni čistač“ (Воен чистач), „Ne govori ružno o mrtvima“ (Не зборувај лошо за мртвите), „Prsluk“, „Miris“, „Veliki žuti pas“, „Moj brat“, „Brkovi na štapiću ili ko zna koja o ratu“, „Maline“, „Mačići u zidovima“, „Pas aport“ (Пас апорт), „Ikona Svetog Jovana“, „Kako je Dado postao drvo“, „Terase“ i „More“.

Ovom prilikom kao ovogodišnji žiri još jednom želimo zahvaliti svima koji su se ove godine odazvali i pozvati i afirmirane i neafirmirane autore da se odazovu na iduće Biberove konkurse. Naše je mišljenje kako ovaj konkurs predstavlja jako dobar i naročito potreban prostor za literarnu komunikaciju među autorima balkanskih zemalja, što bismo posebno željeli pozdraviti kao pozitivan primjer komunikacije, upoznavanja i zbližavanja.

Selvedin Avdić, Anton Berishaj i Tatjana Gromača

Razmjena

Shkëmbimi

Размена

Razmjena

Marijana Čanak

Gledam odozgo kako se loptaju mojom otkinutom glavom. Loču, loptaju se, pucaju u nebo. Žao mi ptica više nego mene. Meni ovdje ništa ne manjka, ni ta glava što sam je nosio i što me vodila. Tamo kud idem, mogu i bezglav. Al ne krećem još, čekam da me se dolje okanu, da pođem s mirom. Ne znam koliko će trajati. Stara kad je čula, krik joj se u grlu skamenio. Stari je goloruk pošao da me traži, hoće da me sastavi i da obilježi mjesto gdje sam pao. Lunja kroz šumu, a ja ga odozgo na kriv trag navodim, samo da na ove pijane pustahije ne nabasa. Nek moju glavu natakare nekom drugom nesretniku, nek mi otpilaju noge i daju kome treba, ni za šta ne marim, samo za komad tišine, al' da nije grobna. Jebem ti zemlju! Što je više branimo, sve više nas guta. Buraz još nije čuo za mene, tek će me njegova muka saplitati. Kako da čuje kad iz tenka ne izbija, prolazi kroz one kuće ko da su kartonske. Kud taj prođe i duhovi ispod pragova bježe. Pri kraju je sve ovo, al neće na dobro izaći. Odozgo sam i bez očiju dalekovid. Vidim kako staroj iz kičme izrasta gavranovo krilo, sva se savila pod crnim perjem, ni da makne. Starom se oči ugasile, pa još dugo živi tako mrtav. Buraz se primirio, ima kuću daleko od kuće. Žena mu je po drugi put noseća i dobro podnosi, mora da će biti muško. Ako mu po meni daju ime, nikad mira neću naći!

*

Zanoćimo kraj neke močvare. Dlanom obrišem čelo, zamiriše krv i pokapa zemlju. Nisam ranjen, noć je gusta od krvoloka komaraca. Što čuvamo ovu baruštinu, niko ne zna. Priviđa mi se buraz iz noći u noć. Nasmijan, čist, ko iz drugog svijeta, širi ruke i prilazi, samo što ne zapjeva. - *Dane!* - šapnem kroz mrakčinu. - *Jesi to ti? Danko!* Kako ga oslovim, tako iščili. Onda mu glava opet izroni ni iz čega, samo što se ne sudarimo. - *Imaš li duvana?* - pitam ga, a on se maši za džep, izvadi kutiju, pa se u nju uvuče ko para, a kutija se raspukne. Drugi put je sjeo kraj mene, pa me kucka po čelu, ko da provjerava dal sam pravi. Zamahnem da ga ćušnem, al mi ruka samo prođe kroz njega, a on se opet sastavi ko da ništa nije bilo. Crče smijući se. - *Kako su starci?* - pitam ga. - *Znaš li šta?* On klimne glavom ko da zna sve, al ne izusti ni riječ. Nekad ne znam priviđam li se ja njemu il on meni, a opet vidim da ovi vražji komarci na njega neće.

*

Toplo je, a majka mi navlači široki vuneni džemper. Znojim se pod njim, vunica me žari i grebe. Ni ne zaustim, majka već digne ruku da me ućutka. Otkako smo ovdje, jedva govorimo, slušam samo njene ruke. Možda misli da nam ćutanjem špara snagu, da ćemo postati nevidljive ako se u tišinu zavučemo, da ćemo sačuvati glave. I ne samo glave. Majka hoće cijelu da me sačuva. Juče je iskidala svoju podsuknju, pa mi je to platno zatezala oko golih grudi. Zatezala je krvnički, ko da cijedi život iz mene. Iscijedićе me u kakvu bočicu ili na dlan, pa će me posrkati do posljednje kapi, a onda će me čuvati svojim tijelom ko što me nekad čuvala. Tako sam to sebi objasnila i stiskala sam oči da iz njih ni kapljica ne pobjegne. Ispod širokog džempera zazidana sam u majčinu podsuknju. Boli me, trne mi tijelo, nosim ga ko da nije moje, kožu bih sa sebe odrala koliko se češem po glavi i vratu. Sva sam u krastama, kako jednu zgulim, druga se napravi, ko da po sebi rasađujem neka smrdljiva sazviježđa. Majku to smiruje, strah joj utihne u očima kad mi vidi nagrđeno lice. Oko

nas su druge žene, nijedna nije starica, ali nijednu ne mogu zamisliti mladu osim svoje majke. Trgamo potkošulje i stavljamo ih među noge kad prokrvarimo. Sitna djeca najlakše zarade uši, pa se od njih za gamad otimamo ko za blago, nastanjujemo ih na sebe. Čuvamo se da stražarima ne pogledamo u oči, a umirilo bi nas da u njima spazimo gađenje. Čekamo razmjenu: glava za glavu, broj za broj. Ponekad noću usnim da sam napolju, na obali nekog osunčanog jezera, pa se iz sna trgnem čim ugledam ribe kako su se sjatile da mi vidaju kraste na obrijanoj glavi.

*

Stigao sam, dočekala me ovdje cijela svita. Prave gozbu, toče rakiju, vesele se što me vide. Kažu: - *Za čas je prošlo! Bolje da nisi ni odlazio za toliko!* Onda udare u smijeh da se sve ori i odzvanja, a paktovi i zavjeti popucaju ko staklo, samo ja hodam po srči: jesam uludo živio ili umro? Dolje su mi skupili i posložili kosti, udarili krst, uklesali ime. Zapale svijeću da mi osvijetli put, pa zapomažu i nariču, saplićу me tim glasovima, njihovu tugu nosim ko bukagije. Kukaju dok traje svijeća. Onda opet po mraku idem, računam neko će preda me izići. Djed mi dođe prvi, jedva ga pamtim, a sad smo se u trenu poznali. - *Kud si ti uranio?* - kaže sav namrgođen, a smije se ispod brka. - *Ajde kući!* - naredi, a ja pomislim da me šalje natrag, kad on mene sa sobom povuče. Tad mi spadoše one bukagije od stvrdnutih suza, ophrva me lakoća, moji me više ne trgaju odozdo. Za djedom se pojavili ostali, priredili doček, okrijepili me od duga puta. Pitaju me radi čega se dolje istrebljujemo, koliko će nas još za mnom doći, ginu li mlađi od mene, koliko smo zemlje iskvarili krvlju, gdje se mislimo vraćati, šta ćemo jesti kad zemlja počne da nam bljuje trule kosti. Ništa ne znam da im kažem. - *Puno vas gine, a slabo dolazite* - kaže mi djed, pa pripali lulu, otpuhne kolut dima i ostavi me da kroz njega gledam ko kroz dalekozor. Strava mi kosti isprevrtala! Vidim mrtve koji ne znaju da su mrtvi, neki stoje u razrušenim zidinama zataknuti ko čavli, drugi još jurišaju, povode se za mirisom krvi, lutaju zemljom,

podbunjuju žive, zavijaju nad svojim raskomadanim tijelima ko bijesni vuci. - *Čudo je da si uspio prijeći* - kaže mi djed. - *Biće da si se zarekao da ćeš nam se prije ženidbe vratiti.* Otpuhne još jedan dim, a preda mnom se ukažu crne krilate vjeverice sa ženskim glavama. Kovitlaju unaokolo ko furije, kriče, bacaju se živim ženama na pupak, sišu im utrobe, pa na usta pljuju krv iz njihovih maternica. Djed nešto mrmlja o nerodnim godinama, krvavoj pšenici i djeci koja natraške hodaju. Opkolila me slabost. Da se jedna ista glava može dvaput izgubiti, dragovoljno bih je dao, samo da više ništa ne vidim i ne čujem. - *Nema se kud!* - dobaci djed, pa se obojica zakašljemo od dima. - *A naši?* - pitam. - *Jesu li naši dobro?* - *Znaš ko i ja* - reče starac.

*

Žena mi se udebelila, nit šta radi, nit miče iz kuće. Mene ima svukud, u kući ponajmanje. Kamion mi je kuća. Natočim litar šljive, litar spakujem za rezervu, pa vozim kud me pošalju. Znam svaki džep ove skučene zemlje, a na svome nikad neću biti. Svima valjam dok sam na putu, ženi ponajviše. Prestala je da me pita kud idem, gdje ću noćiti, kad se vraćam. Ni za tovar mi se više ne stara. - *Jel ti to voda u balonu?* - znala je da pita. - *Nego šta je* - kažem, pa se na njene oči nalijem tom vodom. - *Da nisi i ti žedna?* Ranije je znala da se prekrsti, sad samo odmahne rukom, ne troši vjeru na mene. Ćerke su mi odrasle, ni njima više nisam bitan, osim kad im ponestane para, a ponestaje taman da se održimo na okupu. Sa starijom smo se namučili. Povukla se u sebe, pa samo gleda u prazno ko da je zaboravila govoriti. Taman smo se skućili, nju upisali u gimnaziju, drugo nam dijete na putu, čini se da sve opet može biti dobro, a do nje ništa ne dopire. Obitava u svojoj ljušturi i uzgaja mrak. Svega sam se nagledao i ništa me nije satralo ko kad sam nju vidio kako britvom upisuje nekakve brojeve sebi pod kožu. Došlo mi da je živu oplakujem! - *Zbog male mi kaži, ne zbog mene* - stoput sam molio ženu. - *Šta ste tamo proživjele?* - *Isto što i svi drugi. Pusti. Vrijeme će odnijeti.* Nikad mi nije rekla. - *Da je vodimo psihologu?* - *Nije moje*

dijete ludo! - Što se sakati? - Prestaće! Prestala je nekako. Cijelu gimnaziju iz crnine nije izlazila, rukavi joj landaraju do koljena i kad je najveća žega. Sad ima nekakve cvjetove na bodljikavoj žici našarane po tim ožiljcima od britve. Nije tmurna ko što je bila. A mlađa je čudo, moja bi Dana vragu iz glave zlatne dlake počupala, ni od čega ta nema straha!

*

Kad su nas odveli u zarobljeništvo, bile smo same majka i ja. Kad su nas predavali na razmjeni, možda su nas predali više nego što su nas mogli prebrojiti. Naše tri glave za dvije njihove. Naše dvije i jedna ničija, mogla bi i njihova biti. Jedne je noći stražar zario čizmu u majčinu butinu. - *Diži se!* Nisam mu vidjela oči, al ih gledam svaki dan, sijaju ko zornjače. Majka kaže da su je vodili na saslušanje. Drugi put na rad. Zamišljam šta bi mogli raditi ženski zarobljenici. Sigurno ne beru pamuk, ne znam kopaju li grobnice ili stražarima peru noge. Majka o tome ne progovara. Kad smo izišle, potkošulja joj je bila cijela, za drugo ne znam. U novoj kući smo zaplakale. Prvo same, onda kad je otac stigao sa svojima, pa opet kad je baba zakukala za stricem. Dana je drukčija, nije zaplakala ni kad se rodila, a prodisala je odmah. Majka je za noć ostarila, a otac bi topovskom kuglom udario na komarca, samo dok rakiju ne nađe. Mene je umirivalo da zbrajam i popisujem glave. Svoju sam samo jednom obrijala. Ako tad nisam umrla od zime, neću ni od čega. Sad je dobro, vrijeme je ko voda. Nosi.

Shkëmbimi

Marijana Çanak

Shikoj nga lart se si ma shqelmojnë kokën e këputur. Dehen, shqelmojnë, gjuajnë në ajër. Më dhimbsen zogjtë më shumë se vetja. Mua këtu gjë s'më mungon, as ajo kokë që e mbaja e që më udhëhiqte. Atje nga shkoj, mundem edhe i pakokë. Por, nuk do të nisem ende, po pres të mbarojnë me mua poshtë, dhe të nisem i qetë. Nuk di edhe sa do të zgjasë. Plaka kur dëgjoi, gjëma iu ngri në fyt. Plaku duarbosh nisi të më kërkonte, donte të më bënte bashkë dhe të shënonte vendin ku vdiqa. Endet nëpër pyll, e unë nga lart e çoj në gjurmë të gabuara, vetëm të mos hasë në këta pijanecë të mbrapshtë. Le t'ia ngjesin kokën time ndonjë fatkeqi tjetër, le të mi këpusin këmbët dhe t'ia japin atij që i duhen, më s'më bëhet vonë, veç dua një fije qetësie, por të mos jetë ajo e varrit. Të qifsha tokën! Sa më shumë që e mbrojmë, aq më shumë na përpin. Vëllaçkoja ende nuk dëgjoi për mua, trishtimi i tij ka për të më shkatërruar. E si të dëgjojë kur nuk del nga tanku, kalon nëpër ato shtëpi thuajse janë nga kartoni. Nga kalon ai edhe fantazmat poshtë pragjeve ikin. Është drejt fundit krejt kjo, por nuk do të mbarojë mirë. Nga lart jam largpamës edhe pa sy. Po shoh se si plakës nga kurrizi po i mbin një krah korbi, u mbështoll krejt në pupla të zeza, as lëviz dot. Plakut sytë i janë shuar dhe jeton gjatë ashtu i vdekur. Vëllaçkoja u qetësua, ka shtëpinë larg shtëpisë. Gruan e ka me barrë për herë të dytë dhe mirë po mbahet, mbase do të jetë mashkull. Nëse ia vënë emrin tim, kurrë prehje nuk kam për të gjetur!

*

Kalojmë natën buzë një moçali. Me pëllëmbë fshij ballin, gjakut i vjen era dhe pikon në tokë. Nuk jam plagosur, nata është e errët nga gjaku i mushkonjave. Se përse e ruajmë këtë moçal, kush nuk e di. Më shfaqet vëllaçkoja natë pas nate. I buzëqeshur, i pastër, si nga bota tjetër, hap krahët dhe afrohet, gati t'ia thotë këngës. - *Dane!* - pëshpëris nëpër terr. - *A je ti? Danko!* Me t'iu drejtuar, avullohet. Pastaj koka sërish i mbin nga hiçi, gati të përplasemi. - *A ke duhan?* - e pyes, e ai kap xhepin, nxjerr kutinë, dhe futet brenda si avull, e kutia nuk prishet. Herën e dytë u ul pranë meje, më prek në ballë, sikur po shikonte në jam i vërtetë. Marr hov ta shtyj, por dora vetëm më kalon nëpër të, e ai sërish bëhet bashkë thuajse asgjë nuk ndodhi. Plas nga e qeshura. - *Si janë pleqtë?* - e pyes. - *Di gjë?* Ai pohon me kokë sikur di gjithçka, por nuk bën zë. Nganjëherë nuk e di në i shfaqem unë atij apo ai mua, e prapë shoh se këto mushkonja të mallkuara atë nuk e prekin.

*

Është nxehtë, e nëna më vesh një xhemper të madh leshi. Djersitem me të, leshi më nxeh dhe më gërvish. As që bëj zë, e nëna ngrit dorën të më heshtë. Që kur jam këtu, mezi flasim, dëgjoj vetëm duart e saj. Mbase mendon se me heshtje na kursen fuqinë, se do të bëhemi të padukshëm nëse zhytemi në heshtje, se do ta ruajmë kokën. Dhe jo vetëm kokën. Nëna dëshiron të më ruajë të tërën. Dje këputi kombinezonin e saj, dhe leckën ma lidhi rreth gjinjve cullakë. E lidhi me krejt fuqinë, sikur po e shtrydhte jetën nga unë. Do të më shtrydhë në ndonjë shishe a pëllëmbë, dhe do të më pijë deri në pikën e fundit, dhe pastaj do të më ruajë me trupin e saj siç më kishte ruajtur dikur. Kështu ia shpjegoja këtë vetes dhe mbyllja me forcë sytë që prej tyre të mos ikë asnjë pikë. Poshtë xhemperit të gjerë jam murosur në kombinezonin e nënës. Më dhemb, më mpihet trupi, e mbaj thuajse nuk është imi, kam për t'ia hequr lëkurën vetes sa shumë e kruaj kokën dhe qafën. Jam mbushur

puçrra, sa e heq njërën, më del tjetra, sikur po mbjell mbi mua yjësi kutërbuese. Nëna më qetëson, frika i shfaqet në sy kur ma sheh fytyrën e ngrysur. Rreth nesh ka gra të tjera, asnjëra plakë, por asnjërën nuk mund ta mendoj të re, përveç nënës sime. Shqyejmë kombinezonë dhe i fusim poshtë këmbëmi kur jemi me gjak. Të vegjëlve më së lehti u ngjiten morrat, e ne morrave u kapemi si thesarit, ua bëjmë shtëpi trupin tonë. Kujdesemi të mos i shikojmë rojet në sy, e do të qetësoheshim sikur në sytë e tyre të dallonim neveri. Presim shkëmbimin: kokë për kokë, numër për numër. Nganjëherë natën ëndërroj sikur jam jashtë, në breg të ndonjë liqeni me diell, dhe nga gjumi zgjohem posa shoh peshq që janë grumbulluar të m'i shohin puçrrat në kokën e rruar.

*

Mbërrita, këtu më priste krejt suita. Bëjnë gosti, pinë raki, gëzohen që më shohin. Thonë: - *Sa shpejt mbaroi! Më mirë të mos kishe shkuar fare për kaq pak!* Pastaj ia plasin së qeshurës dhe gjithçka jehon dhe kumbon, e paktet dhe besat thyhen si xhami, veç unë ec nëpër qelq: a kam jetuar apo vdekur kot? Poshtë m'i kanë bërë bashkë dhe radhitur kockat, kanë ngulitur kryqin, kanë gdhendur emrin. Ndezin qiriun të ma ndriçojë rrugën dhe qajnë e vajtojnë, më rrëmbejnë me ato zëra, trishtimin e tyre e mbaj si bukagi. Kukasin derisa digjet qiriu. Pastaj prapë shkoj nëpër terr, mendoj se dikush do të më dalë përpara. I pari më del gjyshi, mezi e mbaj mend, e tash jemi njohur sa hap e mbyll sytë. - *Nga qenke nisë kaq herët?* - më thotë krejt i ngrysur, e qesh poshtë mustaqeve. - *Hajde, në shtëpi!* - urdhëron, e unë mendoj se po më kthen prapa, e ai më tërheq nga vetja. Atëherë më ranë ato bukagi nga lotët e ngrirë, më pushton lehtësia, të mitë më nuk përpëliten poshtë. Me gjyshin u shfaqën të tjerët, kishin përgatitur pritje, më dhanë zemër për udhëtimin e gjatë. Më pyesin përse po shfarosemi atje poshtë, edhe sa do të vijnë pas meje, a po vdesin edhe më të rinjtë se unë, sa tokë kemi mbuluar me gjak, ku po mendojmë të kthehemi, çka do të hamë kur toka të nisë të vjellë kocka të

kalbura. Nuk di ç't'u them. - *Shumë po vdisni, e pak po vini* - më thotë gjyshi, dhe ndez çibukun, nxjerr një qark tymi dhe më lë të shoh nëpër të sikur nëpër dylbi. Frika m'i rrotullon kockat! Shoh të vdekur që nuk dinë se janë të vdekur, disa qëndrojnë në rrënoja të ngulur sikur gozhda, të tjerët ende marshojnë, joshen nga aroma e gjakut, bredhin, trazojnë të gjallët, rënkojnë mbi trupat e tyre të copëtuar sikur ujqër të egër. - Çudi që ia paske dalë të kalosh - më thotë gjyshi. - *Mbase je betuar se do të na kthehesh para martesës*. Nxjerr edhe një tym, e përpara më shfaqen ketrat krahëzeza me koka grash. Sillen rreth e rrotull si furi, piskatin, u hidhen grave të gjalla mbi kërthiza, ua thithin barkun, dha pastaj pështyjnë gjakun nga mitrat e tyre. Gjyshi mërmërit diçka për vitet që vijnë, për grurin e përgjakur dhe për fëmijët që ecin bythëpraptas. Më kaploi plogështia. Po të mund të humbej koka e njëjtë dy herë, do ta kisha dhënë me gjithë qejf, vetëm të mos shoh e të mos dëgjoj më asgjë. - *S'ke ku shkon!* - ma kthen gjyshi, dhe të dytë kollitemi nga tymi. - *E të tanët?* - pyes. - *A janë mirë të tanët? - Di aq sa unë* - tha plaku.

*

Më është trashur gruaja, as punon as lëviz nga shtëpia. Unë jam gjithandej, në shtëpi më së paku. Kamionin e kam shtëpi. Mbush një litër raki kumbulle, një tjetër litër rezervë, dhe shkoj ku të më çojnë. E di çdo cep të këtij vendi të rrudhur, e në shtëpi kurrë s'jam. Të gjithë më duan sa jam në rrugë, gruaja më së shumti. Më nuk më pyet se ku po shkoj, ku do të buaj, kur do të kthehem. As gjërat për rrugë më nuk m'i bën gati. - *Ujë ka në atë bidon?* - pyeste dikur. - *E çka tjetër* - them, dhe derdhem mbi sytë e saj me atë ujë. - *Mos ke edhe ti etje?* Dikur bënte kryqin, tani vetëm bën me dorë, s'e harxhon fenë në mua. Vajzat më janë rritur, as ato s'mërziten më për mua, vetëm kur mbesin pa para, e mbesin aq sa të vazhdojnë të jemi bashkë. Me të madhen kishim telashe. Ishte tërhequr në vete, dhe vetëm shikonte në një pikë thuajse kishte harruar të flasë. Taman zumë hapin, atë e regjistruam në gjimnaz, prisnim fëmijën e dytë, dukej se

gjithçka sërish mund të ishte prapë mirë, e asaj gjë s'i bënte përshtypje. Rron në guaskën e saj dhe kultivon errësirë. Kam parë ç'nuk kam parë dhe asgjë nuk më dërrmoi sa kur e pashë se si me një brisk po shkruante ca numra mbi lëkurën e saj. Më erdhi ta qaj për së gjalli! - *Për hir të vogëlushes më trego, jo për mua* - njëqind herë e lusja të shoqen. - *Ç'keni përjetuar atje? - Si gjithkush tjetër. Lëre atë punë. Koha do ta marrë me vete*. Kurrë s'më tregoi. - *Ta çojmë te psikologu? - Nuk më është çmendur fëmija! - Ç'po sakatoset ashtu? - Do të ndalet!* U ndal disi. Krejt gjimnazin nga terri nuk doli, mëngët e gjata deri te gjuri edhe në të nxehtët më të madh. Tash ka disa lule rreth telave me gjemba të vizatuara rreth atyre varrave nga brisku. Nuk është aq e ngrysur si përpara. E vogla është mrekulli, Dana ima edhe djallin do ta kishte futë në shishe, syri s'i bën tërr.

*

Kur na zunë rob, ishim vetëm nëna dhe unë. Kur na shkëmbyen, mbase na shkëmbyen më shumë se që mund ta numëronin. Tri kokat tona për dy të tyret. Dy tonat dhe një e askujt, mund të ishte edhe e tyre. Një natë rojtari e shqelmoi nënën me çizme. - *Çohu!* Nuk ia pashë sytë, por po i shoh përditë, shkëlqejnë si yje mëngjesi. Nëna thotë se e kishin marrë në pyetje. Herën tjetër të punonte. E marr me mend ç'mund të bëjnë gratë e robëruara. Sigurisht nuk mbledhin pambuk, nuk e di nëse hapin varre apo u lajnë këmbët rojeve. Nëna për këtë nuk flet. Kur dolëm, kombinezonin e kishte të tërë, tjetër gjë nuk di. Në shtëpinë e re ia krisëm vajit. Së pari vetëm, pastaj kur babai erdhi me të tijtë, dhe pastaj sërish kur gjyshja kukati për xhaxhain. Dana është ndryshe, nuk qau as kur lindi, e frymë mori menjëherë. Nëna u plak për një natë, e babai me gjylen e topit do ta mbyste mushkonjën vetëm të gjente rakinë. Mua më qetësonte të numëroja dhe të regjistroja koka. Timen vetëm një herë e pata rruar. Kur atëbotë nuk vdiqa nga të ftoftët, nuk do të vdes nga asgjë tjetër. Tash është mirë, koha është si uji. Të bart.

Përkthim: Qerim Ondozi

Размена

Марија́на Чанак

Гледам одозгора како ја шутираат мојата откината глава. Локаат, шутираат, пукаат во небото. Жал ми е за птиците повеќе отколку за мене. Мене овде ништо не ми фали, ни главата што ја носев и што ме водеше. Таму каде што одам, можам и безглав. Ама, уште не тргнувам, чекам да ме остават долу, да појдам со мир. Не знам колку ќе трае. Кога чу старата, крикот во грлото ѝ се скамени. Стариот голорак тргна да ме бара, сака да ме состави и да го обележи местото каде што паднав. Скита низ шумата, а јас одозгора го наведувам на погрешна трага, само да не налета на овие пијани разбојници. Нека ја стават мојата глава на некој друг несреќник, нека ми ги исечат нозете и нека му ги дадат кому што му требаат, не се грижам за ништо, само за парче тишина, но да не е гробна. Да ти ебам земјата! Колку повеќе ја браниме, толку повеќе нѐ голта. Брат ми уште не чул за мене, дури неговата мака ќе ме сплеткува. Како да слушне кога не излегува од тенкот, поминува низ оние куќи како да се картонски. Каде што ќе помине, и духовите под праговите бегаат. При крај е сето ова, ама нема да испадне на арно. Одозгора и без очи сум далековид. Гледам како на старата од ‘рбетот ѝ израснува гавраново крило, целата се свиткала под црни пердуви, ни да се мрдне. На стариот очите му згаснаа, па уште долго живее така мртов. Брат ми се смири, има куќа далеку од дома. Жена му по вторпат е бремена и

добро го поднесува тоа, мора да е машко. Ако му дадат име по мене, никогаш нема да најдам мир!

*

Ноќеваме покрај некое мочуриште. Го бришам челото со дланката, замирисува крвта и ја натопува земјата. Не сум ранет, ноќта е густа од комарци крволоци. Зошто го чуваме мочуриштево, никој не знае. Ми се привидува брат ми од ноќ во ноќ. Насмеан, чист, како од друг свет, ги шири рацете и приоѓа, само што не запејува. – *Дане!* – му шепнувам низ мракот. – *Ти ли си? Данко!* Како го повикувам, така се губи. Потоа главата повторно му изнурнува од никаде, само што не сме се судриле. – *Имаш ли тутун?* – го прашувам, а тој се фаќа за џебот, ја вади кутијата, па се вовлекува во неа како пареа, а кутијата се распукнува. Другпат седи крај мене, па ме потчукнува по челото, како да проверува дали сум вистински. Замавнувам да го чукнам, но раката само ми поминува низ него, а тој повторно се составува како ништо да не било. Цркнува од смеење. – *Како се старците?* – го прашувам. *Знаеш ли нешто?* Тој кимнува со главата како да знае сè, но не изговара ни збор. Некогаш не знам дали јас му се привидувам нему или тој мене, а повторно гледам дека овие проклети комарци не сакаат кај него.

*

Топло е, а мајка ми ми навлекува широк волнен џемпер. Се потам под него, волницата ме жари и ме гребе. Не сум ни зуцнал, а мајка ми веќе ја крева раката да ме замолчи. Откако сме овде, едвај зборуваме, ги слушам само нејзините раце. Можеби мисли дека молчењето ни ја штеди силата, дека ќе станеме невидливи ако се вовлечеме во тишина, дека ќе ги зачуваме главите. И не само главите. Мајка ми сака да ме зачува целиот. Вчера ја искина својата потсукња, па ми го затегнуваше тоа платно околу голите гради. Го затегнуваше крвнички, како да го цеди животот од мене.

Ќе ме исцеди во некакво шишенце или на дланка, па ќе ме исрка до последната капка, а потоа ќе ме чува со своето тело како што ме чувала некогаш. Така си го објаснив тоа себеси и ги стискав очите за да не побегне ни капка од нив. Под широкиот џемпер зазидана сум во мајчината потсукња. Ме боли, ми се здрвува телото, го носам како да не е мое, ќе ја одерам кожата од себе од што се чешам по главата и по вратот. Цела сум во красти, како што ќе излупам една, друга се прави, како да расадувам по себе некакви смрдливи созвездија. Тоа ја смирува мајка ми, стравот ѝ стивнува во очите кога ми го гледа нагрденото лице. Околу нас има други жени, ниедна не е старица, но ниедна не можам да ја замислам млада, освен својата мајка. Ги тргнуваме поткошулите и ги ставаме меѓу нозете кога ќе прокрвавиме. Ситните деца најлесно фаќаат вошки, па од нив за гадинките се грабаме како за богатство, ги населуваме на себе. Внимаваме да не ги погледнеме стражарите в очи, а би нѐ смирило да забележиме гадење во нив. Чекаме размена: глава за глава, број за број. Понекогаш ноќе сонувам дека сум надвор, на брегот на некое сончево езеро, па од сонот се тргнувам штом ги здогледувам рибите како навалуваат да ми ги видат крастите на избричената глава.

*

Стигнав, овде ме дочека цела свита. Прават гозба, точат ракија, се радуваат што ме гледаат. Велат: *„Помина за час! Подобро да не ни доаѓаше за толку!“* Потоа прснуваат во смеа, па сѐ се ори и одзвонува, а пактовите и заветите пукаат како стакло, само јас одам по срча: дали залудно живеев или умрев? Долу ми ги собраа и ми ги наредија коските, удрија крст, го вдлабија името. Палат свеќа да ми го осветли патот, па лелекаат, викаат, ме сплеткуваат со гласовите, нивната тага ја носам како окови. Лелекаат додека трае свеќата. Потоа повторно одам по мракот, сметам дека некој ќе излезе пред мене. Дедо ми доаѓа прв, едвај го паметам, а сега за

миг се познавме. *„Што си поранил?“* ме прашува целиот намуртен, а се смее под мустаќите. *„Ајде дома!“* наредува, а јас помислувам дека ме праќа назад, кога тој ме повлекува со себе. Тогаш ми паднаа оние окови од стврднати солзи, ме обзеде леснотија, моите веќе не ме тргаат одоздола. По дедо ми се појавија и другите, приредија дочек, ме окрепија од долгиот пат. Ме прашуваат зошто се истребуваме долу, уште колку ќе дојдат по мене, гинат ли помлади од мене, колку земја посипавме со крв, каде мислиме да се вратиме, што ќе јадеме кога земјата ќе почне да повраќа гнили коски. Ништо не знам да им кажам. *„Многу од вас гинат, а слабо доаѓате“*, ми вели дедо ми, па го пали лулето, дува круг чад и ме остава да гледам низ него како низ дурбин. Ужас ми ги испреврти коските! Гледам мртви што не знаат дека се мртви, некои стојат во разурнатите ѕидини заковани како клинци, други сè уште јуришаат, одат по мирисот на крвта, талкаат по земјата, ги креваат живите на бунт, завиваат над своите распарчени тела како бесни волци. *„Чудо е што успеа да преминеш“*, ми вели дедо ми. *„Сигурно си се заколнал дека ќе ни се вратиш пред женидбата.“* Дува уште еден чад, а пред мене се укажуваат црни крилести верверици со женски глави. Се вртат наоколу како фурии, крикнуваат, им се фрлаат на живите жени на папокот, им ги цицаат утробите, па од устата ја плукаат крвта од нивните матки. Дедо ми мрмори нешто за неродните години, крвавата пченица и децата што одат наназад. Ме опколи слабост. Да може една иста глава да се изгуби двапати, доброволно би ја дал, само повеќе да не гледам и да не слушам ништо. *„Нема каде!“* дофрла дедо ми, па двајцата се закашлуваме од чадот. *„А нашите?“* прашувам. *„Добро ли се нашите?“* – *„Знаеш колку и јас“*, рече старецот.

*

Жена ми се здебели, ниту прави нешто ниту мрднува од дома. Мене ме има насекаде, најмалку дома. Камионот

ми е куќа. Точам литар сливова, пакувам литар за резерва, па возам кај што ќе ме пратат. Го знам секое ќоше на оваа тесна земја, а никогаш нема да бидам на свое. На сите им чинам додека сум на пат, најмногу на жена ми. Престана да ме прашува каде одам, каде ќе преноќам, кога се враќам. Ни за товарот веќе не се грижи. *„Тоа ти е вода во балончето?“* знаеше да праша. *„Па што е“, велам, па пред нејзини очи се налевам со водата. „Да не си и ти жедна?“* Порано знаеше да се прекрсти, сега само одмавнува со раката, не троши верба на мене. Ќерките ми се возрасни, ниту ним повеќе не сум им битен, освен кога ќе им снема пари, а им снемува таман колку да се одржиме заедно. Со постарата се измачивме. Се повлече во себе, па само гледа во празно како да заборавила да зборува. Таман се здомивме, неа ја запишавме во гимназија, второто дете на пат, се чини дека сè повторно може да биде добро, а до неа ништо не допира. Живее во својот оклоп и одгледува мрак. Се изнагледав сè и ништо не ме загрижило толку како кога ја видов како со брич си впишува некакви броеви под кожата. Ми дојде жива да ја оплакувам! *„Кажи ми поради малите, не поради мене“*, стопати ја молев жена ми. *„Што преживеавте таму?“* Исто што и сите други. Батали. Времето ќе го однесе тоа. Никогаш не ми кажа. *„Да ја носиме на психолог?“ – Моето дете не е лудо!“ – „Зошто се осакатува?“ – Ќе престане!“* Престана некако. Цела гимназија не излегуваше од црно, ракавите ѝ се мавтаат до колената и кога е најголема жега. Сега има некакви цветови на бодликава жица ишарани по лузните од бричот. Не е тмурна како што беше. А, помалата е чудо, мојата Дана би можела на ѓаволот да му искубе златни влакна од главата, од ништо нема страв!

*

Кога нè одведоа во заробеништво, бевме сами, мајка ми и јас. Кога нè предаваа на размена, можеби нè предадоа повеќе отколку што можеа да нè пребројат. Нашите три

глави за две нивни. Нашите две и една ничија, би можела да биде и нивна. Една ноќ стражарот ја зари чизмата во бутот на мајка ми. *„Стануваj!“* Не му ги видов очите, но ги гледам секој ден, сјаат како ѕвездата Деница. Мајка ми вели дека ја воделе на сослушување. Вториот пат на работа. Замислувам што би можеле да работат женските заробеници. Сигурно не берат памук, не знам дали копаат гробници или им ги мијат нозете на стражарите. Мајка ми не зборува за тоа. Кога излеговме, поткошулата ѝ беше цела, за друго не знам. Во новата куќа заплакавме. Прво сами, потоа кога татко ми стигна со своите, па повторно кога баба ми залелека по чичко ми. Дана е поинаква, не заплака ни кога се роди, а продиши веднаш. Мајка ми остаре за една ноќ, а татко ми би удрил комарец со топовско ѓуле само да најде ракија. Мене ме смируваше да бројам и да попишувам глави. Својата ја избричив еднаш. Ако тогаш не умрев од студ, нема да умрам од ништо. Сега е добро, времето е како вода. Носи.

Превод: Иван Шопов

Trokut

Trekëndëshi

Триаголник

Trokut

Maja Halapir

I

Priznajem, nikada nisam voljela njegovu majku. Na početku me ispunjavala jezom, poslije gađenjem. Onako krupna, sa salom koje se zibalo na sve strane, podsjećala me na pljesnivu spužvu otežalu od silne vode. Glas joj je bio kreštav, uvijek za pola oktave previsok, a najgori su bili izljevi histeričnog smijeha u koji bi bez ikakvog upozorenja zapadala. Tad bi se i njene ogromne dojke tresle zajedno s njome, a meni se činilo da se preobrazuje u neku od vodoriga koje su vrebale s naše katedrale. A on… on je slušao taj demonski glas još u utrobi. Njemu su te mlohave dojke bile mekani dušek. Njoj bi dolazio uplakan kad bi razderao koljena u igri.

Sada smo ostale samo nas dvije. Poput stražara stalno držimo jedna drugu na oku da nam ne promakne neki krivi potez. Poput lešinara kružimo čekajući znak slabosti. One druge.

Neki dan sam imala priliku i propustila sam ju. Stara se dočepala komada hrastove kore što je u ovim gladnim danima bila sretna okolnost. Olujni vjetar lomio je suhe grane. Svojim gegavim hodom, zamotana u slojeve crne tkanine, polako je ispuzala iz naše straćare te pokupila par kora. Snajperisti su mirovali. Pomislila sam, ako su ju i primijetili, ne žele trošiti metak na staru babu. Druga misao, dok sam gledala kako vjetar divlja, bila je hoću li imati sreće da joj neka od grana smrska

lubanju. Ipak, moram priznati da sam i ja taj dan objedovala hrastovinu. Sjedile smo tako u polumraku kuhinje s ružnim tamnožutim pločicama koje sam od prvog dana mrzila, a ona je srkala juhu od kore. Gledala sam kako uvlači tekućinu između rupa na prednjim zubima, podjednako žutim kao i pločice, te kako joj jedna kapljica klizi niz bradu pa se, kao na brani, zadržava na debeloj, tamnoj dlaci. Kad je završila svoj obred životinjskog srkanja i mljackanja, moj želudac se oglasi izdajničkim zvukovima. Bila sam gladna kao i svi stanovnici geta. Opsada je trajala već peti mjesec i više nitko nije imao nikakvih zaliha. Hranili smo se plodovima s kakvog stabla, samoniklim biljkama, korom, kukcima, a neki navodno psima, mačkama i glodavcima. Polako sam primicala ruku loncu s ostacima juhe, čitavo vrijeme ju motreći. Preduhitrila me i svojom ručerdom zgrabila lonac.

„Noge prvo!“ naredila je. Stisnutih očiju, da smanjim nagon na povraćanje, masirala sam njena velika stopala. Ličila su na hrastovu koru koju je netom skuhala. Gruba i debela koža, s kvrgama na prstima, i odurnim rožnatim zadebljanjima što su nekoć bili nokti. Patila je od artritisa pa je moje povremene, iznuđene masaže, popratila roktajima zadovoljstva. Naposljetku sam ulila mlaku tekućinu u sebe uvjeravajući se da me zasitila te se sklupčala na ležaju pokušavajući zaspati. San je donosio spas. Spas od gladi i očaja. Ležaj me dočekao poznatim, ustajalim mirisom i s iznenađenjem pomislim koliko malo je potrebno da se odviknemo od svega što smo nekad smatrali neophodnim za život. Poput pranja posteljine i rublja, redovnih obroka, izlaska iz kuće. A on? Kad mu je šrapnel granate prosvirao plućnu maramicu, je li već bio prihvatio novu svakodnevicu? Čučeći u rovu, blatnjav i mokar od zemlje koja se neprestano urušavala, što ga je sprječavalo da si sam ne prosvira prsa? Pomisao na nas dvije, dim cigarete koju je dijelio s još trojicom, ili kratki trenuci sna? Voljela bih znati koliko je oguglao na užase rata. Pričala mi je Danka, prije, dok se još moglo kretati po getu, o Stjecištu. Bio je tamo i njen čovjek, pa kad se ranjen uspio vratiti, štošta je saznala kroz njegove noćne halucinacije. Za fuk, dobiješ

kutiju cigareta. To je bilo najvrednije. Još su tražene bile i čizme, konzerve hrane i alkohol u bilo kojem obliku. I vata ili gaza koju su trpali u uši kako bubnjići ne bi pukli kad krene granatiranje.

Bio je to dobar dan, dan u kojem smo obje jele hrastovu juhu. No otad nema ničega, i jedva da sam se pridigla iz kreveta. Više inicijative je pokazala stara pa je dvaput dnevno pomolila nosinu napolje u potrazi za nekom mrtvom pticom ili otpadom koji je možebitno vjetar donio. Valjda joj je njeno salo osiguravalo još ponešto energije. Ja sam, za razliku od nje, bila suha i koščata. Tako me ponekad i zvala: ona suha, ili ona jalova. Tvrdila je da mi je samo jezičina prevelika, sve ostalo mi je u njezinim očima bilo manjkavo. A moj čovjek bi se s guštom zahihotao na njezine dosjetke o meni. Uvijek sam mogla nešto krivo napraviti što bi ih izazvalo i urotilo protiv mene. S vremenom to je postao način na koji smo živjeli. Život u trokutu. Stara je smišljala nove spačke, moj jezik je bio moje osvetničko oružje, a zatim bi on pokušao *ubiti boga u meni* dok ona navija. Zavoljela sam slani okus krvi. Ne sjećam se prevelike boli, više zadovoljstva kad mu pljunem u lice, a stara završi u šoku.

Mislim da je ovo kraj jer se ne mogu sjetiti kad smo zadnji puta jele. Postoji, naravno, još jedna mogućnost kako nabaviti hranu, ali onda bih morala ustati i othodati do izlaza iz geta. Nemam snage za išta. Zaspat ću i to će biti kraj ovog usranog života.

II

Otvaram oči, ne znam gdje sam i što se događa, trese me nečija ruka, oči mi gledaju u goleme ispuhane balone što su nekoć bile dojke. Stara me proklinje i ne prestaje tresti. S mukom se pridižem, crnilo pred očima bar malo mi sakriva pogled na njenu grotesknu figuru.

„Odi se kurvat!“ viče mi. „Odi, donesi hranu! Bar jednom da imamo koristi od tebe! Napolje, marš!“

Polako shvaćam da je u pravu. Shvaćam zašto si nitko u rovu nije prosvirao mozak. Programirani smo da trajemo što

dulje, bez obzira na kaljužu u kojoj živimo. I krećem. Najprije do ormara gdje izvlačim haljinu. Presvlačenje je još naporniji zadatak, ali nekako uspijevam. Vani moram zastati i prekriti oči. Sunce je prejako za moje oči koje su se navikle na polutamu podruma. Škiljim i krećem. Dobar je osjećaj udisati svjež zrak. I po prvi put pomislim na snajpere te poželim da me puste da što duže udišem. Ulica se nije puno promijenila, osim trave koja je podivljala, prozora zakucanih daskama te činjenice da nikoga nema vani. Toliko me zaokupila ulica i to što čujem pjev ptica, da gotovo nisam ni primijetila da sam se odjednom našla pred žicom i rampom. Netko, vojnik valjda, nešto viče. Ne znam što, ni na kojem jeziku. Čekam metak, ili možda rafal, i shvatim da ne osjećam strah. Ne osjećam ništa. Baš ništa. Sada je vojnik ispred mene, u prsa mi gura cijev. I dalje viče nešto na nerazumljivom jeziku.

„Hranu! Trebam hranu!“ kažem mu i spuštam haljinu preko ramena. Pojavljuje se drugi, nešto govori prvom, vode me unutra.

Ne osjećam strah. Samo zapadam u histerični smijeh, isti onaj kojim se stara smije.

Poslije svega grčim se na ležaju. Bolovi nailaze u valovima. Između hvatam dah. Želudac mi se javlja čudnim roktajima koji me podsjete na staru. Kad sam se vratila staroj, pokušale smo rasporediti konzerve koje sam donijela nazad. Ipak, mjeseci gladi naučili su nas da koristimo svaku priliku za napuniti želudac pa smo halapljivo proždirale jednu za drugom. Ovi bolovi su cijena za nezasitnost. Osim toga, pitam se koliko dugo će nam ovo što je ostalo nepojedeno potrajati. Čak i ako pri tom uračunam i nešto pljesnivog dvopeka koji sam prokrijumčarila ispod haljine, a da stara ne primijeti. Oton je rekao da dođem opet. Da će sačuvati hrane samo za mene. Nije dao onom drugom, onom velikom u tamnozelenoj uniformi s ožiljkom na obrazu, da me pipne. Začudilo me što nije bio niti pregrub niti previše nestrpljiv. Kao da je u rukama imao neku dragocjenost iz minulih vremena pa nije želio prebrzo potrošiti užitak. Meni je bilo malo slabo od gladi i hodanja pa sam ga zamolila da

legnemo. To je bilo lijepo. Slušala sam ga kako diše sve dublje i brže, osjećala njegove ruke posvuda, i ćutila se nekako živom. I potrebnom. Takozvana ljubav nije ništa drugo do gola potreba. Dijete se ne rađa s dubokom ljubavlju i privrženošću majci. Samo treba majčinu sisu da preživi. Kada dovoljno odraste da se brine o sebi, odlazi. Baš kao u životinjskom svijetu. Samo što ne znam zaplaču li životinje nakon spolnog čina, a Oton je plakao. Ležali smo tako jedno pokraj drugoga, napola razodjenuti, dok se miris naših životnih sokova širio oko nas. On je jecao, a ja šutjela. Kroz prozore se povremeno čuo poneki rafal ili glasni povik na njihovom jeziku. Toga dana, Oton, neprijateljski vojnik i ja, postali smo nešto.

Trekëndëshi

Maja Halapir

E pranoj, kurrë s'e kam dashur nënën e tij. Në fillim më mbushte me tërbim, pastaj me neveri. Ashtu trupmadhe, me dhjamin që i tundej sa andej këndej, ma çonte mallin e shpuzës së kuzhinës të rënduar nga teprica e ujit. Zërin e kishte gërryes, gjithmonë më të lartë për nja gjysmë oktave, e më të këqijat ishin shpërthimet e të qeshurave histerike të cilave u rrekej pa pikë paralajmërimi. Pastaj edhe gjinjtë e saj gjigantë tundeshin bashkë me të, e mua më dukej se po shndërrohej në ndonjë prej atyre gogolëve që nxirrnin krye nga katedralja jonë. E ai... ai e dëgjonte atë zë demoni që në bark. Ato gjinj të rrudhur për të ishin dyshek i butë. Asaj i vinte i përlotur kur i përgjakte gjunjët pas ndonjë loje.

Tash kemi mbetur vetëm ne të dyja. Si roje, s'e humbim nga sytë njëra-tjetrën që të mos na ikë ndonjë lëvizje e gabuar. Sikur hutat sillemi vërdallë duke pritur ndonjë pikë dobësie. Të tjetrës.

Një ditë pata rastin, por e huqa. Plaka kishte gjetur një copë lëvore lisi që në këto ditë urie ishte fat i lumë. Era e furishme thyente degët e thata. Me ecjen e saj të ngathët, e mbështjellë me shtresa pëlhure të zezë, ngadalë u zvarrit nga kasollja jonë dhe mblodhi ca lëvore. Snajperët pushonin. Mendoja, edhe nëse e kishin spikatur, nuk duan të harxhojnë plumb për plakën. Mendimi tjetër, derisa po e shikoja furinë e erës, ishte se a do të kem fatin që një nga ato degë t'ia thyente kafkën. Por, më duhet ta pranoj se edhe unë atë ditë hëngra gjellë lisi.

Rrinim ashtu në gjysmëterr të kuzhinës me pllaka të verdha të shëmtuara të cilat i urreja që nga dita e parë, ndërsa ajo rrufiste supë lisi. E shikoja se si po e fuste lëngun mes vrimave të dhëmbëve të përparmë të verdhë si pllakat, dhe se si një pikë po ia përshkonte mjekrrën dhe, si në digë, ndalet te leshi i trashë i zi. Kur mbaroi shujtën e saj të rrufitjes dhe përtypjes shtazarake, lukthi im lëshon tinguj të pabesë. Kisha uri sikur të gjithë banorët e getos. Rrethimi kishte hyrë në muajin e pestë dhe më askush nuk kishte kurrfarë furnizimi. Hanim fruta të ndonjë peme, bimë të egra, lëvore, insekte, e disa flitej se hanin qen, mace e brejtës. Ngadalë po e afroja dorën te tenxherja me mbetjet e supës, duke mos ia hequr fare sytë. U tregua më e shpejtë dhe me dorën e saj të trashë ma rrëmbeu tenxheren.

"Së pari këmbët!" urdhëroi. Me sytë e mbyllur, për të zbutur prirjen për të vjellë, ia ngjesha shputat e mëdha. Dukej si lëvore lisi të cilin ajo e kishte gatuar. Lëkura e trashë dhe e vrazhdë, me gunga në gishta, me maje të trasha të pështira që dikur ishin thonj. Vuante nga artriti dhe ngjeshjet e mia të kohëpaskohshme, të detyruara, i përcillte me ofshama lezeti. Në fund mbusha veten me lëngun e vakët duke bindur veten se më ka ngopur dhe u struka në shtrojë duke u përpjekur të bëj gjumë. Gjumi sillte shpëtimin. Shpëtimin nga uria dhe dëshpërimi. Shtroja më priti me aromën e njohur të ndenjur dhe befasishëm mendova se sa pak na duhet të heqim dorë nga gjithçka që dikur e konsideronim të domosdoshme për jetë. Si larja e çarçafëve dhe rrobave, shujtat e rregullta, dalja nga shtëpia. E ai? Kur copa e granatës ia çau indin e mushkërive, a e kishte pranuar tashmë përditshmërinë e re? Duke u strukur në llogore, plot baltë e ujë nga dheu që vazhdimisht po shembej, çka e ndalonte të mos ia çante vetes gjoksin? Mendimi për ne të dy, tymi i cigares që e ndante me tre të tjerë, apo çastet e shkurtra të gjumit? Do të doja të dija sa ishte mësuar me tmerret e luftës. Më tregonte Danka, përpara, derisa ende mund të lëviznim nëpër geto, për Sjecishten. Ishte atje edhe burri i saj, dhe kur arriti të kthehej i plagosur, çka s'mësoi prej halucinacioneve e tij të natës. Për një fyk, merrje një paketë cigare. Ai vlente më së shumti. Vlerë të

madhe kishin edhe çizmet, kanaçet me ushqim dhe alkooli në çfarëdo forme. Edhe pambuku dhe gaza që e fusnin në veshë për të mos plasur çekanët kur niste granatimi.

Ishte ajo ditë e mirë, ditë kur të dyjat hanim supë lisi. Por që atëherë s'ka më gjë, dhe mezi jam ngritur nga krevati. Më shumë iniciativë shfaqte plaka dhe dy herë në ditë e nxori veten jashtë në kërkim të ndonjë zogu të ngordhur ose bërlloku që ndoshta e solli era. Mbase dhjami i saj i siguronte edhe ca energji. Unë, ndryshe prej saj, isha asht e lëkurë. Kështu më quante nganjëherë: ajo e thata ose ajo shterpja. Thoshte që vetëm gjuhën e kam të madhe, krejt tjetër në sytë e saj më ishte e vogël. E burri im ia plaste së qeshurës me këto thurjet e saj për mua. Gjithmonë kam mundur të bëj diçka të mbrapshtë që i nxiste dhe i kthente kundër meje. Kohë pas kohë kjo u bë mënyrë e jetesës sonë. Jeta në trekëndësh. Plaka shpikte batuta të reja, gjuha ime ishte arma ime hakmarrëse, e pastaj ai provonte *të më mbyste dajak* ndërsa ajo bënte tifo. Rashë në dashuri me shijen e njelmët të gjakut. Nuk më kujtohet ndonjë dhimbje e madhe, më shumë ishte kënaqësi kur e pështyja në fytyrë, e plaka ulërinte e tronditur.

Më duket se ky është fundi sepse nuk më kujtohet kur kemi ngrënë për herë të fundit. Ka, natyrisht, edhe një mundësi se si mund të siguroj ushqim, por do të më duhej të çohesha e të dilja nga getoja. Nuk kam fuqi për asgjë. Do të fle dhe ky do të jetë fundi i kësaj jete të ndyrë.

II.

Hap sytë, nuk di ku jam dhe çka ndodh, më dridhet dora e dikujt, sytë më shikojnë balonat e mëdha të shfryra që dikur ishin gjinj. Plaka më mallkon dhe nuk pushon së dridhuri. Ngrihen me zor, terri i syve së paku ma fsheh pamjen e saj groteske.

"Shko të kurvërohesh!" më bërtet. "Shko, sill ushqim! Së paku një herë të kemi dobi prej teje. Jashtë, ik!"

Ngadalë e shoh se e ka mirë. E shoh se përse askush në llogore nuk ia ka derdhur vetes trurin. Jemi të programuar të

qëndrojmë sa më gjatë, pavarësisht lloçit në të cilin jetojmë. Dhe nisem. Së pari deri te dollapi nga ku nxjerr fustanin. Zhveshja është punë edhe më e zorshme, por disi ia dal. Jashtë më duhet të ndalem dhe t'i mbuloj sytë. Dielli është tejet përcëllues për sytë e mi që janë mësuar me gjysmëterrin e bodrumit. Mbyll sytë dhe ec. Është ndjenjë e mirë të thithësh ajër të freskët. Dhe për herë të parë më shkon mendja te snajperët dhe kam qejf të më lënë të marr frymë sa më gjatë. Rruga nuk ka ndryshuar shumë, përveç barit që ka gufuar, dritareve të mbyllura me dërrasa dhe faktit se jashtë nuk ka njeri. Aq më hutoi rruga dhe dëgjimi i këngës së zogjve saqë gati nuk e pashë se përnjëherë u ndala para telit dhe rampës. Dikush, mbase ushtar, po bërtiste. Nuk di çka, as në ç'gjuhë. Pres ndonjë plumb a rafall, dhe kuptoj se nuk ndiej frikë. Nuk ndiej gjë. Bash gjë prej gjëje. Tash ushtari është para meje, ma fut tytën në kraharor. Vazhdon të bërtasë në gjuhë të pakuptueshme.

"Ushqim! Më duhet ushqim!" i them dhe hedh fustanin mbi supe. Vjen tjetri, i thotë diçka të parit, më fusin brenda.

Nuk ndiej frikë. Vetëm ia plas së qeshurës histerike, si ajo e qeshura e plakës.

Pas të gjithave shtangem në shtrat. Dhimbja vjen valë-valë. Ndërmjet, mbushem frymë. Lukthi më lëshon rënkime të çuditshme që ma kujtojnë plakën. Kur iu ktheva plakës, provuam t'i radhisnim kanaçet të cilat i solla. Megjithatë, muajt e urisë na mësuan të shfrytëzojmë çdo rast për të mbushur lukthin dhe i gllabëruam rrufeshëm një nga një. Këto dhimbje janë çmim për pangopësi. Përveç kësaj, pyes veten edhe sa do të na zgjasë kjo që ka mbetur pa u ngrënë. Edhe nëse aty llogaris bukën e thekur që kam fshehur poshtë fustanit që të mos vërejë plaka. Otoni më tha të vija përsëri. Se do të ruajë ushqimin veç për mua. Nuk e la atë tjetrin, atë të madhin me uniformë jeshile me vragë në faqe, të më prekte. Më habiti që nuk ishte aq i ashpër as aq i paduruar. Thuajse në duar kishte ndonjë thesar nga kohërat e lashta dhe nuk donte ta harxhonte shumë shpejt lezetin. Unë ndihesha e plogësht nga uria dhe ecja, dhe e luta të shtrihemi. Kjo ishte bukur. E dëgjoja ndërsa merrte frymë gjithnjë e më

thellë dhe më shpejt, i ndieva duart e tij gjithandej, dhe u ndieva disi e gjallë. Dhe e nevojshme. E ashtuquajtura dashuri nuk ishte gjë tjetër pos nevojë e thjeshtë. Fëmija nuk lind me dashuri të thellë dhe përkushtim për nënën. Vetëm i duhet sisa e nënës për të mbijetuar. Kur të rritet mjaftueshëm për t'u kujdesur për veten, largohet. Mu sikur në botën shtazore. Vetëm se nuk e di a qajnë kafshët pas aktit të marrëdhënieve, siç qau Otoni. Rrinim shtrirë njëri bri tjetrit, gjysmë të zhveshur, derisa aroma e lëngjeve tona shtazore përhapej rreth nesh. Ai rënkonte, unë heshtja. Nga dritarja herë pas herë dëgjohej ndonjë rafall ose britmë në gjuhën e tyre. Atë ditë, Otoni, ushtari armik, dhe unë u bëmë diçka.

Përkthim: Qerim Ondozi

Триаголник

Маја Халапир

1.

Признавам, никогаш не ја сакав мајка му. На почетокот ми правеше шубе, потоа гадење. Онака крупна, со сало што се прелева на сите страни, ме потсеќаше на мувлосан сунѓер натежнат од многу вода. Гласот ѝ беше крекав, секогаш за пола октава повисок, а најлоши беа изливите на хистерично смеење во кое запаѓаше без никакво предупредување. Тогаш и нејзините огромни дојки се тресеа заедно со неа, а мене ми се чинеше дека се преобразува во некоја од водоригите[1] што демнеа од нашата катедрала. А тој... тој го слушал тој демонски глас уште во утробата. Нему тие виснати дојки му биле мек душек. Кај неа доаѓал уплакан кога ќе си ги издраскал колената во играта.

Сега останавме само ние двете. Како стражари постојано се држиме една со друга на око да не ни се провлече некој погрешен потег. Како мршојадци кружиме чекајќи знак на слабост. Кај онаа другата.

Еден ден имав можност и ја пропуштив. Старата се дограби до парче дабова кора што во овие гладни денови

1 Во архитектурата водоригите се скулптури во форма на змејови, луѓе или некои други форми, кои исфрлаат вода од устата. Најчесто се наоѓаат на покривите од католичките цркви или на некои други градби. Буквалниот превод би бил водоблујачи или водофрлачи (заб. на прев.).

беше среќна околност. Силниот ветар кршеше суви гранки. Со своето разнишано одење, завиткана во слоеви црна ткаенина, полека исползи од нашето трошно куќаре и собра неколку кори. Снајперистите мируваа. Си помислив, дури и да ја забележале, не сакаат да трошат куршум на стара баба. Друга мисла, додека гледав како дивее ветрот, беше дали ќе имам среќа некоја од гранките да ѝ го згмечи черепот. Сепак, мора да признаам дека и јас тој ден јадев дабовина. Седевме така во полутемнината на кујната со грдите темножолти плочки, кои ги мразев од првиот ден, а таа ја сркаше својата супа од кора. Гледав како ја вовлекува течноста помеѓу дупките на предните заби, еднакво жолти како и плочките, и како една капка ѝ се лизга низ брадата, па, како на брана, се задржува на дебелото, темно влакно. Кога го заврши својот обред на животинско сркање и мласкање, мојот желудник се огласи со предавнички звуци. Бев гладна како и сите жители на гетото. Опсадата траеше веќе петти месец и веќе никој немаше никакви резерви. Се храневме со плодовите од некои стебла, со самоникнати билки, со кора, бубачки, а некои наводно и со кучиња, мачки и глодари. Полека ја приближував раката до тенџерето со остатоци од супата, цело време посматрајќи ја. Ме испревари и со своето рачиште го зграпчи тенџерето.

„Нозете прво!“, нареди. Со стиснати очи, да го намалам нагонот за повраќање, ѝ ги масирав големите стапала. Личеа на дабовата кора што пред малку ја имаше зготвено. Грубата и дебела кожа, со џумки на прстите, и одвратните рожени задебелувања што некогаш биле нокти. Страдаше од артритис, па моите повремени, изнудени масажи, ги проследуваше со звуци на задоволство. Најпосле ја налеав во себе млаката течност уверувајќи се дека ме заситила и се склопчив на креветот обидувајќи се да заспијам. Сонот носеше спас. Спас од глад и од очај. Креветот ме дочека со познатиот застојан мирис и со изненадување помислувам колку малку е потребно да се одвикнеме од сè што некогаш сме сметале дека е неопходно за живот. Како перењето на

постелнината и алиштата, редовните оброци, излегувањето од дома. А тој? Кога шрапнелот од гранатата му просвири низ белодробното марамче, дали веќе го имал прифатено секојдневјето? Клечејќи во ровот, каллив и мокар од земјата што постојано паѓала, што го спречувало да не си ги свирне сам градите? Помислата на нас двете, чадот од цигарата што ја делел со уште тројца или кратките мигови сон? Би сакала да знам колку отрпнал од ужасите на војната. Ми кажуваше Данка, претходно, додека уште можевме да се движиме низ гетото, за Стјециште. Бил таму и нејзиниот човек, па кога ранет успеал да се врати, сенешто дознала низ неговите ноќни халуцинации. За дупење добиваш кутија цигари. Тоа било највредно. Биле барани и чизми, конзерви храна и алкохол во која било форма. И вата или газа што ја пикале во ушите за да не им пукнат тапанчињата кога ќе почнело гранатирањето.

Тоа беше добар ден, ден во којшто двете јадевме дабова супа. Но оттогаш нема ништо, и едвај да имам станато од креветот. Повеќе иницијатива покажа старата, па двапати дневно ќе го извадеше носиштето надвор во потрага по некоја мртва птица или отпад што можеби го донел ветрот. Веројатно салото ѝ осигуруваше нешто енергија. Јас, за разлика од неа, бев сува и ковчеста. Така и ме викаше понекогаш: онаа сувата, или онаа јаловата. Тврдеше дека само јазичиштето ми е преголемо, сето останато во нејзините очи беше фалично. А мојот човек со ќеф ќе се закикотеше на нејзините досетки за мене. Секогаш можев нешто лошо да направам што ќе ги предизвикаше и ќе ги здружеше против мене. Со текот на времето тоа стана начинот на којшто живеевме. Живот во триаголник. Старата смислуваше нови закачки, мене јазикот ми беше оружјето за одмазда, а потоа тој ќе се обидеше да *го убие бога во мене* додека таа навива. Го засакав солениот вкус на крвта. Не се сеќавам на преголема болка, повеќе на задоволството кога ќе му плукнев в лице, а старата ќе останеше шокирана.

Мислам дека е ова крајот зашто не можам да се сетам кога последен пат јадевме. Постои, секако, уште една можност како да се набави храна, ама тогаш би морала да станам и да изодам до излезот од гетото. Немам снага за ништо. Ќе заспијам, и тоа ќе биде крајот на овој посран живот.

2.

Ги отворам очите, не знам каде сум и што се случува, ме тресе нечија рака, очите ми гледаат во големите надувани балони што некогаш биле дојки. Старата ме преколнува и не престанува да ме тресе. Со мака се поткревам, црнилото пред очите малку ми го крие погледот на нејзината гротескна фигура.

„Оди да се курваш!“, ми вика. „Оди, донеси храна! Барем еднаш да имаме корист од тебе. Марш надвор!“

Полека сфаќам дека има право. Сфаќам зошто никој во ровот не си свирнал во мозокот. Програмирани сме да траеме што подолго, без оглед на калиштето во кое живееме. И тргнувам. Најнапред до орманот, каде што извлекувам фустан. Преслекувањето е уште понапорна задача, ама некако успевам. Надвор мора да застанам и да ги прекријам очите. Сонцето е пресилно за моите очи, кои навикнале на полутемнината на подрумот. Мижуркам и тргам. Добро е чувството кога ќе се вдише чист воздух. И за првпат помислувам на снајперите, па посакувам да ме пуштат што подолго да вдишувам. Улицата не се сменила многу, освен тревата што подивела, прозорците заковани со штици и фактот дека надвор нема никој. Толку ме опседна улицата и тоа што го слушам појот на птиците, што речиси не ни забележав дека одеднаш се најдов пред жица и рампа. Некој, војник веројатно, нешто вика. Не знам што, ни на кој јазик. Чекам куршум, можеби рафал, и сфаќам дека не чувствувам страв. Не чувствувам ништо. Баш ништо.

Сега војникот е пред мене, во градите ми ја турка цевката. Продолжува да вика нешто на неразбирлив јазик.

„Храна! Ми треба храна!“, му велам и го спуштам фустанот преку раменатa. Се појавува друг, му вели нешто на првиот, ме водат внатре.

Не чувствувам страв. Само запаѓам во хистерична смеа, истото она смееење на старата.

По сè, се грчам на креветот. Болките доаѓаат во бранови. Помеѓу нив земам воздух. Желудникот ми се јавува со чудни гровтања што ме потсеќаат на старата. Кога се вратив кај старата, се обидовме да ги распоредиме конзервите што ги донесов назад. Сепак, месеците глад нè научија да ја користиме секоја можност да го наполниме желудникот, па лакомо ги излапавме една по друга. Овие болки се цената за ненаситноста. Освен тоа, се прашувам колку долго ќе ни потрае ова што остана неизедено. Дури и ако притоа го додадам и она малку мувлосан двопек што го прокриумчарив под фустанот без да забележи старата. Отон рече да дојдам пак. Дека ќе зачува храна само за мене. Не му даде на оној другиот, оној големиот во темнозелена униформа со лузна на образот, да ме пипне. Ме зачуди што не беше ниту прегруб, ниту премногу нетрпелив. Како да имаше во рацете некоја скапоценост од минатите времиња, па не сакаше пребргу да го потроши уживањето. Мене телото ми беше малку слабо од глад и од одење, па го замолив да легнеме. Тоа беше убаво. Го слушав како дише сè подлабоко и побрзо, ги сеќавав насекаде неговите раце, и се чувствував некако жива. И потребна. Таканаречената љубов не е ништо друго освен гола потреба. Детето не се раѓа со длабока љубов и приврзаност кон мајката. Само му треба мајчината цицка за да преживее. Кога ќе порасне доволно за да се грижи за себе, си заминува. Баш како што е во животинскиот свет. Само што не знам дали животните заплакуваат по половиот чин, а Отон плачеше. Лежевме така еден покрај друг, разголени допола, додека мирисот на нашите животни сокови се шириеше околу нас. Тој јачеше, а

јас молчев. Низ прозорците повремено ќе се чуеше понекој рафал или гласен повик на нивниот јазик. Тој ден, Отон, непријателскиот војник и јас, станавме нешто.

Превод: Ѓоко Здравески

Mysafiri

Гостин

Gost

Mysafiri

Besa Morina

Dëgjon hapa në tarracë, pastaj përplasjen e derës së hyrjes. Merisha vazhdon ta shtrëngojë në dorën e djathtë mbretëreshën e bardhë të shahut të gdhendur me dru abanozi, në të majtën shaminë e kuqe të mëndafshtë të cilën e ka nxjerrë nga kutia e shahut bashkë me figurat e shtruara mbi të pak më parë, edhe kur në dhomën e mysafirëve hyjnë, duke përkulur kryet nën qëndismën e mirëseardhjes mbi derë, tre ushtarë trupgjatë; dy të parët me maska të zeza nga të cilat u shihen vetëm sytë e përskuqur dhe me pushkë të ndera, i treti pa maskë dhe me revole në brez. Të maskuarit menjëherë i vihen punës për të kthyer përmbys gjithçka në dhomë, duke lëshuar edhe britma të pakuptueshme në gjuhën e tyre, si të jenë duke kërkuar një armik të përbetuar. Dhoma që u ka bërë konak qindra miqve përgjatë viteve Merishës i duket tepër e vogël për tërë atë egërsi dhe, për të mos i parë librat, lulet dhe vogëlsirat e mbarsura me kujtime që po bëhen copë-copë në qilimin e kuq tashmë të baltosur, ajo i kthen sytë kah mysafiri i tretë që ka mbetur në derë. Ai ia ka ngulur sytë shamisë së kuqe dhe duket i përhumbur në kujtime.

Merisha bën një lëvizje të beftë; i vjen ta fshehë shaminë; ta mbrojë të paktën atë nga përdhosja; atë copë mëndafshi që e vjehrra e ndjerë dikur e shtronte para vetes sa herë i vinin përballë një fëmijë, ndonjëherë edhe ndonjë të rritur, për ta çliruar nga vargonjtë e ndonjë frike të pashpjegueshme. I përmendur nga ajo lëvizje, mysafiri e shikon Merishën në sy,

pastaj u thotë diçka vartësve të tij; ata sakaq nisin të qeshin me të madhe, duke rrahur duart e duke bërë herë pas here me gisht kah Merisha. Duke ngritur zërin mbi të çjerrat e tyre grithëse, mysafiri i kërkon Merishës, në një shqipe të rrjedhshme, që të luajnë kundër njëri-tjetrit derisa loja të përfundojë me mat; nëse fiton ajo, ata do të largohen nga shtëpia dhe s'do të kthehen deri në mbrëmje; nëse fiton ai, epo, do të vritej pa e zgjatur shumë nga dy vartësit e tij.

Merisha fshin fytyrën me shaminë e kuqe; siç e kishte fshirë edhe atëherë kur e vjehrra ia kishte prerë asaj vetë ankthin që e kishte pushtuar pas lindjes së fëmijës së parë e që s'e linte të vinte gjumë në sy; frikën se do të binte pre e njerëzve të pandershëm. Shamia ka aromën e jetës së shenjtë që nuk shuhet kurrë, aromërat e djemve dhe vajzave, nipave dhe mbesave, miqve dhe dashamirëve: Shamia ka aromën e të birit të shtrenjtë; dhe derisa e lan fytyrën me atë aromë, e sheh qartë të birin, të ri e plot mirësi, siç kishte qenë atë ditë të fundit kur e nisi këtë lojë shahu (Merishës nuk i kujtohet më me kë kishte qenë duke luajtuar) dhe kur e la në gjysmë për të dalë në takim me të dashurën, takim nga i cili s'u kthye i gjallë. Mendon me vete, cilido që të jetë rezultati i lojës, ajo do të fitojë gjithsesi: në mbettë gjallë, i biri do të çlirohet nga gjendja pezull mes mundësive të pafundme në të cilën e ka mbajtur ajo me këtë lojë të papërfunduar për shumë mote; në vdektë, do të bashkohet me të.

Duke e vënë shaminë në tavolinë, Merisha i pohon me kokë mysafirit se e pranon bastin. Mysafiri tërheq kolltukun e gjelbër përballë Merishës, nxjerr kutinë e cigareve të dredhura, ndez një për vete, ia ofron edhe asaj një, po ajo s'e merr. Nën shikimet tallëse të dy të maskuarve që ulen në kanapenë përballë, ndezin cigare, ia drejtojnë pushkët dhe duke qeshur djallëzisht bëhen gati ta shohin humbjen e një plake të paditur e të prapambetur, ajo i afron figurat. I vjen në mendje babai i saj që thoshte se vetëm në fund të jetës bëhen të qarta të gjitha veprimet e njeriut. I kujtohet si, me të marrë lajmin për vdekjen tragjike të të birit, kishte mbajtur frymën drejt e te

shahu i lënë i hapur në tavolinën në dhomën e mysafirëve dhe me një qartësi të pashpjegueshme i kishte ngulitur në zemër shpërndarjen e figurave dhe pozicionet e secilës, pastaj i kishte mbledhur dhe kutinë e kishte futur në strajcën e zezë dhe e kishte fshehur pas librave të të birit. Nis t'i vendosë nëpër pozicionet e tyre, siç ka bërë qindra herë gjatë këtyre njëzet vjetëve; ai formacion beteje, i bërë në kohë paqeje e në ditë me diell, i duket po aq i qëlluar edhe për kohë luftë e dimër me acar. I kalojnë vrikthi përpara syve mijëra kombinimet që ka zhvilluar në mendje gjatë këtyre njëzet vjetëve duke shikuar figurat e kapërthyera në betejë për luftë a vdekje, herë duke ia çuar fitoren të bardhëve, herë të zinjve, ani pse gjithnjë anonte pak kah të bardhët, meqë me to kishte qenë duke luajtur i biri atë ditë të largët. Megjithatë, asnjëherë s'e kishte çuar lojën deri në fund, duke mos dashur t'i japë vërtet fund jetës së të birit duke e lënë pa mundësi të hapura. Aq shumë ishte lidhur për atë lojë, sa e dinte në zemër që kur të vinte çasti i duhur, ashtu siç vjen gjithmonë, ajo lojë do të përfundohej në mënyrën e duhur në kohën e duhur. I bëhet që zemra e saj është fusha ku do të ndeshen e mira dhe e keqja dhe qetësia e rëndë që është shtruar gjithandej ia shton solemnitetin kësaj beteje të fundit, rezultatin e së cilës sikur po e pret mbarë universi.

Të parën e pozicionon mbretëreshën e bardhë që po e mban në dorë, duke e vendosur në fushën e6, pastaj vazhdon me tetë figurat e tjera të bardha që ende janë në lojë: mbretin në b1, kalin në c6, topat në h1 dhe h8, katër ushtarët në a3, b2, d5 dhe f2. Pastaj vazhdon me figurat e zeza: katër ushtarët i vendos në a5, c3, d6 dhe f5, torrat në b8 dhe f7, kalin në e7, oficerin në g7, mbretin në f8 dhe në fund mbretëreshën e zezë në b6. 29 lëvizje ka bërë secili lojtar deri më tash. Merisha dhe mysafiri ia ngulin sytë lojës për një kohë të gjatë; ushtarët i ndezin cigaret njërën pas tjetrës; qilimi mbushet me hi; nga larg dëgjohet rrapëllima e mjeteve motorike që po i afrohen lagjes; një erë e ftohtë rrapëllon tjegullave dhe parmakëve; Merisha mbështillet më mirë me sargi; ia bën me shenjë kundërshtarit ta bëjë lëvizjen e radhës; ai e çon oficerin e zi nga g7 në h8, e merr torrën e

bardhë që ia ka bërë mbretit të tij shah; ushtarët brohorasin me gëzim; të etur për gjak. Merisha vazhdon ta shikojë fushën, ndërsa e tërë jeta e saj i parakalon para syve të mendjes. Me dorën që i dridhet e lëviz torrën e bardhë nga h1 në h8, duke iu hakmarrë oficerit të zi; dy torrat e rënë në betejë i vendos bashkë me të rënët e tjerë në shaminë e kuqe. Mysafiri e ndez prapë cigaren, duke e shikuar herë fushën, herë Merishën.

"Pse më duken të njohur këta sy?" "Kush është ky njeri?," vret mendjen ajo. "Po më bëjnë sytë a është duke buzëqeshur?" Për ta mbrojtur mbretin që i është sulmuar sërish, ai pas një copë here e lëviz kalin nga e7 dhe e vë mes mbretit të vet e torrës së zi në g8. "Si luhet kështu me jetën e njeriut?", ngushtohet Merisha në zemër. "Si hyhet kështu në shtëpinë e tjetrit pa thirrur te dera, pa pritur të të ftojnë brenda, pa hequr këpucët? Më mirë të vdesësh se të rrosh pa nder!" Fryma luftarake i ngritet nga thellësitë e shpirtit; e kap mbretëreshën e vendosur të luftojë deri në fund; e sulmon sërish mbretin, duke e çuar mbretëreshën në h6. Ushtarët mezi i mban vendi, njëri prej tyre çohet del prej dhomës, dëgjohet nga dhomat e tjera rrapëllima e gjërave që thyhen.

Mysafiri e godet tavolinë me grusht, figurat dridhen si prej tërmeti; shan diçka në gjuhën e vet; e hedh torrën e zi para mbretëreshës së bardhë në g7; pastaj frymon i lehtësuar. Ushtari që ka mbetur në dhomë nxjerr një brisk nga xhepi dhe nis të gdhendë në mur një shqiponjë të përçudtë. Merisha e kthen mbretëreshën në d6, duke e nxjerrë prej loje ushtarin e zi që gjendej aty. I gjendur prapë nën sulm, mbreti i zi zvarritet ngadalë në f7; mbretëresha i vete sakaq pas në e6. Merishës po i dridhen duart, bashkë me to po dridhet edhe shtëpia, po zgjerohen plasaritjet në muret e jashtme, parmakët po përplasen njëri pas tjetrit, zërat e hijeve të miqve mezi po përmbahen të mos flasin. Mysafiri e zgjat dorën, e merr shaminë e kuqe, i nxjerr figurat prej saj, i lë mbi tavolinë si pa e pasur mendjen, pastaj e shtrin me duar shaminë para vetes në tavolinë, mes tij e fushës së shahut, bash ashtu si e shtronte dikur e vjehrra e Merishës; ajo e mban frymën; mbreti i zi kthehet në f8. Ushtari

e lë gdhendjen; edhe tjetri kthehet nga gjahu shkatërrues; mysafiri çohet në këmbë; Merisha është e bindur që ata do ta vrasin edhe po fitoi ajo, por nuk ka më rëndësi; torrën e bardhë e çon nga h8 në g8, duke e asgjësuar kalin e zi.

Qetësi në dhomë; qetësi në zemrën e Merishës; qetësi jashtë. Ushtarët nuk e kapin menjëherë çfarë ka ndodhur; kur eprori i tyre e shtrin mbretin në fushë, duke e pranuar humbjen, njëri prej tyre e godet fushën e shahut me pushkë; figurat shpërndahen nëpër hirin e cigareve mbi qilimin e kuq. Eprori u thotë diçka në gjuhë të tyre dhe niset i pari drejt derës. Kur bën të dalë, kthehet edhe një herë te tavolina, e merr shaminë e kuqe dhe, duke i hedhur një sy Merishës, e fut në xhep.

Një rreze dielli hyn nga dritarja dhe ndalet në kolltokun ku kishte ndenjur ulur mysafiri i panjohur.

Гостин

Беса Морина

Слуша чекори на терасата, потоа трескање на влезната врата. Мериша продолжува да ја стега во десната рака белата кралица од шахот изрезбан од абоносово дрво, во левата – црвената свилена марама што ја извадила од шаховската кутија, заедно со фигурите распослани над неа пред малку, кога во гостинската соба влегуваат, наведнувајќи ја главата под везот за добредојде над вратата, тројца крупни војници; првите двајца со црни маски, од кои им се гледаат само крвавите очи и со затегнати пушки, третиот без маска, со пиштолна појасот. Маскираните веднаш се впуштаат во превртување сè наопаку во собата, викајќи неразбирливо на нивниот јазик, како да бараат некој заколнат непријател. Собата што била конак за стотици гости низ годините, на Мериша ѝ се чини многу мала за сето тоа дивјаштво и, за да не ги види книгите, цвеќињата и сите тие ситници преполни со сеќавања како се распрскуваат на сега веќе калливиот црвен килим, таа го врти погледот кон третиот гостин, застанат кај вратата. Тој ги вперил очите кон црвената марама и се чини како изгубен во сеќавањата.

Мериша прави едно брзо движење, ѝ доаѓа да ја сокрие марамата, да ја спаси барем неа од сквернавење, тоа парче свила што покојната свекрва го постилаше пред себе кога ѝ доаѓаше некое дете, некогаш и некој возрасен, за да го ослободи од прогонување од некој необјаснив страв. Одвлекувајќи му го вниманието со ова движење,

гостинот ја погледнува Мериша в очи, потоа им вели нешто на своите потчинети. Тие веднаш почнуваат гласно да се смеат, плескајќисо рацете и покажувајќи повремено со прст кон Мериша. Кревајќи го гласот над нивните пискотници, гостинот бара од Мериша, на течен албански, да играат еден против друг, додека играта да заврши со мат: ако таа победи, тие ќе се заминат од куќата и нема да се вратат до вечер, ако тој победи – е, па, ќе биде убиена набрзина од неговите двајца потчинети.

Мериша го брише лицето со црвената марама, како што го избриша кога свекрва ѝ ѝ го отстрани немирот што ја имаше обземено по раѓањето на првото дете, кое не ја оставаше око да склопи, стравот дека ќе ја направи жртва на нечесните луѓе. Марамата ја има аромата на светиот живот, кој никогаш не згаснува, аромата на синовите и ќерките, внуците и внуките, пријателите и добронамерниците. Марамата ја има аромата на скапоцениот син и, додека го мие лицето со таа арома, јасно го гледа синот, млад и полн со добрина, каков што беше оној последен ден кога ја започна оваа партија шах (Мериша веќе не се сеќаваше со кого ја играла) и кога ја остави среде игра за да излезе со саканиот, средба од која тој не се врати жив. Си мисли во себе, кој и да биде резултатот од играта, таа секако ќе победи: ако остане жива, синот ќе се ослободи од таа неизвесна состојба меѓу бескрајните можности во кои таа го држела со оваа недовршена игра долги години; ако умре, ќе се обедини со него.

Ставајќи ја марамата на масата, Мериша му потврдува на гостинот дека го прифаќа облогот. Гостинот ја повлекува зелената фотеља спроти Мериша, ја вади кутијата со свиткани цигари, пали една за себе, ѝ нуди една нејзе, но таа не зема. Под погледите со потсмев на двајцата маскирани што седнуваат на канабето отспротива, палат цигара, ги насочуваат пушките и, смеејќи се подло, се подготвуваат да го гледаат поразот на една необразована и заостаната баба, а таа ги доближува фигурите. Помислува на татко ѝ,

кој велеше дека само на крајот на животот стануваат јасни сите дејства на човекот. Си спомнува како, добивајќи ја веста за трагичната смрт на син ѝ, остана без здив врз шахот оставен отворен на масата во гостинската соба и со една неопислива јаснотија ја имаше врежено в срце поставеноста на фигурите и нивната позиција поединечно, потоа ги имаше собрано и кутијата ставено во црната торба, која ја сокри зад книгите на синот. Почнува да ги реди на своите позиции, како што правела стотици пати во овие дваесет години; таа борбена формација, составена во време на мир и во сончев ден, ѝ се чини исто толку погодена како во воено време и во студена зима. Набрзина и минуваат пред очи илјадниците комбинации што ги развила во главата во овие дваесет години, гледајќи ги фигурите затекнати во битката за борба или смрт, час носејќи ја победата кон белите час кон црните, иако секогаш беше малку повеќе за белите, затоа што со нив играше син ѝ тој далечен ден. Сепак, никогаш ја немаше одиграно партијата до крај, несакајќи да му даде крај на животот на синот, оставајќи го без отворени можности. Толку многу беше врзана за таа игра, што во срцетоѝ беше врежано дека кога ќе дојде вистинскиот миг, како што секогаш доаѓа, таа партија ќе заврши на вистински начин, во вистинско време. Нејзиното срце станува поле во кое ќе се судрат доброто и злото, и длабокиот мир што беше обзело сѐ наоколу, ја креваше свеченоста на оваа последна битка, чиј резултат го очекува сиот универзум.

Прва ја позиционира белата кралица, која ја држи в рака, сместувајќи ја на полето е6, потоа продолжува со другите осум бели фигури, кои сѐ уште се во игра: кралот на б1, коњот на ц6, топовите на х1 и х8, четирите пиони на а3, б2 и ф2. Потоа продолжува со црните фигури: четирите пиони ги поставува на е5, ц3, д6 и ф5, топовите на б8 и ф7, коњот на е7, ловецот на г7, кралот на ф8 и, на крајот, црната кралица на б6. Дваесет и деветпотези направил секој од играчите досега. Мериша и гостинот ги вперуваат погледите во таблата долго време; војниците палат цигари, една по друга;

килимот се полни со пепел; од далеку се слуша бучавата од моторите што доаѓаат кон населбата; студениот ветер удира на керамидите и оградата; Мериша се покрива повеќе со ќебето; му дава знак на противникот да го повлече следниот потег; тој го носи црниот ловец од г7 на х8, го зема црниот топ, кој на неговиот крал му дал шах; војниците викаат радосно, жедни за крв. Мериша продолжува да го гледа полето, додека сиот нејзин живот ѝ минува пред очи. Со раката што ѝ трепери, го поместува белиот топ од х1 на х8, одмаздувајќи му се на црниот ловец; двата топа паднати во битката ги сместува заедно со другите паднати во црвената марама. Гостинот повторно пали цигара, гледајќи ги час полето час Мериша.

„Зошто ми се чинат познати овие очи? Кој е овој човек?“, се замислува таа. „Ми се чини или тој се насмевнува?“ За да го одбрани кралот, кој повторно ѝ е нападнат, тој по кратко време го поместува коњот од е7 и го поставува меѓу својот крал и црниот топ на г8. „Како се игра вака со животот на човекот?“, ѝ се стеснува срцето на Мериша. „Како се влегува вака во туѓа куќа без да викне од врата, без да чека да биде повикан внатре, без да ги собуе чевлите? Подобро да умреш, отколку да живееш без чест!“ Борбениот дух ѝ се крева од длабината на душата; ја фаќа кралицата решена да се бори докрај; повторно го напаѓа кралот, ставајќи ја кралицата на х6. Војниците не ги држи место, едниот од нив станува и излегува од собата, се слуша од другата соба звук од предмети што се кршат.

Гостинот удира по масата со тупаница, фигурите се тресат како од земјотрес; пцуе нешто на својот јазик; го фрла црниот топ пред белата кралица на г7; потоа вдишува олеснето. Војникот. Кој е сè уште во собата, вади нож од џебот и почнува да гребе по ѕидот, цртајќи еден грозен орел. Мериша ја враќа кралицата на д6, исфрлајќи го од игра црниот пион што се наоѓаше таму. Во состојба кога е нападнат, кралот полека се повлекува на ф7; кралицата веднаш го следи на е6. На Мериша ѝ се тресат рацете,

а сосе нив се тресе и куќата, се шират пукнатините на надворешните ѕидови, штиците од оградата се удираат меѓу себе, гласовите на сенките на пријателите едвај се воздржуваат да не прозборат. Гостинот ја подава раката, ја зема црвената марама, ги вади фигурите од неа, ги става на масата несвесно, потоа ја простира марамата пред себе на масата, помеѓу него и шаховската табла, како што некогаш ја простираше свекрвата на Мериша; таа го задржува здивот; црниот крал се враќа на ф8. Војникот престанува да гребе по ѕидот; и другиот се враќа од разурнувачкиот поход; гостинот станува; Мериша е убедена дека тие ќе ја убијат дури и да победи, но веќе не е важно; белиот топ го носи од х8 на г8, исфрлајќи го црниот коњ.

Молк во собата; молк во срцето на Мериша; молк надвор. Војниците не сфаќаат што се случило; кога нивниот старешина го легнува кралот на таблата, прифаќајќи го поразот, едниот од нив ја удира шаховскататабла со пушка; фигурите се расфрлуваат по пепелта од цигарите на црвениот тепих. Старешината им вели нешто на нивниот јазик и прв тргнува кон вратата. Пред да излезе, се враќа уште еднаш кај масата, ја зема црвената марама и, фрлајќи ѝ поглед на Мериша, ја става в џеб.

Еден сончев зрак влегува преку прозорот и застанува на фотелјата на која седеше непознатиот гостин.

Превод: Крешник Аjдини

Gost

Besa Morina

Čula je korake na terasi, a zatim lupanje ulaznih vrata. U desnoj ruci Meriša je čvrsto stiskala belu šahovsku figuru kraljice izrezbarenu od abonosovine, a u levoj svilenu crvenu maramu koju je izvadila iz kutije za šah zajedno sa figurama koje su trenutak ranije bile položene na nju, čak i kada su u primaću sobu ušli, saginjući glavu ispod izvezene poruke dobrodošlice nakačene iznad vrata, trojica visokih vojnika; prva dvojica sa crnim maskama zbog kojih su im se videle samo krvave oči i sa repetiranim puškama, a treći bez maske i sa pištoljem za pojasom. Dvojica maskiranih su odmah prionuli na posao da prevrnu svaku stvar u sobi, ispuštajući pritom nerazumljive zvuke na svom jeziku, kao da su tražili nekog zakletog neprijatelja. Soba koja je godinama mogla da primi stotine prijatelja Meriši je izgledala premala za to zverstvo i da ne bi gledala knjige, cveće i sitnice napojene uspomenama rastrgnute u delić po crvenom ćilimu, koji je sada bio ukaljan blatom, skrenula je pogled na trećeg gosta, koji je stajao na vratima. On je netremice posmatrao njenu crvenu maramu i kao da je utonuo u sećanja.

Meriša je načinila nagli pokret; došlo joj je da sakrije maramu; da barem nju sačuva; taj komadić svile koji je njena pokojna svekrva nekada prostirala pred sebe kada bi joj dovodili neko dete, a ponekad i nekog odraslog, da ih oslobodi okova nekog neobjašnjivog straha. Trgnuvši se od tog pokreta, gost je pogledao Merišu ravno u oči, a onda nešto rekao svojim

podređenima; oni su namah počeli da se grohotom smeju, pljeskajući rukama i s vremena na vreme pokazujući prstom ma Merišu. Nadglasavši njihove cičeće usklike, gost je zatražio od Meriše, na tečnom albanskom, da igraju šah dok neko nekoga ne matira; ako pobedi ona, oni će otići iz kuće i neće se vraćati do večeri; ako pobedi on, onda će je njegova dvojica podređenih ubiti na licu mesta.

Meriša je prekrila lice crvenom maramom, onako kako ga je prekrivala i onda kada je svekrva i njoj samoj rasterala teskobu koja ju je bila obuzela nakon rođenja prvog deteta i nije joj dozvoljavala da zaspi; iz straha da će postati plen ovih nečasnih ljudi. Marama je mirisala na svetost života koja se nikada ne gasi, na sinove i kćeri, unuke, prijatelje i drage ljude: ta marama joj miriše na voljenog sina; i kada briše lice njom, jasno vidi svog sina, mladog i punog dobrote, kao što je bio onog poslednjeg dana kada je počela ova partija šaha (Meriša se više ne seća sa kim ju je igrao) i kada ju je ostavio na pola, da bi izašao na sastanak sa devojkom sa kog se nije vratio živ. Mislila je u sebi, koji god da bude ishod igre, ona će svakako pobediti: ako ostane živa, sin će joj biti oslobođen tog nerešenog, bezizlaznog stanja u kome ga je držala ovom nedovršenom partijom toliko dugo ; a ako umre, sastaće se sa njim.

Raširivši maramu na sto, Meriša je klimnula glavom gostu da prihvata izazov. Gost je prevukao zelenu fotelju naspram Meriše, izvukao kutiju motanih cigara, zapalio jednu sebi, ponudio i njoj, ali ona nije uzela. Pod podrugljivim pogledima one dvojice maskiranih koji su sedeli na kauču prekoputa njih, palili cigare, s puškama uperenim u nju i vraški se smejali, spremajući se da gledaju poraz jedne neuke i zaostale starice, prišla je figurama. Pao joj je na pamet njen otac koji je govorio da samo na kraju života postaju jasna sva čovekova dela. Setila se kako je, primimivši vest o tragičnoj smrti sina, zadržala dah upravo kod tog šaha koji je ostao otvoren na stolu u primaćoj sobi i s neobjašnjivom jasnoćom urezala u srce raspored figura i poziciju svake od njih, a zatim ih skupila i kutiju stavila u crnu torbu i sakrila iza sinovljevih knjiga. Počela je da ih namešta na

njihove pozicije, kao što je to radila stotinama puta tokom ovih dvadeset godina; ta borbena formacija, osmišljena u doba mira i za sunčanih dana, izgleda jednako pogodna i za rat i zimu sa mrazom. Hiljade kombinacija koje je razvijala u mislima tokom ovih godina prolaze joj pred očima, gledajući figure uključene u bitku za rat ili smrt, u kojoj nekad predvode beli, a nekad crni, iako je uvek malo više naginjala ka belima, jer je njima igrao njen sin tog dalekog dana. Međutim, nikada nije završila partiju do kraja, ne želeći da zaista okonča život svog sina ostavljajući ga bez otvorenih opcija. Bila je toliko vezana za tu igru da je duboko u sebi znala da će se, kada dođe pravi trenutak, kao što uvek dolazi, ona završiti na pravi način i u pravo vreme. Njeno srce postalo je polje na kome će se sukobiti dobro i zlo, dok duboki mir koji se širi posvuda daje svečanu notu toj poslednjoj bici, čiji rezultat kao da iščekuje ceo univerzum.

Prvo je postavila belu kraljicu koju je držala u ruci, smeštajući je na polje e6, a zatim je nastavila sa osam drugih belih figura koje su još uvek bile u igri: kralja na b1, konja na c6, topove na h1 i h8, četiri pešaka na a3, b2, d5 i f2. Zatim je prešla na crne figure: četiri pešaka stavlja na a5, c3, d6 i f5, topove na b8 i f7, konja na e7, lovca na g7, kralja na f8 i na kraju crnu kraljicu na b6. Do tog trenutka svaki je igrač povukao 29 poteza. Meriša i gost su dugo gledali u igru; vojnici su palili cigare jednu za drugom; ćilim je bio prekriven pepelom; iz daljine se čulo brundanje motornih vozila koja su se približavala naselju; hladan vetar je lupao po pločicama i ogradama; Meriša se bolje umotala u ćebe i dala znak protivniku da napravi naredni potez; on je pomerio crnog lovca sa g7 na h8, pojeo belog topa koji je njegovom kralju davao šah; vojnici su zaurlali od radosti; žedni krvi. Meriša je nastavila da gleda tablu, dok joj je čitav njen život prolazio pred očima. Drhtavom rukom je pomerila belog topa sa h1 na h8, dajući crnom lovcu milo za drago; dva topa pala u borbi odložila je zajedno sa drugim palim figurama u crvenu maramu. Gost ponovo zapali cigaru, pogledajući čas na tablu, čas u Merišu.

„Zašto mi ove oči izgedaju poznato? Ko je ovaj čovek?“, zapitala se. „Da li mi se čini ili se on smeška?“ Da bi zaštitio

ponovo napadnutog kralja, on je nakon nekog vremena pomerio konja sa e7 i stavio ga između svog kralja i crnog topa na g8. „Kako se ovako igra sa ljudskim životom?“, Meriši se stezalo srce. „Zar se tako ulazi u tuđu kuću bez zvona na vratima, ne čekajući da te pozovu unutra, ne izuvajući se? Bolje je umreti, nego živeti tako nečasno!“ Borbeni duh joj se podigao iz dubina duše; uzela je kraljicu odlučna da se bori do kraja; ponovo mu napala kralja, pomerajući kraljicu na h6. Vojnike je jedva držalo mesto, jedan od njih je ustao i izašao iz sobe, iz susednih soba čula se lomljava stvari.

Gost udari pesnicom o sto, figure se zatresoše kao da je zemljotres; opsova nešto na svom jeziku; baci crnog topa ispred bele kraljice na g7; zatim s olakšanjem uzdahnu. Vojnik koji je ostao u sobi izvuče perorez iz džepa i poče da urezuje zastrašujućeg orla na zidu. Meriša vrati kraljicu na d6, uklanjajući iz igre crnog pešaka koji se nalazio na tom polju. Ponovo napadnut, crni kralj se polako odvuče do f7; kraljica odmah za njim na e6. Meriši su se tresle ruke, a sa njima se tresla i cela kuća, produbljivale su se pukotine na spoljašnjim zidovima, stubovi ograde su se obarali jedan za drugim, duhovi prijatelja jedva su se uzdržavali da ne progovore. Gost je pružio ruku, uzeo crvenu maramu, izvukao figure iz nje, odsutno ih spustio na sto, a zatim raširio maramu na stolu pred sobom, između njega i šahovske table, baš onako kako ju je nekada prostirala Merišina svekrva; ona je zadržala dah; crni kralj se vratio na f8. Vojnik je napustio rezbarenje; i drugi se vratio iz razornog pohoda; gost je ustao na noge; Meriša je bila uverena da će je ubiti čak i ako pobedi, ali to više nije bilo važno; belog topa je pomerila sa h8 na g8, odnoseći crnog konja.

Mir u sobi; spokoj u Merišinom srcu; tišina spolja. Vojnici nisu odmah shvatili šta se dogodilo; kada je njihov nadređeni oborio kralja na tablu, priznajući poraz, jedan od njih je udario šahovsku tablu puškom; figure su se rasule po pepelu od cigareta na crvenom ćilimu. Nadređeni im reče nešto na njihovom jeziku i krenu prvi prema vratima. Kad zakorači da izađe, vrati se još

jednom do stola, uze crvenu maramu i, uputivši pogled Meriši, stavi je u džep.

Kroz prozor ulazi zrak sunčeve svetlosti i zaustavlja se na fotelji u kojoj je sedeo nepoznati gost.

Prevod: Đorđe Božović

Bitka izjutra

Beteja me mëngjes

Битка изутрина

Bitka izjutra

Aleksandra Jovanović

Kad zrnavlje dotakne zemlju, svi se sjate.

„Oni čuju hranu, e. Pametna živina. I nikad nisam dala Bora da ih kolje, nego sama, znam gde treba da pritegnem. Ne osete ništa, samo ih pecne. Kol'ko treba."

Živka glođe jabuku ko da je kost, pa pljuje pored česme. Kafu jedva srče.

„A šta ako ga pozovu?"

„Ma gde, slabašan je on. Znaš kako mu Bora viče, jedva drvo iscepa. Ne, ne. Trebaju njima jaki, mrki, da ubijaju. Gde će on, krv očima ne gleda."

Ćuti, ćuti, ama kao da se smeje. Druge žene kažu: Živka veštica, Živka zna mađije, kad te prokune, ne dižeš se iz kreveta. Ama.

„A Bora?"

„Pregazilo ga. Nema tu više šta da se iscedi."

„Ma."

Znam šta rade kad sam na polju. Ne marim, zašto. Vetar me osveži, pa sednem ispod oraha i mislim. Nisu to velike misli, nego tako. Gugutka proleti, čovek prođe i mahne, deca protrče. Prijatno je. On mora negde snagu da potroši, slaba je vajda od motike i mene. A Živka nema muža. Otišao jedno veče na prugu, kažu zaspao.

„Pa, Maro, da uđem."

„Uđi uđi."

Ne mogu da slušam tropanje. Sin negde jurca, valjda neće preko brda. Noge mu lake, nekad mislim, poleteće.

Evo, tačno znaju. Kljucaju, mili moji. Sprema se nevreme, noge mi slabe. Moja majka je isto to imala. Uvek je znala da vidi vreme, a niko je nije slušao.

„Maro, navrati na kafu."

„ 'Oću Živka, oću."

Suknja joj se zadigla. Htedo' da je ispravim, ama trgla se.

Bora neće svaku noć sa mnom, kaže: smrdiš na štalu. A meni odgovara, odmorim pa izjutra ponovo. U štali tiho, samo muve lete i Šarka ih tera repom.

Samo sam zastala da predahnem, kad čujem pištanje. Odma' mi srce stalo.

„M'rš, m'rš, Bog te ubio!"

Lasica, ružna ko pacov, odnese pile. Gde su ti oči, Maro, što ne paziš? Da mi je da ih stavim u kecelju, da ih sačuvam.

Eno, Bora viče.

U kući hladno, hladno. Drži neki papir.

„Na!"

Gledam, slova ne poznajem, ama znam šta piše.

„Zovu ga!"

„Ne drami! Daj jednu."

Popila bih i ja, al' gutam suze. On ne može da vidi krv, jedva sekiru drži. Kako će, jadan, da ubije?

„Još ne zna. Da ideš, da ga zoveš."

„Imaš li dušu ti? Sin, jedinac."

Sve mi je u glavi zazvečalo. A neka, kad trčim pred rudu.

*

Ispratismo ga i Zoran već dva dana ne dolazi sa reke. Kaže, ne vraća se dok ne donese najvećeg soma. Ja hoću da molim, a ne znam kako. Palim kandilo, pa gledam ikonu. Brzo me zabole oči. Lasica odnese još dva pileta. Celu kuću sam prevrnula da nađem urok. Reko', možda ga Živka podmetnula, možda nisam lepo istresla posteljinu. Što ovo?

Rat je daleko, ovde je samo blato, što nam traže ovo?

Pita me komšija: Maro, znaš li ti šta tamo rade?

Kažem: ne znam i ne zanima me. Moja je kuća i oko kuće. Nasmeja se.

„U pravu si ti. Mi ovde gledamo svoja posla. Mamu im njihovu."

Crni jug. Ne mogu da spavam, sve me nešto pritiska, ko da mi čuči na stomaku. U dvorištu samo zrikavci, a i oni, jedva. Mesec sam ispratila i evo, sviće.

Čujem nešto šuška. Reko', nećeš!

Uzmem sekiru, začudo laka, pa potrčim.

„Ti da mi daviš pilića! Je li?! Ne dam!"

Udari' je po sred stomaka. Ispusti krik, zapara vazduh, pa umre.

„Pi-pi-pi, pi-pi-pi."

Ama, krivo mi. Stvor, hoće da jede, ko svi. Al' što moje pilića? Sednem na panj i udri u plač, a ne znam zašto. Na trenutak mi se učini, ko da mi je sin na zemlji, tako krvav, a oči mu ovolike. Bar da mu zaklope oči, crnom, ne može krv da gleda.

Beteja me mëngjes

Aleksandra Jovanoviq

Kur kokrrat prekin tokën, të gjithë sulen.

"Ata dëgjojnë ushqimin, eh. Shtazë të mençura. Dhe kurrë nuk e kam lënë Borën t'i presë, por vetë, e di ku duhet futur thika. Nuk ndiejnë asgjë, vetëm i djeg. Aq sa duhet".

Zhivka lëpin mollën si të qe kockë, dhe pështyn pranë çeshmes. Kafen mezi e rrufit.

"E çka nëse e thërrasin?"

"Ku, moj, i ligësht është ai. E di si i bërtet Bora, mezi copëton drunj. Jo, jo. Atyre u duhen të fortë, të ngrysur, për të vrarë. Ku të shkojë ai, gjakun me sy s'mund ta shohë".

Hesht, hesht, por thuajse qesh. Gratë të tjera thonë: Zhivka shtrigë, Zhivka di magji, kur të mallkon, nuk ngrihesh nga krevati. Ama.

"E Bora?"

"E ka marrë rrota. Nuk ka më aty ç'të shtrydhet".

"Eh".

E di ç'bëjnë kur jam në fushë. Nuk mërzitem, pse. Era më freskon, dhe ulem poshtë arrës e mendoj. Nuk janë mendime të mëdha, po veç ashtu. Kumrija fluturon, njeriu kalon dhe bën me dorë, fëmijët vrapojnë. Është këndshëm. Ai duhet të shpenzojë fuqinë diku, mbase është më e dobët se shati dhe unë. E Zhivka nuk ka bashkëshort. Shkoi një mbrëmje në hekurudhë, thonë e kishte zënë gjumi.

"Eh, Maro, të hyj".

"Hyr, hyr".

Nuk mund të dëgjoj trokitjen. Djali nxiton diku, mbase jo përtej kodrës. Këmbët i ka të lehta, nganjëherë mendoj, do të fluturojë.

Qe, e dinë taman. Çukisin, loçkat e mia. Do të prishet moti, këmbët s'më mbajnë. Edhe nëna ime e kishte këtë. Gjithmonë dinte të shikonte motin, e askush nuk e dëgjonte.

"Maro, ndalu për kafe!".

"Po, Zhivka, po".

Fustani iu ngrit. Desha ta ndreq, por më iku.

Bora nuk don çdo natë me mu, thotë: të vjen era ahër. E mua më përshtatet, pushoj dhe në mëngjes nga e para. Në ahër qetë, vetëm mizat fluturojnë e Sharka i përzë me bisht.

Jam ndalur sa për të marrë frymë, dhe dëgjoj piskamën. Zemra m'u ndal përnjëherë.

"Ik, ik, Zoti të vraftë!"

Bukla, e shëmtuar si miu, mori pulën. Ku i ke sytë, oj Maro, pse nuk shikon? Të mundja t'i fus në përparëse, t'i ruaj.

Ja, Bora po bërtet.

Në shtëpi ftoftë, ftohtë. Mban njëfarë letre.

"Qe!"

Shikoj, nuk i njoh shkronjat, por e di çka shkruan.

"Po e thërrasin!"

"Mos e tepro! Qitma një".

Edhe unë do ta pija, por po përpij lot. Ai nuk mund të shohë gjak, mezi mban sëpatën. E si mund të vrasë, i gjori?

"Ende nuk e di. Shko, thirre".

"A ke ti shpirt? Djalë hasreti".

Koka m'u bë lëmsh. Le të më bëhet, kur po i jap kaq zor.

*

E përcollëm dhe Zorani tash e dy ditë nuk po kthehet nga lumi. Thotë, nuk kthehet pa e sjell mustakun më të madh. Unë dua të lutem, por nuk e di se si. Ndez qiriun, shikoj ikonën. Shpejt më dhembin sytë. Bukla rrëmben edhe dy zogj. Krejt shtëpinë e kam hallakatë për të gjetë mësyshin. Thashë, ndoshta e ka futë Zhivka, ndoshta nuk e kam shkundë mirë çarçafin. E pse kjo?

Lufta është larg, këtu ka veç baltë, ç'po na lypin kështu?

Më pyet komshiu: Maro, e di ti çka bëjnë atje?

Ia kthej: nuk di dhe nuk më intereson. Shtëpia ime është edhe përreth shtëpisë. Qesh.

"Ke të drejtë. Ne këtu i shikojmë punët tona. Ah, nënën e tyre".

Jugu i zi. Nuk mund të fle, diçka më shtrëngon, si lëmsh në bark. Në oborr vetëm gjinkallat, edhe ato mezi. Hënën e përcolla dhe qe, po agon.

Dëgjoj njëfarë shushurime. Thashë, e jo valla.

Marr sëpatën, u habita sa e lehtë, dhe vrap.

"Ti të m'i vrasësh zogjtë. A po?! Nuk të jap!"

E godet mu në mes të stomakut. Lëshon një ulërimë, merr frymë dhe ngordh.

"Pi-pi-pi, pi-pi-pi."

Ama, më vjen keq. Krijesë, dëshiron të hajë, si krejt. Por pse zogjtë e mi? Ulem në trung dhe ia plas vajit, nuk e di pse. Për një çast më duket thuajse të birin e kam në tokë, ashtu të përgjakur, e sytë kaq. Së paku t'ia mbyllin sytë, të ziut, s'mund të shohë gjak.

Përkthim: Qerim Ondozi

Битка изутрина

Александра Јовановиќ

Кога зрната ќе ја допрат земјата, сите се сјатуваат.

„Тие ја слушаат храната, е. Паметна живина. И никогаш не сум дала Бора да ги коле, туку сама, знам каде треба да пристегнам. Не сеќаваат ништо, само ќе ги пецне. Колку што треба.“

Живка го глода јаболкото како да е коска, па плука покрај чешмата. Кафето едвај го срка.

„А што ако го викнат?“

„Ама каде, слабичок е тој. Знаеш како му вика Бора, едвај дрво ќе исцепи. Не, не. Им требаат на нив силни, мрачни, да убиваат. Кај ќе оди тој, крв со очи не гледа.“

Молчи, молчи, ама како да се смее. Другите жени велат: Живка вештица, Живка знае магии, кога ќе те проколне, не стануваш од кревет. Ама.

„А Бора?“

„Го прегази. Нема тука веќе што да се исцеди.“

„Ама.“

Знам што прават кога сум на поле. Не се секирам, зошто. Ветрот ќе ме освежи, па седнувам под оревот и мислам. Не се тоа големи мисли, туку така. Ќе прелета гугутка, ќе помине човек и ќе мавне, деца ќе потрчаат. Пријатно е. Тој мора некаде да ја потроши снагата, нема фајде од мене и од мотика. А Живка нема маж. Отишол една вечер на пругата, велат заспал.

„Па, Маро, да влезам.“

„Влези, влези.“

Не можам да го слушам тропањето. Синот негде бјаса, не оди белки преку ридот. Нозете му се лесни, некогаш мислам ќе полета.

Еве, точно знаат. Клукаат, милите мои. Се готви невреме, нозете ми се слаби. Мајка ми истото го имаше. Секогаш знаеше да го види времето, а никој не ја слушаше.

„Маро, сврати на кафе.“

„Важи, Живке, важи.“

Здолништето ѝ се поткренало. Сакав да ја исправам, ама се сепна.

Бора нејќе секоја ноќ со мене, вели: смрдиш на штала. А мене ми одговара, ќе се одморам, па изутрината пак. Во шталата е тивко, само мувите летаат и Шарка ги брка со опашката.

Само застанав да здивнам, кога слушам пиштење. Веднаш ми застана срцево.

„Мрш, мрш, Госпо те отепал!“

Ласица, грда ко стаорец, однесе пиле. Кај ти се очите, Маро, зошто не пазиш? Да можам в скутина да ги ставам, да ги зачувам.

Ене го, Бора вика.

Во куќата е ладно, ладно. Држи некаква хартија.

„На!“

Гледам, буквите не ги познавам, ама знам што пишува.

„Го викаат!“

„Не драми! Дај една.“

Би се напила и јас, ама ги голтам солзите. Тој не може да гледа крв, едвај секирата ја држи. Како ќе убие, пустиот?

„Уште не знае. Да одиш, да го викнеш.“

„Имаш ли душа ти? Син единец.“

Сè ми заsвечка во главата. Ако ми е, кога трчам ко прле пред магаре.

*

Го испративме и Зоран веќе два дена не доаѓа од реката. Вели, не се враќа додека не го донесе најголемиот сом. Јас сакам да молам, а не знам како. Палам кандило, па ја гледам иконата. Брзо ме заболуваат очите. Ласицата однесе уште две пилиња. Целата куќа ја превртив да најдам урок. Реков, можеби Живка го подметнала, можеби не сум ја истресла убаво постелнината. Зошто ова?

Војната е далеку, овде има само кал, зошто ни го бараат ова?

Ме прашува комшијата: Маро, знаеш ли ти што прават таму?

Велам: не знам и не ме интересира. Моја е куќата и околу куќата. Се насмеа.

„Имаш право ти. Ние овде си ја гледаме својата работа. Мамичето нивно."

Црн југ. Не можам да спијам, сè нешто ме притиска, како да ми се стуткало во стомакот. Во дворот само жегалци, а и нив, малку. Месечината ја испратив и еве го, осамнува.

Слушам дека нешто шушка. Реков, е нема!

Ја земам секирата, за чудо лесна, па потрчувам.

„Ти да ми ги давиш пилињата! Така? Не давам!"

Ја удрив среде стомак. Испушти крик, го распара воздухот, па умре.

„Пи-пи-пи, пи-пи-пи."

Ама, криво ми е. Животинче, сака да јаде, како сите. Ама зошто моите пилиња? Седнувам на пенушката и удирам да плачам, а не знам зошто. За миг ми се причини, како син ми да е на земјата, таков крвав, а очине онолкави. Барем да му ги затворат очите, со црно, не може крв да гледа.

Превод: Ѓоко Здравески

Antifada

Antifada

Антифада

Antifada

Nikola Nikolić

Sad je Šlomo sam i čeka u mraku.

U početku ih je bilo deset. Došli su u koloni kroz praznu kanalizacionu cijev. Na kraju puta ispriječio im se plastični poklopac. Grizli su ga na smjenu, sve dok nije popustio i uz prasak odskočio u tamnu utrobu podruma. Nagrnuli su naslijepo, jedan za drugim, grebući kandžama po komadu lima koji je bio podijum za njihov osvajački ples. Tad ih je začula prvi put.

Počinjalo bi kasno uveče, kad utihne ulična graja ispod prozora. Ležala je u mraku i osluškivala. Negdje odozdo dopiralo je šuštanje koje se pronosilo kroz zidove. Kao da je pruće zarobljeno u čatmi dobilo glas. Širio se svuda oko nje, pletući nevidljivu mrežu. Ukipljenoj, pokrivenoj do brade, Hanifi se činilo da joj kuća nešto šapuće.

Nakon nekoliko dana odlučila je da siđe. Koraci po daščanim stepenicama ostavljali su škripav zvuk. Najavili su je i omogućili im da umaknu na vrijeme. Kad je otvorila vrata, iz tame ju je zapahnuo smrad. Ostavilo ga je za sobom nešto što se upravo povuklo. Morala je da korakne unazad kako ne bi pala u nesvijest. Držeći se za dovratak, udahnula je nekoliko puta i hitro napipala prekidač.

Žarulja je tek malo prorijedila mrak, ali dovoljno da vidi što je htjela: stvari su ležale razbacane po podu koji se bijelio od prosutog brašna. Svuda su se vidjeli tragovi uljeza. Sitne šare po bjelini koje crtaju putanje, kruže, stapaju se, prekidaju. Kao

da se brašno prosijavalo kroz nekakvo ogromno, nepravilno izbušeno sito. Oči priviknute na tamu mogle su vidjeti i stotine duguljastih zrna izmeta razbacanih na sve strane. Gomilali su se što su išli dublje u tamu. Pratila ih je pogledom sve dok nije ugledala roj svijetlećih tačkica. Bacale su pravo ka njoj odbljeske žarulje. Nije znala da li su zaista tako sitne, ili previše udaljene: jedino je bila sigurna da su to oči, žive, uplašene, bijesne.

Dani i noći zavrtjeli su im se u spiralu bez dna. Nazad nijesu mogli, jer je na mjestu poklopca sad bilo nešto mnogo tvrđe. Onda se niotkuda pojavio kavez i u njemu povelik komad mesa. Kružili su okolo kao u obredu, bojeći se da dirnu u njegovu svetu unutrašnjost. Poslije nekog vremena više nijesu imali izbora. Ponestalo je hrane i najhrabriji među njima odlučio se na ulazak. Oprezno je zakoračio preko žičanog praga, prišao mesu, onjušio ga. Začuvši prvi zalogaj, za njim su ušla sljedeća dvojica. Ostali su čekali pred ulazom jer je prostor bio mali da primi barem još jednu izgladnjelu nožicu.

Snop svjetla, panični bijeg; od onih koji su se gostili naglo ih je odsjekla metalna pregrada. Njih trojica ostanu zarobljeni. Zbijeni, otupjeli od sitosti, nepomično su posmatrali dva krupna oka s druge strane rešetke. Nijesu bili kadri ni za strah ni za bijes. Tad su upoznali Hanifu. Tad je ona u njima vidjela tri specijalca koji su jedne noći upali u kuću i odveli joj sina, pod optužbom da priprema ustanak. Vidjela je ponovo ona uska, prikrivena lica i pakosne zjenice.

Jehuda, Uri, Šlomo, šapnula je tad, obilježivši ih kažiprstom svakoga ponaosob, a potom otišla.

Oni okolo se otad nijesu primicali kavezu. Uživali su u blagodeti koja im se svakodnevno služila. Hanifa je ostala sama, njoj je malo trebalo. Jednom dnevno, obično nakon večere, dolazila je do dna stepeništa i odatle im bacala otpatke. Više nijesu bježali od zvuka vrata: javljali su joj se zahvalnim siktanjem. Navikli na dnevnu dozu, prestali su da rovare po stvarima. Jedan užitak rađao je drugi. Hanifu je uspavljivala njihova sladostrasna cika, koja je kroz akustiku pruća putovala od podruma do spavaće sobe.

A u kavezu se za to vrijeme krojila njihova sudbina. Tri zarobljenika danima su živjela od već svarenih zaliha. Ležali su jedan kraj drugoga, dodirujući se bokovima. Uri je bio u sredini. Malaksao od gladi, nije se mogao pomjeriti. Falilo mu je snage da odgurne tijela koja su ga pritiskala s obje strane. Rep mu se nemoćno obavijao oko žica rešetke. Njuška je pulsirala u pokušaju da nanjuši nešto drugo sem zadaha smrtno ogladnjelih sapatnika. Na kraju im se prepustio. Bilo je to olakšanje, a ne bol. Došao je spas kad mu je Šlomo posljednjim trzajima zario očnjake u vrat.

Za njega i Jehudu počelo je zlatno doba. Hrana je potrajala na ravne časti, ali kad su se ukazale oglodane kosti, u pogledima koji su sijevali preko Urijevih ostataka javio se neki promijenjen izraz. Za odsudnu bitku trebalo je dosta snage i Šlomo je odlučio da prvi krene. Ovog puta bez tuđe pomoći. Osjećao se dovoljno snažnim da u nekoliko poteza završi sa svojim nesuđenim krvnikom. Sad je veliki, jak i namiren. U njemu su još dvojica, a oko njega prostora za još dvojicu. Narastao je, izoštrio čula. Mogao je da nanjuši svako od kretanja koja su ga lijeno opasivala. Za njih on više nije postojao. Opijeni izobiljem, brzo su ga smjestili u zaborav.

Kad Hanifa ponovo otvori kavez, pripitomljeni pacovi upoznaće svog dželata. Potamaniće ih jednog po jednog, jednog odmah za drugim, da slučajno ne bi odgojio sebi protivnika. Sad mu treba nešto veće. Sad je Šlomo sam, pun bratskog mesa i spreman.

Hanifa uzima pušku i spušta se u podrum, u mrak koji škrguće.

Antifada

Nikolla Nikolliq

Tash Shlomo është vetëm dhe pret në terr.

Në fillim ishin dhjetë. Erdhën në kolonë nga tubi i zbrazët i kanalizimit. Në fund të rrugës u doli kapaku prej plastike. E kafshuan me ndërrime, derisa nuk u dorëzua dhe me shpërthim kërceu në barkun e errët të bodrumit. Nxituan verbërisht, njëri pas tjetrit, duke gërryer me kthetra copën e aluminit që ishte podiumi për vallen e tyre triumfale. Atëherë i dëgjoi për herë të parë.

Niste vonë në mbrëmbje, kur pushonte ushtima e rrugës poshtë dritares. Rrinte në errësirë dhe dëgjonte. Nga poshtë diku depërtonte shushurima që ngjitej nëpër mure. Thuajse xunkthi i robëruar në gardh kishte fituar zë. Përhapej gjithandej rreth saj, duke thurrë rrjetin e padukshëm. Të ngrirë, të mbuluar deri në mjekër, Hanifes i dukej se shtëpia po i pështëriste diçka.

Disa ditë më vonë vendosi të zbriste. Hapat mbi shkallët prej dërrase linin zhurmë kërcitëse. E kishin lajmëruar dhe u kishin mundësuar të iknin me kohë. Kur hapi derën, nga terri depërtoi kutërbimi. E kishte lënë pas diçka që sapo ishte zmbrapsur. Iu desh të tërhiqej ca hapa për t'i mos rënë të fikët. Duke u mbajtur për kornizën e derës, mori frymë disa herë dhe shpejt shtypi prizën.

Poçi mezi çau terrin, por mjaftueshëm për të parë atë që donte: gjërat ishin shkapërderdhur në dysheme që ishte zbardhur nga mielli i derdhur. Gjithandej shiheshin gjurmët e brejtësve. Gjurmët e imëta mbi bardhësinë që vizatojnë shtigje,

sillen, bashkohen, ndahen. Dukej thuajse mielli po sitej nëpër ndonjë sitë të shpërthyer gjigante, jolineare. Sytë e mësuar me terrin mund të spikatnin edhe qindra kokrra të jashtëqitjeve të përhapura gjithandej. Shtoheshin sa më shumë që futeshin në errësirë. I ndoqi me shikim derisa nuk pa një tufë pikash të ndriçuara. Hidhnin drejt saj shkëndija dritash. Nuk dinte në ishin vërtet aq të imëta apo tejet të largëta: vetëm ishte e sigurtë se ato janë sy, të gjallë, të frikësuar, të tërbuar.

Ditën dhe netët iu sollën në një spirale pa fund. Mbrapa nuk mundnin, sepse në vend të kapakut tani ishte diçka shumë më e ngurtë. Pastaj nga askund u shfaq kafazi dhe brenda tij një copë e madhe mishi. E rrethuan si në ndonjë ceremoni, duke u frikësuar ta preknin brendësinë e tij të shenjtë. Pas një kohë më nuk kishin zgjedhje. Kishin mbetur pa ushqim dhe më i guximshmi prej tyre vendosi të futej brenda. Me kujdes bëri hapin përtej pragut prej teli, iu afrua mishit, e nuhati. Me të dëgjuar kafshatën e parë, pas tij u futën dy të tjerë. Të tjerët prisnin para hyrjes sepse hapësirën e kishin të vogël për të pranuar së paku edhe një këmbëz të uritur.

Rreze drite, ikje si pa kokë: prej atyre që gostiteshin papritmas i ndau një gardh metali. Tre prej tyre mbetën të ngujuar. Të strukur, të mpirë nga ngopja, pa lëvizur shikonin dy sytë e mëdhenj nga ana tjetër e grilave. Nuk kishin fuqi as për frikë as për tërbim. Atëherë e takuan Hanifen. Atëherë ajo në ta pa tri forca speciale të cilat një natë iu futën në shtëpi dhe ia morën të birin, nën akuzat se po përgatiste kryengritje. Pa sërish ato fytyra të ngushta, të fshehura dhe sytë e ligë.

Jehuda, Uri, Shlomo, pëshpëriti, duke treguar me gisht secilin prej tyre, dhe pastaj shkoi.

Që atëherë, të tjerët nuk iu afruan kafazit. U kënaqën me begatitë që u sillte përditshmëria. Hanifja mbeti vetëm, asaj nuk i duhej shumë. Një herë në ditë, zakonisht pas darke, vinte te fundi i shkallëve nga ku u hidhte mbetje ushqimi. Më nuk iknin nga zëri i derës: e mirëprisnin me fërshëllima mirënjohëse. U mësuan me dozën ditore, pushuan së hallakaturi nëpër gjëra. Një kënaqësi i hapte udhë tjetrës. Hanifen e përgjumte

fërshëllima e tyre e ëmbël, e cila nëpër akustikën e xunkthit udhëtonte nga bodrumi te dhoma e gjumit.

E në kafaz gjatë asaj kohe po thurej fati i tyre. Tri robër me ditë të tëra jetonin nga ushqimi i tretur. Rrinin njëri bri tjetrit, duke i prekur ijet. Uri ishte në mes. Ishte plogështuar nga uria, nuk mund të lëvizte. I mungonte forca të shtynte trupat që e shtypnin nga të dyja anët. Bishti i ishte mbështjellë pafuqishëm rreth telit të kafazit. Turitë i pulsonin në përpjekje për të nuhatur diçka përtej kutërbimit të bashkëvuajtësve që po ngordhnin nga uria. Në fund iu dorëzua. Ishte ky lehtësim, dhe jo dhimbje. Erdhi shpëtimi kur Shlomo me përpëlitjet e fundit ia futi kthetrat në qafë.

Për të dhe Jehudën nisi epoka e artë. Ushqimi mjaftoi aq sa duhej, por kur u shfaqën kockat e zhveshura, në shikimet që binin mbi mbetjet e Urit u shfaq një pamje më ndryshe. Për betejën vendimtare duhej mjaft forcë, ndërsa Shlomo vendosi të nisej i pari. Kësaj radhe pa ndihmën e askujt. Ndihej mjaft i fuqishëm që me disa lëvizje t'i jepte fund armikut të tij fatkeq. Tash është i madh, i fortë dhe i furnizuar. Brenda tij janë dy të tjerë, e rreth tij hapësirë edhe për dy. Ishte rritur, i kishte mprehur shqisat. Mund të nuhaste çdo lëvizje që e rrethonin me plogështi. Për ta ai më nuk ekzistonte. Të dehur nga bollëku, shpejt u futën në harresë.

Kur Hanifja të hapë sërish kafazin, minjtë e zbutur kanë për ta njohur xhelatin e tyre. Ka për t'i asgjësuar një nga një, njërin pas tjetrit, për të mos i bërë vetes ndonjë armik. Tash i duhet diçka më e madhe. Tash Shlomo është vetëm, plot mish vëllazaror dhe i gatshëm.

Hanifja merr pushkën dhe niset për në bodrum, në terrin grirës.

Përkthim: Qerim Ondozi

Антифада

Никола Николиќ

Сега Шломо е сам и чека во мракот.

На почетокот ги имаше десетмина. Дојдоа во колона низ празната канализациска цевка. На крајот од патот им се испречи пластичен поклопец. Го гризеа на смени, сè додека не попушти и не отскокна со тресок во темната утроба на подрумот. Навалија наслепо, еден по друг, гребејќи со канџите по парче лим, којшто беше подиум за нивниот освојувачки танц. Тогаш првпат ги зачу.

Ќе почнеше доцна навечер, кога ќе стивнеше уличната врева под прозорецот. Таа лежеше во мракот и наслушуваше. Негде одозгора допираше шушкањето што се пренесуваше низ ѕидовите. Како прачките заробени во чатмата да добија глас. Се шириле насекаде околу неа, плетејќи невидлива мрежа. Скаменета, покриена до брадата, на Ханифа ѝ се чинеше дека куќата нешто ѝ шепоти.

По неколку дена одлучи да слезе. Чекорите по дрвените скалила оставаа чкриплив звук. Ја најавија и им овозможија да се извлечат навреме. Кога ја отвори вратата, од темницата ја удри смрдеа. Ја оставил зад себе некој што тукушто се повлекол. Мораше да зачекори наназад за да не падне во несвест. Држејќи се за вратникот вдиша неколкупати и брзо го напипка прекинувачот.

Светилката само малку го разреди мракот, ама доволно за да види што сакаше: работите лежеа расфрлани по подот, којшто се белееше од истуреното брашно. Секаде се

гледаа трагите од натрапникот. Ситни шари по белината што цртаат патеки, кружат, се претопуваат, се прекинуваат. Како брашното да се истурало низ некакво огромно, неправилно издупчено сито. Очите привикнати на темнината можеа да видат и стотина долгнавести зрна измет расфрлани на сите страни. Се трупаа колку што одеа подлабоко во темнината. Ги следеше со погледот сè додека не здогледа рој светлечки точкички. Право кон неа ги фрлаа одблесоците од светилките. Не знаеше дали се навистина толку ситни, или премногу се оддалечени: само беше сигурна дека се тоа очи, живи, уплашени, бесни.

Деновите и ноќите им се завртеа во спирала без дно. Назад не можеа, зашто на местото на поклопецот сега имаше нешто многу потврдо. Па одникаде се појави кафез и во него големо парче месо. Кружеа наоколу како во обред, плашејќи се да допрат во неговата света внатрешност. По некое време веќе немаа избор. Снема храна и најхрабриот меѓу нив одлучи да влезе. Внимателно зачекори преку жичениот праг, приjде до месото, го подушка. Слушајќи го првиот залак, по него влегоа следните двајца. Другите чекаа пред влезот затоа што просторот беше мал да прими барем уште едно изгладнето ноже.

Сноп светлина, панично бегство; од оние што се гостеа нагло ги отсече метална преграда. Тројцата останаа заробени. Збиени, отапени од ситоста, неподвижно ги набљудуваа две крупни очи од другата страна на решетката. Не беа кадарни ни за страв ни за бес. Тогаш ја запознаа Ханифа. Тогаш таа во нив ги виде тројцата специјалци што една ноќ упаднаа во куќата и ѝ го одведоа синот, под обвинение дека подготвува востание. Ги виде повторно оние тесни, прикриени лица и пакосните зеници.

Јехуда, Ури, Шломо, шепна тогаш, обележувајќи ги со показалецот секого одделно, а потоа си замина.

Тие наоколу оттогаш не се доближуваа до кафезот. Уживаа во благодатта што секојдневно им се служеше. Ханифа остана сама, нејзе малку ѝ требаше. Еднаш дневно,

обично по вечерата, доаѓаше до дното на скалите и оттаму им фрлаше отпадоци. Веќе не бегаа од звукот на вратата: ѝ се јавуваа со благодарно пискање. Навикнаа на дневната доза, престанаа да буричкаат по работите. Едно уживање раѓаше друго. Ханифа ја заспиваше нивното сладострасно цивкање, кое низ акустиката на прачките патуваше од подрумот до спалната соба.

А во кафезот за тоа време се кроеше нивната судбина. Тројцата заробеници со денови живееја од веќе сварените резерви. Лежеа еден крај друг, допирајќи се со колковите. Ури беше во средина. Омалаксан од глад, не можеше да се помести. Му фалеше сила да ги оттурне телата што го притискаа од обете страни. Опашот немоќно му се обвиваше околу жиците на решетката. Муцката пулсираше во обид да се надушка нешто друго освен лошиот здив на смртно изгладнетите сопатници. На крајот им се препушти. Тоа беше олеснување, а не болка. Дојде спасот кога Шломо со последните напори му ги зари песјаците во вратот.

За него и за Јехуда почна златната доба. Храната потраја братски, ама кога се прикажаа изглоданите коски, во погледите што секаа преку остатоците на Ури се јави некој променет израз. За одлучувачката битка требаше прилично снага и Шломо одлучи прв да тргне. Овој пат без туѓа помош. Се чувствуваше доволно снажен за во неколку потези да заврши со својот несуден крвник. Сега е голем, јак и немирен. Во него има уште двајца, а околу него простор за уште двајца. Порасна, ги изостри сетилата. Можеше да надушка секого од движењата што мрзливо го обвиваа. За нив тој веќе не постоеше. Опиени од изобилство, брзо го сместија во заборав.

Кога Ханифа повторно го отвори кафезот, припитомените стаорци ќе го запознаат својот џелат. Ќе ги потамани еден по еден, веднаш еден по друг, за да не си одгледа случајно себеси противник. Сега му треба нешто повеќе. Сега Шломо е сам, полн братско месо и подготвен.

Ханифа ја зема пушката и слегува во подрумот, во мракот што чкрта со забите.

Превод: Ѓоко Здравески

Пас апорт

Pas aport

Pas aport

Пас апорт

Сања Трпковска

Тој ден ѝ се виде многу стар. Целото лице како да му се пресели надолу. Вадеше некои хартии, пушеше и пепелта паѓаше насекаде по станот, како снег. Нејзиниот господар Бојков беше во право – човекот кој живее со куче си личи со своето животно, дури и мирисаат исто.

Таа денес мирисаше многу лошо, Бојков одамна ја немаше истриено со жешка вода или со сапун. Одамна немаше сапун кај нив дома, заглавени во тесната зграда на широката улица, на само пет минути пеш од главниот гарнизон. Не можеше да се сети ниту кога последен пат задрема во неговиот скут додека внимателно ја четка. Да можеше нешто да му каже, би му рекла дека ѝ недостасуваат неговите приказни додека таа дреме. Сакаше пак да слушне сè. Како кога ја видел за првпат, ја собирало цела во неговата дланка, како топче. Еден професор од Битола му ја дал дента, а веќе ноќта, во глува доба, засекогаш заминал со жена му и трите деца. Или да ѝ кажува како еднаш ја загубил на карти во некоја колиба на Пчиња. Не спиел цела ноќ, а веќе следниот ден ја вратил за една вреќа тутун. Омилена приказна ѝ беше како ја погодил заскитан куршум и ѝ направил дупка во увото, точно на врвот. Тој ја ставил во ранец и на бел коњ јавал да ја однесе итно на фронтот, кај докторот. Оттогаш почна да ја вика „лилјак“, чешкајќи ја по увото. Таа не го чувствуваше неговиот допир таму, но ја сакаше приказната. Не се сеќаваше на случката со куршумот бидејќи тој ја успал

со хлороформ за да не чувствува болка. Бојков секогаш носеше со себе две шишенца, едно со хлороформ и едно со отров. Ги криеше во сошиениот џеб однатре, кај слабината.

Го сакаше својот господар и тој ја сакаше неа. Во последно време помалку шетаа надвор. „Полициски час“, ѝ шепотеше тој во увото, штом ќе зајдеше сонцето во Скопје. Во Скопје се стемнува рано, во Софија уште порано, така ѝ велеше. Тој ден сè беше поинаку. Не ја изнесе надвор ниту утрото, ниту попладне, ниту ја зеде со себе на работа, како што правеше обично. Освен него не виде никого цел ден – ни жената, ни малечката. Нејзиниот мочен меур беше полн, но можеше да издржи.

Долго време лежеше склопчена во аголот. Тој нешто запишуваше клекнат на колена врз подот. Зборуваше сам со себе, „име – тука, презиме – тука“. Жената и малечката повеќе ги немаше отколку што ги имаше. И не смееше да ги има. Тие немаа ливче со слика како него. Тој можеше да излегува. Го погледна своето омилено место покрај вратата од терасата, ако не додржи, ќе се измоча токму таму. Уште од кога беше кутре, или *кутра*, како што ја нарекуваше тој од милост, ја тепаше кога ќе се измочаше внатре. „Внатре не, ќе смрди“, ѝ велеше Бојков строго.

Конечно ја изнесе околу осум. Месечината само што се појави и таа, мавтајќи со опашот, излезе низ вратата и се стрча по скалите во темниот ходник. Во влезот се слушаа само тие. Тој ја врза и ја одведе пред лифтот. Ух, таа не го сакаше лифтот. Го потегна еднаш накај скалите, а тој ја удри. Знаеше дека не го сака лифтот, срам да му е, мрза, не сака да оди пеш. И не, нема да се измоча веднаш кај сувиот дрен. Ќе го вртка наоколу на каишот. Ете, тоа ќе си го добие што ја носи со лифт.

Застанаа пред железната врата и таа не мрдаше ни лево ни десно. Ја потегна силно, па посилно, познат ѝ беше ритуалот. Почувствува силна болка, но остана неподвижна како голем светлокафеав камен на прагот. Тој одмавна со главата. „Ајде, не будали се“. Ја фати под мишките и

испушти силен свиреж под нејзината тежина. Беше возрасна и цврста, не беше веќе кутра, нека си знае. Ја тресна гласно назад вратата. Да се прават такви звуци беше забрането, ама тој имаше пропусница и таа изгледа му важеше за сè. Расипан е, си помисли, и ја подаде наведнатата глава нагоре. Ѝ беше страв кога трескаше со врати, со фиоки, со пиштоли. Тој опцу.

Надвор виде едно постаро дете кое седеше на оградата од затвореното училиште, се стрча да го издушка. Детето ја погали, се познаваа. Бојков му удри шлаканица и му се развика низ заби да се врати дома, зарем сака да го фати патрола и да направат сапун од него. Го опцу и детето. Се сврте накај неа, ја одврза и продолжија да шетаат. Брзаа накај месарницата, таа го знаеше патот. Се израдува, нејзе ќе ѝ фрлат коски, а нему ќе му дадат кеси со документи за да ги запали во ќумбето во станот. Зима е, почнаа да греат.

Дуќанот ова време беше затворен, но месарот беше таму, во темното. Таа ги слушна неговите панични нозе како одат да им отворат одзади. Месарот, крупен и млад, се појави на малата вратичка. Му ги подаде кесите на Бојков, едната беше полна со коски. Ѝ потекоа лиги. Месарот се избриша од валканата престилка пред да ги поздрави, а таа му ја подаде шепата. Бојков извади табакера и му подаде тутун.

Запалија заедно од едно чкорче. Не си рекоа ништо.

Запалија по вторпат и кога им се доближија главите, месарот почна да мрмори дувајќи чад далеку пред себе. Гласот му беше нечуен, но таа го разбра: „две пропусници и еден пасапорт... до утре вечер...“ Чадот му излегуваше од секаде, од носот, од устата. Се збуни, дали го слушна месарот како рече „апорт“? Неправилно го изговори, изгледа. Иако не беше птичар, ја знаеше наредбата – имаше поминато тренинг за воени кучиња. Но, на „апорт“ веќе не носеше назад ништо. Еднаш така по наредба ѝ зедоа коска и никогаш не ѝ ја вратија. Само со топка може „апорт“, ако

толку инсистира месарот, бидејќи го слушна уште еднаш како вели пас-*апорт*.

„Ти знаеш ли, добар мој мајстор Шоне“, праша Бојков повеќе за себе, „дека очите на кучињата не гледаат како оние на луѓето?“

„Знам!“, гласно се слушна од темницата. Таа се сврте напред и залаја еднаш. Бојков ѝ го стегна назад каишот, таа отстапи од болка. Ја фати неподготвена.

„Добро вечер, момци, како сте? Малку е свежо за прошетка?“ Красимир Џелатот е тоа, веднаш му го позна гласот. „Реков, *јас знам*, дека кучињата не разликуваат бои. Но, твојава кучка, мој Бојков, гледа сè, знае сè! Само што не знае да зборува, кутрата. *Уста има, јазик нема* – така ли велат тука?“ Красимир гледаше во неа, зборуваше бавно и го потенцираше секој збор. Веќе беше до нив, на должина од еден ремен. Џелатот чекаше да ја погали, се познаваа. Тој работеше како капетан на прва класа на возови. Во вагоните притискаше луѓе за да патуваат и никогаш да не се вратат. „Можеби, ценет капетане, но докторот вели поинаку“, му одговори Бојков, а лицето му обеле. Красимир ѝ мирисаше на свежо месо, со одвоени коски, непечено. Во нивната чета не печеа месо, само го двоеја и го пакуваа.

„Докторот, драг мој Бојков, е водник, обичен касап, како и овој твојов тука“. Красимир Џелатот му се внесе на месарот в лице толку блиску, што од тој агол ѝ изгледаше како да сака со шилестиот нос да му ги ископа очите.

„Ха! Ха, ха, ха...“, Бојков почна да се смее. „*Касап!*“, повтори по Џелатот и не запираше да гровта. Красимир му се придружи. „*Касап*, ама прва класа!“, продолжуваше Бојков, а џелатот се смееше со цивкање – хи-хи-хи, како хиена. Месарот молчеше и пушеше.

„И, Бојков, што ти вика друго докторот?“ Красимир беше љубопитен.

„Ми вика дека кучињата се далтонисти, не ја гледаат спротивната боја од спектарот. На пример, крвта ја гледаат зелено, а не црвено.“

„А, жолтите ѕвезди на ракавите како ги гледаат?“ Џелатот праша весело и повторно прсна во громогласна смеа, а со стапот за одење го буцкаше месарот по рамото.

„Тука не ставаме ѕвезди, мој капетане, само ленти. А мојава добро ги гледа. Мојава кучка ги душка и им ги лиже престилките кога стојат пред неа. Кога ќе ги свариш малку ѝ се жилави, но ѝ ги мешам со секаква манџа, па ги јаде.“

Џелатот му одмавна со раката и клекна пред неа. „Убавица си ти. Месарчево уште долго ќе ти дава коски, ако е умно и ако продолжи да соработува, ама само со нас. Знаеш ли ти, пријателке, дека мајка му на момчево ќе умре ако снема лекови, болна е. Ех, тажни се човечките животи, не се како кучешките.“ Ја галеше и со стапот во другата рака ги боцкаше кесите на Бојков. Од нив испадна една мала коска и таа ја изеде. Втората кеса не ја боцна, ја потапка по главата и ненадејно замина, како што дојде. „Лека ноќ, Бојков“, викна Џелатот од темницата. Си ја намести шапката и ја подигна јаката до тилот. „Оди си, студено е, ќе се разболиш, не би сакал касап да те лечи... А, освен тоа, полициѕкиот час важи за сите, и за офицери, и за подофицери, и за месари...“

Кога сосема го снема, таа почна пак да мавта со опашката. Двајцата што останаа запалија уште по еден тутун. Не зборуваа. Рацете на месарот се тресеа. Но, Бојков беше повознемирен. Не можеше да му го види зеленото срце, но му го слушаше како чука толку силно што можеби ќе му излезе од под униформата. Ќе пукне и ќе се расипе како часовникот со кукавица што им беше во салонот. Ако му излета од градите, таа ќе го дофати со забите и ќе му го врати назад, ако работи. Ако не работи, ќе го изгризе надвор своето и ќе му го даде нему. Неговово срце чука прегласно. Не смее да се прави бука. Кучињата имаат стопати поразвиен слух од луѓето, дури и таа, иако едното уво ѝ беше полумртво. Воениот доктор го кажа тоа кога ја стерилизираше. „Со другото уво совршено слуша, немај гајле. Башка женско е, мора да слуша.“

Pas aport

Sanja Tërpkovska

Atë ditë iu duk shumë i vjetër. E tërë fytyra sikur i ishte shpërngulur poshtë. Nxirrte disa letra, pinte duhan dhe hiri i binte anembanë banesës, si borë. Pronari i saj Bojkov kishte të drejtë – njeriu i cili jeton me qen i ngjan kafshës së tij, madje edhe kanë erën e njëjtë.

Asaj sot i vinte një erë shumë e keqe, Bojkovi moti nuk e kishte fërkuar me ujë të nxehtë dhe me sapun. Moti s'kishte sapun tek ata në shtëpi, të ngujuar në ndërtesën e ngushtë në rrugën e gjerë, vetëm një minutë në këmbë nga garnizoni kryesor. Nuk i kujtohej as ajo se kur për herë të fundit dremiti në prehrin e tij, duke e kaluar me kujdes me furçë. Sikur të mundë t'i thoshte gjë, i kishte thënë se i mungojnë rrëfimet e tij derisa ajo dremit. Dëshironte përsëri t'i dëgjojë të gjitha. Sikur kur e ka parë për herë të parë, e ka mbledhur të tërën në pëllëmbë, si një top. Një profesor nga Manastiri ia kishte dhënë atë ditë dhe që natën e parë, në mes të natës, përgjithmonë iku me gruan dhe me tre fëmijët. Ose t'i tregojë se si njëherë e ka humbur në bixhoz në një kolibë te lumi Pçinja. Nuk ka fjetur tërë natën, ndërsa të nesërmen e ka këmbyer me një thes me duhan. Rrëfimi i adhuruar i saj ishte se si e kishte goditur një plumb qorr dhe i ka bërë një vrimë në vesh, drejt në qafë. Ai e ka futur në një çantë krahu dhe me kalin e bardhë ka kalëruar për ta sjellë urgjentisht në front, te mjeku. Që atëherë filloi ta quajë "lakuriq nate", duke ia kruar veshin. Ajo nuk e ndiente prekjen e tij në atë vend, por e adhuronte rrëfimin. Nuk i kujtohej ngjarja

me plumbin, sepse ai e kishte vënë në gjumë me hloroform, që të mos e ndiejë dhimbjen. Bojkovi gjithmonë mbante me vete dy shishe të vogla, një me hloroform dhe një me helm. I fshehte te xhepi i qepur nga brenda, në midis tek ija.

E donte pronarin e vet dhe ai e donte atë. Kohën e fundit më pak shëtisnin jashtë. "Orë policore", i pëshpëriste ai në vesh, sapo perëndonte dielli në Shkup. Në Shkup bie nata herët, në Sofje edhe më herët, kështu i thoshte. Atë ditë gjithçka ishte ndryshe. Nuk e nxori jashtë as në mëngjes, as pasdite, as që e mori me vete në punë, siç bënte zakonisht. Veç tij, nuk pa askënd tërë ditën – as gruan, as vogëlushen. Fshikëzën e urinës e kishte të mbushur, nuk mundte të duronte.

Një kohë të gjatë rrinte e strukur në kënd. Ai shkruante diçka i rënë në gjunj mbi dysheme. Fliste me vete, "emri – këtu, mbiemri – këtu". Gruaja dhe vogëlushja më shumë nuk ishin sesa ishin prezentë. Dhe, nuk duhej të ishin. Ata s'kishin një letër me fotografi si ai. Ai mund të dilte. E shikoi vendin e saj të adhuruar pranë derës së tarracës, nëse nuk mundte ta mbajë, do ta bëjë shurrën atje. Që kur ishte këlysh, ose *këlyshe*, siç e quante ai duke e përkëdhelur, e rrihte kur bënte shurrën brenda. "Brenda jo, do të kundërmojë", i thoshte Bojkovi me ashpërsi.

Më në fund e nxori rreth orës tetë. Hëna sapo kishte dalë dhe ajo, duke e tundur bishtin, doli nga dera dhe vrapoi nëpër shkallat e korridorit të errët. Në hyrje dëgjoheshin vetëm ata. Ai e lidhi dhe e çoi deri te ashensori. Uh, ajo nuk e donte ashensorin. E tërhoqi një herë nga shkallët, ndërsa ai e goditi. E dinte se nuk e do ashensorin, turp të ketë, përtac, nuk do të ecë në këmbë. Dhe, jo, nuk do ta bëjë shurrën te thana e thatë. Do ta sjellë rreth e rrotull me litarin. Ja, kjo do t'i ndodhë pasi e hip në ashensor.

U ndalën para derës së hekurt dhe ajo nuk lëvizte as majtas as djathtas. E tërhoqi fuqishëm, pastaj edhe më fuqishëm, e kishte të njohur ritualin. Ndjeu një dhimbje të madhe, por mbeti e paluhatshme si një gur ngjyrëkafe të çelët te pragu. Ai e lëkundi kokën. "Hajde, mos u çmend!". E kapi nën sqetulla

dhe lëshoi një fishkëllimë të fuqishme nën peshën e saj. Ishte në moshë dhe e fuqishme, nuk ishte më këlyshe, le ta dijë. E përplasi fuqishëm derën prapa. Zhurmat e tilla ishin të ndaluara, por ai kishte lejeqarkullimi dhe ajo, si duket, i vlente për gjithçka. Është i lig, e mendoi, dhe e zgjati lart kokën e përkulur. Kishte frikë kur i përplaste dyert, sirtarët, revolet. Ai shau.

Jashtë pa një fëmijë të rritur se si rri te gardhi i shkollës së mbyllur, vrapoi ta nuhasë. Fëmija e përkëdheli, njiheshin. Bojkovi i dha një shpullë dhe i bërtiti nëpër dhëmbë të kthehet në shtëpi, apo do që ta kapë patrulla dhe ta bëjnë copë. E shau edhe fëmijën. U kthye nga ajo, e zgjidhi dhe vazhduan të shëtisin. Shpejtonin drejt mishtores, ajo e dinte rrugën. U gëzua, asaj do t'i hedhin kocka, ndërsa atij do t'i japin një qese me dokumente për t'i djegur në sobë në banesë. Është dimër, filloi ngrohja.

Shitorja në këtë kohë ishte e mbyllur, por kasapi ende ishte aty, në errësirë. Ajo i dëgjoi këmbët e tij në panik duke shkuar për t'ua hapur derën nga prapa. Kasapi, shtatlartë dhe i ri, u shfaq te dera e vogël. Ia zgjati qeset Bojkovit, njëra ishte plot me kocka. I rrodhën ligat. Kasapi u fshi nga përparësja e fëlliqur para se të përshëndetej, ndërsa ajo ia zgjati putrën. Bojkovi e nxori kutinë e duhanit dhe ia zgjati.

E ndezën të dy me një shkrepëse. Nuk i thanë gjë njëri-tjetrit.

Ndezën edhe nga një dhe kur i afruan kokat, kasapi filloi të murmurisë, duke nxjerrë tym larg vetes. Zërin e kishte të pakapshëm, por ajo e kuptoi: "dy lejekalime dhe një pasaportë... deri nesër në mbrëmje..." Tymi i dilte nga të gjitha anët, nga hunda, nga goja. U ngatërrua, se a e dëgjoi kasapin të thoshte "aport"? Në mënyrë të çrregullt e shqiptoi, si duket. Edhe pse nuk ishte qen gjuetie, e dinte këtë urdhër – kishte kaluar një trajnim të qenve ushtarakë. Por, me "aport" nuk kthente prapa asgjë tashmë. Njëherë kështu me urdhër ia morën kockën dhe nuk ia kthyen kurrë. Vetëm me top mundet "aport", nëse aq shumë insiston kasapi, sepse e dëgjoi njëherë të thoshte pas-*aport*.

“A e di ti, mjeshtri im i mirë, Shone”, pyeti Bojkovi më shumë veten, “se sytë e qenve nuk shikojnë si sytë e njerëzve?”

“E di!” U dëgjua zëshëm në errësirë. Ajo u kthye prapa dhe filloi të lehë. Bojkovi e tërhoqi prapa rripin, ajo pushoi nga dhimbja. E zuri të papërgatitur.

“Mirëmbrëma, djema, si jeni? Është ca freskët për shëtitje?” Krasimir Xhelati është, ia njohën zërin menjëherë. “Thash, *unë e di*, se qentë nuk dallojnë ngjyra. Por, qeni yt, Bojkovi im, sheh gjithçka, di gjithçka! Vetëm që s’di të flasë, e shkreta. *Gojë ka, gjuhë s’ka* – kështu thonë këtu?”. Krasimiri e shikonte qenin, fliste ngadalë dhe e theksonte çdo fjalë. Tashmë ishte pranë tyre, në largësi prej një rripi. Xhelati priste për ta përkëdhelur, njiheshin. Ai punonte si kapiten i klasit të parë i trenave. Nëpër vagona i shtypte njerëzit që të udhëtojnë dhe kurrë të mos kthehen. “Ndoshta, kapiten i çmuar, por mjekët thonë ndryshe”, iu përgjigj Borisovi, ndërsa fytyra iu zbardh. Për qenin, Krasimirit i vinte era mish i freskët, me kocka të ndara, i papjekur. Në çetën e tyre nuk e pjekin mishin, vetëm e ndajnë dhe e paketojnë.

“Mjeku, Bojkovi im i dashur, është rreshter, një kasap i thjeshtë, si ky yti këtu”. Krasimir Xhelati iu turr kasapit në fytyrë aq afër, saqë nga këndi i saj i dukej sikur ky, me hundën e tij të mprehtë, do t’ia nxjerrë sytë.

“Ha! Ha, ha, ha...”, Bojkovi filloi të qeshte. “*Kasap!*”, e përsëriti pas Xhelatit dhe nuk pushonte të zgërdhihet. Krasimiri iu bashkëngjit. “*Kasap, por i klasit të parë!*”, vazhdonte Bojkovi, ndërsa Xhelati qeshte duke ulëruar, si hienë. Kasapi heshtte dhe pinte duhan.

“Dhe, Bojkov, ç’të thotë tjetër mjeku?” Krasimiri ishte kureshtar.

“Më thotë se qentë janë daltonistë, nuk e shohin ngjyrën e kundërt të spektrit. Për shembull, gjakun e shohin si të gjelbër, jo të kuq.”

“E, yjet e verdha në mëngë si i shohin?” Xhelati pyeti gëzueshëm dhe përsëri i plasi e qeshura e zhurmshme, ndërsa me shkopin për ecje e shponte kasapin në sup.

“Këtu nuk vëmë yje, kapiteni im, vetëm shirita. Dhe, imja i sheh mirë. Qenushja ime i nuhat dhe ua lëpin përparëset kur qëndrojnë para saj. Kur i zien pak, i vijnë të forta, por ia përziej me çfarëdo gjelle dhe i ha.”

Xhelati tundi dorën dhe u gjunjëzua para saj. “Bukuroshe je ti. Kasapi edhe gjatë kohë do të të japë kocka, nëse është i zgjuar dhe vazhdon të bashkëpunojë, por vetëm me ne. E di ti, mikesha ime, se nëna e këtij djali do të vdesë nëse s’ka hapa, është e sëmurë. Eh, të dhimbshme janë fatet e njerëzve, nuk janë si të qenve.” E përkëdhelte dhe me shkopin me dorën tjetër i shponte qeset e Bojkovit. Ra një kockë e vogël dhe ajo e hëngri. Qesen e dytë nuk e shpoi, e goditi lehtë mbi kokë dhe papritmas iku, ashtu siç erdhi. “Natën e mirë, Bojkov”, bërtiti Xhelati nga errësira. E rregulloi kapelën dhe e ngriti jakën mbi qafë. “Ik, është ftohtë, do të sëmuresh, nuk do të doje që kasapi të të shërojë... Dhe, veç kësaj, ora policore vlen për të gjithë, edhe për oficerë, edhe për nënoficerë, edhe për kasapë...”

Kur u zhduk, ajo përsëri filloi ta tundë bishtin. Këta të dy e ndezën edhe nga një duhan. Nuk flisnin. Duart e kasapit dridheshin. Por, Bojkovi ishte më i shqetësuar. Nuk mund t’ia shihte zemrën e gjelbër, por mundej ta dëgjojë aq fuqishëm, që mund t’i dalë nga uniforma. Do të pëlcasë dhe do të prishet si ora e murit që e kishin në sallon. Nëse i del nga gjoksi, ajo do ta kapë me dhëmbë dhe do t’ia kthejë prapa, nëse punon. Nëse nuk punon, do ta nxjerrë jashtë të veten dhe do t’ia japë atij. Zemra e tij rreh me shumë zhurmë. Nuk guxojmë të bëjmë zhurmë. Qentë kanë dëgjim njëqind herë më të zhvilluar sesa njerëzit, madje edhe ajo, edhe pse njërin vesh e kishte gjysmë të vdekur. Mjeku i ushtrisë e tha këtë kur e sterilizonte. “Me veshin tjetër dëgjon në mënyrë të përsosur, mos u brengos. Veç kësaj, është femër, e ka patjetër të dëgjojë.”

Përkthim: Kreshnik Ajdini

Pas aport

Sanja Trpkovska

Tog dana joj se učinio mnogo star. Kao da mu se obesilo čitavo lice. Vadio je neke papire, pušio, a pepeo je padao na sve strane po stanu, kao sneg. Njen gospodar Bojkov imao je pravo – čovek koji živi s psom liči na svog ljubimca, čak imaju isti miris.

Ona je danas imala jako loš miris. Bojkov je odavno nije istrljao vrelom vodom ili sapunom. Kod njih već dugo više nije bilo sapuna. Bili su zaglavljeni u tesnoj zgradi na širokoj ulici, na samo pet minuta pešice od glavnog garnizona. Nije mogla da se seti ni kada je poslednji put zadremala u njegovom krilu dok je on pažljivo četka. Da je mogla nešto da mu kaže rekla bi mu da joj nedostaju njegove priče dok ona drema. Htela je opet da čuje sve. Kako je kada ju je prvi put video cela mogla da stane na njegov dlan, kao loptica. Jednog dana dao ju mu je jedan profesor iz Bitolja, koji je već iste noći u gluvo doba zauvek otišao sa ženom i troje dece. Ili da joj priča kako ju je jednom izgubio na kartama u nekoj kolibi na Pčinji. Nije spavao cele noći, a već sutradan ju je povratio za vreću duvana. Omiljena priča joj je bila kako ju je pogodio zalutali metak i napravio joj rupu u uvetu, tačno na vrhu. On ju je stavio u ranac i na belom konju jahao da bi je hitno odveo na front, kod doktora. Od tada je počeo da je, češkajući je po uvetu, naziva šišmišom. Ona tu nije osećala njegov dodir, ali je volela tu priču. Nije se sećala događaja s metkom pošto ju je on uspavao hloroformom da ne oseti bol. Bojkov je uvek sa sobom nosio dve bočice, jednu

sa hloroformom i jednu s otrovom. Krio ih je u donjem džepu prišivenom iznutra.

Volela je svog gospodara i on je voleo nju. U poslednje vreme pomalo su izlazili u šetnju. „Policijski čas“, šaputao joj je na uvo, čim bi u Skoplju zašlo sunce. U Skoplju rano pada mrak, u Sofiji još ranije, tako joj je govorio. Tog dana sve je bilo drugačije. Nije je izveo napolje ni ujutro, ni popodne, niti je poveo sa sobom na posao, što mu je bio običaj. Osim njega nije videla nikoga ceo dan – ni ženu, ni malecku. Mokraćni mehur joj je bio pun, ali mogla je da izdrži.

Dugo je ležala sklupčana u uglu. On je nešto zapisivao klečeći na kolenima na podu. Govorio je sam sa sobom „ime – ovde, prezime - ovde“. Žena i malecka više nisu bile tu nego što su bile. A nisu ni smele da budu tu. One nisu imale papirić sa slikom kao on. On je mogao da izlazi. Pogledala je svoje omiljeno mesto pored vrata od terase, ako ne izdrži, pomokriće se baš tamo. Još kad je bila malo kuče, ili *siroče*, kako ju je on zvao od milošte, tukao ju je kada bi se pomokrila u kući. „U kući ne, tu će da smrdi“, strogo joj je govorio Bojkov.

Konačno ju je izveo oko osam sati. Mesečina se tek pojavila, a ona je mašući repom izašla kroz vrata i zatrčala se niz stepenice u mračan hodnik. U ulazu su se čuli samo oni. On ju je zavezao i odveo pred lift. Uh, ona nije volela taj lift. Povukla ga je jednom prema stepenicama, a on ju je udario. Znao je da ona ne voli lift, sram ga bilo, lenjivac, neće da ide pešice. I ne, neće se pomokriti odmah kod osušenog drena. Zavlačiće ga naokolo na uzici. Eto, to će da ga snađe zato što je tera u lift.

Zastali su pred gvozdenim vratima i ona nije mrdala ni levo ni desno. Potegao je jako, pa još jače, ritual joj je bio poznat. Osetila je snažan bol, ali je ostala nepomična kao veliki svetlosmeđi kamen na pragu. On je odmahnuo glavom. „Ajde, ne izvodi“. Uzeo ju je „pod mišku“ i oteo mu se jak zvižduk pod njenom težinom. Ona je odrasla i čvrsta, nije više štene, neka mu bude jasno. Glasnim treskom je zatvorio vrata. Bilo je zabranjeno praviti takvu buku, ali on je imao propusnicu i ona je izgleda važila za sve. Pokvaren je, pomislila je i podigla glavu.

Plašila se kada on treska vratima, fiokama, pištoljima. Opsovao je.

Napolju je videla jedno starije dete koje sedi na ogradi zatvorene škole i zatrčala se da ga onjuši. Dete ju je pomazilo, poznavali su se. Bojkov mu opali šamar i poviče na njega kroz zube da se vrati kući, zar hoće da ga uhvati patrola pa da od njega naprave sapun. Opsovao je. Okrenuo se prema njoj, odvezao je i nastavili su da šetaju. Žurili su prema mesari, ona je znala put. Obradovala se, njoj će mesar baciti koske, a njemu će dati kese sa dokumentima koje treba da spali u pećnici u svom stanu. Zima je, počeli su da greju.

Radnja je u ovo vreme bila zatvorena, ali mesar je bio tu, u mraku. Čula je njegove noge kako uspaničeno idu da im otvore zadnja vrata. Mesar, krupan i mlad, pojavio se na malim vratima. Dao je kese Bojkovu, jedna je bila puna koski. Sline su joj potekle. Mesar se obrisao o prljavu kecelju pre nego što ih je pozdravio, a ona mu je pružila šapu. Bojkov je izvadio tabakeru i dao mu nešto duvana.

Zapalili su cigarete istom šibicom. Ništa nisu govorili jedan drugom.

Zapalili su još po jednu i kada su im se glave približile mesar je počeo da mrmlja duvajući dim daleko ispred sebe. Glas mu je bio nečujan, ali ona ga je razumela: „Dve propusnice i jedan pasaport... do sutra uveče...“ Dim mu je izlazio iz svih otvora, iz nosa, iz usta. Zbunila se, da li je to čula mesara kako kaže „aport“? Izgleda da je nepravilno izgovorio. Iako nije bila ptičarka, znala je tu naredbu – prošla je obuku za vojne pse. Ali, na komandu „aport“ nije ništa nosila natrag. Jednom su joj tako po naredbi uzeli kosku i nikad joj je nisu vratili. Samo sa loptom može aport, ako mesar toliko insistira, pošto ga je čula kako još jednom kaže pas-*aport*.

„Znaš li ti, dobri moj majstore Šone“, pitao je Bojkov više za sebe, „da oči pasa ne vide isto što i ljudske oči?“

„Znam!“, glasno se začulo iz mraka. Ona se okrenula i još jednom zalajala. Bojkov joj je ponovo stegao uzicu, ustuknula je od bola. Uhvatio ju je nepripremljenu.

„Dobro veče momci, kako ste? Malo je sveže za šetnju, jel' da?“ To je Krasimir Dželat, odmah mu je prepoznala glas. „Rekoh, *ja znam* da psi ne razlikuju boje. Ali, tvoja kučka moj Bojkove vidi sve, zna sve! Samo što ne zna, jadna, da govori. *Usta ima, jezik nema* – tako ovde kažu, zar ne?“ Krasimir je gledao u nju, govorio sporo i naglašavao svaku reč. Već im se približio na dužinu jedne uzice. Dželat je čekao da je pogladi, poznavali su se. On je radio na vozovima kao kapetan prve klase. U vagonima je vršio pritisak na ljude da putuju i da se nikada više ne vrate. „Možda, cenjeni kapetane, ali doktor kaže drugačije“, odgovorio mu je Bojkov, a lice mu je prebledelo. Krasimir joj je mirisao na sveže meso, sa odvojenim kostima, sirovo. U njihovoj četi nisu pekli meso, samo su ga odvajali i pakovali.

„Doktor, dragi moj Bojkove, je vodnik, običan kasapin, kao i ovaj tvoj ovde“. Krasimir Dželat se toliko uneo mesaru u lice, da joj je iz tog ugla izgledao kao da hoće da mu iskopa oči svojim šiljatim nosem.

„Ha! Ha, ha, ha...“, Bojkov je počeo grohotom da se smeje. „*Kasapin!*“, ponovio je za Dželatom i nije prestajao da se ceri. Krasimir mu se pridružio. „*Kasapin*, ali prve klase!“, nastavljao je Bojkov, a dželat se smejao uz cijuke – hi, hi, hi, kao hijena. Mesar je ćutao i pušio.

„I, Bojkove, šta ti još kaže doktor?“, Krasimir je bio radoznao.

„Kaže mi da su psi daltonisti, vide suprotnu boju iz spektra. Na primer, krv vide kao zelenu, a ne kao crvenu.“

„A žute zvezde na rukavu, kako njih vide?“, Dželat je upitao veselo i ponovo prsnuo u gromoglasan smeh, dok je štapom za hodanje bockao mesara po ramenu.

„Tu ne stavljamo zvezde, moj kapetane, samo trake. A ova moja kučka ih dobro vidi. Njuši ih i liže im odela kada stoje pred njom. Kad ih skuvaš malo su joj žilavi, ali ih mešam za nju sa svakakvim mandžama, pa ih jede.“

Dželat je odmahnuo rukom i klekao pred nju. „Lepotica si ti. Mali mesar će još dugo da ti daje koske, ako bude pametan i ako nastavi da sarađuje, ali samo s nama. Znaš li ti, prijo moja, da će

majka ovog momka da umre ako joj ponestane lekova, bolesna je. Eh, jadni su ljudski životi, nisu kao psećи.“ Mazio ju je i štapom u drugoj ruci bockao kese koje nosi Bojkov. Iz njih je ispala jedna mala koska i ona ju je pojela. Drugu kesu nije bocnuo, potapšao ju je po glavi i iznenada otišao, kao što je i došao. „Laku noć, Bojkove,“ viknuo je Dželat iz mraka. Namestio je šapku i podigao kragnu do temena. „Idi kući, hladno je, razboleće se, ne bi voleo da te mesar leči... A, sem toga, policijski čas važi za sve, i za oficire, i za podoficire, i za mesare...“

Kad je sasvim nestao, ona je ponovo počela da maše repom. Njih dvojica koji su ostali tu zapalili su još po jednu. Nisu ništa govorili. Mesaru su se ruke tresle. Ali, Bojkov je bio još uznemireniji. Nije mogla da mu vidi zeleno srce, ali ga je čula kako kuca tako jako, kao da će izaći ispod uniforme. Pući će i pokvariti se kao onaj sat sa kukavicom koji je bio u njihovoj gostinskoj sobi. Ako mu izađe iz grudi ona će ga dohvatiti zubima i vratiće mu ga, ako radi. Ako ne radi, grišće dok njeno ne izađe napolje i daće ga njemu. Njegovo srce kuca preglasno. Ne sme da se pravi buka. Psi imaju sto puta razvijeniji sluh od ljudi, čak i ona, iako joj je jedno uho polu-mrtvo. Vojni doktor je to rekao kada ju je sterilisao. „Drugim uhom savršeno čuje, nemoj da brineš. Sem toga, žensko je, mora da sluša.“

Prevod: Irena Šentevska

Veliki žuti pas

Qeni i madh i verdhë

Големото жолто куче

Veliki žuti pas

Boško Lomović

– Eheeej, Đorđooo!

Ili ga je neko pozvao ili mu se učinilo. Možda je neko od njegovih, izbjeglih preko Drine, u ovom trenu izgovorio njegovo ime, a ono mu telepatski odjeknulo u ušima dok se dovijao kako da doskoči toj cvileži a da dušu ne ogriješi. Ne uspijeva, već treći dan, da valjano sve-de kapke, a toliko želi da dremne u ovoj vreloj, dosadnoj tišini. Zadrijemati, zaspati i spa-vati sve dotle dok kakav glasonoša ne upadne u rov i probudi ga viješću da je rat završen.

Noću je lakše, puca se nasumce, gađa se preko livade ka njihovim rovovima, tek da znaju da smo tu. Po danu se sve utiša, usele se u kosti omorina i dosada; što bi drugo nego oznojen drijemati, pobjeći u neki ljepši vakat i prenuti se samo kad kuvari banu da napu-ne porcije. Nego, kako više da ne sluša cviljenje ranjenog psa u visokoj travi, između rovo-va, na ničijoj zemlji! Otkuda je došao i zašto se smucao baš ispred cijevi? Strefilo ga u kič-mu, sad leži i cvili, boli ga, sevap bi bilo metkom ga ratosiljati muka, ali ko da ga ucmeka, kako da mu se primakneš a da i sam ne padneš uzanj. A i da mu priđeš, kako ćeš mu niša-niti u čelo dok te gleda!

Jutros su izvlačili drvca. Đorđu zapalo najkraće. Ali kako će? Iz rova ga ne vidi da bi ga na mušicu uzeo, a da zavitla kašikaru, hoće li pogoditi?

– Ču li iko? – ote se najednom mislima o psu.

– Šta? – odazva se Nikifor ne pomjerajući se na šatorskom krilu, leđima okrenut Đorđu.

– Neko je dozivao „ej, Đorđo“.

– Učinilo ti se. Ne budi me.

– Kao da sam i ja čula – javi se Jelena s drugog kraja rova.

– Na ovoj skapavici možeš čuti i svoga pokojnog pradjeda – šegačio se Savo.

Ipak mu se učinilo. I ljeto i dan u zenitu, a još i rat. Mnogo se štošta čovjeku pričini. U stvari – telepatija. Njegovi s one strane Drine. Pogleda na sat. Uskoro će pozadinci tranše-jom, povijeni da im glave ne budu meta, s manjerkom papazjanije od krompira, graška i li-stova ranog kupusa. Daleko je to od bosanskog lonca iz Ćućetove aščinice, onog što je ponedjeljkom s merakom kusao na varoškoj pijaci. E, zakuvali smo bosanski lonac, svega i svačega je u njemu, nas ponajviše. Gorak, a valja ga kusati.

– Đorđooo! Odazovi se, znam da si tu!

– Neko te zove – vrati Savo zatvarač u ležište i škljocnu naprazno; bješe završio čišćenje i podmazivanje.

– Neko je od njihovih. Javi se, čovječe! – gotovo zapovijedi Nikifor, dobrovoljac koji se, evo će i peti mjesec, premješta s vodom po rovovima između Save i Majevice.

Đorđo natuče šljem na glavu i uspravi se.

– Ko zove? – upita glasno i odsječno.

– Komšija te zove!

Sad je bio siguran da glas stiže s njihove strane, iz rova na ivici topoljaka unakaženog granatama. Pogodio je i ko bi to mogao da bude, pa ulovio sebe u naglom uzbuđenju. Hu-sein, niko drugi. I prvi put je bio Husein; nije mu se pričinilo. Komšija Husica, žgoljav i hi-tar, za svaki posao upotrebljiv. Baš bijahu komšije – dok bijahu. Huso Đorđu na Vaskrs, Đorđo kod Husinih na Bajram. Niko drugi do Husein Šahman! Onaj isti Husica što je, kra-dom od svojih, znao – baš onako apetitli – samljeti rumeno uvce božićnjeg krmeta. Čulo se to, pa se, jadan, branio gradeći šegu: „Nije u Đorđa bilo prase, nego janje, bolan, s go-vornom manom“.

– Huseine, ti li si? – prihvati Đorđo.

– Ja, bolan, a ko bi drugi!

– Koja ti je muka?

– Imaš li išta da smotamo, matereti?

– Imam, ali kako da ti doturim?

Neko vrijeme se ništa ne ču, a onda se Huseinov glas probi kroz zaparu:

– Đorđo!

– Još sam ovdje!

– Eto mene!

Ratnici se, iznenađeni, pogledaše.

– Ili je lud ili nije zažegao duvana od posljednjeg Bajrama – prvi put se oglasi Cvijan koga je dovikivanje posve rasanilo.

– Evo mene bez puške, bez kape, bez opasača – čuše ponovo Huseina. – Takav isti kreni mi u susret.

Đorđo premješta oči s jednog na drugoga, očima savjet traži. Oni gledaju u njega raširenih zjenica kao da mu je tog trena na nosu izrasla bradavica. Nikifor navuče šljem na čelo, sta-vi šaku nad oči.

– Onaj ide!

Podigoše se i ostali. Husein stvarno ide, gologlav, bez puške i uprtača; primiče se korak po korak.

– Nema ti druge, ubiće ga neko – ispruži Nikifor ruku prema Huseinovom komšiji.

Đorđo se promeškolji, u nedoumici poče da pretura po džepovima, baš mu komšija napra-vi golem belaj. Pogleda redom one najbliže pa, ne našavši u njihovim očima ni trunke raz-loga da odustane, poče da se otpasuje.

Najbliža dvojica pomognu mu da se uspentra na grudobran, i on se uspravi nad rovom. Pogleda u nebo, prekrsti se – nek bude što će biti!

Ide Husein, ide Đorđo. Iz susjednih rovova prate ih očima ratnici, jedni drugima vide šljemove. Sunce upeklo, cvilež psa pojačava omorinu. Đorđu lije znoj iz kose, slijeva se niz kičmu; mora da je i u Huseina sva košulja mokra. Prolazi pored ranjenog

psa, gleda ga prvi put: krupan, žućkaste dlake, neobične gubice, nikada ranije nije sličnog vidio, pravi go-spodski hrt.

Husein ga je čekao na sredini livade. Ali, šta još vidi? Čitava Huseinova družina napustila rov, bez oružja, kapa i opasača – svi se primiču. Priviđa li mu se od vrućine ili uzbuđenja? Podiđoše ga mravci, htjede da se okrene i potrči svojima, ali u nogama olovo – ne slušaju. Okrete glavu taman toliko da, krajičkom oka, uhvati kako se i njegov vod kreće kroz visoku travu. Bješe mu lakše.

– Da sjednemo – predloži Husica i vješto podvi noge poda se. Spusti se i Đorđo i bez riječi pruži komšiji duvankesu ostajući zagledan u Huseinove prste koji su spretno sabijali du-van u olučasti flispapir. Dok je smotanu cigaretu prevlačio preko jezika, prispješe i ostali, posjedaše, duvankesa krenu ukrug.

Šutjeli su. Razlog za toliku nelagodnost je to što su se, bezmalo, svi međusobno poznavali.

Đorđo prvi prokinu:

– Pa, Huseine, kako me otkri?

– Nisi se baš uvijek znao kamuflirati kako valja.

– Nemoj reći da si me mogao...

– Ko bi sad meni ovaj ćeif priuštio – nasmiješi se Huso.

Zaviše i zapališe još po jednu.

– Šta ovo bi? – upita Cvijan, više sebe nego druge, tek da razgovor ne zamre.

– Jah! – odgovori jedan od Huseinovih.

– Bez potrebe nevolja – reče opet Cvijan s očima u travi ispred sebe.

– Belaj i jazuk – potvrdi Huseinov čovjek.

Kad je druga do prstiju dogorjela, Nikifor se diže.

– Nek vam je šućur i hvala – ustade i Husein. – Bili smo čitavu heftu bez duhana.

Odmicali su svako svome rovu; na pola puta Đorđo zastade i okrenu se.

– Huso!

Zastade i Husein.

– Hoćemo li i sutra?

– U isti vakat – prihvati Husein.

Prethodni dan se, u dlaku, ponovio. Samo je ovoga puta zvao Đorđo.

– Huseine, ej Husooo! Da smotamo po jednu?

– Da smotamo!

Išli su jedni drugima u susret opušteniji nego juče. To što je, tokom noći, bilo rafala i psovki s jedne na drugu stranu, ništa nije pokvarilo; neugodno je padalo samo cviljenje velikog žutog psa; cvilio je od bolova i žeđi.

– Hoće li ovo još dugo? – pitao je jedan od Huseinovih ne očekujući odgovor.

– Biće dok oni budu htjeli – ipak je odgovorio Savo.

– Koji oni?

– Oni – reče Savo tonom koji je davao na znanje da se oko toga nema šta ni pitati ni odgovarati.

– Jah! – bilo je jasno i Huseinovom saborcu.

Đorđo je skretao priču na podnošljiviju stranu:

– Jesu li tvoji, Huso, svi na broju?

– Bili su prije dva mjeseca, otada ne znam – odsutno je čupkao travke Husein.

Ponovo je na livadu nalegao muk.

Husein je, najzad, s mukom iskopao iz sebe pitanje.

– Znaš li, Đorđo, šta mi je s kućom?

Otkuda baš to! Proveo je na Husinoj kući dane i dane dok su je gradili. Vješt visku i libeli, samo je on mogao valjano da vodi posao. Bio je rahmetli Junuz još živ i govorio sinu koji se spremao čak u Zvornik: „Kamo ćeš drugdje kad imaš Đorđa? Naki majstor!“

Tako je kako je, riječima se ne da poljepšavati.

– Nije više kuća, moj Huso.

– Pogođena ili zapaljena?

– Od čega bi ti bilo lakše? Moju su zapalili tvoji, a tvoju moji. Oba smo beskućnici.

Iznova su pripaljivali. Dim je udahnjivan do posljednje alveole, zadržavan duže nego obič-no i, potom, glasno izduvavan. Možda im je od toga bilo lakše, možda nije.

Nije nikom laknulo ni od Cvijanovog nadanja.

– Zidaćemo nove. Samo da glava pretekne do dana u koji će neko reći: dosta!

– Ko to neko?

– Neko – ponovi Cvijan s naglaskom koji je toj riječi davao važnost.

– Hajde da sutra izgustiramo i kaficu – predloži Savo i prekinu Cvijanovo zagonetno filozofiranje.

– Ima li je u vas? – prihvati Husein.

– Ne bude je uvijek, ali naći će se – saopšti autoritativno Savo.

– Mi ćemo ponijeti džezvu, fildžane... i suhovine za vatru.

A trećega dana (mnogo se šta presudnog događalo trećega dana) kad su se dozvali preko livade i tačno u podne krenuli iz rovova, radujući se što će, uz duvan, gustirati i kafu, haubičko zrno podiže oblak prašine i busenja između ugažene trave i psa. Ratnici su popa-dali, a onda poskakali i bezglavo se sjurili natrag u rovove. Svako u svoj. U travi je ostala velika, plava džezva iz koje je istekla voda. Žedna posavska zemlja ju je brzo popila. Ostali su razbacani fildžani. Ispred drugog rova ležala je limenka kraj prosutog kafenog praha i Nikiforova lijeva cipela.

Cviljenje velikog žutog psa nije se više čulo. Ni toga a ni sljedećih dana.

Qeni i madh i verdhë

Boshko Lomoviq

– Heeej, Gjorgjooo!

Dikush o e thirri o iu duk. Mbase dikush nga të tijtë, të ikur përtej Drinës, në këtë çast përmendi emrin e tij, e emri telepatikisht i jehoi në vesh ndërsa ai përpëlitej si t'i përgjigjej asaj cijatjeje e të mos hynte në gjynah. Nuk po ia del, tash e tri ditë, t'i mbyllë kapakët qysh duhet, e aq shumë dëshiron të dremisë në këtë qetësi të nxehtë e të mërzitshme. Të dremisë, të bëjë gjumë deri kur ndonjë lajmëtar të futet në llogore dhe ta zgjojë me lajmin se lufta mori fund.

Natën është më lehtë, gjuhet pa shikuar, gjuhet poshtë livadhit drejt llogoreve të tyre, sa për të ditur që jemi aty. Gjatë ditës gjithçka hesht, në kocka zë vend lodhja dhe mërzitja; e ç'të bësh tjetër pos të dremitësh i djersitur, të ikësh në ndonjë vakt më të bukur e të përmendesh vetëm kur kuzhinierët vijnë t'i mbushin porcionet. Por, si të mos e dëgjojë më cijatjen e qenit të plagosur në barin e lartë, mes llogoreve, në tokën e askujt! Nga erdhi dhe pse ngeci mu para tytës? E qëlloi në kurriz, tani rri shtrirë dhe cijat, i dhemb, sevap do të ishte të kuturisej me një plumb, por kush t'i japë fund, si t'i afrohesh e të mos biesh edhe ti bashkë me të. E edhe sikur t'i afrohesh, si ta marrësh në shenjë në ballë ndërsa të shikon!

Dje hodhën shortin. Gjorgjit i ra shkopthi më i shkurtë. Por si t'ia bënte? Nga llogorja nuk po e sheh për ta marrë në shenjë, e t'ia hedhë granatën a do ta qëllojë?

– Dëgjoi kush? – përnjëherë i la mendimet për qenin.

– Çka? – ia ktheu Nikifori pa lëvizur nga krahu i tendës, me shpinë i kthyer nga Gjorgji.

– Dikush thërriste "ej, Gjorgjo".

– T'u duk ashtu. Mos më zgjo.

– M'u duk se edhe unë dëgjova – tha Jelena nga ana tjetër e llogores.

– Në këtë hallakamë mund të dëgjosh edhe stërgjyshin tënd të ndjerë – bënte shaka Savo.

Megjithatë, iu duk. Edhe verë edhe dielli në zenit, edhe luftë. Shumë gjëra i duken njeriut. Ç'është e vërteta – telepatia. Të tijtë matanë Drinës. Shikon orën. Së shpejti do t'ia behin ata mbrama nga llogoret, të mbështjellë që kokat të mos u bëhen shënjestër, me minjerkë gjelle me patate, bizele dhe gjethe lakre. S'i afrohet kjo kusisë boshnjake nga ashqinica e Quqes, atë që të hënave me merak e shijonte në tregun e qytezës. Eh, seç e kemi zier kusinë bosnjake, ç'nuk kemi futur aty, neve më së shumti. E hidhur, e duhet provuar.

– Gjorgjoo! Përgjigju, e di që je aty!

– Dikush të thërret – Savo kthen patentin në tendë dhe kërcen kot; kishte mbaruar me pastrimin dhe bojadisjen.

– Është dikush prej të tyrëve. Përgjigju, or burrë! – gati urdhëroi Nikifori, vullnetari i cili tash e pesë muaj lëviz me ujë nëpër llogore mes Savës dhe Majevicës.

Gjorgjo vë helmetën në kokë dhe drejtohet.

– Kush thërret? – pyet me zë të lartë dhe të prerë.

– Komshiu të thërret!

Tash ishte i sigurtë se zëri vjen nga ana e tyre, nga llogorja buzë plepi të gjymtuar nga granatat. E qëlloi edhe kush mund të ishte ai, dhe e zuri veten duke u emocionuar. Huseini, kush tjetër. Edhe herën e parë ishte Huseini, nuk iu duk. Komshiu Husica, thatanik e i shkathët, i përdorshëm për çdo punë. Bash ishin komshi – derisa ishin. Huso Gjorgjos për Pashkë, Gjorgjo Husës për Bajram. Kush tjetër pos Husein Shahmanit! Po ai Husica që, vjedhurazi nga të tijtë, dinte – bash ashtu plot apetit – të bluante veshin e skuqur të gicit të kërshëndellave. Kjo mori

dhenë dhe, i gjori, mbrohej duke bërë shaka: "Nuk ishte gici te Gjorgje po qingj, shoq, me pengesa në të folurit".

– Husein, ti qenke? – tha Gjorgjo.

– Unë, shoq, kush tjetër!

– Çfarë halli ke?

– Ke ndonjë gjë për të mbështjellë, pashë besën?

– Kam, por si të ta jap?

Një kohë s'u dëgjua gjë, e pastaj zëri i Huseinit depërtoi nëpër zabullimë:

– Gjorgjo!

– Ende jam këtu!

– Ja ku jam unë!

Ushtarët shikuan njëri-tjetrin me habi.

– Ose i ka ikur truri ose nuk ka pirë duhan nga Bajrami i fundit – për herë të parë bëri zë Cvijani të cilit ia nxori gjumin kjo thërritje.

– Ja ku jam pa pushkë, pa kapelë, pa rrip – dëgjuan përsëri Huseinin. – Ashtu hajde edhe ti.

Gjorgjo kalon me sy nga njëri te tjetri, me sy kërkon këshillë. Ata e shikojnë syhapur sikur në atë çast t'i ketë mbirë puçrra në hundë. Nikifori vë helmetën mbi ballë, vendos pëllëmbën mbi sy.

– Ai po vjen!

U ngritën edhe të tjerët. Huseini vërtet po vinte, kokëzhveshur, pa pushkë e helmetë, afrohet hap pas hapi.

– Nuk ka tjetër, dikush ka për ta vrarë – Nikofori shtrin dorën drejt komshiut të Huseinit.

Gjorgjo lëviz vendit, plot dyshim nis të kërkojë nëpër xhepa, komshiu vërtet i solli bela të madhe. Shikon me radhë ata më afër dhe, pa gjetur në sytë e tyre fije arsye për të heqë dorë, nis të vishet.

Dy më të afërmit i ndihmojnë të futet në parapet, dhe drejtohet mbi llogore. Shikon qiellin, bën kryqin – të bëhet ç'të bëhet!

Vjen Huseini, vjen Gjorgjo! Nga llogoret fqinje me sy i përcjellin luftëtarët, ia shohin helmetat njëri-tjetrit. Dielli

përcëllon, cijatja e qenit rrit zabullimën. Gjorgjos djersët i shkojnë rrëke nga flokët drejt kurrizit, mbase edhe këmisha e Huseinit është krejt qull. Kalon pranë qenit të plagosur, e sheh për herë të parë, i madh, leshverdhë, surrat i pazakontë, kurrë nuk kishte parë të tillë, zagar i njëmendtë zotërish.

Huseini e priste në mes të livadhit. Por, ç'të sheh tjetër? Tërë kompania e Huseinit kishte braktisur llogoren, pa armë, helmeta e rripa – të gjithë po afrohen. Mos po i bëhet kështu nga të nxehtët dhe ngazëllimi? I hipën milingonat, donte të kthehej vrap te të tijtë, por këmbët iu bënë çelik – nuk i bindeshin. Kthen kokën taman aq sa me bisht të syrit të kapë se si edhe togu i tij po nisej drejt barit të lartë. U lehtësua.

– Të ulemi – propozoi Husica dhe me shkathtësi kryqëzoi këmbët. Ulet edhe Gjogjo dhe pa fjalë ia zgjat kutinë me duhan duke mos ia hequr sytë gishtave të Huseinit të cilët zhdërvjellshëm shtypnin duhanin në letrën e lagur. Teksa cigaren e mbështjell po e lëpinte me gjuhë, erdhën edhe të tjerët, u ulën, qesja e duhanit u nis rreth e qark.

Heshtnin. Arsyeja për siklet të tillë ishte se shumica njihnin njëri-tjetrin.

Gjorgjo bëri zë i pari:

– Eh, Husein, qysh më zbulove?

– Kurrë nuk ke ditë të kamuflohesh qysh duhet.

– Mos më thuaj se ke mundë...

– E kush do të ma kishte bërë këtë qejf – qeshi Huso.

E mbështollën dhe e ndezën edhe një.

– Ç''ishte kjo? – pyet Cvijani, më shumë veten se të tjerët, sa të mos mbytet muhabeti.

– Eeh! – ia ktheu njëri nga të Huseinit.

– Telash pa nevojë – tha përsëri Cvijani, me sytë drejt barit para vetes.

– Bela dhe jazëk – pohoi njëri i Huseinit.

Kur e dyta u dogj deri te gishtat, Nikifori u ngrit në këmbë.

– Shyqyr bëfshi dhe faleminderit – u ngrit edhe Huseini. – Ishim krejt javën pa duhan.

Largoheshin secili drejt llogores së vet, në gjysmë rruge Gjorgjo u ndal dhe u kthye.

– Huso!

U ndal edhe Huseini.

– Ia bëjmë edhe nesër?

– Në po këtë vakt – pranon Huseini.

Dita që shkoi u përsërit krejt njëjtë. Vetëm se kësaj radhe thirri Gjorgjo.

– Husein, hej Husooo! E mbështjellim nga një?

– E mbështjellim!

I shkonin njëri-tjetrit në takim më të lehtësuar se dje. Fakti se gjatë natës pati rafalle dhe sharje nga njëra anë te tjetra nuk prishi gjë; u vinte keq vetëm nga cijatja e qenit të madh të verdhë; cijaste nga dhimbja dhe etja.

– Do të zgjasë kjo edhe më? – pyeste njëri nga të Huseinit pa pritur përgjigje.

– Do të zgjasë sa të duan ata – megjithatë u përgjigj Savo.

– Kush ata?

– Ata – tha Savo me një ton që linte të kuptohej se për këtë nuk ka ç'të pyetet e të përgjigjet.

– Eeh! – e kishte të qartë bashkëluftëtari i Huseinit.

Gjorgjo ndërronte muhabetin drejt anës më të durueshme:

– A janë të tutë, Huso, krejt varg?

– Ishin para dy muajsh, që atëherë nuk di – këpuste barin Huso i përhumbur.

Përsëri livadhin e përshkoi heshtja.

Huseini më në fund e me shumë zor nxori pyetjen.

– E di ti, Gjorgjo, ç'u bë me shtëpinë time?

E ç't'u kujtua kjo! Kishte kaluar ditë të tëra në shtëpinë e Husos kur po e ndërtonin. Plumbçin dhe libelin, veç ai dinte të drejtonte punën siç duhet. Rahmetli Junuzi ishte gjallë dhe i thoshte të birit që po bëhej gati të shkonte deri në Zvornik: "E pse kur e ke Gjorgjon? Mjeshtër se jo mahi!"

Ashtu është, me fjalë nuk bëhet më bukur.

– Shtëpia nuk është më, shoq.

– E qëlluar apo e djegur?

– Çka do të ishte më lehtë? Timen e dogjën të tutë, tënden të mitë. Të dytë jemi të pastrehë.

E ndezën për së dyti. Tymi thithej deri te alveola e fundit, mbahej më gjatë se zakonisht dhe pastaj qitej zëshëm. Mbase kjo ua bënte më të lehtë, mbase jo.

Askujt nuk iu bë më lehtë as nga shpresa e Cvijanit.

– Ndërtojmë të reja. Vetëm kokën ta shpëtojmë deri në ditën kur dikush të thotë: boll!

– Cili dikush?

– Dikush – përsëriti Cvijani me theksin që asaj fjale i jepte peshë.

– Hajde nesër ta shijojmë edhe kafen – propozoi Savo dhe i dha fund fiqirimit enigmatik të Cvijanit.

– Keni kafe? – pranoi Huseini.

– Jo gjithmonë, por gjendet – bëri me dije Savo plot autoritet.

– Ne do të marrim xhezven, filxhanët... dhe dru për zjarr.

E ditën e tretë (shumë gjëra vendimtare ndodhën ditën e tretë) kur thirrën njëri-tjetrin nga livadhi dhe mu në drekë u nisën nga llogoret, duke u gëzuar që me duhan do të rrufisin edhe kafe, gjylja e topit ngriti renë e pluhurit mes barit të shkelur dhe qenit. Luftëtarët binin, e pastaj kërcyen si të pakokë dhe vrap e në llogore. Secili në të veten. Në bar mbeti xhezvja e madhe e kaltër nga e cila u derdh uji. Toka e etur e Posavinës e përpiu shpejt. Mbetën filxhanët sa andej këndej. Para llogores së dytë qëndronte kanaçja bri pluhurit të derdhur të kafes dhe këpuca e majtë e Nikiforit.

Cijatja e qenit të madh të verdhë nuk u dëgjua më. As atë ditë, as ditëve në vazhdim.

Përkthim: Qerim Ondozi

Големото жолто куче

Бошко Ломовиќ

– Ехееееј, Ѓорѓооо!

Или некој го повика или му се причини. Можеби некој од неговите, пребегани преку Дрина, во овој миг го изговорил неговото име, а тоа телепатски му одекна во ушите додека се мислеше како да доскокне до цивкањето, а да не ја огреши душата. Не успева, веќе трет ден, да склопи очи како што треба, а толку сака да дремне во оваа врела здодевна тишина. Да задреме, да заспие и да спие сè додека некаков гласоносец не упадне во ровот и не го разбуди со вест дека е војната завршена.

Ноќе е полесно, се пука на слепо, се гаѓа преку ливадата кон нивните ровови, колку да знаат дека сме тука. Преку ден сè стивнува, во коските се вселуваат спарнина и здодевност; што друго би правел, освен да дреме испотен, да побегне на некое поубаво време и да се разбуди само кога готвачите ќе дојдат да ги наполнат порциите. Туку, повеќе како да не го слуша цивкањето на ранетото куче во високата трева, помеѓу рововите, на ничија земја! Од каде дошло и зошто се влечкаше баш пред цевките? Го погодиле во ‘рбетот, сега лежи и цивка, го боли, себап би било со куршум да го куртулат од маките, но кој да го свитка, како да му се доближиш, а да не паднеш и самиот до него. А, и да му пријдеш, како ќе му нишаниш во челото додека те гледа!

Утрово влечеа дрвца. На Ѓорѓо му се падна најкраткото. Ама, како ќе го направи тоа? Од ровот не го гледа за да го

земе на нишан, а ако заџитка кашикара, дали ќе го погоди?

– Слушна ли некој? – се оттргна одеднаш од мислите за кучето.

– Што? – се одзва Никифор, не поместувајќи се на шаторското крило, со грбот свртен кон Ѓорѓо.

– Некој довикуваше: „Еј, Ѓорѓо!“

– Ти се причинило. Не буди ме.

– И јас како да слушнав – се јави Јелена од другиот крај на ровот.

– Овде можеш да го чуеш и покојниот прадедо – се шегуваше Саво.

Сепак му се причинило. И летото и денот во зенит, а уште и војната. Многу нешта му се причинуваат на човека. Всушност – телепатија. Неговите од онаа страна на Дрина. Погледна на часовникот. Наскоро заднинците ќе поминат низ ровот, наведнати, за главите да не им бидат мета, со сад папазјанија од компир, грашок и листови од рана зелка. Далеку е тоа од босанскиот лонец од гостилницата на Ќуќе, оној што во понеделник со мерак го јадеше на градскиот пазар. Е, зготвивме босански лонец, сè и сешто има во него, нас најмногу. Горчлив, ама треба да се јаде.

– Ѓорѓооо! Јави се, знам дека си тука!

– Некој те вика – го врати Саво затворачот во лежиштето и чкрапна напразно; го беше завршил чистењето и подмачкувањето.

– Некој од нивните е. Јави се, човеку! – речиси заповеда Никифор, доброволец кој, еве, ќе биде и петти месец, се преместува со водот по рововите помеѓу Сава и Мајевица.

Ѓорѓо го стави шлемот на главата и се исправи.

– Кој вика? – праша гласно и отсечно.

– Комшијата те вика!

Сега беше сигурен дека гласот доаѓа од нивната страна, од ровот на работ на шумата со тополи, унакажана од гранати. Погоди и кој би можел да биде, па се фати себеси во нагла возбуда. Хусеин, никој друг. И првиот пат бил Хусеин, не му се причинило. Комшијата Хусица, ситен и пргав,

употреблив за секоја работа. Баш беа комшии – додека беа. Хусо кај Ѓорѓо на Велигден, Ѓорѓо кај Хусеиновци на Бајрам. Никој друг, туку Хусеин Шахман! Оној ист Хусица што, крадешкум од своите, знаеше – баш онака со апетит – да мавне румено увце од божиќното прасе. Тоа се расчу, па, кутриот, се бранеше правејќи шега: „Немаше прасе кај Ѓорѓо, туку јагне, брат, со говорна мана.“

– Хусеине, ти ли си? – прифати Ѓорѓо.

– Јас, брат, а кој друг!

– Што мака имаш?

– Имаш ли нешто да смотаме, жити мајка?

– Имам, ама како да ти подадам?

Некое време ништо не се слушаше, а потоа гласот на Хусеин се проби низ запурнината:

– Ѓорѓо!

– Уште сум овде!

– Еве ме!

Војниците, изненадени, се погледнаа.

– Или е луд или не потегнал тутун од последниот Бајрам – првпат се огласи Цвијан, кого довикувањето сосема го расони.

– Еве ме без пушка, без капа, без појас – повторно го слушна Хусеин. – Ист таков тргни ми во пресрет.

Ѓорѓо помина со очите од еден до друг, со очите бара совет. Тие гледаат во него со раширени зеници како во тој миг на носот да му израснала брадавица. Никифор го навлекува шлемот на челото, ја става дланката над очите.

– Оној доаѓа!

Се кренаа и другите. Хусеин навистина доаѓа, гологлав, без пушка и појас се приближува чекор по чекор.

– Нема друго, ќе го убие некој – ја подаде Никифор раката кон комшијата на Хусеин.

Ѓорѓо се стутка, во неодумица почна да претура по џебовите, баш комшијата му направи голема бељa. Ги погледна по ред најблиските, па не наоѓајќи во нивните очи

ни трошка причина да се откаже, почна да го откопчува појасот.

Најблиските двајца му помогнаа да се искачи на насипот и тој се исправи над ровот. Погледна во небото, се прекрсти – нека биде што ќе биде!

Доаѓа Хусеин, доаѓа Ѓорѓо. Од соседните ровови со очите ги следат војниците, си ги гледаат шлемовите едни на други. Сонцето запече, цивкањето на кучето ја засили запурнината. На Ѓорѓо му се лее пот од косата, се слева низ ‘рбетот; и кошулата на Хусеин мора да е мокра. Поминува покрај ранетото куче, го гледа првпат: крупно, со жолтеникави влакна, необична муцка, никогаш порано не видел нешто слично, вистински господски пес.

Хусеин го чекаше на средината на ливадата. Но, што гледа уште? Целата дружина на Хусеин го напуштила ровот, без оружје, капи и појаси – сите се приближуваат. Му се привидува од горештината или од возбуда? Го полазија морници, посака да се сврти и да потрча кон своите, но во нозете олово – не го слушаат. Ја сврте главата таман колку да забележи, да види како и неговиот вод се движи низ високата трева. Му беше полесно.

– Да седнеме – предложи Хусица и вешто ги свитка нозете под себе. Се спушти и Ѓорѓо и без зборови му го подаде на комшијата ќесето со тутун, загледан во прстите на Хусеин, кои вешто го забиваа тутунот во цилиндричната флис-хартија. Додека завитканата цигара ја провлекуваше преку јазикот, пристигнаа и другите, седнаа, а ќесето со тутун почна да кружи.

Молчеа. Причината за толкавата неугодност беше тоа што безмалку сите меѓусебно се познаваа.

Ѓорѓо прв прозборе:

– Па, Хусеине, како ме откри?

– Па, не знаеше баш секогаш да се камуфлираш како што треба.

– Немој да кажеш дека можеше да ме...

– Кој ќе ми го направеше сега овој ќеиф – се насмевна Хусо.

Завиткаа и запалија уште по една.

– Што стана? – праша Цвијан, повеќе за себе отколку за другите, колку да не замре разговорот.

– Ех! – одговори еден од оние на Хусеин.

– Без потреба неволја – пак рече Цвијан, со очите во тревата пред себе.

– Беља и јаз'к – потврди човекот на Хусеин.

Кога втората догоре до прстите, Никифор стана.

– Нека ви е шуќур и фала – стана и Хусеин. – Бевме цела недела без тутун.

Се оддалечуваа секој кон својот ров; на половина пат Ѓорѓо застана и се сврте.

– Хусо!

Застана и Хусеин.

– Ќе правиме ли и утре?

– Во исто време – прифати Хусеин.

Претходниот ден, до ситница, се повтори. Само овојпат викна Ѓорѓо.

– Хусеине, еј, Хусооо! Да завиткаме по една?

– Да завиткаме!

Си одеа еден кон друг во пресрет поопуштени отколку вчера. Тоа што во текот на ноќта имаше рафали и пцости од едната на другата страна, ништо не расипа: им паѓаше незгодно само од цивкањето на големото жолто куче; цивкаше од болка и жед.

– Ќе трае ли ова уште долго? - праша еден од оние на Хусеин, не очекувајќи одговор.

– Ќе трае додека оние сакаат – сепак, одговори Саво.

– Кои тие?

– Тие – рече Саво со тон што даваше до знаење дека околу тоа нема ни што да се прашува ни што да се одговара.

– Ах! – му беше јасно и на соборецот на Хусеин.

Ѓорѓо го вртеше разговорот на поподнослива страна:

– Хусо, дали твоите се сите на број?

– Беа пред два месеца, оттогаш не знам – Хусеин отсутно кубеше тревки.

На ливадата повторно налегна молк.

Хусеин, најпосле, со мака ископа прашање од себе.

– Ѓорѓо, знаеш ли што е со мојата куќа?

Од каде баш тоа! Во куќата на Хусо помина денови и денови додека ја градеа. Вешт со висок и либела, само тој можеше добро да ја води работата. Покоен Јунуз уште беше жив и му велеше на синот, кој се подготвуваше дури во Зворник: „Каде ќе одиш на друго место кога го имаш Ѓорѓо? Баш мајстор!“

Така е како што е, не може да се разубави со зборови.

– Не е повеќе куќа, мој Хусо.

– Погодена е или запалена?

– Од што би ти било полесно? Мојата ја запалија твоите, а твојата – моите. Двајцата сме бездомници.

Одново запалија. Чадот се вдишуваше до последната алвеола, се задржуваше подолго од обично и потоа гласно се издишуваше. Можеби од тоа им беше полесно, можеби не.

Никому не му олесна ни од надевањето на Цвијан.

– Ќе сосидаме нови. Само да спасиме глава до денот кога некој ќе рече: „Доста!“

– Кој е тој некој?

– Некој – повтори Цвијан со нагласок што му даваше важност на зборот.

– Ајде утре да изгустираме и кафенце – предложи Саво и го прекина мистериозното филозофирање на Цвијан.

– Има ли кај вас? – прифати Хусеин.

– Нема секогаш, ама ќе се најде – авторитативно соопшти Саво.

– Ние ќе донесеме ѓезве, филџани... и суровина за оган.

А, третиот ден (многу пресудни нешта се случуваа на третиот ден), кога се довикуваа преку ливадата и точно напладне тргнаа од рововите, радувајќи се што со тутунот ќе густираат и кафе, зрно од хаубица крена облак прав и

парчиња земја помеѓу изгазената трева и кучето. Војниците испопаѓаа, а потоа скокнаа и безглаво се стрчаа назад во рововите. Секој во својот. Во тревата остана големото сино ѓезве од кое истече водата. Жедната посавска земја брзо ја испи. Филџаните останаа расфрлени. Пред другиот ров лежеше лименка покрај истурениот кафеав прав и левиот чевел на Никифор.

Цивкањето на жолтото куче повеќе не се слушаше. Ни тој, а ни следните денови.

Превод: Иван Шопов

Воен чистач

Pastruesi i luftës

Vojni čistač

Воен чистач

Анета Велкоска

Тоти ја вдиша пареата од чајот од шумски плодови и гласно воздивна за да може целиот свет да го слушне. Го потопи чајното колаче до половина и педантно го вшмука под мустаќите, топејќи го една минута, дваесет и една секунда и десет стотинки. Имаше совршени триесет и два заба; триесет бели, еден златен, еден сребрен. Косата му беше залижана како на италијански мафијаш, образите сочни како грчки портокали, очите му наликуваа на африкански дијаманти. Ја лапна и другата половина од колачето и отпи голема голтка чај, воздивнувајќи силно така што пареата му излегуваше од усната празнина, правејќи го да наликува на митски змеј што се изгубил низ времето и заглавил среде една војна.

Тодор или нагалено Тоти е воен ветеран од некогашната југословенска војна. Тој беше чистач на бојното поле и имаше задача брзо и посветено да ги чисти убиените војници од теренот и да ги закопува во заедничка гробница. Последниот рекорд во реализирање на командите го постави непосредно по завршувањето на војната, со резултат од еден час, дванаесет минути, четириесет и пет секунди и три стотинки за чистење на дваесет и двајца убиени војници и нивно закопување. Тоти никогаш не уби никого. Тој беше професионален воен чистач и се врати дома жив, здрав, со вкупно тринаесет ордени за храброст, шест значки, четири

дипломи, два пехари, едно признание за воен чистач за врвни воени достигнувања и со мноштво препораки.

Од сите четириесет и седум вработени чистачи за време на војната, Тоти беше единствениот со решение за работа, со здравствено осигурување, со додатоци за дополнителна работа. Тој секогаш беше на врвот на листата за најдобри воени чистачи, имаше три празни места под него, па се редеа другите вредни чистачи. Тоти со сопствени средства си набави осумнаесет современи алати за работа, девет средства за хигиена, пет машини за дезинфекција, три комлети со специјална облека. Од командантот доби и оружје, но ѝ го отстапи на војската. Тој во војната влезе за да чисти и така остана до самиот крај.

Домот му беше беспрекорно уреден и иако имаше многубројни украси, книги и ситници, тие секогаш беа исчистени и блескави. Облеката му беше испеглана и наредена според бојата. Имаше вкупно дваесет костуми, дваесет чифта чевли, дваесет шапки, дваесет часовници, дваесет бастуни. Доколку му се оштетеше некоја кошула, часовник или чевел, тој го фрлаше целиот комплет.

Поседуваше седум сервиси за јадење и секој се употребуваше во различен ден. Седмиот сервис беше златен и го користеше во неделите. Тогаш Тоти свечено излегуваше на улицата и на децата им делеше 101 бонбона, седумдесет и седум чоколади, триесет и три сокови, единасет гуми за џвакање. На возрасните им ги дониpаше старите весници од таа седмица, па се повлекуваше во својот двор, чистејќи наоколу до доцна навечер. Соседите на шега велеа: „На Тоти и ѓубрето му е чисто!“

Тоти го џвакаше второто колаче со истото внимание со кое ја прекопуваше бавчата зад куќата секој прв ден во месецот. Тоа претставуваше ритуална техника што на крајот завршуваше со откопување на еден стар сандук којшто Тоти го отвораше, ги чистеше предметите: еден воен дневник, две волнени ќебиња, три различни бомби, пет фотографии, осум куршуми, деведесет и девет писма од саканата Драгана.

Внатре беа и воените награди. Всушност, Тоти внатре ја имаше заробено војната. Откако за миг ќе ја ослободеше, тој ја чистеше војната и повторно ја заробуваше, ја закопуваше под земјата. Таа беше најчистата војна што постоела зашто го имаше Тоти за чистач.

Го голтна остатокот од чајот како да ја голташе сопствената судбина со идентитет на непостоечка реалност. Влезе во кујната, ги отпочна подготовките за ручекот. Во тепсијата нареди шест големи српски компири, четири дебели хрватски моркови, еден словенечки кромид, две парчиња босанско месо, пет големи лажици македонски зејтин, седум црногорски зачини, три косовски тазе јајца, немаше веќе празен простор. Ручекот го смести во врелата рерна и си ги оближа усните, знаејќи дека со сласт ќе ја исчисти целата тепсија, пренесувајќи ја во својот стомак.

Југословенската манџа исчезна за четириесет и четири минути, осумнаесет секунди и две стотинки низ системот за варење на Тоти, а тој ја залеа со сортно европско вино и вдиша густ американски воздух, заспивајќи во лежалката над закопаната војна. Нежно занесен од галењето на околните палми, тој повторно во сонот ја откопа загинатата Драгана, јадеа евтини крофни, без да ги чистат дамките од чоколадните трошки, се смееја громогласно и весело и трчаа покрај брегот на морето. Настапи тишина. Мртва. Откако Тоти виде дека огромно пространство му доаѓа во пресрет со чисти раце, му дозволи да го прегрне и за точно пет минути, дваесет и седум секунди и девет стотинки потона во чистилиштето на душата.

Pastruesi i luftës

Aneta Vellkoska

Toti e thithi avullin e çajit me fruta pylli dhe psherëtiu zëshëm që të mundë ta dëgjojë e gjithë bota. E futi kekun deri në gjysmë në çaj dhe në mënyrë pedante e thithi nën mustaqe, duke e shkrirë për një minutë, njëzet e një sekonda dhe dhjetë milisekonda. Kishte tridhjetë e dy dhëmbë të përkryera; tridhjetë të bardha, një të artë, një të argjendtë. Flokët i kishte të ngjitura si mafiozët italianë, faqet e fryra si portokaj Greqie, sytë u ngjanin diamantëve afrikanë. E kapërdiu edhe gjysmën tjetër të kekut dhe piu një gllënjkë të madhe çaji, duke psherëtirë zëshëm dhe avulli i dilte nga zbrazëtira e gojës, duke e bërë të ngjajë si një dragua mitik që është humbur në kohë dhe ka ngecur në mes të një lufte.

Todori, me nofkën Toti, është një veteran lufte i luftës së dikurshme jugosllave. Ai ishte një pastrues profesionist i fushave të betejës dhe kishte për detyrë shpejt dhe me përkushtim t'i pastrojë ushtarët e vrarë nga terreni dhe t'i varrosë në një varr të përbashkët. Rekordin e fundit në realizimin e komandës e vendosi pak para përfundimit të luftës, me një rezultat prej një ore, dymbëdhjetë minuta, dyzet e pesë sekonda dhe tri milisekonda për pastrimin e njëzet e dy ushtarëve të vrarë dhe varrosjen e tyre. Toti kurrë nuk vrau njeri. Ai ishte pastrues profesionist i luftës dhe u kthye në shtëpi i gjallë, i shëndoshë, me trembëdhjetë urdhra për trimëri, gjashtë distinktivë, katër diploma, dy kupa, një mirënjohje për pastrues lufte për arritje kulmore ushtarake dhe me shumë rekomandime.

Nga të dyzet e shtatë pastruesit e punësuar gjatë luftës, Toti ishte i vetmi me vendim pune, me sigurim shëndetësor, me shtesa për punë plotësuese. Ai gjithmonë ishte në maje të listës së pastruesve më të mirë të luftës, kishte tri vende të zbrazëta nën të, dhe renditeshin pastruesit e tjerë të përkushtuar. Toti me mjetet e veta bleu tetëmbëdhjetë vegla bashkëkohore pune, nëntë mjete higjienike, pesë makina dezinfektimi, tri komplete me rroba të posaçme. Nga komandanti fitoi edhe armë, por ia la ushtrisë. Ai në luftë hyri për të pastruar dhe kështu mbeti deri në fund.

Shtëpinë e kishte të rregulluar në mënyrë të përsosur, dhe, edhe pse kishte zbukurime të shumta, libra dhe imtësira, ato gjithmonë ishin të pastra dhe shkëlqenin. Rrobat i kishte të hekurosura dhe të renditura sipas ngjyrës. Kishte dymbëdhjetë kostume, njëzet palë këpucë, njëzet kapela, njëzet orë dore, njëzet bastunë. Nëse i dëmtohej ndonjë këmishë, orë apo këpucë, ai e hidhte kompletin e tërë.

Kishte shtatë takëme të ngrënies dhe çdonjëri përdorej në ditë të caktuar. Takëmi i shtatë ishte i artë dhe përdorej të dielave. Atë ditë Toti dilte në mënyrë solemne në rrugë dhe fëmijëve u ndante 101 sheqerka, shtatëdhjetë e shtatë çokollata, tridhjetë e tri lëngje, njëmbëdhjetë çamçakëzë. Të moshuarve ua dhuronte gazetat e vjetra të asaj jave, pastaj tërhiqej në oborrin e vet, duke pastruar përreth deri vonë në mbrëmje. Fqinjët me shaka thoshin: "Toti edhe mbeturinat i ka të pastra!".

Toti e përtypte kekun e dytë me të njëjtin kujdes me të cilin e gërmonte kopshtin prapa shtëpisë çdo ditë të parë të muajit. Kjo paraqiste një teknikë rituali e cila në fund përfundonte me nxjerrjen nga dheu të një arke të vjetër, të cilën Toti e hapte, i pastronte gjërat: një ditar lufte, dy batanije leshi, tri bomba të ndryshme, pesë fotografi, tetë plumba, njëzet e nëntë letra nga e dashura Dragana. Brenda ishin edhe çmimet e luftës. Në fakt, Toti brenda e kishte robëruar luftën. Pasi që për një çast e lironte, ai e pastronte luftën dhe e robëronte përsëri, e

groposte nën dhe. Ajo ishte lufta më e pastër, sepse e kishte Totin për pastrues.

E gëlltiti çajin e mbetur, sikur e gëlltiste fatin e vet me një identitet të një realiteti joekzistues. Hyri në kuzhinë, i filloi përgatitjet për drekë. Në tepsi i renditi gjashtë patate të mëdha serbe, katër karota të trasha kroate, një qepë sllovene, dy copë mish boshnjake, pesë lugë të mëdha me vaj maqedonas, shtatë me erëza malazeze, tri vezë të freskëta kosovare, nuk kishte më vend të zbrazët. Drekën e vendosi në furrën e nxehtë dhe i lëpiu buzët, duke e ditur se me ëndje do ta pastrojë tërë tepsinë, duke e zbarkuar në barkun e vet.

Gjella jugosllave u zhduk për dyzet e katër minuta, tetëmbëdhjetë sekonda dhe dy milisekonda, nëpërmjet sistemit tretës të Totit, ndërsa ai e lagu me një verë cilësore evropiane dhe mori ajër të dendur amerikan, duke e zënë gjumi mbi luftën e groposur. I lëkundur butë nga ledhatimi i palmave përreth, ai përsëri në ëndërr e nxori nga dheu Draganën e vrarë, hanin petulla të lira, pa i pastruar njollat nga grimcat e çokollatës, qeshnin me zë dhe të lumtur dhe vraponin në bregun e detit. Ra qetësia. E vdekur. Pasi Toti e pa se një pafundësi shumë e madhe i vjen ndesh me duar të pastra, i lejoi ta përqafojë dhe saktësisht për pesë minuta, njëzet e shtatë sekonda dhe nëntë milisekonda u zhyt në purgatorin e shpirtit.

Përkthim: Kreshnik Ajdini

Vojni čistač

Aneta Velkoska

Toti je udahnuo paru čaja od šumskih plodova i glasno uzdahnuo tako da bi ceo svet mogao da ga čuje. Potopio je do pola čajni kolačić i pedantno počeo da ga sisa pod brkovima, što je trajalo ukupno minut, dvadeset jednu sekundu i deset stotinki. Imao je trideset dva savršena zuba, trideset belih, jedan zlatan i jedan srebrni. Kosa mu je bila zalizana kao u italijanskog mafijaša, obrazi sočni kao grčke pomorandže, oči nalik na afričke dijamante. Progutao je i drugu polovinu kolačića i otpio veliki gutljaj čaja, uzdahnuvši tako snažno da mu je para izlazila iz usne duplje, zbog čega je ličio na mitskog zmaja koji se izgubio u vremenu i našao zaglavljen usred jednog rata.

Todor, ili od milošte Toti, veteran je nekadašnje jugoslovenske vojske. On je bio čistač na ratištu i imao je zadatak da brzo i marljivo sa terena čisti ubijene vojnike i zakopava ih u zajedničku grobnicu. Poslednji rekord u izvršavanju naređenja postavio je neposredno po završetku rata rezultatom od jedan sat, dvanaest minuta, četrdeset pet sekundi i tri stotinke za čišćenje dvadeset dvojice ubijenih vojnika i njihovo zakopavanje. Toti nikada nikog nije ubio. On je bio profesionalni vojni čistač i vratio se kući živ, zdrav, sa ukupno trinaest ordena za hrabrost, šest značaka, četiri diplome, dva pehara, jednim priznanjem za vrhunska vojna dostignuća u svojoj struci i mnoštvom preporuka.

Od svih četrdeset sedam čistača angažovanih za vreme rata, Toti je bio jedini u stalnom radnom odnosu, sa zdravstvenim

osiguranjem i dodacima za prekovremeni rad. Bio je uvek na vrhu rang-liste najboljih vojnih čistača, iza njega su bila tri prazna mesta, a onda su se nizali drugi vredni čistači. Toti je sopstvenim sredstvima nabavio osamnaest savremenih alatki za rad, devet sredstava za higijenu, pet mašina za dezinfekciju, tri kompleta radne odeće. Od komandanta je dobio i oružje, ali ga je ustupio armiji. On je u rat ušao da bi čistio i tako je ostalo do samog kraja.

Kuća mu je bila besprekorno uredna i mada je tu bilo mnogo ukrasa, knjiga i sitnica, one su uvek bile obrisane i sjajne. Odeća mu je bila ispeglana i raspoređena po bojama. Imao je ukupno dvadeset odela, dvadeset pari cipela, dvadeset šešira, dvadeset satova, dvadeset štapova za hodanje. Ako bi mu se oštetila košulja, sat ili cipela, bacao je u đubre čitav komplet.

Posedovao je sedam servisa za ručavanje i svaki je upotrebljavao jednog dana u nedelji. Sedmi servis bio je zlatan i koristio ga je nedeljom. Onda bi Toti svečano izlazio na ulicu i deci delio 101 bombonu, sedamdeset sedam čokolada, trideset tri soka, jedanaest žvaka. Odraslima je donirao stare novine od te nedelje pa bi se povlačio u svoje dvorište, čisteći naokolo do kasne večeri. Susedi su u šali govorili: „Kod Totija je i đubre čisto!“

Toti je žvakao drugi kolačić sa istom pažnjom s kojom je prekopavao baštu iza kuće svakog prvog dana u mesecu. To je bila ritualna tehnika koja bi se završavala otkopavanjem jednog starog sanduka, koji bi Toti otvarao i čistio sledeće predmete: jedan vojni dnevnik, dva vunena ćebeta, tri različite bombe, pet fotografija, osam metaka, devedeset i devet pisama od voljene Dragane. U njemu su bile i vojne nagrade. U stvari, Toti je u njega zarobio rat. Kad bi ga na trenutak oslobodio, on bi očistio rat i ponovo ga zarobio, zakopao ga pod zemlju. To je bio najčistiji rat ikada zato što je imao Totija za čistača.

Popio je ostatak čaja kao da guta sopstvenu sudbinu sa identitetom nepostojeće stvarnosti. Ušao je u kuhinju, započeo pripreme za ručak. U tepsiju je poredao šest velikih srpskih krompira, četiri debele hrvatske šargarepe, jedan

slovenački crni luk, dva parčeta bosanskog mesa, pet velikih kašika makedonskog ulja, sedam crnogorskih začina, tri sveža kosovska jajeta, više nije moglo da stane. Ručak je spustio u vrelu rernu i oblizao usne, znajući da će u slast isprazniti celu tepsiju, pravo sebi u stomak.

Jugoslovenska mandža nestala je u Totijevim organima za varenje za četrdeset četiri minuta, osamnaest sekundi i dve stotinke. Zalio ju je viskokokvalitetnim evropskim vinom i udahnuo gusti američki vazduh, padajući u san u ležaljci iznad zakopanog rata, nežno zanesen milovanjem okolnih palmi, u snu je ponovo otkopao poginulu Draganu, jeli su jeftine krofne, ne čisteći fleke od čokoladnih mrvica, smejali se gromoglasno i veselo i trčali pored mora. Nastupila je tišina. Mrtva. Kada je Toti video da mu u susret dolazi ogromno prostranstvo sa čistim rukama, dozvolio mu je da ga zagrli i za tačno pet minuta, dvadeset sedam sekundi i devet stotinki potonuo je u čistilište duše.

Prevod: Irena Šentevska

Не зборувај лошо за мртвите

Mos fol keq për të vdekurit

Ne govori ružno o mrtvima

Не зборувај лошо за мртвите

Јована Матевска Атанасова

Од влошката јајца живеевме петчлено семејство, седум дена. Порано, кога зборот'стечај' стануваше капитален поим и државната сопственост премина во приватна, таа влошка ја трошев за помалку од еден саат, гаѓајќи ја зградата од која вадев леб. Но пред да настапи транзицијата и богатите протеински оброци, со кои ние, оштетените работници, ја нагостивме фабричката фасада – беа рафалите.

Ги учев децата да не се плашат од гранатите зашто колку и злоба да се крие несметена во човечкиот ум, природата е посилна и одмаздољубива, настрвена да го наплати она што ѝ било бесправно одземено. Секако дека не користев олку опширни и надреални дефиниции за да им објаснам на малите мозочиња, предводени од стравот како примарна детска локомотива.

„Најбрзата птица на светот, а воедно и најголемата, на индијански позната и како главатарот Железен Клун, повторно се прејала грав. Фиууу, иуу фуф", го слушам надлетувањето на бомбардерите и во такт со раскажувањето, во заднината го пуштам тактомерот и одбројувам. „... го преполнила мевот и бум!", одекнува мојата прецизна синхронизација со бомбата. Ги анимирам малечките кои буквално паѓаат од смеа додека на слабиот здив од свеќата и нејзината сидна сенка, со прстите и нивните двојнички правам фигури. А сидот се тресе и се одронува малтер, зјапнува дупката до вратата која се покажа по земјотресот.

Снежана ме гледа со оној победоносен женски израз на сезнајство, низ вековите побркуван со вештерство. Ја излажав дека ја санирав, впрочем набрзина ја закрпив за да имам време да го изгледам на раат натпреварот на „Sвезда“ и „Партизан“. Беше легендарно дерби и не постоеше ниту една sидна дупка што ќе ме натера да го пропуштам. Барем така размислував тогаш.

И нашите ручеци станаа порнограВски. Гола вода. Испразнети како клизма. Секојдневието ни е годишна рамноденица. Сонцето изгрева и заоѓа во исто време. Птиците преселици не летаат на југ. И бубачките градат свои скривници. Помеѓу чадот од гранатите и дождот од митралези, се живее спокојно. Со ладна глава и уште поладно оружје под перница. Расте и темјанушка, ’рти по рововите, ги радува снајперските очи. Се приспособуваме и ние да гледаме во темнина. Човекот стекнува капацитет кога е притеснет во слепа уличка. Отпорот и останатите физички равенки веќе не се само мерни единици, зашто наоѓаат примена кога нема струја.

Снежана добива породилни болки. Додека авионите ги отвораат утробите, и нејзината се отвора. Една раѓа живот, друга смрт. Под светлината, благодарение на агрегатот што ја одржува болницата во живот, го запознавам новиот пар очи. И по петти пат се вљубувам. По четврти станувам татко.

Не знаевме дека Снежана е бремена. Во времето на војната само сексот ни остана бесплатен, да нѐ подигне малку од калта. И ете, во поинакви услови, во други услови би ѝ се радувале на приновата, на нашата божја улога, да станеме творци на невино битие, на чистота. Но далеку од моите саркастични забелешки, војната најде начин да нѐ награди. Се искупуваше...

Мојата испарталавена гордост се спростира на трпезата и се гледа во тенџерето со разјадени лисја на лозова сарма полнета со ориз. Оризот е задолжителен ручек во воениот период. И неговата вредност станува вртоглава. Не успевам да ги прехранам. Нивните тажни лица и виењето

на стомачињата ме болат повеќе од билансот на жртвите. Скрупулите се скапи во војна. Се чувствувам празен како да сум ги отепал. Умирам со секој залак што напразно го подголтнуваат, заспиваат со помислата на храна, да ги додржува сити. Јас и Снежана висиме. Висиме како одрана кожа на скелет за проучување анатомија. Ања, најмалата, е и најчувствителна. Го остава шишето со сварена оризова вода. Јас ја потпирам главата со рацете, чинам ќе ми отпадне од оловните грижи што претходно ги читав само низ жолтиот печат. Денес, тие прескокнале од печатарската машина и се преименувале во мое, наше секојдневие.

„Еве, татичко, за Иван“, го остава, и мене веќе распарченото срце ми препукнува како сарајлиски костен или валандовска калинка. Крвавам под белата долна маица со мирис на влага, пот и забарутен воздух. Ми се слеваат детството и младештвото во еден вруток и таму тлеат, продупчуваат, сè додека не удрат во гејзер. Или заборавена граната.

Периодот на транзиција ми ги заврза дланките. Претходно тие трепереа, измачени, виснати на телото, како две неухранети гранки; војната ги изнемошти, ги научи само одбранбено да се креваат за да ја скријат главата или да послужат како обрач да ги стегнат децата во една прегратка додека ги даваат плеќите да бидат нивни покрив од наездата на бомбардерите. А покривот течеше, прокиснуваше, небезбеден за малечките глави и нивното опстојување.

„Загинал Перси. Правдата е послужена, барем за Стоилковиќи“, зборува Жељко, најголемиот, за наставникот од гимназијата, своевремено обвинет за врска со малолетничка, негова ученичка.

„Пшшт!“, го кара Снежана, го прекорува за поганиот јазик и јалосаните мисли. „Не зборувај лошо за мртвите!“, со ишаретни очи го предупредува, гледајќи во Ања и Марко. Тие, неми и сугестивни, гледаат во својот учител и прашање извира низ усните на Марко.

„А што се тоа 'мртви'? Луѓето од небото? Баба и дедо? И Силвија? И Халид? И мачето Осна?“, набројува на прстињата. „Цврсти ли се облаците? Ќе ме издржат и мене ако сакам да ги посетам?“, скиснато, кисело се стреламе со Снежана. Темата смрт е разорна. Најмногу нѐ погодува. Таа е наша бомба.

*

Прошетката ми ги буди сетилата. Пролетта не мириса исто. И не знам дали по оваа 99-та ќе го врати мирисот на багреми и расцутени липи. Воените униформи го преплавуваат градот. Слоганите никнуваат на секој постер во градот. Се упатувам кон фабриката, каде што некогаш минував исто онолку време буден колку и дома. Во џебот на мукавото палто, изветвено, ја допирав влакнестата ортома во џебот, ја одмерував намерата, се премислував со секој направен чекор напред, вагав и последици и загуби и придобивки. Има ли поразумен човек од оној кој со свеста војува, не дозволува неговите посребрени мозочни клетки да оксидираат, кога соочен со неминовниот неуспех ја планира сопствената пропаст? Чекорев по улицата со излитен идентитет, недоветен да го одгледува росниот цвет што му се распупуваше кога ќе ја отвореше раката, што по години негрижа ја опфаќа фасадата и ја покрива со дивите корења и оштетените пупки. Јас бев билка што растеше во погрешно време.

Да ги оставам без заштита над глава додека 'рскотат бомбите наоколу и без приказните за главатарот Железен Клун и гравот? Снежана ги слушаше, ќе може постхумно да им ги прераскаже. Ама исто ли е раскажувањето и прераскажувањето? Нараторството и очевидството? Имаат ли иста моќ кај слушателот од оригиналното предание?

Стигнувам на ќошето, некогашна менза. Затскриено е помеѓу два агли. За последниот издив тоа ми треба. Мир. Ламарината користена како стреа е разјадена и скршена.

Едната железна прачка која ја придржувала е подиздадена, како порачана да го разниша моето тело со скромна висина. Се приближувам до слепиот сокак. Графитите не се невообичаени откако се затвори фабриката. Служат како табли за исцртување на недипломирани автори на афоризми.

Ги тријам очите. Халуцинирам ли? Снежана нашла начин да ме пресретне во приватните мисли? „Не зборувај лошо за мртвите“. Се раѓа натпис со црвена боја, личи како пред скоро време да бил напишан. Свеж е. Ѕидот напукнал без да го излупи.

Ми излегува пред очите Снежана. Ќе молчат ли сите? Од страв и срам да кажат лошо за мене? Ќе станам ли светец по смртта? Ќе ме канонизираат ли во своите разговори? Јас, човекот што се огреши пред сиромаштијата, затекнат во колосекот на војните, на немоќта да го спаси семејството од беда, да го изведе како еребицата своите малечки, преку патот?

Телото ми е во грч, се спротивставува на помислата. Сите клетки машинериски работат за да ме спречат да го оптегнам јажето. И тоа дејствува под нивна согласност, непослушна противтежа. Се кине. Не сум способен ни животот да си го одземам. Сè работи против мене.

Слушам мотор од авион брмчи, наближува. Ушите ми станале осетливи на најразорната бучава за човечки слух. Можам да го начујам и крцкањето на пилотската кабина и челикот како се загрева пред да биде испуштен на земјата. Ги слушам и врисоците, пцовките на луѓето, плачот на бебињата, задушувањето на бетонот, сронатите спомени, градбите дадени од прадедовци, зачетоците на бремето кое модерната нуклеарна физика го обезличува.

Несвесно е. Миг доволен пред мојата одлука да стане конечна. Дојдов со намера да си го одземам животот, а веќе до мене го гледам грешниот Перси, заведен од девствената остроумност, како ми подава рака и подмолно се насмевнува за добредојде. Црнилата го нарушуваат

амбиентот, графитот се дроби во парчиња необработен чакал, чувствувам како и телото ја следи акцијата на неживата природа. Што сум впрочем јас? Материјал изграден од два спротивни полнежи? В глава се врткаат уште кратко Снежана и нашето потомство, додека од распарчеността се цеди последната капка крв која, пак, се спојува со црвената графитна боја. Помислувам на покривот што прокиснува и на усните на Снежана, како стиснати ги гризат зборовите да останат внатре, по окончувањето на војната. Нема да каже лош збор за мене. Не сега кога сум мртов.

Mos fol keq për të vdekurit!

Jovana Matevska Atanasova

Nga shporta me vezë jetonim një familje pesëanëtarëshe, shtatë ditë. Më parë, kur fjala 'falimentim' filloi të bëhej një term kapital dhe prona shtetërore kaloi në atë private, këtë shportë e harxhoja për më pak se një orë, duke e goditur ndërtesën nga e cila nxirrja bukën e gojës. Por, para se të fillojë tranzicioni dhe vaktet e pasura me proteina, me të cilat ne, punëtorët e dëmtuar, e gostitëm fasadën e fabrikës – ishin rafalet.

I mësoja fëmijët të mos kenë frikë nga predhat, sepse sado ligësi që të fshihet e pafshirë në mendjen e njeriut, natyra është më e fuqishme sesa hakmarrja, e ndërsyer për ta shlyer atë që i është marrë në mënyrë të padrejtë. Gjithsesi se nuk përdorja kaq përkufizime të gjera dhe surealiste për t'u shpjeguar trurëve të vegjël, të prirë nga frika si një lokomotivë parësore e fëmijëve.

"Shpendi më i shpejtë në botë dhe, njëkohësisht, edhe më i madhi, në gjuhën indiane i njohur edhe si Sqepi i Hekurt, përsëri e ka tepruar duke ngrënë fasule. Fuuuu, iuu fuf", e dëgjoj fluturimin mbi kokë e bombarduesve dhe, në ritëm me rrëfimin, në sfond e lëshoj taktometrin dhe numëroj. "...e ka stërmbushur barkun dhe bum!", jehon sinkronizimi im i saktë me bombën. I zbavis vogëlushët të cilët tekstualisht u shtrinë së qeshuri, përderisa nga fryma e dobët e qiririt dhe hijes së saj në mur, me gishtat dhe binjakët e tyre bëj figura. Ndërsa muri dridhet dhe llaçi është duke u ronitur, hapet vrima pranë derës e cila u shfaq pas tërmetit. Snezhana më shikon me atë shprehje

fitimtare femërore të së gjithëdijshmes, me shekuj e ngatërruar me shtrigërinë. E gënjeva se e riparova, në fakt shpejt e shpejt e arnova, për të pasur kohë ta shikoj rehat ndeshjen e "Zvezdës" dhe "Partizanit". Ishte një derbi legjendar dhe nuk ekzistonte asnjë vrimë që do të më bënte ta humbas. Së paku kështu mendoja atëherë.

Edhe drekët tona u bënë *pornofasulike*. Kot së koti. Të zbrazura si klizma. Përditshmërinë e kemi si një solstic vjetor. Dielli lind dhe perëndon në të njëjtën kohë. Zogjtë shtegtarë nuk fluturojnë në jug. Edhe kandrrat ndërtojnë strofulla. Midis tymit dhe predhave dhe breshërisë së mitralozëve jetohet qetë. Me kokë të ftohtë dhe një armë edhe më të ftohtë nën jastëk. Rritet edhe vjollca, mbin nëpër llogore, i gëzon sytë e snajperistëve. Po përshtatemi edhe ne të shikojmë në errësirë. Njeriu përfiton kapacitet kur është i zënë në rrugë qorre. Rezistenca dhe ekuacionet e tjera fizike tashmë nuk janë vetëm njësi matëse, sepse e gjejnë destinacionin kur s'ka rrymë elektrike.

Snezhanën e kapin dhimbjet e lindjes. Përderisa aeroplanët i hapin barqet, hapet edhe barku i saj. Njëri lind jetë, tjetri vdekje. Nën dritë, falë agregatit i cili e mban spitalin në jetë, e njoftoj çiftin e ri të syve. Dhe, për herë të pestë u dashurova. Për herë të katërt bëhem baba.

Nuk e dinim se Snezhana është shtatzënë. Në kohën e luftës vetëm na mbeti falas, të na ngrejë pak nga balta. Dhe, ja, në kushte ndryshe, në kushte të tjera, ishim gëzuar për këtë pasardhës, të rolit tonë hyjnor, të bëhemi krijues të një qenie të virgjër, të pastërtisë. Por, larg vërejtjeve të mia sarkastike, lufta e gjeti mënyrën për të na shpërblyer. Shpaguhej...

Krenaria ime e leckosur shtrihet mbi tryezë dhe shikohet në tenxheren me gjethe të brejtura dhe sarmë me gjethe rrushi e mbushur me oriz. Orizi është drekë e detyrueshme në periudhën e luftës. Edhe vlera e tij bëhet marramendëse. Nuk ia dal t'i ushqej. Fytyrat e tyre të dhimbshme dhe zhurma e barqeve më dhemb më shumë sesa bilanci i viktimave. Skrupullat janë të shtrenjta në luftë. Ndihem i zbrazur, sikur i kam vrarë. Vdes me çdo kafshatë që pa pasur gjë e kapërdijnë, i zë gjumi duke

menduar për ushqim, për t'i mbajtur të ngirë. Unë dhe Snezhana jemi të lëvarur. Lëvaremi si një lëkurë e rrjepur në një skelet për studimin e anatomisë. Anja, më e vogla, është edhe më e ndjeshmja. E lë shishen me ujë orizi të zier. Unë e mbështes kokën mbi duar, thua do të bjerë nga brengat e rënda si plumb, të cilat më parë i lexoja vetëm në shtypin e verdhë. Sot kishin kërcyer nga makina e shtypit dhe kanë ndryshuar emrin në përditshmërinë time, tonën.

"Ja, me babin, për Ivanin", e lë, dhe mua zemra e copëtuar më pëlset si një gështenjë Sarajeve ose shegë Vallandove. Gjakosem nën kanatieren e bardhë me erë lagështie, djerse dhe ajri me barut. Më rrëshqasin fëmijëria dhe rinia në një burim dhe atje rrinë pezull, birojnë, derisa të përplasen me një gejzer. Ose me një predhë të harruar.

Periudha e tranzicionit m'i lidhi pëllëmbët. Më parë ato dridheshin, të munduara, të varura në trup, si dy degë të paushqyera; lufta i rraskapiti, i mësoi vetëm në mbrojtje të ngrihen për ta mbuluar kokën apo të shërbejnë si një qark për t'i shtrënguar fëmijët në një përqafim, derisa i japin supet për të qenë strehë e tyre nga vërshimi i bombardimeve. Dhe, kulmi pikonte, lëshonte ujë, i pasigurt për kokërat e vogla dhe mbijetesën e tyre.

"Është vrarë Persi. E drejta është servirur, së paku për Stoilkoviqat", flet Zhelkoja, më i madhi, për arsimtarin nga gjimnazi, i paditur për lidhje me një të mitur, nxënëse e tij.

"Pëssst!", e qorton Snezhana për gjuhën e pistë dhe mendimet e liga. "Mos fol keq për të vdekurit!", duke i bërë me shenjë me sy, duke shikuar Anjën dhe Markon. Ata, memecë dhe sugjestivë, e shikojnë mësuesin e tyre dhe një pyetje buron nga buzët e Markos.

"Ç'janë këta 'të vdekur'? Njerëzit nga qielli? Gjyshja dhe gjyshi? Edhe Silvia? Edhe Halidi? Edhe macja Osna?", numëron me gishtat e vegjël. "A janë të ngurta retë? Tema vdekje është shkatërruese. Më së shumti na godet. Ajo është bomba ime.

*

Shëtitja m'i zgjon shqisat. Pranvera nuk ka erë të njëjtë. Dhe, nuk e di se a do ta kthejë erën e akacieve dhe blirit të lulëzuarpas këtij viti '99 . Uniformat ushtarake e vërshojnë qytetin. Sloganet mbijnë në çdo poster në qytet. Drejtohem nga fabrika, ku dikur kaloja po aq kohë i zgjuar sa edhe në shtëpi. Në xhepin e setrës së leckosur, të zbardhur, e prekja tërkuzën e leshtë në xhep, e matja qëllimin, rimendoja me çdo hap të bërë përpara, peshoja edhe pasojat edhe humbjet edhe përfitimet. A ka njeri më të arsyeshëm sesa ai që me vetëdijen lufton, nuk lejon që qelizat e argjendtosura të trurit të tij të oksidojnë, kur i përballur me mossuksesin e pashmangshëm e planifikon shkatërrimin e vet? Hapëroja nëpër rrugë me një identitet të zbehur, i paaftë për ta kultivuar lulen e brymës e cila i lulëzonte sa herë që e hapte pëllëmbën, që pas shumë viteve pakujdesi e pushton fasadën dhe e mbulon me rrënjët e egra dhe gonxhet e dëmtuara. Unë isha një bimë që rritej në kohë të gabuar.

T'i lë pa kulm mbi kokë derisa "shpërthejnë bombat përreth dhe pa përrallat për Sqepin e Hekurt dhe fasulen? Snezhana i dëgjonte, do të mundë postum t'ua rirrëfejë. Por, a janë të njëjtë rrëfimi dhe rirrëfimi. Rrëfimi apo dëshmia e gjallë? A kanë fuqi të njëjtë te dëgjuesi me sagën origjinale?

Arrij te qoshja, mensa e dikurshme. Është e fsheshur mes dy këndeve. Për psherëtimën e fundit, kjo më duhet. Qetësi. Teneqeja e përdorur si strehë është gërryer dhe thyer. Njëri shkop i hekurt që e ka mbajtur është i dalë pak jashtë, si i porositur për ta lëkundur trupin tim me lartësi modeste. Afrohem te sokaku qorr. Grafitet nuk janë të pazakonshme që kur u mbyll fabrika. Shërbejnë si pllaka për vizatime të autorëve të padiplomuar të aforizmave.

I fërkoj sytë. Jam duke halucinuar? Snezhana kishte gjetur mënyrën të më dalë përpara në mendimet private? "Mos fol keq për të vdekurit!". Lind një mbishkrim me ngjyrë të kuqe, duket sikur është shkruar kohë më parë. Është i freskët. Muri ka plasaritur pa e qëruar.

Më del para syve Snezhana. Do të heshtin të gjithë? Nga frika dhe turpi për të thënë diçka të keqe për mua? A do të bëhem i shenjtë pas vdekjes? Do të më kanonizojnë në bisedat e tyre? Unë, njeriu që bëri mëkat para varfërisë, i gjetur në shtegun e luftës, të pafuqisë për ta shpëtuar familjen e vet nga mjerimi, ta nxjerr si thëllëza të vegjlit e vet matanë rrugës?

Trupin e kam në ngërç, i kundërvihet mendimit. Të gjitha qelizat në mënyrë mekanike punojnë për të më penguar ta zgjas litarin. Dhe ai vepron nën pajtimin e tyre, kundërpeshë e padëgjueshme. Këputet. Nuk jam i aftë as jetën t'ia marr vetes. Gjithçka punon kundër meje.

Dëgjoj ushtimën e motorit të aeroplanit, po afrohet. Veshët më janë bërë të ndjeshëm ndaj zhurmës më shkatërruese për dëgjimin e njeriut. Mund ta dëgjoj edhe kërcitjen e kabinës së pilotit dhe çelikut se si nxehet para se të lëshohet në tokë. I dëgjoj edhe britmat, sharjet e njerëzve, qarjen e foshnjave, përmbysjen e betonit, kujtimet e thërrmuara, godinat e dhëna nga stërgjyshërit, fillimet e barrës të cilën fizika bashkëkohore bërthamore e shfytyron.

Është e pavetëdijshme. Një çast i mjaftueshëm para se vendimi im të bëhet përfundimtar. Erdha me qëllimin që t'ia marr jetën vetes, e tashmë pranë meje e shoh Persin mëkatar, i prirë nga mendjemprehtësia e virgjër, se si ma zgjat dorën dhe në mënyrë tinëzake qesh për mirëseardhje. Të zezat e prishin ambientin, grafiti thurrmohet në copa zhavorri të papërpunuar, e ndiej se si edhe trupi e ndjek aksionin e natyrës jo të gjallë. Ç'jam në fakt unë? Një material i ndërtuar me dy mbushje të kundërta? Në kokë edhe për pak kohë sillet Snezhana dhe pasardhësit tanë, ndërsa nga copëtimi kullon pika e fundit e gjakut, e cila bashkohet me ngjyrën e kuqe të grafitit. Më shkon mendja te kulmi i cili pikon dhe buzët e Snezhanës, se si të shtrënguara i kafshojnë fjalët për të mbetur brenda, pas përmbylljes së luftës. Nuk do të thotë fjalë të këqija për mua. Jo tani, kur jam i vdekur.

Përkthim: Kreshnik Ajdini

Ne govori ružno o mrtvima

Jovana Matevska Atanasova

Od jednog pakovanja jaja živela je naša petočlana porodica sedam dana u nedelji. Ranije, kada je reč stečaj postajala kapitalan pojam, a državno vlasništvo prelazilo u privatno, to pakovanje potrošio bih za manje od sat vremena, gađajući zgradu u kojoj sam zarađivao za hleb. Ali i pre nego što je nastupila tranzicija bogati proteinski obroci kojima smo mi, oštećeni radnici, častili fabričku fasadu pretvorili su se u rafale.

Učio sam decu da se ne plaše granata, jer koliko god da ostane nagomilane zlobe u ljudskom umu, priroda je jača i osvetoljubiva, ostrvljena da naplati ono što joj je bespravno oduzeto. Svakako da nisam koristio ovako opširne i nadrealne definicije za objašnjenja mozgićima koje usmerava strah kao najjača dečija lokomotiva.

„Najbrža ptica na svetu, a ujedno i najveća, na indijanskom poznata i kao poglavica Gvozdeni kljun, ponovo se prejela pasulja. Fijuuuu, iju fuf“, čujem nadletanje bombardera i u taktu pripovedanja, iz pozadine puštam metronom i odbrojavam. „...Prepunila je stomak i bum!“, odjekuje moja precizna sinhronizacija s bombom. Animiram mališane koji bukvalno padaju od smeha dok uz slabašni dah sveće i njenu senku na zidu prstima i njihovim dvojnicima pravim figure. A zid se trese i pada malter, zjapi rupa u vratima koja se ukazala posle zemljotresa. Snežana me gleda s onim pobedonosnim ženskim izrazom sveznanja, koji je vekovima brkan s veštičarenjem. Slagao sam je da sam rupu sanirao, a u stvari na brzinu sam je

zakrpio da bih imao vremena da na miru odgledam utakmicu Zvezda-Partizan. Bio je to legendaran derbi i nije postojala rupa na zidu koja bi me naterala da ga propustim. Barem sam tada tako razmišljao.

I naši ručkovi postali su porno-pasuljarski. Gola voda. Ispražnjeni kao klistir. Svakodnevica nam je godišnja ravnodnevnica. Sunce izlazi i zalazi u isto vreme. Ptice selice ne lete na jug. I bube grade svoja skloništa. Sred dima od granata i kiše od mitraljeza živi se spokojno. Hladne glave i s hladnim oružjem pod jastukom. Rastu i ljubičice, klijaju po rovovima, raduju oči snajperista. I mi se navikavamo da gledamo u mraku. Čovek razvija svoje sposobnosti kada se nađe pritešnjen u slepoj ulici. Otpor i druge fizičke nepoznate više nisu samo merne jedinice zato što nalaze primenu i kada nema struje.

Snežana dobija porođajne bolove. Dok avioni otvaraju utrobe i njena se otvara. Jedna rađa život, druga smrt. Pod svetlom, zahvaljujući agregatu koji održava bolnicu u životu upoznao sam novi par očiju. I peti put se zaljubio. Četvrti put postajem otac.

Nismo znali da je Snežana trudna. Za vreme rata samo je seks ostao besplatan, da nas malo podigne iz blata. I, eto, u drugačijim uslovima, u drugoj prilici, mi bismo se radovali prinovi, našoj Božjoj ulozi, jer postajemo tvorci jednog nevinog bića, čistote same. Ali daleko od mojih sarkastičnih primedbi, rat je našao načina da nas nagradi. Iskupljivao se...

Moj uništeni ponos prostire se po stolu, ogleda se u šerpi sa izjedenim listovima sarme od vinove loze punjene pirinčem. Pirinač je obavezna namirnica u periodu ratnog stanja. I njegova vrednost vrtoglavo skače. Ne uspevam da ih prehranim. Njihova tužna lica i zavijanje u stomačićima bole me više od bilansa žrtava. Skrupuli su u ratu skupi. Osećam se prazan kao da sam ih pobio. Umirem sa svakim zamišljenim zalogajem koji gutaju, padaju u san misleći na hranu da bi manje gladovali. Ja i Snežana visimo. Visimo kao odrana koža na skeletu za proučavanje anatomije. Anja, najmanja, najosetljivija je. Ostavlja flašicu sa skuvanom pirinčanom vodom. Ja podupirem

glavu rukama, zamišljam kako će mi otpasti od olovnih briga o kojima sam ranije čitao samo u žutoj štampi. Danas, one su iskočile sa štamparskih mašina i preimenovale se u moju, u našu svakodnevicu.

„Evo tatice, za Ivana.“, ostavlja je i moje već pocepano srce puca kao šarplaninski kesten ili valandovski nar. Krvarim ispod bele potkošulje koja vonja na vlagu, znoj i vazduh pun baruta. Detinjstvo i mladost slivaju mi se u jedan izvor i tamo tinjaju, buše stene sve dok ne udare u gejzir. Ili zaboravljenu granatu.

Period tranzicije mi je zavezao ruke. Ranije su one bridele, izmučene, obešene pored tela kao dve neuhranjene grančice. Rat ih je izmoždio, naučio da se dižu jedino u samoodbrani da bi zaklonile glavu ili poslužile kao obruč da stegnu decu u jednom zagrljaju dok leđa prave zaklon od najezde bombardera. A taj zaklon je curio, prokišnjavao, nije bio bezbedan za majušne glave i njihovo preživljavanje.„Poginuo Persi. Pravda je zadovoljena, barem za Stojiljkoviće.“, govori Željko, najstariji, o nastavniku iz gimnazije svojevremeno optuženom za vezu s maloletnicom kojoj je predavao.

„Psst!“, grdi ga Snežana, kori zbog poganog jezika i jalovih misli. „Ne govori ružno o mrtvima!“. Očima ga upozorava, gledajući u Anju i Marka. Oni nemo i sugestivno gledaju u svog učitelja i Marko prevali preko usana.

„A šta su to mrtvi? Ljudi sa neba? Baba i deda? I Silvija? I Halid? I mače Osna?“, nabraja na prstiće. „Jesu li oblaci tvrdi? Hoće li izdržati i mene, ako hoću da ih posetim?“, pokislo, kiselo se gledamo ja i Snežana. Tema smrti je razorna. Najviše nas pogađa. Ona je naša bomba.

*

Šetnja mi budi čula. Proleće ne miriše isto. I ne znam da li će se posle ove ’99. vratiti miris bagrema i lipa u cvatu. Vojne uniforme preplavljuju grad. Slogani niču na svakom posteru u gradu. Krećem ka fabrici gde sam nekada provodio isto onoliko vremena budan, koliko i kod kuće. U džepu iznošenog

kaputa dodirivao sam debelo uže, kolebao se, premišljao sa svakim korakom, vagao i posledice i gubitke i dobitke. Ima li razumnijeg čoveka od onog koji sa svešću ratuje, ne dozvoljava da njegove posrebrene moždane ćelije oksidiraju, kada suočen sa neminovnim neuspehom planira sopstvenu propast? Koračao sam ulicom sa iznošenim identitetom, nesposoban da odgajam rosni cvet koji cveta kada otvorim dlan. On posle godina nebrige prekriva fasade divljim korenjem i oštećenim pupoljcima. Ja sam bio biljka koja je rasla u pogrešno vreme.

Da ih ostavim bez zaštite nad glavom dok bombe zvižde naokolo i bez priča o poglavici Gvozdenom kljunu i pasulju? Snežana je slušala te priče, moći će posthumno da ih prepričava deci. Ali, je li isto pričanje i prepričavanje? Narator i očevidac? Imaju li istu moć nad slušaocem originalne sage?

Stižem na ćošak, pred nekadašnju menzu. Malo je zaklonjena, između dva ugla. Za poslednji izdah treba mi baš to. Mir. Lim korišćen kao streha izjeden je i polomljen. Jedna gvozdena šipka koja ga je pridržavala štrči, kao poručena da zaljuja moje telo skromne visine. Približavam se slepoj uličici. Grafiti nisu neuobičajena pojava od kad je fabrika zatvorena. Služe kao crtaće table za dokazivanje aforističara bez pravih kvalifikacija.

Trljam oči. Da li ja to haluciniram? Snežana je našla način da me presretne u intimnim mislima? „Ne govori ružno o mrtvima." Pomalja se natpis crvenom bojom, izgleda kao da je nedavno ispisan. Svež je. Zid je napukao, a boja se još nije oljuštila.

Snežana mi izlazi pred oči. Hoće li svi ćutati? Od straha i sramote da kažu nešto ružno o meni? Hoću li posle smrti postati svetac? Hoće li me kanonizovati u svojim razgovorima? Mene, čoveka koji se ogrešio zbog siromaštva, koji se zatekao u koloseku ratova i nemoći da spase svoju porodicu od bede, da ih izvede kao jarebica svoje mlade, na pravi put?

Telo mi je u grču, suprotstavlja se tim mislima. Sve ćelije rade kao mašine da bi me sprečile da zategnem uže. I ono deluje u saglasju s njima, kao neposlušna protivteža. Kida se. Nisam sposoban ni sebi život da oduzmem. Sve radi protiv mene.

Čujem motor aviona kako bruji i približava se. Uši su mi postale osetljive na najrazorniju buku za ljudski sluh. Mogu da čujem i krckanje pilotske kabine i čelik kako se zagreva pre nego što bude ispušten na zemlju. Čujem i vriske, psovke, plač beba, gušenje betona, smrvljene uspomene, zgrade nasleđene od pradedova, začetke bremena koje izobličava moderna nuklearna fizika.

Gubim svest. Trenutak je dovoljan da moja odluka postane konačna. Došao sam s namerom da sebi oduzmem život, a već kraj sebe vidim grešnog Persija, zavedenog devičanskom oštroumnošću, kako mi pruža ruku i podmuklo se smeška u znak dobrodošlice. Tama narušava ambijent, grafit se drobi u paramparčad neobrađenog šljunka, osećam kako i moje telo prati akciju nežive prirode. Šta sam u stvari ja? Materijal izrađen od dve suprotstavljene komponente? U glavi se još kratko motaju Snežana i naše potomstvo, dok se iz ruševina cedi poslednja kap krvi koja se spaja sa crvenom bojom grafita. Pomišljam na krov koji prokišnjava i Snežanu kako grize usne da ništa ne bi izustila kad se rat završi. Neće reći ništa ružno o meni. Ne sada kad sam mrtav.

Prevod: Irena Šentevska

Kako je Dado postao drvo

Si u bë Dado pemë

Како Дадо стана дрво

Kako je Dado postao drvo

Senad Jusić

Držeći se one da nema raja bez rodnoga kraja, i Dado je, kad god je stizao, dolazio u rodni grad. Šetnja poznatim ulicama nikad mu nije mogla dosaditi, gledao je u izloge kao nekadašnje dijete, radoznalo zavirivao u stare i nove lokale, sjedio na klupi i promatrao prolaznike. Sve nova lica, načisto se iznenadi kad sretne poznatu njušku. Odlazio je u dva lokala u kojima se osjećao siguran; nije da je igdje drugo imao kakvih neugodnosti. Kod Saje su ulazili oni rijetki što su se vratili, kod Zoke stara raja neopterećena onim što se desilo – oni to nit su počinjali nit završavali.

- Pa šta ima u Skandinaviji? – lijeno pita Sajo.

- Svega osim sunca.

- Progrijaće i gore. Familija dobro? – pita Sajo, pa se ušuti; sjeti se.

- Jeste, ko je živ, dobro je. Bio sam danas na greblju.

- Šta bi, moj Dado, veliko nas je zlo saletilo. Eto, tvoj otac i brat, ala im rahmetelje, kome su oni šta učinili... Dobro si i ti osto...

- Šuti, kako me zavrne kad je promjena vremena, sve me kosti bole. Ubilo behar u meni. Šest mjeseci sam ja proveo u logoru... ma, nećemo o tome...

Pijucka kafu i gleda rodni grad. Želi da zaboravi, svaki put kad dođe kaže sebi neće više, a iduće godine eto ga ponovo. Nije prodao kuću.

Izbjegavao je dio gdje se u kafanama čuje čobanski repertoar, držao se centra i poznatih staza. Jednom je susreo čuvara, prepoznao ga istog trena, a ovaj njega nije, pa se tek nakon par koraka osvrnuo i u čudu gledao za njim: zadnji put ga je vidio vezanog, pa se nakon dvadeset godina čudi i pita kako se ovaj odvezao.

Ovog puta mu je u susret išao Major, istom stranom ulice. Bilo je kasno da pređe na suprotnu, susret je bio neizbježan. Sav je pretrnuo. A Major mu spremno pruži ruku, kao da su se zadnji put vidjeli jučer na utakmici, i onako neusiljeno pozdravi:

- Zdravo, komšija. Šta ima, kako si?

A on stao kao ukopan, ne znajući šta da kaže. Evo ti, parao si đavla, šetaču, moralo se jednom i ovo desiti. Prvo je osjetio blagi napad panike, zatim panika ustupi mjesto strahu i tijelo mu se zgrči kao da očekuje udarac; jeza ga preplavi od tog lica i zlogukog glasa, nepromijenjenog. Trebalo je vremena da se sabere.

- Nema ništa, krenuo kod Zoke – odgovori, glupo da ne može gluplje, kao da se njih dvojica svakodnevno susreću na putu do Zoke. Nije znao šta drugo da kaže.

- Kakav Zoka, kod mene ćemo po jednu – uzvrati glas koji ne trpi prigovora, siguran i samouvjeren. – Evo ono onde, to ja držim.

Pokaže rukom na zavučeni kafić. Poznato je Dadi da je njegov, obilazio ga je u širokom luku. Ovaj put se zamislio i... naletio. Krenuo je poslušno, kao i onda. Ne zna ni kako je ušao ni kako je sjeo – slijedio je naređenja. Sve nekako kroz maglu. I kroz preneraženost. Potvrdno je odgovarao na sve: i da će viljemovku, i da je sparina, i da je muzika preglasna. Osupnut, bio je objekt a ne subjekt.

- Kako se živi? Ti si gore? – pita Major.

Promrsio je nešto. Nije imao snage da ga pogleda u oči. Od straha, stida ili ondašnjeg poniženja? Slušao je i prelijetao očima po kafiću, ne zadržavši puno pogled ni na zidu s Majorovom slikom u uniformi. Bila su tu još tri gosta. Izbjegavao je kontakt

očima. Kako je grč popuštao, postajao je svjestan trenutka i situacije u kojoj se zatekao.

- Nema posla, od ovog se ne može živjet. Jedva izbijem za kirije. Ipak imaju obraza, stavili me za direktora Vodovoda. Odležo sam ja za sve njih, pa peru savjest. Osam godina sam ja odležo – kaže Major ogorčeno, pa prinese čašu ustima. Strusi sadržaj niz grlo, pa zastane na tren i uzdahne:

- Nema veze, ja sam svojim progoniteljima oprostio. Kršćanski je praštati.

Naruči još po jednu. Hoćeš, hoćeš, na dvije si noge ušo. I to su brzo ispili, Major po navici, Dado u strahu. Kod treće se Dado neubjedljivo nećkao, argument da i Bog triput pomaže nije za raspravu.

- Čudno vrijeme, omladina se skroz izopačila. Sin mi neki dan dođe iz škole mrzovoljan, valjda ga neki klipan izružio; moraću ja to tamo rješiti. Sad je on u tim godinama, srednjoškolac, njima treba pažnja, ako imaš djecu, znaš kako je. Ne smiješ biti agresivan. Djeca traže ljubav.

I ona tri gosta odu, te njih dvojica ostanu sami. Dado je sjedio ukočen kao kredenac, slušao i uopšte nije razmišljao. Zabranio je sebi da razmišlja. Pripalio je iako je jedna već gorila u pepeljari. Ni Major se nije gasio.

- U kući niko ne stanuje?

- Niko. Otac nije izašo živ iz logora, ni on ni brat. Srednjoškolac bio, kao tvoj sin sada.

Iznenadio je sam sebe otkud ovako govori, direktno i izazivački. Majorovo lice ostane bezizražajno. Malo stisne zube. Kao svi pravi, provjereni ratnici, i on je uvijek bio na nekog i nešto ljut.

- Tako vrijeme bilo. Pogano. Ja sam samo izvršavo naređenja – tvrdo reče.

Prvi put i on zašuti. Šutke piju rakiju. Zvono u daljini neubjedljivo kucne na pola sata.

- Jesam bogami komšija, ja sam svima oprostio – ponovi, pogleda nekud daleko i uz melanholičan prizvuk, omekšao od rakije, saučesnički stavi Dadi ruku na rame, pa reče:

- Moj komšo, šta nam ovo uradiše?

Dado nije znao kud bi sa sobom. Nije znao ni kako je izašao, ni koje je doba, ni kud da krene. Kao grogiran, otežano dišući, dovuče se nazad Saji. Ostanu mu i cigare, usput na kiosku kupi druge, a prodavač ga zahvalno pogleda jer ništa nije pitao, samo je dao novac i zatražio drinu. Ušao je u kafić blijed kao traka koju je nekad nosio oko ruke.

- Ti ko da si avet vidio?

- Nisam avet, jesam komandanta logora.

- Onog zločinca? Dobio trinest, odležo osam, jebem ti i Hag i Haški sud.

Zašute. Preko lica im pređe tamna sjena. Misli su u nekom drugom vremenu, tamnom, nestvarnom. Dado je tup, tijelo obamrlo, bez čula, poput stolice na kojoj sjedi. Osjeti drhtanje u prsima. Magla. Kroz maglu slike. Vidi. Negdje jako daleko teče voda, nad njom most, psi laju u vrbiku, voda šumi. Vidi brata: smije se i grli majku.

- Kaže da nam je oprostio – tiho izusti Dado.

A u prsima ga sve jače steže.

Si u bë Dado pemë

Senad Jusiq

Duke i shkuar pas asaj se guri më i rëndë peshon në vend të vetin, edhe Dado sa herë që kthehej vinte në qytetin e lindjes. Shëtitja nëpër rrugët e njohura kurrë nuk i bëhej e mërzitshme, shikonte vitrinat si fëmijë i dikurshëm, vështronte me kurreshtje lokalet e vjetra dhe të reja, ulej në bankë dhe përcillte kalimtarët. Krejt fytyrat e reja, thjesht habitet kur has në ndonjë surrat të njohur. Shkonte në dy lokale ku ndihej i sigurt; nuk është se tjetërkund pati ndonjë shqetësim. Te Saja hynin të rrallët që ktheheshin, te Zoka miqtë e vjetër të pangarkuar me atë që kishte ndodhur – ata as e fillonin as e mbaronin këtë muhabet.

– Çka ka në Skandinavi? - pyet mërzitshëm Saja.

– Krejt pos diellit.

– Do të nxehë edhe atje lart. Familja mirë? – pyet Saja, dhe pastaj hesht; i kujtohet.

– Po, ata që janë gjallë, mirë janë. Isha sot në varreza.

– Ç'u bë kështu, Dado shoq, një e keqe e madhe na kaploi. Qe, babai dhe vëllai yt, alla rahmetelje, kujt i kanë bërë ata keq... Mirë që mbete ti...

– Hesht, seç më kap kur ndryshon koha, krejt kockat më dhembin. Ma mbyti beharin brenda. Gjashtë muaj kalova në kamp... lërë bre, s'po flasim për këtë...

Rrufit kafen dhe shikon qytetin e lindjes. Dëshiron të harrojë, sa herë që vjen në vete i thotë vetes se nuk do të kthehet më, e vitin që vjen ia beh sërish. Shtëpinë nuk e ka shitur.

I ikte pjesës ku nga kafenetë dëgjohej repertori çobanesk, s'largohej fort nga qendra dhe shtigjet e njohura. Një herë takoi një roje, e njohu menjëherë, e ai nuk e njohu, dhe disa hapa tutje u kthye dhe në çudi e shikoi pas: herën e fundit e kishte parë të lidhur, dhe pas njëzet vjetësh po çuditej dhe po e pyeste se si ishte zgjidhur.

Kësaj radhe në takim po i vinte Majori, nga e njëjta anë e rrugës. Ishte vonë të ndërronte kahjen, takimin e kishte të pashmangshëm. U pre krejt. E Majori ia zgjati dorën, thuajse për herë të fundit ishin parë mbrëmë në ndeshje, dhe ashtu si rastësisht e përshëndeti:

– Tungjatë, komshi. – Ç'kemi, qysh je?

E ky mbeti si i ngrirë, duke mos ditur ç'të thotë. Qe, e kërkove djallin, shëtitës, edhe kjo duhej të ndodhte dikur. Së pari ndjeu një sulm të butë paniku, pastaj paniku i çeli rrugë frikës dhe trupi iu shtang sikur po priste goditje; frika e kaploi nga ajo fytyrë dhe ai zë ogurzi, i pandryshuar. Duhej kohë ta merrte veten.

– Hiç, asgjë, u nisa për te Zoka – ia ktheu, më ngathët s'ka ku shkonte, thuajse ata të dy takoheshin çdo ditë rrugës për te Zoka. Nuk dinte ç'të thoshte tjetër.

– Po lëre ore Zokën, po shkojmë tek unë ta çojmë nga një – ia ktheu zëri i cili nuk duron kundërshti, i sigurt dhe i bindur në vete. – Tek ajo aty, është imja.

Tregon me gisht kafenenë pak të fshehur nga rruga. E dinte Dado se ishte e tij, e kishte shmangur në perimetër të gjerë. Kësaj radhe u ishte dhënë mendimeve dhe... e pati. U nis pa kundërshtuar, si atëherë. Nuk dinte as si kishte hyrë as si ishte ulur – ndiqte urdhrat. Krejt si nëpër mjegull. Dhe nëpër tronditje. Pohonte për të gjitha pyetjet: se donte viljamovkë, se bënte nxehtë, dhe se muzika ishte tejet e zhurmshme. I shtangur, ishte objekt dhe jo subjekt.

– Si po shkon jeta? Ti je lart? – pyet Majori.

Ai murmuriti diçka. Nuk kishte fuqi ta shikonte në sy. Nga frika, turpi apo nga turpërimi i atëhershëm? Dëgjonte dhe përshkonte me sy kafeterinë, pa ndalur shumë shikimin as në

murin me fotografinë e Majorit në uniformë. Kishte aty edhe tre myshterinj. Shmangte kontaktin me sy. Ndërsa tendosja po pushonte, ai po bëhej i vetëdijshëm për çastin dhe situatën në të cilën u gjend.

– S'ka punë, nga kjo s'mund të jetohet. Mezi fitoj për qira. Por fytyra megjithatë u ka mbetur, më kanë emëruar drejtor të Ujësjellësit. Kam bërë burg unë për secilin prej tyre, tash po e lajnë ndërgjegjen. Tetë vjet kam ngrënë burg – thotë Majori i pezmatuar, dhe e afron gotën te goja. E zbraz gotën poshtë fytit dhe ndalet për një çast dhe ofshan:

– S'ka dert, unë ua kam falur përndjekësve të mi. Të falësh është e krishterë.

Porosit edhe nga një. Do, qysh s'do, ti me dy këmbë ke ardhë. Edhe ato i pinë shpejt, Majori sipas zakonit, Dado me drojë. Tek e treta Dado kundërshtoi lehtas, argumenti se edhe Zoti tri herë të ndihmon nuk kundërshtohet.

– Kohë e çuditshme, rinia krejt u prish. Më vjen i biri një ditë nga shkolla i ngrysur, mbase ndonjë çapkën e kishte ngacmuar, dhe unë duhet ta zgjidh këtë. Tash ai është në ato vite, shkollë e mesme, atyre u duhet vëmendje, nëse ke fëmijë e di se si është. Nuk bën të jesh agresiv. Fëmijët kërkojnë dashuri.

Edhe ata tre myshterinj largohen, dhe këta të dy mbesin vetëm. Dado rrinte i shtangur si guri, dëgjonte dhe fare nuk mendonte. Ia kishte ndaluar vetes të mendonte. E kishte ndezur edhe pse tjetra po i digjej në tavëll. As Majori nuk e fikte.

– Në shtëpi nuk jeton kurrkush?

– Kurrkush. Babai nuk doli gjallë nga kampi, as ai as vëllai. Ishte në shkollë të mesme, si biri yt tash.

E habiti veten se si po fliste kështu, drejtpërdrejt dhe provokueshëm. Fytyra e Majorit mbeti pa ndonjë shprehje. Shtrëngoi pak dhëmbët. Si krejt luftëtarët e njëmendtë, të provuar, edhe ai gjithmonë ka qenë i zemëruar me dikë dhe diçka.

– Kohë e tillë ishte. E poshtër. Unë vetëm ndoqa urdhrat – tha preras.

Edhe ai heshti për herë të parë. Në heshtje pinin raki. Kambana nga larg kumboi plogësht për të treguar gjysmë ore.

– Po, për besë, komshi, unë ua kam falur të gjithëve – përsëriti, shikoi diku larg dhe me një zë melankolik, të zbutur nga rakia, ngushëllueshëm ia vuri Dados dorën në supe dhe i tha:

– Eh, komshi, ç'na bënë kështu?

Dado nuk dinte ç'të bënte me veten. Nuk dinte as qysh doli, as sa ishte ora, as ku po shkonte. Si i shituar, duke marrë frymë thellë, kthehet mbrapa te Saja. I mbesin edhe cigaret, rrugës në kiosk blen të tjera, e shitësi e shikon me mirënjohje sepse nuk pyeti asgjë, vetëm i dha para dhe kërkoi Drinën. Hyri në kafene i zbehtë si shiriti që dikur e mbante rreth krahut.

– Mos ke pa ndonjë fantazmë?

– Fantazmë jo, por komandantin e kampit.

– Atë kriminel? I dhanë trembëdhjetë, i bëri tetë, të qifsha edhe Hagën, edhe Gjykatën e Hagës.

Heshtin. Fytyrën ia përshkon një hije e errët. Mendimet i ka te një kohë tjetër, të errët, të paqenë. Dado është i shtangur, trupi i vdekur, pa shqisa, si karrigia në të cilën rrinte ulur. Ndien drithërima në kraharor. Mjegull. Nëpër mjegull imazhe. Sheh. Diku shumë larg rrjedh uji, mbi të ura, qentë lehin në shelg, uji shushurit. Sheh vëllain: qesh dhe përqafon nënën.

– Thotë se na ka falur – ngadalë thotë Dado.

E kraharori seç e shtrëngon gjithnjë e më shumë.

Përkthim: Qerim Ondozi

Како Дадо стана дрво

Сенад Јусиќ

Држејќи се до онаа дека нема дрво без корен, и Дадо, кога ќе стигнеше, доаѓаше во родниот град. Прошетката по познатите улици никогаш не можеше да му здодее, гледаше во излозите како некогашното дете, љубопитно зиркаше во старите и новите локали, седеше на клупа и ги набљудуваше минувачите. Сè нови лица, тотално се изненадува кога ќе сретне позната муцка. Одеше во два локали во кои се чувствуваше сигурен; не дека на некое друго место имаше некакви непријатности. Кај Сајо влегуваа оние ретките што се вратиле, кај Зоко стара раја, неоптоварена од она што се случи – тие тоа ниту го почнаа ниту го завршија.

– Па, што има во Скандинавија? – мрзливо прашува Сајо.

– Сè освен сонце.

– Ќе угрее и горе. Фамилијата добро? – прашува Сајо, па замолкнува, му текнува.

– Да, од живите, добро се. Бев денес на гробишта.

– Што бидна, Дадо мој, големо зло нè навјаса. Ете, татко ти и брат ти, Алах рахмет иле, кому тие нешто му направиле... Добро ти што остана...

– Ќути, како ме врти на промена на времето, сите коски ме болат. Го уби цутот во мене. Шест месеци поминав во логор... ама, нема за тоа да збориме...

Си пие кафенце и го гледа родниот град. Сака да заборави, секојпат кога ќе дојде, си вели дека нема веќе, а следната година ете го пак. Куќата не ја продаде.

Го избегнуваше делот каде што во кафеаните се слуша сељачки репертоар, се држеше до центарот и до познатите патеки. Еднаш го сретна чуварот, го препозна во истиот миг, а овој него не, па дури по неколку чекори се сврте и зачудено гледаше во него: последниот пат го виде врзан, па по дваесет години се чуди и се прашува како се одврзал овој.

Овој пат во пресрет му идеше Мајорот, по истата страна на улицата. Беше доцна да се премине на спротивната, средбата беше неизбежна. Целиот се наежи. А Мајорот подготвено му подаде рака, како последен пат да се виделе вчера на натпреварот, и онака неизнасилено го поздрави:

– Здраво, комшија. Што има, како си?

А тој застана вкопан, не знаејќи што да каже. Еве ти, си го бараше ѓаолот, шетачу, мораше еднаш и ова да се случи. Прво сети благ напад на паника, па паниката му го отстапи местото на стравот и телото му се згрчи како да очекува удар; морници го преплавија од тоа лице и од злокобниот глас, непроменет. Требаше време за да се прибере.

– Нема ништо, тргнав кај Зоко – одговори, глупаво, поглупаво не може, како тие двајцата секојдневно да се сретнуваат на патот до Зоко. Не знаеше што друго да каже.

– Каков Зоко, кај мене ќе се напиеме по една – возврати со глас што не трпи приговор, сигурен и самоуверен. – Ене она онде, тоа јас го држам.

Му покажува со раката на зафрленото кафе. Познато му е на Дадо дека е негово, го избегнуваше во широк лак. Овој пат се замисли и... налета. Тргна послушно, како и тогаш. Не знае ни како влезе ни како седна – ги следеше наредбите. Сè некако низ магла. И како замајан. Потврдно одговараше на сè: и дека сака вилјамовка, и дека е омарнина, и дека музиката е прегласна. Затечен, беше објект, а не субјект.

– Како живејачката? Ти си горе? – прашува Мајорот.

Промрмори нешто. Немаше сила да го погледне в очи. Од страв, од срам или од некогашното понижување? Слушаше и прелетуваше со очите по кафето, не задржувајќи го многу

погледот ни на ѕидот со сликата на Мајорот во униформа. Имаше тука уште тројца гости. Избегнуваше контакт со очи. Како што попушташе грчот, стануваше свесен за мигот и ситуацијата во која се затекна.

– Нема работа, од ова не може да се живее. Едвај вадам за кирија. Сепак, имаат образ, ме ставија за директор на Водовод. Одлежав јас за сите нив, па си ја чистат совеста. Осум години одлежав – вели Мајорот огорчено, па ја доближува чашата до устата. Ја истура содржината низ грлото, па застанува за миг и воздивнува:

– Нема врска, јас на своите прогонители им простив. Христијански е да се простува.

Нарачај уште по една. Ајде, ајде, на две нозе влезе. И тоа брзо го испија, Мајорот по навика, Дадо од страв. На третата Дадо неубедливо се снебиваше, аргументот дека трипати Бог помага не е за расправање.

– Чудно време, младината целосно се изопачи. Син ми пред некој ден доаѓа од школо нерасположен, веројатно некој мрсулко го навредил; ќе мора јас тоа таму да го решам. Сега е во тие години, средношколец, им треба внимание, ако имаш деца, знаеш како е. Не смееш да бидеш агресивен. Децата бараат љубов.

И оние тројца гости си одат, па двајцата остануваат сами. Дадо седеше вкочанет како креденец, слушаше и воопшто не размислуваше. Запали една, иако една веќе гореше во пепелникот. Ни Мајорот не се гасеше.

– Во куќата никој не живее?

– Никој. Татко ми не излезе жив од логорот, ни тој ни брат ми. Средношколец беше, како син ти сега.

Самиот себе се изненади, од каде вака зборува, директно и истражувачки. Лицето на Мајорот останува безизразно. Малку ги стиснува забите. Како сите вистински, проверени воини, и тој секогаш беше некому и на нешто лут.

– Такво беше времето. Погано. Јас само извршував наредби – рече тврдо.

Првпат и тој да замолчи. Молкум пијат ракија. Звоното во далечината неубедливо чука на пола саат.

– Јас богами, комшија, јас на сите им простив – повтори, погледнува понекогаш некаде далеку и со меланхоличен призвук, омекнат од ракија, соучеснички му ја става на Дадо раката на рамо, па вели:

– Комшо мој, што ни направија?

Дадо не знаеше што со себе. Не знаеше ни како излезе, ни кое време е, ни каде да тргне. Како грогиран, отежнато дишејќи, се довлекува назад кај Сајо. Му остануваат и цигарите, патем на киоскот купува други, а продавачот благодарно го погледнува зашто ништо не праша, само даде пари и побара *дрина*. Влезе во кафето блед како лентата што некогаш ја носеше околу раката.

– Ти ко авет да си видел?

– Не видов авет, туку командантот на логорот.

– Оној злосторникот? Доби тринаес', одлежа осум, т'ибам и Хаг и Хашкиот суд.

Замолчуваат. Преку лицата им поминува темна сенка. Мислите се во некое друго време, темно, нестварно. Дадо е тап, телото му е премалено, без сетила, како столчето на кое седи. Сеќава треперење во градите. Магла. Низ маглата слики. Види. Негде многу далеку тече вода, над неа мост, кучињата лаат во врбјакот, водата шуми. Види го братот: се смее и си ја гушка мајка си.

– Вели дека ни простил – тивко изустува Дадо.

А во градите сè потешко го стега.

Превод: Ѓоко Здравески

Prsluk

Jeleku

Елек

Prsluk

Dinko Telećan

Prsluk je izvana crn, sprijeda od hrapave, baršunaste, straga od glatke, sjajne tkanine. Iznutra su na sivkastoj, nekoć valjda bijeloj pozadini okomite pruge, tanke, tamnosive, crne i posve izblijedjele crvene. Ima po dva mala džepa slijeva i zdesna, desetak gumba. S unutarnje strane nekoliko krupnih mrlja, kao da se na tim mjestima razlila voda. To je navodno znoj proliven u jahanju; u kemijskoj čistionici rekli su da s takvim mrljama ne mogu ništa. Prsluku je barem osamdeset godina. Darovala mi ga je davno moja pokojna draga teta, mamina sestra, kao jednu od rijetkih stvari preostalih iza ujaka Zvonka, kad sam joj rekao da mi se prsluk sviđa. Nosio sam ga u posebnim prilikama: na par vjenčanja, na recitalima, na dodjeli diplome. Među onim rijetkim preostalim stvarima bila je i uokvirena fotografija Zvonkove neprežaljene kobile Marte, koja je visjela u bakinom stanu i potom još promijenila nekoliko adresa. Portret u sepiji vjerne životinje u krupnom planu, blistavih sapi, s naočnjacima. Konjoljubac, ujak Zvonko bio je bakin brat.

Godine 1943. moj djed, mamin otac, dakle muž te iste bake, pobjegao je iz Zagreba, u Rim pa u Ameriku. Bilo je to, po svoj prilici, u zadnji čas. Djed je, naime, bio pravoslavac, dođoš iz Vojvodine, ondašnjeg Velikog Bečkereka, današnjeg Zrenjanina. Njegov bijeg i kasniji život i smrt u New Yorku priča su za sebe, ispričana na drugom mjestu, a možda će i još biti pripovijedana. Tada se ujak Zvonko doselio u bakin stan u centru grada i tih par godina bio je mamin zamjenski otac, muška ruka. A ta

ruka bila je dosta čvrsta: mama se sjeća kako bi joj za stolom, kao trogodišnjoj djevojčici, da je nauči lijepom ophođenju, *Kinderstube*, ujak stavljao po knjigu ispod svake miške. Ako bi joj prilikom blagovanja jedna ili obje knjige pale na pod, isukao bi remen iz hlača (zamišljam da su to bile jahaće hlače, izlizane od sedla na Martinim leđima) i njime djevojčicu ošinuo po leđima, kao kobilu bičem. Baki to nije bilo drago, ali je šutjela. U trbuhu joj je bila moja teta, koja se neće izravno sjećati ujaka i koja će mi šezdeset godina poslije na dar dati njegov prsluk.

U službenoj obiteljskoj priči, onoj koju je pričala baka i koju su s još pokojim dometnutim detaljem prepričavale njezine kćeri, dakle moja mama i teta, ujaku Zvonku najprije su zaplijenili kobilu, a nedugo potom su partizani došli po njega i strijeljali ga, iako siromah nije skrivio ništa osim što je, eto, po tadašnjoj inerciji završio u regularnoj, domobranskoj vojsci, baš kao svi oni fini zagrebački dečki koji nisu htjeli „u šumu", u partizane, a nisu baš bili ni zločesti ustaše. Na samom kraju rata neki poznanik došao je ujaku i baki na vrata i zabrinutim, tihim glasom rekao mu da bi bilo dobro da se skloni, da pobjegne. Baka je bratu pokušavala tutnuti dukate u dlan, nagovarala ga da se skloni, pobjegne, makar privremeno, na selo, kod rođaka, možda nekako u inozemstvo, ta ima veza i poznanstava. Ujak Zvonko govorio je da on nema od koga i od čega bježati, da je njegova savjest čista i da ostaje gdje jest. I onda su neka dva grubijana došli po njega, a baka je ostala sama s dvjema malim kćerima, bez muža, bez brata i bez groba na koji bi mogla otići da se nad njim pomoli. Tako je glasila priča.

Baka i njezin brat imali su bratića Vladu. Oko njega nije bilo spora: baka je govorila, doduše potiho, skoro sebi u bradu, da je Vladek bio crna ovca i da su ga objesili, i to za noge, u Maksimiru. Ali njezin Zvonkec, on ne, on nije bil takav, on je bil fajn zagrebački dečko, praški student, prosim lepo, obrazovan i pristojan, nikakav ustaša.

Mnogo godina poslije, došlo je doba interneta. Doba kad u Googleovu tražilicu upisujemo pojmove i imena koja su nam

zbog nečega važna, a i ona koja nam nisu toliko važna, recimo ime i prezime nekog iz istih školskih klupa. Tako je meni došlo da vidim piše li negdje štogod o (pra)ujaku Zvonku.

I da, piše štošta. Ima dokumenata, ima svjedočanstava.

Recimo, u stvaranju nacističke, „nezavisne" države Hrvatske, prirepka Trećeg Reicha, jedan od ključnih događaja bio je takozvani Bjelovarski ustanak, koji se odigrao uoči samog proglašenja te tvorevine, proglašenja koje se na koncu i dogodilo baš u tom gradu. Početkom travnja 1941. u Bjelovar je stigao, među inima, kapetan Zvonimir Sirovatka, na čelu pobunjenika iz 105. pješadijskog puka – „glavar pobunjenog stožera", tako su ga zvali. Vladko Maček, tada dopredsjednik savezne vlade (poznat, eto, baš po izjavi da je „lajbek raskopčan"), stoji dalje, „pozvao je pobunjenike da se vrate na položaj i da im on jamči da im se neće ništa dogoditi", ali su ovi to odmah odbili. Jednog od tih dana Zvonimir Sirovatka nazvao je Mačeka i priopćio mu je kako se njegovim zahtjevima „ne može udovoljiti", jer „svaki vojnik izjavljuje da neće da se bori za srpsku vladu protiv prijateljskog njemačkog naroda i vojske". I njemačka je vojska, eto, smatrao je ujak Zvonko, bila prijateljska. I to u travnju 1941. godine, u jeku Hitlerove invazije na Jugoslaviju i Grčku. Sutradan – zahvaljujući, dakle, među ostalim, i Zvonkovu zalaganju – proglašena je satelitska nacistička država. U dokumentu novoproglašene NDH navodi se da je „okolica Bjelovara obsjednuta od Srba, koji čine nasilja". Da se ta „nasilja" spriječe, tamo je upućen Zvonimir Sirovatka, sada već domobranski „konjanički satnik", s trideset pet oružnika, a „zatražena je i zaštita njemačke vojske".

Nepuna dva tjedna kasnije, izdana je naredba u kojoj stoji da „svi časnici, potčasnici, vojni službenici i žandarmi Srbi pravoslavne vjere moraju najdalje do 30. travnja isprazniti sve stanove u vojnim zgradama. Nadležni zapovjednici dostavit će mi popis svih Srba stanara u vojnim zgradama sa naznakom kada je stan ispražnjen." Potpisan je „satnik Zvonimir Sirovatka, Popunidbeno zapovjedništvo Bjelovar".

Ono pak promaknuće potpisao je Poglavnik osobno.

U isto vrijeme, Zvonimirova sestra je sa suprugom Srbinom u Zagrebu, gdje će ovaj ostati još dvije godine, dok mu ne dogori do nokata.

A što se onoga misterioznog odvođenja tiče, i o tome postoji precizan, hladan podatak: u „Smrtnim presudama Vojnog suda Komande zagrebačkog područja" stoji: „Sirovatka Zvonimir, Zagreb, 1902., presuda Vojnog suda 121/26. od V. 1945, način izvršenja presude: strijeljanje".

I istina je, nema zbora, Zvonkov i bakin bratić Vlado Sirovatka bio je gori. Puno gori.

Naime: „Vlado Sirovatka, ustaški policijski agent, činovnik je koji je istovremeno obavještajno radio i za Nijemce", tako kaže jedan izvor.

Mira Paut, članica glavnog odbora Ujedinjenog saveza antifašističke omladine Hrvatske, pred komisijom za ratne zločine u Topuskom svjedoči kako je u listopadu 1941. uhapšena i odvedena u Zvonimirovu broj 2, u ustaško redarstvo na drugom katu, gdje je već čekao ustaški agent Vlado Sirovatka, kasnije zbog svojih „zasluga" premješten u Gestapo. Opisuje ga: „U uniformi, visok, oči su mu bile bezbojne, ali pogled je ubadao kao igla"; priča kako su je bacali na pod, udarali je, kako joj je na nekim mjestima prsnula koža, i kako je Sirovatka sjeo na nju i upravo na tim ozljedama počeo gasiti cigaretu; kako su joj zatim ulili u grlo ricinusovo ulje i nasuli soli, kako bi na svaki njezin odgovor „ne znam" Sirovatka zapjevao neku pjesmu, nešto kao „Ne znam gdje je draga moja"; kako je bila već kasna noć kada su je odnijeli u ćeliju i kako se kuća u kojoj se nalazio „Sing-Sing" nalazila nedaleko od crkve sv. Ksavera, u blizini današnje posljednje tramvajske stanice na Mihaljevcu.

Danas je to ubava privatna kuća obrasla glicinijama, u lijepom i pitomom dijelu Zagreba.

Gotovo šezdeset godina poslije, u staračkom domu pored posljednje tramvajske stanice umrla je Vladekova sestrična, moja baka, vjerojatno nikad ne saznavši ništa o Sing-Singu. Vjerojatno i ne htijući saznati ništa ni o Sing-Singu, ni o svemu što je činio bratić, kao ni o ulozi brata Zvonka u tom hudom

ratu, jednom od tri rata koji su joj ispresijecali život. Moja dobrodušna, bezazlena, sebedarna baka, koja je u stacionaru na Ksaveru, gotovo slijepa i u dubokoj demenciji, posve slabašnim, napuklim glasom pjevušila operne i operetne arije, i u proplamsajima dugoročnog pamćenja prisjećala se neostvarene ljubavi s mladim kapetanom u krasnoj uniformi s blistavim pucetima.

Kad smo kod muškaraca u odorama – Vladek, na primjer, koliko se zna, nije udarao svoju nećakinju kaišem. Nije čak udarao ni mladu skojevku, samo bi joj začinio rane opuškom i još ih malo posolio, veselo pjevušeći. Nije ni iseljavao Srbe iz njihovih bjelovarskih stanova.

Zamišljam ga kako ga vezanih ruku, s još nekolicinom viđenijih ustaša, vode u razlistali proljetni Maksimir, ususret budućnosti u kojoj nitko od njegovih potomaka neće nikad govoriti kako je bio drag, pristojan, obrazovan zagrebački dečko, nečiji mili, neprežaljeni ujak, kako ga tamo, u tom razlistalom Maksimiru, čeka spremna omča, u koju se u zadnji čas odlučuju stegnuti mu noge, a ne vrat, i kako se još dugo klati u naopakom položaju dok mu se bezbojne oči iskolačuju i izvrću.

Negdje istih tih proljetnih mjeseci, za ujakom Zvonkom koji trune u neoznačenoj raci rone se suze. Čak se i zbog kobile Marte pokatkad šmrcne.

Ponovo otvaram ormar, vadim lajbek, skidam ga s vješalice, gledam ga, okrećem. Prisjećam se svih onih biranih zgoda u kojima sam ga navlačio, osjećajući se baš nekako važno što na sebi imam stogodišnji prsluk – vidi ga samo, tko ima takav?

Što ću s njim? Da ga spalim?

Barem ću znati kako: užarenim narančastim vrhom cigarete pritisnutim u sredinu mrlje od praujakova znoja. Gledat ću kako se nagorjelo mjesto širi, kako se gust, jedak dim rasplinjuje, kako se usplamtjela tkanina skuplja, smanjuje, nestaje.

Jeleku

Dinko Teleqan

Jeleku nga jashtë është i zi, përpara nga pëlhura e ashpër, kadife, mbrapa nga pëlhura e butë, e shkëlqyer. Brenda në sfondin e hirtë, mbase dikur të bardhë, vija vertikale të holla, hiri të errët, të zeza dhe të kuqe pothuajse të zverdhura. Ka nga dy xhepa të vegjël në të majtë dhe të djathtë, nja dhjetë pulla. Nga ana e brendshme disa njolla të mëdha, thuajse në ato pjesë është derdhur uji. Kjo ishte me gjasë djersa e derdhur gjatë kalërimit; në dyqanin e pastrimit kimik thanë se njollave të tilla s'kanë ç't'u bënin. Jeleku ka së paku tetëdhjetë vjet. Ma dhuroi dikur moti tezja ime e dashur, motra e nënës, si një nga gjërat e rralla të mbetura nga daja Zvonko, kur i pata thënë se më pëlqente jeleku. E vishja në raste të veçanta: në disa dasma, recitale, në diplomim. Ndër ato pak gjëra të mbetura ishte edhe fotografia në kornizë e pelës së pashembullt të Zvonkos të quajtur Marta, e cila rrinte varur në banesën e gjyshes dhe pastaj ndërroi edhe ca adresa. Portreti në sepia i kafshës besnike nga afër, patkojsh të shkëlqyer, me korniza në sy. Dashamir i kuajve, daja Zvonko ishte vëllai i gjyshes.

Në vitin 1943, gjyshi im, babai i nënës, pra i shoqi i po asaj gjysheje, iku nga Zagrebi në Romë, pastaj në Amerikë. Ishte pra kjo, me gjasë, në çastet e fundit. Gjyshi, në fakt, ishte ortodoks, i ardhur nga Vojvodina nga Beçkereku i Madh, sot Zrenjanin. Ikja e tij dhe jeta e mëpasme dhe vdekja në New York janë tregime në vetvete, të rrëfyera në ndonjë vend tjetër, e mbase do të vazhdohen të rrëfehen. Atëherë daja Zvonko u shpërngul në

banesën e gjyshes në qendër të qytetit dhe për ato dy vite ishte babai zëvendësues i nënës, dora e mashkullit. E ajo dorë ishte mjaft e fuqishme: nënës i kujtohet se si në tavolinë kur ishte tri vjeç për ta mësuar mirësjelljen, Kinderstube, daja gjithmonë ia vënte nga një libër nën sqetull. Nëse në ato raste njëri a të dy librat i binin në dysheme, nxirrte rripin nga pantollonat (imagjinoj se ato ishin pantollona kalërimi, të holluara nga samari mbi kurrizin e Martës) dhe me të e godiste vogëlushen mbi kurriz, sikur pelën me kamxhik. Gjyshes për këtë nuk i vinte mirë, por heshtte. Në bark ishte tezja ime, e cila nuk do ta kujtonte dajën dhe e cila, gjashtëdhjetë vjet më vonë, do të më dhuronte jelekun e tij.

Në rrëfimin zyrtar familjar, atë të cilin e tregonte gjyshja dhe të cilin me disa hollësi të shtuara e rrëfenin vajzat e saj, pra nëna dhe tezja ime, daja Zvonkos së pari ia kishin konfiskuar pelën, dhe nuk vonoi derisa erdhën partizanët dhe e pushkatuan, edhe pse i gjori s'kishte bërë gjë të keqe përveç që, sipas inercisë së atëbotshme, kishte përfunduar në ushtrinë e rregullt të mbrojtjes së atdheut, mu sikur të gjithë ata djem të mirë zagrebas të cilët donin ta merrnin malin, të shkonin partizanë, e nuk ishin as ustashë të mbrapshtë. Mu në fund të luftës një i njohur i erdhi dajës dhe gjyshes te dera dhe me zë të brengosur, të qetë, i tha se do të ishte më mirë të fshihej, të ikte. Gjyshja provoi t'i fuste dajës ca dukatë në dorë, e shtynte të largohej, të ikte së paku përkohësisht, në fshat, te kushërinjtë, mbase disi jashtë vendit, se kishte lidhje dhe njohje. Daja Zvonko thoshte se s'kishte pse të ikte nga ndokush, se ndërgjegjen e kishte të pastër dhe se nuk do të luante vendit. Dhe pastaj nja dy banditë erdhën ta marrin, e gjyshja mbeti vetëm me dy vajza të vogla, pa bashkëshort, pa vëlla dhe pa varr ku mund të shkonte e të lutej. Kështu thoshte rrëfimi.

Gjyshja dhe vëllai i saj kishin një kushëri, Vlladën. Për të nuk kishte dilema: gjyshja thoshte, jo aq zëshëm dorën në zemër, gati në vetvete, se Vlladeku ishte delja e zeze dhe se e kishin varur, dhe atë për këmbësh, në Maksimir. Por Zvonkeci i saj,

ai jo, ai nuk ishte i tillë, ai ish-djalosh i mbarë zagrebas, student i Pragës, ju lutem shumë, i sjellshëm dhe i edukuar, kurrfarë ustashi.

Shumë vjet më vonë, erdhi epoka e internetit. Epokë kur në makinën Google kërkojmë nocione dhe emra që për ndonjë arsye kanë rëndësi për ne, por edhe ato që nuk kanë fort rëndësi, siç është emri dhe mbiemri i dikujt nga bankat e shkollës. Kështu edhe mua më erdhi të shohë në shkruante diçka për stër(dajën) Zvonko.

Dhe po, shkruan çmos. Ka dokumente, ka dëshmi.

Ta zëmë, për krijimin e shtetit të "pavarur" nazist të Kroacisë, për përgatitjen e Reichut të Tretë, një nga ngjarjet kyç ishte e ashtuquajtura Kryengritja e Bjelovarit që u zhvillua në vigjilie të shpalljes së asaj krijese, shpalljes që në fund ndodhi mu në atë qytet. Në fillim të prillit të vitit 1941: në Bjelovar mbërriti, ndër të tjerash, kapedani Zvonimir Sirovatka, në ballë të kryengritësve të regjimentit të këmbësorisë 105 – "shefi i shtabit të kryengritësve", kështu e quanin. Vlladko Maçek, atëbotë nënkryetar i qeverisë federale (i njohur bash për deklaratën se "lajbeku ishte zbërthyer"), shkruan tutje "kishte thirrë kryengritësit të ktheheshin në pozicionet e tyre dhe se ai u garantonte se nuk do t'u ndodhte asgjë", por këta menjëherë refuzuan. Një nga ato ditë, Zvonimir Sirovatka e kishte thirrë Maçekun dhe e kishte njoftuar se "kërkesat e tij" nuk mund të përmbusheshin, ngaqë "çdo ushtar deklaronte se nuk do të luftonte për qeverinë serbe kundër popullit dhe ushtrisë mike gjermane". Dhe ushtria gjermane, pra, konsideronte daja Zvonko, ishte mike. Dhe atë në prill të vitit 1941 në valën e pushtimit të Jugosllavisë dhe Greqisë nga Hitleri. Të nesërmen – ndër të tjerash edhe falë përkushtimit të Zvonkos – u shpall shteti satelit nazist. Në dokumentin e NDH-së së saposhpallur thuhet se "rrethina e Bjelovarit është e shqetësuar nga serbët të cilët ushtrojnë dhunë". Për të ndalë atë "dhunë", atje u nis Zvonimir Sirovatka tani "kapedan kalorësie" i mbrojtjes së atdheut me tridhjetë e pesë gardianë ndërsa "u kërkua mbrojtja e ushtrisë gjermane".

Më pak se dy javë më pas, u dha urdhër ku thuhej se "të gjithë oficerët, nënoficerët, oficerët ushtarakë dhe xhandarët e besimit ortodoks serb duhen më së largu deri më 30 prill të lirojnë të gjitha banesat në ndërtesat ushtarake. Komandantët kompetentë do të më japin një listë të të gjithë banorëve serbë në ndërtesat ushtarake, duke treguar se kur u lirua banesa". Nënshkruhet "Kapedani Zvonimir Sirovatka, Komanda Plotësuese Bjelovar".

E atë promovim e kishte nënshkruar vetë Shefi.

Në atë kohë, motra e Zvonimirit ishte me bashkëshortin serb në Zagreb, ku ky do të qëndronte edhe dy vjet, derisa të mbështetej për muri.

E sa i përket atij rrëmbimi misterioz, edhe për këtë ekziston një e dhënë e saktë, e ftohtë: në "Dënimet me vdekje të Gjykatës Ushtarake të Komandës së Rajonit të Zagrebit" thuhet: Sirovatka Zvonimir, Zagreb 1902, Aktgjykimi i Gjykatës Ushtarake 121/26 nga V. 1945, mënyra e ekzekutimit të vendimit: pushkatim".

Dhe është e vërtetë, nuk ka diskutim, kushëriri i Zvonkos dhe i gjyshes, Vllado Sirovatka ishte edhe më i keq. Shumë më i keq.

Përkatësisht, "Vllado Sirovatka, agjent i policisë ustashe, oficer që njëkohësisht punonte për gjermanët", kështu thotë një burim.

Mira Paut, anëtare e këshillit kryesor të Aleancës së Bashkuar të Rinisë Antifashiste, përpara komisionit për krime lufte në Topusko dëshmon se në tetor të vitit 1941 u arrestua dhe u dërgua në rr. Zvonimirova 2, në polici ustashe në katin e dytë, ku tashmë e priste agjenti ustash Vllado Sirovatka, më vonë falë "meritave" të tij u vendos në Gestapo. Po e përshkruaj: "Në uniformë, i gjatë, me sy të pangjyrë, por shikimi i depërtonte sikur gjilpërë", tregon se si e përplasnin për dysheme, e shqelmonin, se si në disa vende i kishte pëlcitur lëkura, se si Sirovatka ishte ulur mbi të dhe mu në ato varra kishte fikur cigaren; se si pastaj i kishin derdhur në fyt vaj ricini dhe kripë, dhe se si për çdo përgjigje të saj "nuk e di" Sirovatka

ia niste një kënge, diçka si "Nuk e di ku është e dashura ime", se ishte shumë vonë kur e çuan në qeli dhe se si shtëpia ku ishte "Sing-Sing" gjendej jo larg kishës së Sh. Ksaverit, afër stacionit të atëhershëm të tramvajit në Mihaljevac.

Sot aty është një shtëpi e bukur private e mbuluar me kaçube, në pjesën e bukur e të zbutur të Zagrebit.

Gati gjashtëdhjetë vjet më vonë, në azilin e pleqve buzë stacionit të fundit të tramvajit vdiq kushërira e Vlladekut, gjyshja ime, mbase duke mos marrë kurrë vesh asgjë për Sing-Singun. Mbase duke mos dashur të dijë asgjë as për Sing-Singun as për gjithçka që i bënte kushëriri, as për rolin e vëllait Zvonko në atë luftë të tmerrshme, një nga tri luftërat që ia kryqëzuan jetën. Gjyshja ime shpirtmirë, e çiltër dhe vetëmohuese, e cila në stacionarin e Ksaverit, pothuajse e verbër dhe me demencë të thellë, me zë krejt të plogësht e të mbytur këndonte aria operash e operetash, dhe në shkëndija kujtimesh të largëta kujtonte dashuri të parealizuara me kapedanin e ri në uniformën e shkëlqyer me pulla brilante.

Kur po flasim për burrat me dekorata – Vlladeku, ta zëmë, me sa dihet, nuk e kishte rrahur mbesën e vet me rrip. Nuk e kishte rrahur as skojevkën e re, vetëm ia mbyllte varrat me cigare dhe i kriposte aty-këtu, duke kënduar plot ngazëllim. As nuk kishte dëbuar serbë nga banesat e tyre në Bjelovar.

Po e përfytyroj se si me duar të lidhura, me disa ustashë të tjerë më me famë, po e çojnë në Maksimirin pranveror plot behar, për ta takuar të ardhmen në të cilën asnjëri nga pasardhësit e tij kurrë nuk do të tregojë se si ishte djalosh i këndshëm, i sjellshëm, djalosh i edukuar zagrebas, i dashuri i dikujt, dajë i mirë, se si atje në atë Maksimir plot behar po e priste nyja e gatshme në të cilën në çast të fundit vendosin t'ia lidhin këmbët, dhe jo qafën, dhe se si do të vuajë edhe shumë gjatë në atë pozitë të mbrapshtë derisa sytë të pangjyrë i rrotullohen dhe i dalin nga vendi.

Dikur në po ato muaj pranvere, për daja Zvonkon i cili kalbet në ndonjë shpellë të paemër derdhen lotë. Madje edhe për pelën Marta nganjëherë pikon ndonjë lot.

Përsëri hap dollapin, marr lajbekun, e heq nga varësja, e shikoj, e rrotulloj. Më kujtohen të gjitha ato vaki të zgjedhura kur e vishja, duke i ndier bash disi i rëndësishëm që kam të veshur një jelek njëqindvjeçar – pa shihe një herë, kush ka të tillë?

Ç'të bëj me të? T'ia fus flakën?

Së paku do të di se si: me majën e portokalltë të gacës së cigares mu në mes të njollës së djersës së stërdajës. Do të shikoj se si po përhapet vendi i djegur, se si tymi i dendur e gërryes po përhapet, ndërsa pëlhura në flakë tkurret, zvogëlohet, zhduket.

Përkthim: Qerim Ondozi

Елек

Динко Телеќан

Елекот е однадвор црн, однапред од рапава, кадифена, одзади од мазна, сјајна ткаенина. Однатре на сивкавата, веројатно некогаш бела заднина има исправени пруги, темносиви, црни и речиси избледени црвени. Има по два мали џеба одлево и оддесно, десетина копчиња. Од внатрешната страна неколку крупни дамки, како на тие места да се разлеала вода. Тоа е наводно пот пролеана при јавањето; на хемиското чистење рекоа дека на таквите дамки не им можат ништо. Елекот има барем осумдесет години. Ми го подари одамна мојата покојна драга тетка, сестра на мајка ми, како една од ретките работи преостанати од вујко Звонко, кога ѝ реков дека елекот ми се допаѓа. Го носев во посебни пригоди: на неколку венчавки, на рецитали, на доделувања дипломи. Меѓу оние ретки преостанати работи беше и врамена фотографија од непрежалената кобила на Звонко, Марта, која висеше во станот на баба ми и потоа смени уште неколку адреси. Портретот во сепија од верното животно во крупен план, со блескави сапи, со наочници. Коњољубец, вујко Звонко беше брат на баба ми.

Годината 1943, дедо ми, таткото на мајка ми, значи маж на истата баба, побегнал од Загреб во Рим, па во Америка. Било тоа, по сè изгледа, во последен миг. Дедо ми, имено, бил православец, дојденец од Војводина, од тогашниот Велики Бечкерек, денешен Зрењанин. Неговото бегство и подоцнежниот живот и смртта во Њујорк се приказна за

себе, раскажана на друго место, а можеби и уште ќе биде раскажувана. Тогаш вујко Звонко се доселил во станот на баба ми во центарот на градот и тие неколку години ѝ бил замена за татко на мајка ми, машка рака. А таа рака била прилично цврста: мама се сеќава како на масата, како тригодишно девојче, за да ја научи на убаво однесување, *Kinderstube*, вујко ѝ ѝ ставал по една книга под секоја пазува. Ако, при обедувањето, една или двете книги ѝ паднеле на под, ќе го исукал ременот од панталоните (замислувам дека тоа биле панталони за јавање, излижани од седлото на грбот на Мартина) и со него ќе го шибнел девојчето по грбот, како кобилата со камшикот. На баба ми не ѝ било драго, ама молчела. Во стомакот ѝ била тетка ми, која нема директно да се сеќава на вујкото и која шеесет години подоцна ќе ми го подари неговиот елек.

Во службената семејна приказна, онаа што ја раскажуваше баба ми и која со уште некој додаден детаљ ја прераскажуваа нејзините ќерки, значи мајка ми и тетка ми, на вујко Звонко најпрво му ја запленила кобилата, а кратко потоа партизаните дошле по него и го стрелале, иако сиромавиот ништо не погрешил освен што, ете, по тогашната инерција завршил во регуларната, домобранска војска, баш како сите оние фини загрепски момци што не сакале „в шума“, во партизани, а не биле баш ни зли усташи. На самиот крај на војната некој познајник дошол кај вујко ми и баба ми на врата и со загрижен, тивок глас му рекол дека би било добро да се скрие, да побегне. Баба ми се обидувала да му тутне на брата си дукати в рака, го наговарала да се прибере, да побегне, макар привремено, на село, кај роднини, можеби некако во странство, таа има врски и познанства. Вујко Звонко велел дека тој нема од кого и од што да бега, дека неговата совест е чиста и дека останува таму каде што е. И тогаш некои двајца грубијани дошле по него, а баба ми останала сама со двете мали ќерки, без мажот, без братот и без гроб на којшто би можела да отиде над него да се помоли. Така гласеше приказната.

Баба ми и брат ѝ имале братучед Влада. Околу него немало спор: баба велеше, додуша тивко, речиси на носот, дека Владек бил црна овца и дека го обесиле, и тоа за нозе, во Максимир. Ама нејзиниот Звонкец, тој не, тој не бил таков, тој бил фајн загрепски дечко, прашки студент, молим лепо, образован и пристоен, никаков усташ.

Многу години подоцна, дојде времето на интернетот. Време кога на Гугл впишуваме поими и имиња што ни се важни поради нешто, а и оние што не ни се толку важни, да речеме името и презимето на некој од истите училишни клупи. Така мене ми дојде да видам дали пишува негде нешто за (пра)вујко ми Звонко.

И да, пишува сенешто. Има документи, има сведоштва.

Да речеме, во создавањето на нацистичката, „независна" држава Хрватска, трабант на Третиот Рајх, еден од клучните настани било таканаречената Бјеловарско востание, кое се одиграло баш спроти самото прогласување на таа творба, прогласување што на крајот се случило баш во тој град. На почетокот на април 1941 во Бјеловар стигнал, меѓу туѓите, капетан Звонимир Сироватка, на чело на востаниците од 105 пешадиски полк – „главешина на побунетиот стожер", така го викале. Влатко Мачек, тогаш потпретседател на сојузната влада (познат, ете, баш по изјавата дека е „елечето раскопчано"), стои натаму, „ги повикал бунтовниците да се вратат на положба и дека тој им гарантира дека ништо нема да им се случи", ама овие тоа веднаш го одбиле. Еден од тие денови, Звонимир Сироватка го повикал Мачек и му соопштил дека на неговите барања „не може да им се излезе во пресрет", зашто „секој војник изјавува дека нема да се бори за српската влада против пријателскиот германски народ и војска". И германската војска, ете, сметал вујко Звонко, била пријателска. И тоа во април 1944 година, во екот на Хитлеровата инвазија на Југославија и Грција. Утредента – благодарејќи, значи, меѓу другото, и на залагањето на Звонко – прогласена е сателитска нацистичка држава. Во

документот на новопрогласената НДХ се наведува дека „околината на Бјеловар е опседната од Срби, кои прават насилства“. За тие „насилства“ да се спречат, таму е упатен Звонимир Сироватка, сега веќе домобрански „коњанички капетан“, со триесет и пет жандарми, а „побарана е и заштита од германската војска“.

Неполни две недели подоцна, издадена е наредба во која стои дека „сите офицери, подофицери, воени службеници и жандарми Срби од православна вера мора најдоцна до 30 април да ги испразнат сите станови во воените згради. Надлежните заповедници ќе ми достават попис на сите Срби станари во воените згради со назнака кога ќе биде испразнет станот“. Потпишан е „капетан Звонимир Сироватка, Пополнително заповедништво Бјеловар“.

Она, пак, унапредување го потпишал Поглаварот лично.

Во исто време, сестрата на Звонимир со сопругот Србин е во Загреб, каде што овој ќе остане уште две години, додека не му догори до нокти.

А што се однесува на она мистериозно одведување, и за тоа постои прецизен, студен податок: во „Смртните пресуди на Воениот суд на Командата на загрепското подрачје“ стои: „Сироватка Звонимир, Загреб, 1902, пресуда на Воениот суд 121/26 од V. 1945, начин на извршување на пресудата: стрелање“.

И вистина е, збор нема, братучедот на Звонко и баба ми, Владо Сироватка, бил полош. Многу полош.

Имено: „Владо Сироватка, усташки полициски агент, чиновник што истовремено како известувач работел и за Германците“, така вели еден извор.

Мира Паут, членка на главниот одбор на Обединетиот сојуз на антифашистичката младина на Хрватска, пред комисијата за воени злосторства во Топуско сведочи дека во октомври 1941 е уапсена и одведена во Звонимирова број 2, во усташкиот уред на вториот кат, каде што веќе ја чекал усташкиот агент Владо Сироватка, подоцна поради своите „заслуги“ преместен во Гестапо. Го опишува: „Во униформа,

висок, очите му беа безбојни, ама погледот бодеше како игла“; раскажува како ја фрлале на под, ја удирале, како на некои места ѝ распукала кожата, и како Сироватка седел на неа и баш на тие рани почнал да гаси цигара; како потоа ѝ налеале рицинусово масло во грлото и ставиле сол, како на секој нејзин одговор „не знам“ Сироватка ќе запеел некоја песна, нешто како „Ne znam gdje je moja draga“; како веќе била доцна ноќ кога ја однеле во ќелија и како куќата во која се наоѓал „Sing-Sing“ се наоѓала недалеку од црквата Св. Ксавер, во близина на денешната последна трамвајска станица на Михаљевац.

Денес е тоа убава приватна куќа обрасната со вистерии, во убавиот и питом дел на Загреб.

Речиси шеесет години подоцна, во старечкиот дом покрај последната трамвајска станица умре братучетката на Владек, баба ми, веројатно никогаш не дознавајќи ништо за Синг-Синг. Веројатно и не сакајќи да дознае ништо за Синг-Синг, ни за сè што правел нејзиниот братучед, како ни за улогата на брат ѝ Звонко во таа лута војна, една од трите војни што ѝ го испресекле животот. Мојата добродушна, наивна, несебична баба, која во стационарот на Ксавер, речиси слепа и во длабока деменција, речиси слабичка, со напукнат глас потпевнуваше оперни и оперетни арии, и во проблесоците на долгорочното памтење се присеќаваше на неостварената љубов со младиот капетан во прекрасна униформа со блескави петлици.

Кога сме кај мажите во одежда – Владек, на пример, колку што се знае, не ја удирал својата внука со ремен. Не ја удирал дури ни младата скоевка, само ѝ ги зачинувал раните со догорчиња и уште малку ги посолил, весело потпевнувајќи. Не иселувал ни Срби од нивните бјеловарски станови.

Го замислувам како со врзани раце, со уште неколкумина повидни усташи, ги водат во разлистениот пролетен Максимир, во пресрет на иднината во која никој од неговите потомци нема никогаш да кажува дека бил драг, пристоен,

образован загрепски дечко, нечиј мил, непрежален вујко, како таму, во тој разлистен Максимир, го чека подготвена јамка, во која во последен миг одлучуваат да му ги стегнат нозете а не вратот, и како уште долго се клати во наопачка положба додека безбојните очи му се ококоруваат и се превртуваат.

Некаде во истите тие пролетни месеци, по вујко Звонко, кој гние во неозначената јама, се ронат солзи. Дури и поради кобилата Марта понекојпат се шмрцнува.

Повторно го отворам орманот, го вадам елечето, го симнувам од закачалката, го гледам, го вртам. Се присеќавам на сите оние бирани згоди во кои сум го навлекувал, чувствувајќи се баш некако важно што на себе имам стогодишен елек – види го само, кој има таков?

Што ќе правам со него? Да го запалам?

Барем ќе знам како: со зажарениот портокалов врв на цигарата притиснат во средината на дамката од потта на правујкото. Ќе гледам како подгореното место се шири, како густиот лут чад се расплинува, како се собира распламтената ткаенина, се смалува, исчезнува.

Превод: Ѓоко Здравески

More

Deti

Mope

More

Bojan Krivokapić

Svakog jutra zaliva đardin iza kuće. Iza namaknutih škura čujem njene korake, teške potpetice kojima uznemirava blistavu svežinu jutra, njene drske pokrete. Svakog jutra ona remeti mir početka novog dana. Znam da zna da sam iza škura, da spavam. Zaliva đardin i kad za tim nema potrebe.

Ja nemam đardin. Imam samo polovinu velike tarace koja gleda na belu zgradu Zavoda i koja nije moja. Svakog jutra kad izađem s velikom šoljom kafe, u uskim gaćicama, uposlenici te institucije me gledaju. Gledaju moje duge vitke noge, moje uske gaćice. Neki me kasnije možda zamišljaju. Ne razmišljam o tome. Svakog jutra uposlenici na stepeništu Zavoda piju kafu i puše. Ponekad i ja pušim, iako retko. Taraca je pregrađena niskom žicom po kojoj se raspuzao ladolež. Ladolež je jednostavna puzavica, njegovi cvetovi su lepi, ali nekako uobičajeni. Gledajući ga shvatam da zapravo nemam nikakav stav spram te biljke. Ipak ga redovno zalivam. Svoj ladolež redovno zaliva i ona, moja suseda, iako, za razliku od mene, ona ima punu taracu cveća: sukulenti, kaktusi, puzavice, mali grmovi, mala stabla. Dok gumenim crevom prilazi saksijama, na donjoj usni joj je zalepljena cigareta. Njen sivi dim stapa se sa sedim vlasima tršave kose. U tom trenutku moja suseda sva posivi, posivi joj i pogled. Dobro jutro, kažem. Ona samo klimne glavom ni ne pogledavši me.

U ovom stanu živim već tri godine. Prvi sprat delimo ona i ja, u prizemlju su dva kafića, a iznad nas još dva stana. Buka iz

kafića zna biti nesnosna, ali tu smo nemoćni. Za vrelih letnjih noći, kad im se radno vreme završi, kafići zatvore svoja vrata i navuku zavese. Tu nastupa naš prećutni dogovor da je sve u redu. Onda pojačaju muziku, Nedelja i svi ste tu, sve podseća na sreću, ili Ona plače, on je nežno ljubi, za njih dvoje više sreće nema. Ako me umor nije potpuno savladao, nekad i ja počnem da pevušim, a nekad zapevam na sav glas. Nekad usnim sa stihovima na usnama. Znam sve te pesme, neke i volim. Dok traje zvanično radno vreme kafića iz zvučnika rominja neka druga muzika, bezlična. Tad nam se usne ne miču.

Ovi su opet divljali, kažem susedi sutradan ujutru. Ona samo klimne glavom i otpuhne dim. Njeni slepljeni podočnjaci, kombinacija nespavanja i tableta za spavanje, i njen ugašeni pogled. Znam te poglede, srećem ih svakodnevno, sudaram se s njima dok idem prema uskim, vekovima starim kalama i malim trgovima, dok s pučine navire toplina. Nekad zastanem kod ograde odakle puca pogled pa gledam nebo koje se stapa s morem, ili more koje se stapa s nebom. Pogledam dole, oštre hridi i jaki valovi. Ovo je najpopularnije mjesto za ubiti se, rekli su mi pre nekoliko godina. Ali ne ubiju se svi, neki skoče, izlome se, pa im se oduzmu ruke i noge i onda žive dalje svoje kvadriplegičarske živote. Do dole se može spustiti stazicom koja vodi iz parka. Neki se kupaju baš tamo, iako je more tu nepredvidivo, za samo desetak minuta valovi mogu biti tako jaki da onome ko pliva spasa nema – svojom silinom oni će ga nabiti o stene, sprštiće ga. Tu nema nadmetanja, more je uvek pobednik. Iako to znam, povremeno odem da se okupam baš na tom mestu. Mogu da naslutim promenu mora, njegovu nervozu. Svaki put umaknem smrtonosnim valovima. Svaki put pomislim – možda je ovo poslednji put. Pre nekoliko godina more je na tom mestu uzelo devojku koja je čitala knjigu. Sedela je nekoliko metara poviše hridi, mislila je da se more ne može popeti do nje, začitala se, val se razgoropadio, uzeo ju je i kraj. Išla je u gimnaziju. Možda je čitala Zločin i kaznu, to je lektira, ili Starac i more. Knjiga je ostala u moru.

S naše tarace vidi se brdo. Iza njega su krši. Ono oko sebe navlači oblake iako kiša ovde skoro da ne pada. Ima gradova u kojima kiša ne prestaje, ti su gradovi na jugu, na moru, ali bez kišobrana ili kabanice čovek se ne može maknuti. I jedan takav, s velikim lukobranom, nosim u srcu. On je sav u histeričnim kišama. Ovaj grad nema lukobran. On ima brdo, stare ulice i kale, crkve i crkvice, trgove, ima dominikanski samostan, ima franjevce, stara groblja, grb, zastavu, i gorostasne čemprese iza kojih puca pogled na pučinu. U ovaj grad naviru reke turista, istresaju sve iz svojih džepova samo da bi stali na stare kamene ploče ili napravili fotografiju sebe s panoramom starog grada u pozadini. Kad dođu, oni se zalete, sve bi da obiđu u par sati, pa se zgusnu, unervoze, naprave čep. U tim trenucima grad stane, obrtaji mu se smanje, a šavovi postanu prenapučeni. Ipak, nikad ne pukne. Reke tih turista ubrzo napuste ovo viševekovno mesto, neki kopnenim putem, neki vazdušnim, a mnogi morskim. Pre nego što odu, njihova plovila otvore spremnike pa more u narednim danima zaliči na rusku salatu. Ipak, i ovaj grad nosim u srcu.

Ne znam ide li moja suseda na kupanje. Pretpostavljam da ne. Ona je u ovom gradu rođena, u njemu je stasala još u onim godinama. Radila je u nekom preduzeću, ne znam u kojem, ali to svakako više nije bitno. Već godinama moja je suseda u penziji, iako nema mnogo godina. Nekad pomislim da ona zapravo i nije mnogo starija od mene. Verovatno za nju svi misle da ima više godina, kao što za mene misle da imam manje. Moju susedu neki zovu baba, nadrkana baba, kažu. Jedne večeri na taraci, bilo nas je nekoliko, dok smo jeli tvrdi sir i pili vino, jedan je rekao, Moramo tiše, da ne dođe ona baba. Rastužilo me je to. Taj moj prijatelj možda nije mislio ništa loše, verovatno nije imao nikakav stav spram moje susede, ali ta mi se rečenica zabola u srce. Došlo mi je da iz stopa odem kod nje i kažem, Oprostite. Ali nisam, nastavili smo druženje, noć je već uveliko pala, s brda je svetleo križ, more nam je bilo bliže od križa, nismo ga videli, ali smo bili spokojni njegovim prisustvom. Škure kod susede bile su namaknute. Možda je popila tablete i pokušavala da usni.

Sledećeg jutra opet isto, grebanje, lupanje, šikljanje vode, kao slučajno zapinjanje o moje prozore.

Pomislim da ću razmaknuti škure i dreknuti, Dokle više?! Ali znam da to neću učiniti. Izaći ću iz postelje, napraviti kafu, obujmiti veliku šolju obema šakama i u uskim gaćicama izaći na taracu, pred uposlenike Zavoda. Oni će me čeznutljivo gledati. Možda će se neki od njih zapitati da li je baš moj otac naredio da očiste ona sela, ali to nije dočekao, ni čista sela ni čistu sudnicu. Smrt je bila brža. Osetim sreću koja me preplavi kad pomislim na njegove kosti, stotinama kilometara odavde. Nikad mi nije nedostajao, njegovo odsustvo unosi mi spokoj. Moj život je spokojan. Možda mi se na licu vidi da je on moj otac. Gurnem ruku u gaće, jedan uposlenik to primeti pa okrene glavu ka križu. Ali ni dve sekunde potom njegov je pogled fiksiran na moje međunožje. Da li bi bilo tako da je moj otac ostao živ? Moždana kap je najveća kap sreće u mom životu.

Čujem prenaglašene korake i ugledam je. Sinoć je bilo mirno, izgleda da su se umorili, kažem. Jes, kaže ona i pogleda me. U njenim očima ne vidim da me ne voli, iako zna. Moja suseda zna da dolazim s one strane, kao što ja znam da je njenog muža ubila granata, onih godina kad je ona još bila mlada i radila u preduzeću. Onih godina kad je moj otac naredio čišćenje sela. Ubila ga je na mestu. Granata s brda s kojeg nas sad gleda križ. Suseda je ostala sama s ćerkicom. Znam i da je njenu ćerku more uzelo dok je čitala knjigu onog dana. Znam da ona zna da ja to sve znam. Nećemo o tome razgovarati, a i zašto bismo. Moja će suseda zalivati đardin svako jutro, ja ću ustajati i pokazivati se uposlenicima Zavoda. Oni će gledati moje noge i međunožje. More će biti nekad mirno, a nekad valovito. Plovila će otvarati svoje spremnike i od našeg mora praviti rusku salatu. Čempresi će i dalje svedočiti o svemu tome. Onaj križ na brdu će nam noću pokazivati zube. U kafićima će, iza namaknutih zavesa, pevati nekad tiho, a nekad glasnije, Ja nemam drugi dom, osim doma u srcu tvom.

Ubrzo koračam prema gradu. Dan je sunčan. Odlučujem da sve obaveze mogu da sačekaju. Gledam stare kamene

kuće zagrljene bugenvilijom. Poželim da i ja imam takav dom. Spuštam se kroz park i uskoro sam na onom mestu s kojeg je val uzeo susedinu kćer. Skidam se i ulazim u more.

Grad je sve dalje, pučina me uzima u zagrljaj.

Deti

Bojan Krivokapiq

Çdo mëngjes ujit kopshtin prapa shtëpisë. Prapa kapakëve të mbyllur të dritares dëgjoj hapat e saj, shputat e rënda me të cilat trazon freskinë rrezatuese të mëngjesit, hapat e saj të rëndë. Çdo mëngjes ajo trazon qetësinë e fillimit të ditës së re. E di se e di që jam prapa kapakëve, se jam në gjumë. Ujit kopshtin edhe kur nuk duhet.

Unë nuk kam kopsht. Kam vetëm gjysmën e tarracës së madhe e cila shikon drejt ndërtesës së bardhë të Entit dhe e cila nuk është imja. Çdo mëngjes kur dal me një filxhan të madhe kafeje, në brekë të ngushta, punëtorët e atij institucioni më shikojnë. M'i shikojnë këmbët e gjata, brekët e mia të ngushta. Disa më vonë mbase më përfytyrojnë. Nuk mendoj për këtë. Çdo mëngjes, punëtorët në shkallët e Entit pinë kafe dhe duhan. Nganjëherë edhe unë pi duhan, megjithëse rrallë. Tarraca është e rrethuar me një tel të ulët plot lule kacavjerrëse. Këto bimë janë të thjeshta, lulet i kanë të bukura, por disi të zakonshme. Duke e shikuar, e kuptoj në fakt se nuk kam kurrfarë qëndrimi ndaj asaj bime. Megjithatë, e ujis rregullisht. Lulet e saj kacavjerrëse i ujit rregullisht edhe ajo, komshikja ime, edhe pse ndryshe nga unë, ajo e ka tarracën plot me lule: sukulentë, kaktusë, kacavjerrëse, kaçube të vogla, pemë të vogla. Ndërsa me zorrën prej gome u afrohet vazove, në buzën e poshtme e ka të ngjitur cigaren. Tymi i saj i hirtë njësohet me thinjat e flokëve të ashpra. Në atë çast komshikja ime bëhet krejt e hirtë,

edhe shikimi i bëhet i hirtë. Mirëmëngjesi, them. Ajo vetëm bën me kokë pa më shikuar fare.

Në këtë banesë jetoj tash e tre vite. Katin e parë e ndajmë ajo dhe unë, në përdhesë janë dy kafeteri, mbi ne edhe dy banesa. Zhurma nga kafeteritë di të jetë e padurueshme, por aty s'kemi çbëjmë. Në netët e nxehta verore, kur u përfundon orari i punës, kafeteritë i mbyllin dyert dhe i tërheqin perdet. Aty nis marrëveshja jonë e heshtur se gjithçka është në rregull. Pastaj ia ngrenë volumin, *Nedelja i svi ste tu, sve podseća na sreću*[1], ose *Ona plače, on je nežno ljubi, za njih dvoje više sreće nema*[2]. Nëse lodhja nuk më ka raskapitur të tërën, nganjëherë edhe unë ia them këngës qetas, e nganjëherë me krejt fuqinë. Nganjëherë më merr gjumi me vargjet në buzë. I di të gjitha ato këngë, disa edhe i dua. Derisa zgjat orari zyrtar i punës së kafeterisë nga altoparlantët gumëzhin ndonjë muzikë tjetër, pa karakter. Atëherë buzët nuk na lëvizin.

Ata përsëri janë çartë, i them komshikes të nesërmen në mëngjes. Ajo vetëm bën me kokë dhe nxjerr një tym. Qeskat e saj poshtë syve, kombinim i pagjumësisë me tableta për gjumë, dhe shikimi i saj i fikur. I di ato shikime, i takoj përditë, përplasem me to derisa shkoj rrugëve të ngushta, me shekuj të vjetra dhe shesheve të vogla, ndërsa nga deti gufon ngrohtësia. Nganjëherë ndalem te gardhi i cili shtrihet pamja dhe shikoj qiellin i cili puthitet me detin, ose detin i cili puthitet me qiellin. Shikoj poshtë, shkëmbinj të mprehtë dhe dallgë të forta. Ky është vendi më i popullarizuar për të vrarë veten, më patën thënë disa vite më parë. Por nuk mbyten të gjithë, disa kërcejnë, thyhen, pastaj u merren duart dhe këmbët dhe pastaj vazhdojnë të çojnë jetë kuadriplegjike. Deri poshtë mund të zbresësh nëpër një shtegth që të çon te parku. Disa lahen bash atje, edhe pse deti është i paparashikueshëm, për vetëm dhjetë minuta dallgët mund të jenë aq të forta saqë ai që noton shpëtim nuk ka – me fuqinë e vet ato e përplasin për shkëmbi,

1 Është e djel dhe gjithçka ta kujton lumturinë

2 Ajo qan ai e përqafon me butësi, për ta më nuk ka lumturi

e ndrydhin. Aty nuk ka gara, deti është gjithmonë fituesi. Edhe pse e di, nganjëherë shkoj të lahem bash në atë vend. Mund ta ndiej ndryshimin e detit, nervozën e tij. Çdoherë u iki dallgëve vdekjeprurëse. Çdoherë mendoj – mbase kjo është hera e fundit. Disa vite më parë deti në atë vend mori një vajzë që po lexonte libër. Rrinte disa metra mbi shkëmb, mendonte se deti nuk mund të hipte deri tek ajo, u zhyt në lexim, dallga mori hov, e mori dhe kaq, mbaroi. Shkonte në gjimnaz. Mbase lexonte Krimin dhe Ndëshkimin, lektyrën, ose Plakun dhe Detin. Libri mbeti në det.

Nga tarraca jonë shihet kodra. Prapa saj ka shkëmbinj. Ajo rreth vetes tërheq re edhe pse shiu këtu pothuajse nuk bie kurrë. Ka qytete në të cilat shiu nuk pushon, ato qytete janë në jug, në bregdet, por pa çadër apo mushama, njeriu s'mund të bëj asnjë hap. Dhe një të tillë, me rrufembrojtës të madh, e mbaj në zemër. Ai është përplot shira histerikë. Ky qytet nuk ka rrufembrojtës. Ai ka kodër, rrugë dhe kala të vjetra, kisha dhe kishëza, sheshe, ka manastir benediktian, ka françeskanë, varreza të vjetra, stemë, flamur, dhe selvi gjigante prapa të cilave shtrihet horizonti drejt detit. Në këtë qytet derdhen lumenj turistësh, shkundin gjithçka nga xhepat e tyre vetëm për të qëndruar mbi pllakat e vjetra prej guri ose për ta fotografuar veten me panoramën e qytetit të vjetër në sfond. Kur vijnë, marrin hov, gjithçka duan të vizitojnë për dy orë, dhe grumbullohen, nervikosen, përhapen gjithandej. Në ato çaste qyteti ndalet, rrotullimet i zvogëlohen, e kanalizimi mbushet plot. Megjithatë, kurrë nuk shpërthen. Lumenj me ata turistë shpejt largohen nga ky vend shumëshekullor, disa nga toka, disa nga ajri, e shumë prej tyre nga deti. Para se të largohen, anijet e tyre hapin tanket dhe deti në ditët në vazhdim duket si sallata ruse. Megjithatë, edhe këtë qytet e kam në zemër.

Nuk e di nëse edhe komshikja ime shkon të lahet. Besoj se jo. Ajo ka lindur në këtë qytet, këtu është rritur që në ato vite. Ka punuar në njëfarë ndërmarrjeje, nuk e di në cilën, por kjo gjithsesi më nuk ka rëndësi. Tash e sa vite komshikja ime është në pension, edhe pse nuk është shumë plakë. Nganjëherë

mendoj se ajo në fakt nuk është shumë më e madhe se unë. Mbase për të të gjithë mendojnë se është më e madhe, siç mendojnë për mua se jam më e vogël. Komshiken time disa e quajnë gjyshe, gjyshe e poshtër, thonë. Një mbrëmje në tarracë, ishim disa veta, derisa hanim djathtë të fortë dhe pinim verë, njëri tha, duhet të jemi më të qetë se po na del gjyshja. Kjo më trishtoi. Ai miku im mbase nuk e pati për të keq, mbase nuk kishte kurrfarë qëndrimi karshi komshikes sime, por ajo fjali m'u ngul në zemër. Më erdhi të shkoja menjëherë tek ajo dhe t'i thosha, Më falni. Por nuk shkova, vazhduam të shoqërohemi, muzgu tashmë kishte rënë, nga kodra ndriçonte kryqi, detin e kishim më afër se kryqin, nuk e shihnim, por ishim të qetë me praninë e tij. Kapakët e komshikes ishin të mbyllur. Mbase kishte pirë tableta dhe po përpiqej të flinte.

Mëngjesin tjetër përsëri njëjtë, gërryerje, goditje, derdhje e ujit, përplasje kinse e paqëllimtë për dritaret e mia.

Mendoj t'i hap kapakët dhe të ulërij, deri kur kështu?! Por e di se nuk do ta bëj këtë. Do të ngrihem nga krevati, të bëj kafen, ta mbërthej filxhanin e madh me të dy duart dhe në brekë të ngushta të dal në tarracë, përpara punëtorëve të Entit. Ata do të më shikojnë me lakmi. Mbase ndonjëri prej tyre do të pyesë a ishte bash babai im ai që kishte urdhëruar të pastroheshin ato fshatra, por atë nuk e priti, as fshatrat e pastruar, as gjykatën e pastër. Vdekja i erdhi më shpejt. Ndiej një lumturi që më përshkon kur mendoj për kockat e tij, me qindra kilometra larg. Kurrë nuk më ka munguar, mungesa e tij më sjell prehje. Jeta ime është e qetë. Mbase në fytyrë më shihet se ai ishte babai im. Fus dorën në brekë, një punëtor më dallon dhe e kthen kokën nga kryqi. Por pas dy sekondash shikimi i tij fiksohet mes këmbëve të mia. A do të kishte qenë kështu sikur babai im të qe gjallë? Pika në tru është pika më e madhe e lumturisë në jetën time.

Dëgjoj hapat e sforcuar dhe e shoh. Mbrëmë ishte qetë, duket të jenë lodhur, them. Po, thotë ajo dhe më shikon. Në sytë e saj nuk shoh nëse më do, edhe pse e di. Komshikja ime e di se unë vij nga ana tjetër, siç e di edhe unë se burrin

e saj e kishte mbytur granata, ato vite kur ajo ende ishte e re dhe punonte në ndërmarrje. Ato vite kur babai im urdhëroi pastrimin e fshatrave. E la në vend. Granata nga kodra nga e cila tash na shikon kryqi. Komshikja mbeti vetëm me të bijën. E di se edhe bijën e saj e mori deti ndërsa po lexonte libër atë ditë. E di se ajo e di se unë i di të gjitha këto. Nuk do të flasim për këtë, ç'e do? Komshikja ime do të ujisë kopshtin çdo mëngjes, unë do të ngrihem dhe t'u shfaqem punëtorëve të Entit. Ata do të m'i shikojnë këmbët dhe mesin e tyre. Deti nganjëherë do të jetë i qetë, nganjëherë plot dallga. Anijet do t'i hapin tanket e tyre dhe nga deti ynë do të bëjnë sallatë ruse. Selvitë ende do të dëshmojnë për krejt këtë. Ai kryq në kodër natën do të na i tregojë dhëmbët. Në kafeteri, prapa perdeve të lëshuara, do të këndojë nganjëherë qetë, nganjëherë më zëshëm, *Ja nemam drugi dom, osim doma u srcu tvom*[3].

Nisem drejt qytetit. Dita është me diell. Vendos se të gjitha obligimet mund të presin. Shikoj shtëpitë e vjetra prej guri të përqafuara nga lulet kacavjerrëse. Edhe unë dua të kem një shtëpi të tillë. Lëshohem në park dhe për pak jam tek ai vend nga i cili dallga e mori të bijën e komshikes. Zhvishem dhe futem në det.

Qyteti është gjithnjë e më larg, deti më merr në përqafim.

Përkthim: Qerim Ondozi

3 Unë shtëpi tjetër nuk kam, pos shtëpisë në zemrën tënde

Море

Бојан Кривокапиќ

Секое утро ја полева градината зад куќата. Зад затворените ќепенци ги слушам нејзините чекори, тешките потпетици со кои ја вознемирува блескавата свежина на утрото, нејзините дрски движења. Секое утро таа го нарушува мирот на почетокот на новиот ден. Знам дека знае дека сум зад ќепенците, дека спијам. Ја полева градината и кога за тоа нема потреба.

Јас немам градина. Имам само половина голема тераса, која гледа на белата зграда на Заводот и која не е моја. Секое утро кога ќе излезам со голема шолја кафе, во тесни гаќички, вработените во таа институција ме гледаат. Ги гледаат моите долги витки нозе, моите тесни гаќички. Некои подоцна можеби ме замислуваат. Не размислувам за тоа. Секое утро вработените на скалите од Заводот пијат кафе и пушат. Понекогаш и јас пушам, иако ретко. Терасата е преградена со ниска жица по која се расползил ладолеж. Ладолежот е едноставен ползавец, неговите цветови се убави, ама некако вообичаени. Гледајќи го сфаќам дека всушност немам никаков став кон таа билка. Сепак редовно го полевам. Својот ладолеж редовно го полева и таа, мојата сосетка, иако, за разлика од мене, таа има полна тераса цвеќиња: сукуленти, кактуси, ползавци, мали грмушки, мали стебла. Додека со гумено црево им приоѓа на саксиите, на долната усна ѝ е залепена цигара. Нејзиниот сив чад се претопува со побелените влакна на бушавата коса. Во тој миг

мојата сосетка сета посивува, ѝ посивува и погледот. Добро утро, велам. Таа само кимнува со главата не погледнувајќи ме.

Во овој стан живеам веќе три години. Првиот кат го делиме таа и јас, во приземјето има две кафеа, а над нив уште два стана. Врева од кафеата знае да биде неподнослива, ама тука сме немоќни. За време на жешките летни ноќи, кога ќе им заврши работното време, кафеата ги затвораат своите врати и ги навлекуваат завесите. Тука настапува нашиот премолчен договор дека е сè во ред. Тогаш ја попуштаат музиката, *Недеља и сви сте ту, све подсећа на срећу*, или *Она плаче, он је нежно љуби, за њих двоје више среће нема*. Ако уморот не ме совладал целосно, некогаш и јас почнувам да потпевнувам, а некогаш знам да запеам и на цел глас. Некогаш заспивам со стиховите на усните. Ги знам сите тие песни, некои и ги сакам. Додека трае званичното работно време на кафето, од звучникот жубори некоја друга музика, безлична. Тогаш усните не ни се мрдаат.

Пак дивееја, ѝ велам на сосетката следното утро. Таа само кимнува со главата и го испушта чадот. Нејзините залепени подочници, комбинација од неспиење и апчиња за спиење, и нејзиниот угаснат поглед. Ги знам тие погледи, ги среќавам секојдневно, се судирам со нив додека одам кон тесните, со векови стари сокачиња и малите плоштади, додека од морската шир навира топлина. Некогаш застанувам кај оградата од каде што пука погледот, па го гледам небото, кое се претопува со морето, или морето, кое се претопува со небото. Погледнувам долу, остри спили и силни бранови. Ова е најпопуларното место чоек да се самоубие, ми рекоа пред неколку години. Ама не се убиваат сите, некои ќе скокнат, ќе се искршат, ќе им се фатат рацете и нозете, па ги живеат натаму своите квадриплегичарски животи. До долу може да се спуштиш по патеката што води од паркот. Некои се капат баш таму, иако морето е непредвидливо, за само десетина минути брановите можат да бидат толку многу силни што на тој што плива му нема спас – со својата

јачина тие ќе го тресnат од карпата, ќе го смачкаат. Тука нема натпреварување, морето е секогаш победник. Иако го знам тоа, повремено одам да се искапам баш на тоа место. Можам да ја насетам промената на морето, неговата нервоза. Секојпат им се извлекувам на смртоносните бранови. Секојпат помислувам – можеби е ова последен пат. Пред неколку години, морето на тоа место зело девојка што читала книга. Седела неколку метра повисоко од спилата, мислела дека морето не може да се искачи докај неа, се зачитала, бранот се разгоропадил, ја зел и крај. Била гимназијалка. Можеби ја читала Злосторство и казна, тоа е лектира, или Старецот и морето. Книгата остана во морето.

Од нашата тераса се гледа ридот. Зад него е кршот. Тој околу себе навлекува облаци, иако овде речиси не паѓа дожд. Има градови во кои дождот не престанува, тоа се градови на југот, на море, ама без чадор или мантил човек не може да мрдне. И еден таков, со голем насип, го носам во срцето. Тој е сиот во хистерични дождови. Овој град нема насип. Тој има рид, стари улици и сокаци, цркви и црквички, плоштади, има бенедиктински манастир, има францисканци, стари гробишта, грб, знаме и џиновски чемпреси зад кои пука погледот на морската шир. Во овој град навираат реки туристи, истресуваат сè од своите џебови само за да застанат на старите камени плочи или да направат фотографија од себе со панорамата на стариот град во заднина. Кога ќе дојдат, тие се залетуваат, сакаат да посетат сè во неколку часа, па ќе се згуснат, ќе се напнат, ќе направат затка. Во тие мигови градот застанува, вртежите му се смалуваат, а шевовите стануваат пренабрекнати. Сепак, никогаш не пукнува. Реките од тие туристи набргу го напуштаат ова повеќевековно место, некои по копнен пат, некои по воздушен, а многумина по морски. Пред да си отидат, нивните пловила ги отвораат резервоарите, па морето во наредните денови заличува на руска салата. Сепак, и овој град го носам во срцето.

Не знам дали мојата сосетка оди на капење. Претпоставувам дека не. Таа е во овој град родена, во него стасала уште во оние години. Работела во некое претпријатие, не знам во кое, ама тоа секако веќе не е битно. Веќе со години мојата сосетка е во пензија, иако нема многу години. Некогаш помислувам дека таа всушност и не е многу постара од мене. Веројатно за неа сите мислат дека има повеќе години, како што за мене мислат дека имам помалку. Мојата сосетка некои ја викаат баба, накурчена баба, велат. Една вечер на терасата, нѐ имаше неколкумина, додека јадевме тврдо сирење и пиевме вино, еден рече, Мораме потивко, да не дојде бабана. Ме растажи тоа. Тој мој пријател можеби не мислеше ништо лошо, веројатно немаше никаков став спрема мојата сосетка, ама таа реченица ме заболе в срце. Ми дојде во мигот да одам кај неа и да ѝ кажам, Простете. Ама не појдов, продолживме со дружењето, ноќта на големо падна, од ридот светеше крстот, морето ни беше поблизу од крстот, не го видовме, ама бевме спокојни од неговото присуство. Ќепенците кај сосетката беа затворени. Можеби ги испила апчињата и се обидуваше да заспие.

Следното утро пак истото, гребење, тропање, бликањето на водата, како случајно запнување на моите прозорци.

Помислувам дека ќе ги отворам ќепенците и ќе се развикам, До кога веќе?! Ама знам дека тоа нема ништо да направи. Ќе станам од постелата, ќе направам кафе, ќе ја опфатам големата шолја со двете дланки и во тесни гаќички ќе излезам на терасата, пред вработените во Заводот. Тие копнежливо ќе ме гледаат. Можеби некој од нив ќе се запраша дали баш татко ми наредил да се исчистат оние села, ама не го дочека тоа, ни чисти села ни чиста судница. Смртта беше побрза. Ја чувствувам среќата што ме преплавува кога ќе помислам на неговите коски, стотици километри одовде. Никогаш не ми недостигал, неговото отсуство ми внесува спокој. Мојот живот е спокоен. Можеби на лицето ми се гледа дека тој ми е татко. Ја пикам раката в гаќи, еден вработен го забележува тоа, па ја врти главата кон крстот.

Ама ни две секунди подоцна неговиот поглед е фиксиран на моето меѓуножје. Дали би било така да останеше жив татко ми? Мозочната капка е најголемата капка среќа во мојот живот.

Ги слушам пренагласените чекори и ја здогледувам. Сношти беше мирно, изгледа се уморило, велам. Да, вели таа и ме погледнува. Во нејзините очи не гледам дека не ме сака, иако знае. Мојата сосетка знае дека доаѓам од онаа страна, како што јас знам дека нејзиниот маж го убила граната, оние години кога таа уште била млада и работела во претпријатието. Оние години кога татко ми наредил чистење на селото. Го убила на место. Граната од ридот од кој сега нè гледа крстот. Сосетката останала сама со ќеркичката. Знам и дека ќерка ѝ ја зело морето додека оној ден читала книга. Знам дека таа знае оти јас сето тоа го знам. Нема да разговараме за тоа, а и зошто да разговараме. Мојата сосетка ќе ја полева градината секое утро, јас ќе станувам и ќе им се покажувам на вработените во Заводот. Тие ќе ги гледаат моите нозе и меѓуножјето. Морето ќе биде некогаш мирно, а некогаш разбранувано. Пловилата ќе ги отвораат своите резервоари и од нашето море ќе прават руска салата. Чемпресите ќе продолжат да сведочат за сето тоа. Крстон на ридот ноќе ќе ни ги покажува забите. Во кафеата, зад навлечените завеси, ќе се пее некогаш тивко, а некогаш погласно, *Ја немам други дом, осим дома у срцу твом*.

Набрзо чекорам кон градот. Денот е сончев. Одлучувам дека сите обврски можат да почекаат. Ги гледам старите камени куќи прегрнати од бугенвилија. Посакувам и јас да имам таков дом. Се спуштам низ паркот и наскоро сум на местото од кое бранот ја зел ќерката на сосетката. Се слекувам и влегувам в море. Градот е сè подалеку, ширта ме зема в прегратка.

Превод: Ѓоко Здравески

Ikona svetog Jovana

Ikona e Shën Jovanit

Иконата на Св. Јован

Ikona svetog Jovana

Hoja Ogrizović

Njegova soba je u delu kuće koji gleda na drugo dvorište.

To je najdalji deo kuće i to je dobro. Bude dana i noći kad ga ne čujem. Tad mogu u miru da gledam TV ili da spavam. TV, za svaki slučaj, pojačam. Uveče nekad uzmem pola njegove tablete za spavanje. Njemu dam dve. Nekad mu ni to nije dovoljno.

Krenulo je od prostate. Muškarci u tim godinama često imaju uvećanu prostatu. Nisam znao da većina njih ustvari ima rak. I moj otac ima rak. Krenuo je od dole, proširio se prema gore. Ono zbog čega on sad nema mira je želudac. Onkološka komisija mi je rekla da u tim godinama bolest sporo napreduje. Deo utrobe su mu izvadili. Ono što je ostalo sad čeka. S tim ostacima čekam i ja. Zamišljam dan kad ga više neće biti, a s njim i svega što mi je navukao u život.

Krajem osamdesetih sam išao u osnovnu školu. Otac i majka su kuću sagradili krajem sedamdesetih, godinu dana pre mog rođenja. Prizemlje je bilo završeno, a sprat je ostao da čeka bolju budućnost. I dan-danas prema ulici gledaju neograđena terasa i krezubi prozori i vrata.

Krajem osamdesetih otac s meštanima sela odlazi na demonstracije za bolju budućnost našeg naroda. Na zid u kuhinji kači ikonu svetog Jovana, to je naša krsna slava, a pored nje glavu političara u kojeg tih godina, a i kasnije, veruje kao u Boga. Tih godina sve češće spominje Turke. Kaže, ako smo se rešili Turaka jednom, moći ćemo i sad. Majka je tih godina tiha. Mislim da je u njoj već tad postojala klica bolesti koja će

se rasklijati kad otac svojom voljom ode na ratište. Sećam je se kako sedi za stolom i puši. I kako me ni ne pogleda, već samo kaže – idi u sobu.

Jedne zime, pred kraj prvog polugodišta, ona umire u najgorim mukama. Ona klica joj se rasklijala po celom telu. U bolnici su je samo otvorili i zatvorili. Kad je umrla, ocu to nisu uspeli da jave odmah pa na sahrani uz njen sanduk, iz naše kuće, stojim samo ja. Sveća i kandilo u sobi gore danima. Jedna rođaka je odmah došla da bude sa mnom. Ona po ceo dan sedi u kuhinji i puši. Tih dana svako jutro idem u šupu po ugalj.

Ubrzo nakon zimskog raspusta nastavio sam da idem u školu. Jednog dana dok smo rođaka i ja ručali, na vratima se pojavio on. Otac. Ja sam se odmah rasplakao, a on me je samo čvrsto uhvatio za rame i rekao da prestanem. I da je to Božja volja. I da nikom nije lako.

Otac je ostao u kući nekoliko dana. Ona sveća i kandilo nisu prestajali da gore. Danju nam je kuća bila puna rodbine i komšija, svi su želeli da znaju kako je tamo, a on je, glumeći staloženost koju nikad nije imao, govorio da ćemo i ovaj rat, kao i sve prethodne, dobiti, i da sav nakot koji se decenijama nakupio – treba pobiti. Onda je jednog jutra na brzinu krenuo nazad. Pre odlaska mi je prišao, čvrsto me stisnuo za vilicu i rekao da čuvam kuću. Nije me zagrlio. Ni tad ni nikad. Zato sad kad čujem njegove jauke iz sobe ni ja njega ne želim da zagrlim. Od majčine smrti je prošlo skoro trideset godina. Skoro trideset godina čekam da i on umre.

Ona rođaka koja je došla da ne budem sam za nekoliko nedelja je morala da se vrati kod svojih. Tu smo za sve što ti treba – rekla je i otišla.

Kad se rat završio, otac je došao kući kao pobednik. Pobili smo ih ko zečeve, sad je sve čisto – tu rečenicu ponavlja svima. Nekad se uveče napije pa me zove da mi priča gde je sve bio i šta je radio. Ja dođem i sednem pored njega jer ako počnem da se opirem, on se unezveri. Jednom me je tako unezveren udario i raskrvario mi donju usnu. Onda je rekao da sam ja kriv za to i da kao da mu nije dosta svega, nego još i ja moram da ga

zajebavam. Kad se napije priča mi o selima u kojima su bili. Ja sva ta sela zamišljam kao naše selo, ali ne znam da li to smem da mu kažem. Kad završi s pričom, pogleda u svetog Jovana i prekrsti se. Mislim da sam s godinama naučio da zaboravljam detalje koje mi je ispričao. Sve što je radio bilo je za bolju budućnost našeg naroda – i za mene. Najbolje godine života on je dao za nas, za naš narod i za mene – to ponavlja stalno i doda – nije mu žao. Bog ga je za to odredio.

Kad je došao iz rata nije se ponovo oženio. O tome nikad nismo razgovarali, samo su mi rođaci i komšije često ponavljali – da bi bilo dobro da nađe neku ženu, jer nije život da se provede sam kao pseto. Posle rata otac se vratio svom poslu, popravljao je bojlere i veš- mašine po selu. Ljudi su ga zvali i često plaćali i više nego što treba. Ja sam nakon srednje škole pokušavao da nađem posao, ali bezuspešno. Onda sam počeo da pomažem pri utovaru šuta i drugog otpada. Ljudi su me često zvali i plaćali isto kao i njega, i više nego što treba.

Jednog proleća otac sve češće uveče ne bi dolazio kući. Kad bi se sutradan vratio, nikad ni reč nije progovorio o tome gde je bio. Meni to nije smetalo, čak sam se nadao da će jednom možda i ostati tamo gde je otišao. A onda mi je, jedne večeri kad je već dobro popio, rekao da ide kod majke mog druga iz škole, koja je već dugo udovica. Ne može muško doveka samo – rekao mi je. Treba ti žensko u životu – dodao je. I tebi treba – pogledao me je. Ja na to nisam ništa odgovorio. Valjda ćeš naći ženu, ako Bog da, bolje nego da ne nađeš pa da se ubijem, ne do Bog – izgovorio je i zaćutao. Nisam mu rekao da sam imao devojku, ali me je ostavila.

Dok jauče iz sobe, shvatam da ne mogu da se setim nijedne srećne situacije s njim. Ili su bile nesrećne ili toliko blede da sam ih zaboravio. Pomislim kako sam došao na prag četrdesetih, toliko je on imao kad je otišao u rat. Svojom voljom – to naglašava i danas. On sad ima preko sedamdeset. Hoću li i ja doživeti toliko? Pomislim kako će sve biti dobro kad umre.

Rak se polako širi njegovim telom. Iako bolest sporo napreduje, bude dana kad primetim da mu se pogled suzio a

koža postala žućkasta. Soba je poprimila njegov miris. Nekad ne uđem ceo dan, onda mu uveče promenim pelenu. Pogledam ga tako upišanog i usranog i ne bude mi ga žao. TV u njegovoj sobi radi bez prestanka. Dok mu menjam pelenu ili donosim lekove, zna da grakne kako živi nećemo ostati od tog nakota što navire, i kako to sve treba pobiti na vreme, i kako to nisu migranti, nego nakot. Dok to govori, otac stisne šake. Pomislim kako je dobro što leži ovako usran jer da je zdrav, možda bi išao na granicu da ih sve pobije. Ne možeš živ ostati od Turaka – kaže.

Jesen se polako uvlači u ulice i kuće. Ložim šporet smederevac koji uspeva da zagreje samo kuhinju i dnevnu sobu. Kod njega uključujem grejalicu. Ne znam kako ću platiti struju, jer on svako malo zapomaže da je pojačam, kaže da crkava od zime. Komšinica mi je rekla da je možda pametnije da ga prenesem u kuhinju, pa da uveče zatvorim vrata. Odgovorio sam joj da to ne dolazi u obzir i da su kuhinja i soba samo za nju i mene. Kad on umre, komšinica i ja ćemo se venčati. Sad skoro svako veče vodimo ljubav. Venčaćemo se i imati troje dece. Kad joj to kažem ona se blago nasmeje i doda – nek nam Bog oprosti – pa pogleda u ikonu svetog Jovana i prekrsti se.

Jesen je prešla u zimu. Jauci iz sobe su se proredili. Ostao je samo miris.

Nekoliko dana nakon slave otac je umro. Na sahranu je došlo pola sela. Svi su mi ponavljali kako je on bio častan čovek, heroj i da je šteta što danas nema više takvih ljudi. Ja sam mu u sanduk, kod nogu, stavio ikonu i glavu onog političara, nek mu se nađu.

Kad prođe četrdeset dana okrečićemo sve sobe, a na zid ćemo okačiti novu ikonu. Pomislim na život koji je pred nama i shvatim da prvi put nakon toliko godina – ne želim smrt.

Ikona e Shën Jovanit

Hoja Ogrizoviq

Dhoma e tij gjendet në pjesën e shtëpisë që shikon drejt oborrit tjetër.

Kjo është pjesa më e largët e shtëpisë dhe kjo është mirë. Kalojnë ditë e net pa e dëgjuar. Atëherë në paqe mund të shikoj TV ose të fle. TV-së, për çdo rast, ia ngre volumin. Mbrëmjeve nganjëherë marr gjysmën e tabletës së tij për gjumë. Atij i jap dy. Nganjëherë as kjo nuk i mjafton.

Filloi nga prostata. Meshkujt në atë moshë shpesh kanë prostatë të zmadhuar. Nuk e dija që shumica e tyre në fakt kanë kancer. Edhe babai im ka kancer. Nisi nga poshtë, u zgjerua lart. Ajo që tani nuk po e lë rehat është lukthi. Komisioni i onkologjisë më tha se sëmundja avancon ngadalë në ato vite. Një pjesë të barkut ia kanë nxjerrë. Ajo që ka mbetur po pret. Me ato mbetje po pres edhe unë. E imagjinoj ditën kur nuk do të jetë më, e me të edhe gjërat që m'i ka futur në jetë.

Nga fundi i të tetëdhjetave isha në shkollë fillore. Babai dhe nëna ndërtuan shtëpinë nga fundi i të shtatëdhjetave, një vit para lindjes sime. Përdhesa ishte gati, e kati priti një të ardhme më të mirë. Edhe sot e kësaj dite nga rruga shikon tarraca e papërfunduar dhe dyert dhe dritaret shtërbane.

Nga fundi i të tetëdhjetave babai me bashkëfshatarët shkon në demonstrata për një të ardhme më të mirë të popullit tonë. Në murin e kuzhinës var ikonën e Shën Jovanit, ajo është festa jonë e pagëzimit, e pranë saj politikanin të cilit ato vite, por edhe më vonë, i beson si Zotit. Ato vite gjithnjë e më shumë

përmend turqit. Thotë, nëse i kemi hequr një herë qafe turqit, mundemi edhe tash. Nëna ato vite është e qetë. Mendoj se brenda saj tashmë kishte një dromcë sëmundjeje e cila pastaj do të shpërthente kur babai me vullnetin e tij shkon në luftë. Më kujtohet teksa rri pranë tavolinës dhe pi duhan. Dhe as që më shikon, por veç thotë – shko në dhomë.

Një dimër, nga fundi i gjysmëvjetorit të parë, ajo vdes si mos më keq. Ajo dromcë i ishte përhapur në krejt trupin. Në spital veç e hapën dhe e mbyllën. Kur vdiq, babain nuk arritën ta njoftonin menjëherë dhe në varrim buzë arkivolit të saj, nga shtëpia jonë, qëndroj veç unë. Qiriu dhe llamba në dhomë digjen me ditë të tëra. Një kushërirë menjëherë erdhi të rrinte me mua. Ajo tërë ditën rri në kuzhinë dhe pi duhan. Ato ditë çdo mëngjes shkoj në hangar për qymyr.

Menjëherë pas pushim dimëror vazhdova të shkoj në shkollë. Një ditë ndërsa kushërira dhe unë po hanim drekë, te dera u shfaq ai. Babai. Unë menjëherë qava, e ai veç më kapi fort për supesh dhe më tha të pushoj. Dhe se ky ishte vullneti i Zotit. Dhe se askush s'e kishte lehtë.

Babai qëndroi në shtëpi për disa ditë. Ai qiri dhe ajo llambë nuk pushonin së djeguri. Ditën shtëpia na mbushet plot me të afërm dhe komshinj, të gjithë donin të dinin si ishte atje, e ai, duke u shtirë si i përmbajtur si kurrë më parë, thoshte se këtë luftë, si të gjitha të mëparshmet, do ta fitonim, dhe se krejt kopilët që ishin shumuar këto dekada – duhen vrarë. Pastaj një mëngjes me nxitim u kthye mbrapa. Para se të shkonte m'u afrua, më kapi fort për nofulle dhe më tha ta ruaja shtëpinë. Nuk më përqafoi. As atëherë, as kurrë. Andaj, kur dëgjoj rënkimet e tij nga dhoma as unë atë nuk dua ta përqafoj. Nga vdekja e nënës kanë kaluar gati tridhjetë vjet. Gati tridhjetë vjet pres që edhe ai të vdesë.

Asaj kushërire që kishte ardhur për të mos më lënë vetëm për disa javë iu desh të kthehej te të sajët. Këtu jemi për krejt çka të duhet – tha dhe shkoi.

Kur mbaroi lufta, babai u kthye në shtëpi si fitimtar. I kemi mbytur si lepujt, tash krejt është pastër – atë fjali ia thotë secilit.

Dikur mbrëmjeve dehet dhe më thërret të më tregojë se ku ka shkuar dhe ç'ka bërë. Unë vij dhe ulem pranë tij sepse nëse filloj të kundërshtoj, do të çartet. Njëherë ashtu i çartur më goditi dhe ma përgjaku buzën e poshtme. Pastaj tha se ishte faji im dhe përtej krejt këtyre gjërave, edhe unë kam gjetur të bëj shaka me të. Kur dehet flet për katundet në të cilat kishin qenë. Të gjitha ato katunde unë i përfytyroj si katundin tim, por nuk di nëse guxoj t'ia them këtë. Kur mbaron me rrëfimin, shikon Shën Jovanin dhe bën kryqin. Mendoj se me kalimin e viteve jam mësuar të harroj detaje të cilat m'i kishte treguar. Krejt çka kishte bërë ishte për të ardhmen më të mirë të popullit tonë – dhe për mua. Vitet më të mira të jetës ai i dha për ne, për popullin tonë dhe për mua – këtë e përsërit pa pushim dhe shton – s'i vjen keq. Zoti për këtë e kishte caktuar.

Kur u kthye nga lufta nuk u martua më. Për këtë kurrë nuk biseduam, vetëm kushërinjtë dhe komshinjtë shpesh më thoshin – do të ishte mirë të gjente ndonjë grua, se jeta nuk mund të kalohet në vetmi si qen. Pas luftës babai iu kthye punës së tij, ndreqte bojlerë dhe lavatriçe nëpër katund. Njerëzit e thërrisnin dhe shpesh paguanin më shumë se ç'duhej. Pas shkollës së mesme provova të gjej punë, por pa sukses. Pastaj nisa të ndihmoj me ngarkimin e rrënojave dhe mbetjeve të tjera. Njerëzit shpesh më thërrisnin dhe më paguanin sikur atij, më shumë se që duhej.

Një pranverë babai gjithnjë e më shumë nuk kthehej në shtëpi. Kur kthehej të nesërmen, kurrë nuk e thoshte asnjë fjalë se ku kishte qenë. Mua kjo nuk më bezdiste, madje shpresoja që një ditë mbase do të mbetej atje ku kishte shkuar. E pastaj një natë kur ishte dehur fort, më tha se po shkonte te nëna e shokut tim të shkollës, e cila ishte e ve tash e një kohë. Nuk mundet mashkulli vetë krejt jetën – më tha. Të duhet femra në jetë – shtoi. Edhe ty të duhet – më shikoi. Unë nuk thashë gjë. Mbase do të gjesh grua, në do Zoti, më mirë se të mos e gjesh e të vras veten, mos e bëj Zot – tha dhe heshti. Nuk i tregova se kisha pasur dashnore, por më kishte lënë.

Ndërsa rënkon nga dhoma, e shoh se nuk më kujtohet dot asnjë situatë e lumtur me të. Ishin, o fatkeqe, o aq të zbehta saqë i kisha harruar. Më shkon mendja se si jam te pragu i të katërdhjetave, kaq kishte ai kur shkoi në luftë. Me vullnetin e tij – këtë e thekson edhe sot e kësaj dite. Ai tani është mbi shtatëdhjetë vjeç. A do të jetoj edhe unë aq? Më shkon mendja se si do të jetë gjithçka mirë kur ai të vdesë.

Kanceri përhapet ngadalë nëpër trupin e tij. Edhe pse sëmundja po avancon ngadalë, ndonjë ditë shoh se shikimi i është venitur dhe lëkura i është zverdhur. Dhoma ka marrë aromën e tij. Nganjëherë nuk hyj tërë ditën, pastaj në mbrëmje ia ndërroj pelenën. E shoh ashtu të pshurrur dhe të dhjerë dhe më dhimbset. TV-ja në dhomën e tij nuk ndalet kurrë. Ndërsa ia ndërroj pelenën ose i sjell ilaçe, e çel gojën për të thënë se nuk do të mbesim gjallë nga ata kopilë që s'i mbyllin sytë, se krejt ata duhen mbytur me kohë, dhe se ata nuk janë migrantë, po kopilë. Ndërsa i thotë këto, shtrëngon grushtat. Mendoj se është mirë që rri kështu i dhjerë sepse po të ishte shëndoshë, ndoshta do të shkonte te kufiri t'i mbyste të gjithë. Nuk mund të mbetesh gjallë nga turku – thotë.

Vjeshta ngadalë futet në rrugë dhe shtëpi. Ndez shporetin smederevac i cili arrin të ngrohë vetëm kuzhinën dhe dhomën e ndenjjes. Te ai ndez ngrohësen. Nuk e di si do të paguaj rrymën, sepse ai vazhdimisht ankohet dhe kërkon t'ia rris nxehtësinë, thotë se po vdes nga acari. Komshikja më tha se mbase do të ishte më mirë ta sillja në kuzhinë, dhe që në mbrëmje të mbyll derën. I thashë se kjo as që diskutohet dhe se kuzhina dhe dhoma janë vetëm për të dhe për mua. Kur të vdesë ai, komshikja dhe unë do të martohemi. Tash gati përnatë çojmë dashuri. Do të martohemi dhe të kemi tre fëmijë. Kur ia them këtë ajo buzëqesh ëmbël dhe thotë – Zoti na faltë – dhe shikon ikonën e Shën Jovanit dhe bën kryqin.

Vjeshta kaloi në dimër. Ulërimat nga dhoma janë rralluar. Ka mbetur vetëm aroma.

Disa ditë pas festës së pagëzimit babai vdiq. Në varrim erdhi gjysma e katundit. Të gjithë më thoshin se ai ishte njeri i

ndershëm, hero dhe se është dëm që edhe sot nuk ka njerëz të tillë. Unë në arkivol, te këmbët, ia vura ikonën dhe kokën e atij politikani, i gjinden.

Kur të kalojnë të katërdhjetat, do t'i lyejmë krejt dhomat, e në mur do të varim një ikonë të re. Më shkon mendja te jeta para nesh dhe shih se për herë të parë pas kaq vitesh – nuk e dua vdekjen.

Përkthim: Qerim Ondozi

Иконата на Св. Јован

Хоја Огризовиќ

Неговата соба е во делот од куќата што гледа кон соседниот двор.

Тоа е најоддалеченият дел од куќата и тоа е добро. Има денови и ноќи кога не го слушам. Тогаш можам мирно да гледам ТВ или да спијам. Телевизорот, за секој случај, го засилувам. Навечер понекогаш земам половина од неговите апчиња за спиење. Нему му давам две. Понекогаш и тоа не му е доволно.

Почна од простатата. Мажите во тие години често имаат зголемена простата. Не знаев дека повеќето од нив, всушност, имаат рак. И татко ми има рак. Почна оддолу, се рашири нагоре. Сега, пак, го мачи желудникот. Онколошката комисија ми кажа дека во тие години болеста бавно напредува. Му извадија дел од утробата. Она што остана, чека на ред. Со тие остатоци чекам и јас. Го замислувам денот кога ќе го нема, а со него и сето она што ми го навлече во животот.

Кон крајот на осумдесеттите одев во основно училиште. Татко ми и мајка ми ја изградија куќата кон крајот на седумдесеттите, една година пред моето раѓање. Приземјето беше завршено, а катот остана за подобри времиња. И ден-денес кон улицата гледа терасата без ограда и штрбавите прозорци и врата.

Кон крајот на осумдесеттите татко ми со мештаните од селото оди на демонстрации за подобра иднина на нашиот народ. На ѕидот во кујната е закачена иконата на Свети Јован,

тоа е нашата слава, а покрај неа главата на политичарот во кој тие години, а и подоцна, верува како во бог. Тие години сè почесто ги споменува Турците. Вели, ако еднаш ги решивме Турците, ќе можеме и сега. Мајка ми е тивка во тоа време. Мислам дека во неа уште тогаш постоеше никулец на болеста што за'рти дури откако татко ми своеволно замина на бојното поле. Ја паметам како седи на масата и пуши. И, како не ме ни погледнува, туку само вели – оди в соба.

Една зима, пред крајот на првото полугодие, таа умре во најлоши маки. Оној никулец ѝ се рашири низ целото тело. Во болницата само ја отворија и ја затворија. Кога умре, не успеаја да му јават веднаш на татко ми, па на погребот до нејзиниот ковчег, од нашата куќа стојам само јас. Свеќата и кандилото во собата горат со денови. Една роднина веднаш дојде да биде со мене. Таа по цел ден седи во кујната и пуши. Тие денови секое утро одам во шупата по јаглен.

Набрзо по зимскиот распуст продолжив да одам на училиште. Еден ден, додека ручав со мојот роднина, на вратата се појави тој. Татко ми. Јас веднаш се расплакав, а тој само цврсто ме фати за рамото и ми рече да престанам. И дека е тоа Божја волја. И дека никому не му е лесно.

Татко ми остана во куќата неколку дена. Онаа свеќа и кандилото, не престанаа да горат. Дење куќата ни беше полна со роднини и соседи, сите сакаа да знаат како е таму, а тој, глумејќи сталоженост, која никогаш ја немаше, зборуваше дека и оваа војна, како и сите претходни, ќе ја добиеме, и дека сиот накот што се собирал со децении – треба да се убие. Тогаш, едно утро, набрзина се врати назад. Пред да замине ми дојде, цврсто ме стисна за вилицата и ми рече да ја чувам куќата. Не ме гушна. Ни тогаш ни никогаш. Затоа, сега кога ги слушам неговите офкања, и јас него не сакам да го гушнам. Од смртта на мајка ми поминаа речиси триесет години. Триесет години чекам и тој да умре.

Онаа роднина што дојде за да не бидам сам, за неколку недели мораше да се врати кај своите. „Тука сме за сè што ти треба", рече и си замина.

Кога војната заврши, татко ми дојде дома како победник. „Ги убивме како зајаци, сега сè е чисто“, таа реченица им ја повторува на сите. Некогаш навечер се опива, па ми се јавува да ми каже каде сè бил и што правел. Јас доаѓам и седнувам крај него, зашто, ако одбијам, сиот се вознемирува. Еднаш така избезумен ме удри и ми ја раскрвави долната усна. Потоа рече дека јас сум крив за тоа и, како да не му е доста од сè, уште и јас морам да го заебавам. Кога ќе се напие, ми раскажува за селата во кои биле. Јас сите тие села ги замислувам како нашето село, но не знам дали смеам тоа да му го кажам. Кога ќе заврши со приказната, погледнува во Свети Јован и се прекрстува. Мислам дека со годините научив да ги заборавам деталите што ми ги раскажуваше. Сè што правел било за подобра иднина на нашиот народ и – за мене. Најдобрите години од животот тој ги дал за нас, за нашиот народ и за мене – тоа секогаш го повторува и, додава – не му е жал. Бог го предодредил за тоа.

Кога се врати од војната, не се ожени повторно. Никогаш не разговаравме за тоа, само роднините и комшиите често повторуваа дека би било добро да најде некоја жена, зашто животот не е за да се помине сам како куче. По војната татко ми ѝ се врати на својата работа, поправаше бојлери и машини за перење по селото. Луѓето го викаа и често плаќаа повеќе одошто треба. По средното училиште јас се обидував да најдам работа, но безуспешно. Потоа почнав да помагам при товарење шут и друг отпад. Луѓето често ме викаа и ме плаќаа исто како и него, и повеќе одшто треба.

Една пролет татко ми сè почесто навечер не доаѓаше дома. Кога ќе се вратеше утредента, никогаш не прозборуваше ни збор за тоа каде бил. Мене тоа не ми пречеше, дури се надевав дека еднаш можеби и ќе остане таму каде што отишол. А, потоа, една вечер, кога добро се напи, ми рече дека оди кај мајката на мојот другар од училиште, која веќе долго беше вдовица. „Не може маж довека сам“, ми рече. „Ти треба жена во животот“, додаде. „И тебе ти треба“, ме погледна. Јас на тоа не одговорив ништо. „Белки ќе најдеш

жена, ако даде Господ, подобро отколку да не најдеш, па да се убијам, да не даде Господ“, изговори и замолчи. Не му кажав дека имав девојка, но ме остави.

Додека лелека од собата, сфаќам дека не можам да се сетам на ниедна среќна ситуација со него. Или беа несреќни или толку бледи што ги заборавив. Помислувам дека дојдов на прагот на четириесеттите, толку имаше тој кога отиде во војна. По своја волја – тоа го нагласува и денес. Тој сега има повеќе од седумдесет. Ќе доживеам ли јас толку? Помислувам дека сè ќе биде добро кога ќе умре.

Ракот полека се шири низ неговото тело. Иако болеста бавно напредува, има денови кога забележувам дека погледот му се стеснил, а кожата му станала жолтеникава. Собата го примила неговиот мирис. Некогаш не влегувам цел ден, потоа навечер му ја менувам пелената. Го погледнувам така измочан и посран и не ми е жал за него. Телевизорот во неговата соба работи без прекин. Додека му ја менувам пелената или му носам лекови, знае да гракне дека нема да останеме живи од накотот што надоаѓа, и дека сето тоа треба да се убие навреме, и дека тоа не се мигранти, туку накот. Додека го зборува тоа, татко ми ги стиска дланките. Помислувам дека е добро што лежи вака посран, зашто да е здрав, можеби би отишол на граница да ги убие сите. ,,Не можеш жив да останеш од Турците“, вели.

Есента полека се вовлекува во улиците и во куќите. Го ложам шпоретот – смедеревец, кој успева да ги загрее само кујната и дневната соба. Кај него ја вклучувам греалката. Не знам како ќе ја платам струјата, зашто тој постојано вика да ја засилам, вели дека умира од студ. Комшиката ми рече дека можеби е попаметно да го пренесам во кујната, па навечер да ја затворам вратата. Ѝ одговорив дека тоа не доаѓа предвид и дека кујната и собата се само за неа и за мене. Кога тој ќе умре, комшиката и јас ќе се венчаме. Сега речиси секоја вечер водиме љубов. Ќе се венчаме и ќе имаме три деца. Кога ќе ѝ го кажам тоа, таа благо се насмевнува и

додава: „Бог нека ни прости“, па погледнува во иконата на Свети Јован и се прекрстува.

Есента премина во зима. Лелеците од собата се изретчија. Остана само мирисот.

Неколку дена по славата татко ми умре. На погребот дојде половина село. Сите ми повторуваа дека бил чесен човек, херој и штета е што денес повеќе нема такви луѓе. Во ковчегот, кај ногата, му ја ставив иконата и главата на оној политичар, нека му се најдат.

Кога ќе поминат четириесет дена, ќе ги варосаме сите соби, а на ѕидот ќе закачиме нова икона. Помислувам на животот што е пред нас и сфаќам дека првпат по толку години – не сакам смрт.

Превод: Иван Шопов

Ptičice

Zogëzat

Птички

Ptičice

Bojan Krivokapić

Kako se primakne večer ja se uputim ka štrandu. U teškom tamnosivom kaputu, s crnom ešarpom i crvenom kapom, golemim koracima idem do rijeke koja kao da će se svakoga trena preliti. Ako se to dogodi, morat ćemo živjeti u čamcima, što možda i ne bi bilo tako loše; ti bi nam čamci svakako u život unijeli neku posve novu dinamiku. Zamišljam takav život i to me veseli.

Veliki štrand je moje mjesto.

Riječi himne me sve češće ražaloste. Posebice onaj dio u kojem se spominju moje rijeke, Sava i Drava, prva kraj koje bismo u djetinjstvu jeli fiš-paprikaš i druga u koju su ljudi jedne jeseni, potreseni smrću poznatoga pjevača, bacali cvijeće. Mene smrt toga pjevača nije pomjerila iz temelja, iako sam njegovu najpoznatiju pjesmu znala, a znala ju je i moja majka, čak ju je često i pjevušila. Otkako je prestala bojati kosu, moja je majka tu pjesmu prestala pjevati. Voljela bih da se u himnama ne spominju neka ušuškana i nježna mjesta, jer himne s takvim mjestima ne znaju što bi.

Kad dođem do štranda usporim korak i pomislim na svoju majku koja se već godinama budi i liježe u jednom malom domu za stare. Dok smo još imale o čemu razgovarati govorila bi mi kako ima jednu teku u koju upisuje kad je tko od njezinih sustanara umro. Evidenciju vodi precizno, po tjednima. Jednom mi je rekla da ju je najviše strah drugoga i osmog mjeseca, jer se tad smrt osili, pa se sobe u domu prorijede. Samo da ne umrem

u tim mjesecima, ponavljala bi mi do unedogled. Ja sam se na to nježno osmjehivala ne odgovarajući joj ništa. Sad već godinama ona nema specijalnu teku za popis onih koji su otišli. Sad već godinama moja majka gleda kroz prozor svoje sobe i ponavlja: Vo-lje-la-sam-te! Vo-lje-la-sam-te! Ili: Ri-je-ka-pu-na-lju-di! Ri-je-ka-pu-na-lju-di! Liječnik kaže da je u toj dobi to normalno, to ponavljanje, i da mu je ime eholalija. Htjela sam ga pitati što je *normalno* u tome da moja majka glasno ponavlja nekoliko istih rečenica iz dana u dan, i što mu to uopće znači, i da bi on kao liječnik morao pripaziti malo na to što govori, naročito na riječ *normalno*. Ali, liječnikova je pojava toliko zadrigla i troma da nisam imala snage niti volje zaustiti, a kamoli mu objašnjavati što i zašto tako mislim. Vaša je majka kao dijete, rekao je dok sam izlazila iz ordinacije. Nije, ona ima devedeset godina, rekla sam i zatvorila vrata.

Moja majka ima devedeset godina, njeno je tijelo koščato i suho, koža blijeda, gotovo prozirna, a kroz glavu joj prolijeću ptičice. Katkad proleti i velika crna vrana. Tad se njene zjenice rašire, rašire joj se i šake, u tim bi trenucima moja majka rekla sve što joj je na duši, izrekla bi velike istine i neke malo manje, sve bi mi ispričala, sve što zna i što bih i ja morala znati, podijelila bi sa mnom svoje tajne – ali umjesto svega toga, ona počne vikati: Ri-je-ka-pu-na-lju-di! Ri-je-ka-pu-na-lju-di! Nekad joj se pridružim, pa obje vičemo na sav glas dok ne dođe sestra, prostrijeli nas pogledom i onda zašutimo.

Kao djevojčica, moja je majka vidjela trupla kako plutaju rijekom. Ljudska su tijela plovila nizvodno, neka sporije, neka brže, a neka bi zapela o debla ili grane. Jednom se jedva suzdržala da ne uzme veliki štap i pogura jedno koje je zapelo. To je tijelo bilo okrenuto licem prema rijeci, što možda je dobro, jer da ga je vidjela, ono bi je sigurno progonilo, sigurno joj to lice do kraja života ne bi dalo mira. Ovako, vidjela je samo potiljak. Ne znam je li to bio muškarac ili žena, niti koliko je godina mogao imati, kaže moja majka jednog ljeta uz rijeku, godinama nakon što se rat završio.

Kad sam bila djevojčica crtala mi je ptičice. Nikad ju nisam pitala koje su to ptičice, kako se zovu. Sve su bile male i šarene. Ja sam ih precrtavala, brzo i bez udubljivanja u detalje, pa bismo ih onda lijepile po sobi i kuhinji. Kad pomislim na djetinjstvo, sjetim se majke i sebe među svim tim ptičicama. Možda je jedino zbog čega žalim što nemam kćer upravo to – da joj crtam tu šarenu radost. One crteže iz djetinjstva sam sačuvala. Nekad otvorim veliku kutiju pa ih prelistavam. Pustim ih da se razlete. Nekad u sobi začujem cvrkut.

Dok stojim pored rijeke puštam teškim mislima da odu. Žmirim i ispraćam ih jednu po jednu. Nekad na licu osjetim suze, kao one zime kad sam stajala pored jezera Wannsee, a suze nikako da se zalede. Te je zime sve bilo dobro, ponavljale smo to. Ja sam bila na sjeveru, majka je bila na jugu, rijeke kojima plove ljudska tijela bile su daleko od nas. Neka su tijela plovila brže, neka sporije. Neka su i danas u tim rijekama. Čekaju da netko uzme štap i pomogne im. Te smo se zime tako dogovorile – ja ću otići na jednu stranu, ona na drugu, i sve će biti dobro. Bit ćemo opet skupa kad sve prođe.

Jedna zima se pretvorila u tri. Moje tri su se nakon toga utrostručile. Majka se u međuvremenu vratila, jer sve je prošlo. Ja sam i dalje stajala kraj jezera Wannsee i lijevala suze. Grižnja savjesti počela mi se razlijevati po utrobi. Život mi se pretvorio u zimu. Odlučila sam se vratiti.

Kad sam se vratila, nisu prošle niti tri godine i majka je morala u dom. Ptičice u njezinoj glavi su se svako malo razlijetale. Tamo će dobiti bolju skrb, govorili su mi i ja se nisam opirala.

Ako se ova rijeka prelije, ona će sa sobom odnijeti sve naše živote. Zamišljam ju kako polako ulazi u kuće, neke joj se opiru, zamandaljene, neke joj odmah otvaraju vrata i prozore. Rijeka uzima pokućstvo i ljude, skida slike sa zidova, otvara ladice iz kojih isplivavaju stara dokumenta, izblijedjela tinta stapa se s vodom. Sa zidova otpadaju slojevi, tapete i komadi žbuke plove dalje. Zidovi ostaju ogoljeni, iz njih progovaraju priče. Neke kuće tiho zacvile.

Rijekom će doploviti i ona trupla, koja više nisu trupla, to su sad himere. Izronit će i zaplesati nad vodom. Njihovi će se obrisi nazirati u izmaglici. Neka ću prepoznati, neka će me prepoznati. Neka će lica tražiti moju majku. Jedna će svilenom ešarpom krenuti ka njoj. Gradom će se razlijevati njen ustrajni šapat: Do-đi, Do-đi, Do-đi. Ali moja majka neće doći, ona će lebdjeti nad rijekom, smirena i nasmijana. Njene će je ptičice nositi u kljunovima, moju majku – paučinu. Njena sijeda kosa će se uplesti s vrbama u cvatu, njene će oči ponirati u dubinu rijeke, ona će pjevušiti: Vo-lje-la-sam-te, Vo-lje-la-sam-te.

Na dnu rijeke vidjet će svoje roditelje, pola stoljeća mlađe od nje. Oni će joj pružati ruke, ali ona im neće otići u zagrljaj. Zna sve o njihovom logorskom životu, cijeli njezin život bio je samo to: logor u kojem su oni skončali, obljetnice, spomenici. Ovoga puta će ona njih ostaviti.

Malo dalje ugledat će i njega. Gust zimski dan, miris njegove uniforme, grube šake. Tražio je njenu kćer. Gdje je ona?!, vikao je. Moja je majka šutjela. Onda je legao na nju i raširio joj noge. Gledala je njegove perlin plave oči.

Danima kasnije moja majka će samo šutjeti. Godinama kasnije crtat će ptičice i povremeno se zagledati u ništa. Kad ugleda njegovo tijelo, majka će uzeti veliku granu i gurnuti ga, neka ode.

Često kad joj dolazim u posjet u dvorištu doma vidim kombi. Znam da je u njemu lijes. I moju će majku udobno smjestiti u jedan takav. Ne opirem se toj misli. Toga dana će niz moje blijede obraze teći neke trome suze, a zbor njezinih sustanara pjevat će: *Sve ptičice iz gore, sve ptičice iz gore…*

Danas ću je pitati u kom mjesecu želi otići.

Zogëzat

Bojan Krivokapiq

Ndërsa afrohet mbrëmja, unë nisem drejt bregut. Në palltën e rëndë ngjyrë hiri, me esharp të zi dhe kapelë të kuqe, me hapa gjigantë shkoj drejt lumit i cili thuajse çdo çast do të vërshojë. E nëse ndodh kjo, do të detyrohemi të jetojmë në barka, që mbase nuk është dhe aq keq; ato barka gjithsesi në jetë do të na sillnin një dinamikë krejt të re. Po e përfytyroj një jetë të tillë dhe kjo po më ngazëllen.

Bregu i madh është vendi im.

Fjalët e himnit gjithnjë e më shumë më trishtojnë. Sidomos tek ajo pjesë ku përmenden lumenjtë e mi, Sava dhe Drava, e para buzë të cilit në fëmijëri hanim fish-paprikash dhe i dyti në të cilin njerëzit një vjeshtë, të tronditur me vdekjen e një këngëtari të njohur, hidhnin lule. Mua vdekja e atij këngëtari nuk më shkundi nga themelet, edhe pse e dija këngën e tij më të njohur, e atë e dinte edhe nëna ime e cila madje shpesh edhe e këndonte. Që kur e ndërpreu ngjyrosjen e flokëve, nëna ime pushoi së kënduari atë këngë. Do të doja që në himne të mos përmendeshin disa vende të strukura e të buta, sepse himnet s'dijnë ç'të bëjnë me vende të tilla.

Kur kthehem nga bregu ngadalësoj hapin dhe mendoj për nënën time e cila tash e sa vjet gdhihet dhe ngryset në një azil të vogël pleqsh. Kur ende kishim për çfarë të bisedonim më tregonte se e kishte një fletore ku shkruante se cili nga bashkëbanorët e saj kishte vdekur. Evidencat i mban me saktësi, sipas javëve. Njëherë më pati thënë se më së shumti i frikësohej muajit të dytë dhe të tetë, ngaqë atëherë vdekja

merr hov, dhe dhomat në azil rrallohen. Veç të mos vdes në ato muaj, ma përsëriste deri në pambarim. E unë i buzëqeshja ëmbëlsisht duke mos i kthyer asnjë përgjigje. Tash e sa vite ajo më nuk e ka atë fletore speciale për regjistrimin e atyre që nuk janë më. Tash e sa vite nëna ime shikon nga dritarja e dhomës së vet dhe përsërit: Të-kam-da-shur! Të-kam-da-shur! Apo: Lu-mi-plot-nje-rëz! Lu-mi-plot-nje-rëz! Mjeku thotë se në atë moshë kjo është normale, kjo përsëritje, dhe se quhet ekolalia. Doja ta pyesja se ç'është *normale* me faktin se nëna ime përsërit me zë disa fjali të njëjta dita-ditës, dhe ç'do të thoshte kjo, dhe se ai si mjek do të duhej të kishte pakëz kujdes për atë që thotë, sidomos për fjalën *normale*. Por pamja e mjekut është aq e fryrë dhe e ngathët saqë nuk kisha vullnet as ta hapja gojën, e lëre më t'i shpjegoja se çfarë dhe përse mendoj ashtu. Nëna juaj është si fëmijë, më tha ndërsa dilja nga ordinanca. Nuk është, është nëntëdhjetë vjeçe, i thashë dhe mbylla derën.

Nëna ime është nëntëdhjetë vjeçe, trupi i saj është asht e lëkurë, lëkura e zbehtë, gati e tejdukshme, e nëpër kokë i fluturojnë zogëzat. Nganjëherë i fluturon edhe korbi i madh i zi. Atëherë bebëzat i hapen, i hapen edhe pëllëmbët, në ato çaste nëna ime do të thoshte gjithçka që mbante në shpirt, do t'i thoshte të gjitha të vërtetat e mëdha dhe disa më të vogla, të më tregonte gjithçka, çdo gjë që dinte dhe që unë duhej të dija, të ndante me mua sekretet e saj – por në vend të krejt kësaj, ajo niste të bërtiste: Lu-mi-plot-nje-rëz! Lu-mi-plot-nje-rëz! Nganjëherë i bashkëngjitem, dhe të dyja bërtasim sa kemi fuqinë derisa vjen motra, na pret me shikim dhe pastaj heshtim.

Si e vogël, nëna ime kishte parë trupa ndërsa notonin mbi lumë. Trupa njerëzish notonin tatëpjetë, ca më ngadalë, ca më shpejt, e ca ndaleshin te trungjet apo degët. Një herë mezi u përmbajt të merrte një shkop të madh dhe ta shtynte njërin që ishte ndalur. Ai trup ishte i kthyer me fytyrë nga lumi, e që mbase është mirë, ngaqë po ta kishte parë ai sigurisht do ta kishte përndjekur, ajo fytyrë sigurisht nuk do t'i kishte dhënë prehje sa të ishte jeta. Kështu, pa vetëm qafën. Nuk e di në ishte mashkull ose femër, as sa vjeç mund të ishte, thotë nëna ime

një verë buzë lumit, shumë vite pasi kishte mbaruar lufta.

Kur isha e vogël, vizatoja zogëza. Kurrë nuk e kam pyetur ç'janë këto zogëza, si quhen. Të gjitha ishin të vogla dhe të larmishme. Unë i kopjoja, shpejt dhe pa u futur në detaje, dhe pastaj i ngjitnim nëpër dhomë e kuzhinë. Kur mendoj për fëmijërinë, më kujtohet nëna dhe vetja mes të gjitha atyre zogëzave. Mbase e vetmja gjë për të cilën më vjen keq që nuk kam vajzë është kjo – t'ia vizatoj atë ngazëllim të larmishëm. Ato vizatime nga fëmijëria i kam ruajtur. Nganjëherë hap kutinë e madhe t'i shikoj. I lë të fluturojnë vërdallë. Nganjëherë në dhomë dëgjohet cicërrima.

Ndërsa qëndroj buzë lumit i lë mendimet e zorshme të ikin. Mbyll sytë dhe i përcjell një nga një. Nganjëherë në fytyrë ndiej lotë, sikur atë dimër kur qëndroja buzë liqenit Wannsee, e lotët kurrsesi të ngriheshin. Atë dimër gjithçka ishte mirë, e përsërisnim këtë. Unë isha në veri, nëna në jug, lumenjtë mbi të cilët notojnë trupa njerëzish ishin larg nesh. Ca trupa notonin më shpejt, ca më ngadalë. Ca edhe sot e kësaj dite janë në ato lumenj. Presin që ndonjëri të marrë shkopin dhe t'u ndihmojë. Atë dimër ashtu ishim marrë vesh – unë do të shkoja në një anë, ajo në tjetrën, dhe gjithçka do të jetë mirë. Do të jemi sërish bashkë kur të ketë kaluar gjithçka.

Një dimër u bënë tre. Tre të mitë pastaj u trefishuan. Nëna në ndërkohë u kthye, ngaqë gjithçka kishte kaluar. Unë ende rrija buzë liqenit Wannsee dhe derdhja lotë. Brejtja e ndërgjegjes nisi të më hante nga brenda. Jeta m'u kthye në dimër. Vendosa të kthehem.

Kur u ktheva, nuk kaluan as tre vjet dhe nëna duhej të shkonte në azil. Zogëzat në kokën e saj gjithnjë e më shumë po fluturonin. Atje do të ketë kujdesin më të mirë, më thoshin dhe unë nuk kundërshtoja.

Nëse ky lumë vërshon, ai do të marrë me vete të gjitha jetët tona. E përfytyroj se si ngadalë futet nëpër shtëpi, ca i rezistojnë, të kyçura, ca menjëherë i hapin derën dhe dritaret. Lumi merr me vete orenditë dhe njerëzit, heq fotografitë nga muret, hap dollapet nga të cilat derdhen dokumentet e vjetra,

boja e zverdhur përzihet me ujin. Nga muret qërohen shtresat, tapetat dhe copëzat e malterit lundërojnë tutje. Muret mbesin të zhveshura, prej tyre dalin rrëfime. Ca shtëpi qajnë në heshtje.

Në lumë do të lundërojnë edhe ata trupa, që më nuk janë trupa por tash janë himera. Do të dalin nga uji e të vallëzojnë mbi ujë. Siluetat e tyre do të shfaqen në mjegull. Ca do t'i njoh, ca do t'më njohin. Ca fytyra do ta kërkojnë nënën time. Njëra me esharpin e mëndafshtë do të niset drejt saj. Nëpër qytet do të derdhet pështpërima e saj e vazhdueshme: E-ja, E-ja, E-ja. Por nëna ime nuk do të vijë, ajo do të rrijë pezull mbi ujë, e qetë dhe e buzëqeshur. Zogëzat e saj do ta bartin me sqeptha nënën time – rrjetin e marimangës. Flokët e saj të thinjur do të gërshetohen me shelgjet në behar, sytë e saj do të depërtojnë thellë në lumë, ajo do të këndojë: Të-kam-da-shur, Të-kam-da-shur.

Në fund të lumit do ti shohë prindërit e saj, gjysmë shekulli më të rinj se ajo. Ata do t'ia zgjasin dorën, por ajo nuk do t'u hidhet në përqafim. Di gjithçka për jetën e tyre në kamp, krejt jeta e saj ishte veç kjo: kampi në të cilën ata kishin vdekur, përkujtimet, përmendoret. Kësaj radhe ajo do ti lërë ata.

Pak më larg do ta shohë edhe atë. Ditë e mjegullt dimri, aroma e uniformës së tij, pëllëmbët e ashpra. Kërkonte vajzën e saj. Ku është ajo?!, ulërinte. Nëna ime heshtte. Pastaj u shtri mbi të dhe ia hapi këmbët. Shikonte sytë e tij bojë qielli.

Pastaj, me ditë të tëra nëna ime vetëm heshti. Vite më vonë do të vizatonte zogëza dhe do të shikonte pa cak. Kur ta dallojë trupin e tij, nëna do të marrë një degë të madhe dhe do ta shtyjë, le të shkojë.

Shpesh kur e vizitoj në kopshtin e azilit shoh një furgon. E di se brenda është një kufomë. Edhe nënën time do ta vënë rehatshëm në një të tillë. Nuk i rezistoj atij mendimi. Atë ditë nga faqet e mia të zbehta do të rrjedhin ca lot të ngathët, e kori i bashkëbanorëve të saj do të këndojë: *Të gjitha zogëzat nga kodra, të gjitha zogëzat nga kodra...*

Sot do ta pyes në cilin muaj dëshiron të shkojë.

Përkthim: Qerim Ondozi

Птички

Бојан Кривокапиќ

Како што се приближува вечерта, јас се упатувам кон плажата. Во тежок темносив капут, со црна ешарпа и црвена капа, со големи чекори одам до реката, која како во секој миг да ќе се прелее. Ако се случи тоа, ќе мораме да живееме во чамци, што можеби и не би било толку лошо; тие чамци секако би ни внеле во животот некоја сосем нова динамика. Замислувам таков живот и тоа ме весели.

Големата плажа е моето место.

Зборовите на химната сè почесто ме разжалостуваат. Особено делот во којшто се спомнуваат моите реки, Сава и Драва, првата, крај која во детството јадевме фиш-паприкаш, и втората, во која луѓето една есен, потресени од смртта на познатиот пејач, фрлаа цвеќиња. Мене смртта на тој пејач не ме помрдна од темелите, иако неговата најпозната песна ја знаев, а ја знаеше и мајка ми, дури и често си ја потпевнуваше. Откако престана да ја бојадисува косата, мајка ми престана да ја пее песната. Би сакала во химните да не се спомнуваат топлички и нежни места, зашто химните не знаат што да прават со таквите места.

Кога ќе дојдам до плажата, го забавувам чекорот и помислувам на мајка си, која веќе со години се буди и лежи во еден мал дом за стари. Додека сè уште имавме за што да разговараме, ми кажуваше дека има едно тетратче во кое запишува кога кој од нејзините состанари умрел. Евиденцијата ја води прецизно, по недели. Еднаш ми рече

дека најмногу ѝ е страв од вториот и осмиот месец, зашто тогаш смртта се осилува, па собите во домот се разретчуваат. Само да не умрам во тие месеци, повторуваше до недоглед. Јас на тоа нежно се насмевнував не одговарајќи ѝ ништо. Сега веќе со години таа го нема специјалното тетратче за попис на оние што си отишле. Сега веќе со години мајка ми гледа низ прозорецот од својата соба и повторува: Те-са-кав! Те-са-кав! Или: Ре-ка-пол-на-лу-ѓе! Ре-ка-пол-на-лу-ѓе! Докторот вели дека во таа доба тоа е нормално, тоа повторување, и дека името му е ехолалија. Сакав да го прашам што е *нормално* во тоа мајка ми гласно да повторува неколку исти реченици од ден на ден, и што воопшто му значи тоа, и дека тој како доктор би морал да припази малку на тоа што го зборува, особено со зборот *нормално*. Но, појавата на докторот е толку угоена и тромава, што немав сила ниту волја да заустам, а камоли да му објаснувам што и зошто така мислам. Вашата мајка е како дете, рече додека излегував од ординацијата. Не е, таа има деведесет години, реков и ја затворив вратата.

Мајка ми има деведесет години, нејзиното тело е ковчесто и суво, кожата бледа, речиси прозирна, а низ главата ѝ прелетуваат птици. Понекогаш ќе прелета и голема црна врана. Тогаш зениците ѝ се шират, ѝ се шират и дланките, во тие мигови мајка ми ќе кажеше сè што ѝ лежи на душа, ќе кажеше големи вистини и некои малку помали, сè ќе ми раскажеше, сè што знае и што би морала и јас да го знам, ќе ги поделеше со мене своите тајни – ама наместо сето тоа, таа почнуваше да вика: Ре-ка-пол-на-лу-ѓе! Ре-ка-пол-на-лу-ѓе! Некогаш ѝ се придружувам, па двете викаме на цел глас додека не дојде сестрата, нè прострелува со поглед, па замолчуваме.

Како девојче, мајка ми видела трупови како пловат по реката. Човечките тела пловеле низводно, некои побавно, некои побрзо, а некои ќе се закачеле за стеблата или за гранките. Еднаш едвај се воздржала да не земе голем стап и да поттурне едно тело што запнало. Тоа тело било свртено

со лицето кон реката, што можеби е добро, затоа што ако го видела, тоа сигурно би ја прогонувало, сигурно тоа лице до крајот на животот не би ѝ дало мир. Вака, го видела само тилот. Не знам дали тоа беше маж или жена, ниту колку години можеше да има, вели мајка ми едно лето покрај реката, со години откако завршила војната.

Кога бев девојче, ми црташе птички. Никогаш не ја прашав што птички се тоа, како се викаат. Сите беа мали и шарени. Јас ги прецртував, брзо и без задлабочување во деталите, па потоа ги лепевме по собата и кујната. Кога ќе помислам на детството, ми текнува на мајка ми и на себе меѓу сите тие птички. Можеби единственото нешто поради кое жалам што немам ќерка е токму тоа – да ѝ ја цртам таа шарена радост. Цртежите од детството ги зачував. Некогаш ја отворам големата кутија, па ги прелистувам. Ги пуштам да се разлетаат. Некогаш во собата ќе чујам чрчор.

Додека стојам покрај реката, ги пуштам тешките мисли да си одат. Мижам и ги испраќам една по една. Некогаш на лицето ќе сетам солзи, како онаа зима кога стоев покрај езерото Ванси, а солзите никако да замрзнат. Таа зима сè беше добро, го повторувавме тоа. Јас бев на север, мајка ми беше на југ, реките по кои пловеле човечки тела беа далеку од нас. Некои тела пловеле побргу, некои побавно. Некои и денес се во тие реки. Чекаат некој да земе стап и да им помогне. Таа зима така се договоривме – јас ќе отидам на една страна, таа на друга, и сè ќе биде добро. Ќе бидеме пак заедно кога сè ќе помине.

Една зима се претвори во три. Моите три потоа трикратно се зголемија. Мајка ми во меѓувреме се врати, зашто сè помина. Јас продолжив да стојам крај езерото Ванси и леев солзи. Гризењето на совеста почна да ми се разлева по утробата. Животот ми се претвори во зима. Одлучив да се вратам.

Кога се вратив, не минаа ни три години, а мајка ми мораше во дом. Птичките во нејзината глава на секое се

разлетуваа. Таму ќе добијат подобра грижа, ми велеа и јас не се спротивставував.

Ако се прелее рекава, таа со себе ќе ги однесе сите наши животи. Ја замислувам како полека влегува во куќите, некои ѝ се спротивставуваат, замандалени, некои веднаш ѝ ги отвораат вратите и прозорците. Реката ги зема покуќнината и луѓето, ги симнува сликите од ѕидовите, ги отвора фиоките од кои испливуваат стари документи, избледеното мастило се претопува со водата. Од ѕидовите отпаѓаат слоеви, тапети и парчиња малтер пловат натаму. Ѕидовите остануваат соголени, од нив прозборуваат приказни. Некои куќи тивко зацвилуваат.

По реката ќе допловат и оние трупови, кои веќе не се трупови, тоа се сега химери. Ќе изнурнат и ќе затанцуваат над водата. Нивните фигури ќе се назираат во измаглината. Некои ќе ги препознаам, некои ќе ме препознаат. Некои лица ќе ја бараат мајка ми. Една со свилена ешарпа ќе тргне кон неа. Низ градот ќе се разлева нејзиниот истраен шепот: Дој-ди, Дој-ди, Дој-ди. Ама мајка ми нема да дојде, таа ќе лебди над реката, смирена и насмеана. Нејзините птички ќе ја носат во клуновите, мајка ми – пајажината. Нејзината побелена коса ќе се заплетка во врбите во цут, нејзините очи ќе понираат во длабочината на реката, таа ќе си потпевнува: Те-са-кав, Те-са-кав.

На дното од реката ќе си ги види родителите, половина столетие помлади од неа. Тие ќе ѝ ги подаваат рацете, ама таа нема да им појде во прегратка. Знае сè за нивниот логорски живот, целиот нејзин живот бил само тоа: логор во којшто тие скончале, годишници, споменици. Овој пат таа ќе ги остави нив.

Малку потаму ќе го здогледа и него. Густиот зимски ден, мирисот на неговата униформа, грубите дланки. Ја барал ќерка ѝ. Каде е таа?!, викал. Мајка ми молчела. Па легнал на неа и ѝ ги раширил нозете. Ги гледала неговите бисерно сини очи.

Денови подоцна мајка ми само ќе молчи. Години подоцна ќе црта птички и повремено ќе се загледува во ништо. Кога ќе го здогледа неговото тело, мајка ми ќе земе голема гранка и ќе го турне, нека оди.

Често кога ѝ идам во посета, во дворот на домот гледам комбе. Знам дека во него има ковчег. И мајка ми удобно ќе се смести во еден таков. Не ѝ се спротивставувам на таквата мисла. Тој ден низ моите бледи образи ќе течат некои тромави солзи, а хорот на нејзините состанари ќе пее: *Сите птички од гората, сите птички од гората...*

Денес ќе ја прашам во кој месец сака да си замине.

Превод: Ѓоко Здравески

Miris

Aroma

Мирис

Miris

Milica Rašić

Nazvala sam je Ina.

Moja majka se zvala Alma. Ja se zovem Almina. A ona se zove Ina.

Kad ovako poređam naša imena, zvuče mi smešno. Kao brzalica. Alma Almina Ina, almaalminaina almalminaina. Nevešt pokušaj da se imenom zakrpi život.

Ina nije upoznala Almu. Alma, moja majka, umrla je u transportu, pred granicu. Sećam se, dva vojnika su je pridržavala, jedva je stajala zgurana među ljude u vojnom vozilu. Bilo ih je previše, tih blatnjavih ljudi i malo manje blatnjavih vojnika. Vojnici su se kockali sa smrću prevozeći nas, nepoznate jadnike do granice. Izgledali su kao da ne rade ono što rade, pogleda uperenog iznad naših glava i pomalo ukoso, da ne bi videli. Ni nas, ni sebe. Kao da nas pogledom uklanjaju, skraćuju vreme kojim nam produžavaju život. Do granice. A onda nas preuzimaju neki drugi.

Alma, moja majka, naprosto je izdahnula. Kao da je bila umorna od svega. Nisam joj zamerila. Glava joj je klonula na rame vojnika koji ju je čvrsto držao za nadlakticu. Njegove oči već dugo su bile na pola koplja. Izgledalo je kao da su oboje stojeći zaspali.

Rekla sam im da je iznesu i ostave pored nekog drveta čim skrenemo s puta i približimo se šumi. Pogledali su me kao da govorim strani jezik.

„Ali ona vam je…"

„Da, majka mi je. Ali mrtva je. Ne mogu da je nosim sa sobom, a vama je teret. Možete i da nastradate."

I dalje su samo zurili u mene, nemo i umorno.

„Nemojte da nastradate zbog žene koja je već mrtva. Bacite je."

Alma je kriva što sam takva. *Beskrupulozno racionalna* govorila je. *Moraš biti beskrupulozno racionalna ako želiš da preživiš.* Tada sam je slušala, svoju mrtvu majku, a vojnici su poslušali mene. Čim smo zamakli s puta, zastali smo, ugasili farove, sačekali nekoliko minuta da budemo sigurni da niko ne ide za nama, a onda su otvorili vrata.

„Čekajte!", viknula sam.

Prišla sam joj, pocepala kragnu s njene prljave bele košulje i stavila je u džep.

„Može", rekla sam i okrenula leđa.

Dugo nisam prinela nozdrvama Alminu kragnu. Nisam ni plakala. Čuvala sam suze za bolja vremena.

Nisam gledala dok su je iznosili. Mislim da su bili nežni jer nisam čula udarac tela o tlo. Samo takvi vojnici mogu biti izdajnici, pomislila sam. Imaju previše obzira. Iako je to bilo nemoguće, osetila sam miris truleži koje će uskoro poprimiti Almino telo. I dalje je to netaknuto obličje moje majke, to telo što leži na obodu šume, na kiši, i dalje je to lice stare i nekada lepe žene. Ali to lice je već bilo samo maska, a njeno telo hrpa kostiju i mesa kojima kiša pomaže da brže postanu hrana za zemlju. *Čiju zemlju* prošlo mi je tada kroz glavu.

*

Almaalminaina. Ponekad mi niotkud dođe brzalica, dok prostirem veš ili kuvam ručak.

Ina, moja ćerka, dugo me nije pitala o ratu.

Jednom je došla iz škole mašući nekim papirima, s osmehom od uva do uva.

„Vidi, mama! Dobila sam nagradu!"

„Je li? A za šta si dobila nagradu?"

Bez reči mi je pružila papir i zatvorila se u sobu.

Bila je to priča. Njena priča. Zapravo, moja priča. Pisala je o ratu iz kojeg smo izašle, kako je napisala, kao pobednice. Ona, još nerođena i ja, koja sam usput izgubila majku. Pisala je o doživljaju koji nikada nije imala, ali ga je iskonstruisala, kako sam tada zaključila, po pričama koje je izguglala na internetu. To me je podsetilo na Almu. Zatvaranje u sebe i mozganje.

Ušla sam u njenu sobu, bacila papire na krevet.

„Nemaš ti pojma o ratu."

Ćutala je, unapred oborenog pogleda.

„Ali priča je lepa."

Za Inu, rat je nešto daleko, nešto o čemu se čita dok se pije kakao i jedu urme. Za mene, rat je tupo kidanje među preponama, kad prkosno ćutiš a za taj tvoj prkos nema mesta na tom skučenom svetu, kad ne znaš da li si već mrtva jer ovako nešto se ne oseća kad si živ, moliš se u sebi da brzo prođe i ne bude mnogo krvi, kad misliš da ćeš im na kraju svima pljunuti u lice, svoj četvorici. Ipak, kad uspeš da ponovo staneš na noge, polako jer ih jedva osećaš, oni su već otišli.

Ina me nikada nije pitala ko joj je otac. *Ne pitaj pitanja na koja znaš da nema odgovora* govorila je Alma, moja majka. Ne znam kako, ali Ina je to znala.

Almina bela kragna nije mirisala na trulež. Kad sam to shvatila, kad sam je najzad prinela nozdrvama, plakala sam kao kiša. Ona kiša što je kvasila Almino telo u šumi. Nadam se da su je položili na leđa, licem ka nebu. *Barem nije bilo sahrane* prošlo bi mi kroz glavu svaki put kad bih pomislila na njeno beživotno lice na zemlji. Rat je bio izgovor, eto neka korist i od njega. Mrzim sahrane. *Gomila ljudi koji gube vreme sa nekim ko više nije tu*

govorila je Alma. Svidelo bi joj se što nije sahranjena. Samo da su je okrenuli licem ka nebu.

Kragna je mirisala na lavandu. Alma je gajila lavandu u dvorištu i bacala polumokru odeću na nju da se poprimi miris. Dvorište nam je zbog toga izgledalo neuredno, kao da su psi raznosili odeću po grmlju, ali smo zato neprestano mirisale na lavandu. To je bio nezaboravan miris. Čist, neukaljan. *Jedan miris* govorila je Alma. Nije volela parfeme jer *svašta stavljaju u njih. A lavanda je lavanda.*

Kako je moguće da nekog više nema a njegov miris ostaje? Sećanja nisu ništa u poređenju s mirisom. Sećanja postaju blagonaklona kako prolazi vreme. Miris je nemilosrdan, on je živi dah tela koje više nije živo.

Mesecima sam udisala miris lavande s Almine kragne, dok nije ispario.

*

Ina je me i dalje nije pitala o ratu. A onda je odlučila da studira međunarodne odnose. Dobila je stipendiju za studije u inostranstvu i počela da se sprema za odlazak. Iako je nisam pitala, znala sam zašto želi da ode baš tamo. Što sam više ćutala o ratu, to je ona snažnije želela da ga proučava, i to baš na zemlji gde se događao. *Opet ništa nećeš saznati o tome, dete* govorila sam joj u sebi. *Nikad nećeš osetiti kako miriše rat.* Zato sam je i pustila da ide.

Veče pred put, ušla je u moju sobu i otvorila orman. *Hoću da ponesem nešto tvoje* rekla je. Nisam znala šta će joj moje stvari kad i svojih ima previše, neke je nevoljko ostavila jer u koferu više nije bilo mesta. Tumarala sam po kući i pretvarala se da nešto radim, da je dan kao i svaki drugi. Nije smela da nasluti suze spremne da nahrupe svakog časa, samo ako zastanem.

Alma, moja majka, neprestano je tumarala po kući. Njeni koraci bili su kao neprekidna muzika, kao kloparanje voza. Zvuk

njenih koraka za mene je bio dokaz da vreme nije stalo. Možda je i Ina tako čula moje korake. Kad ode tamo, više ih neće čuti.

„Šta ti je ovo? ", viknula je iz dubine ormana. Ušla sam u sobu, a Ina je sedela među razbacanim stvarima i u ruci držala Alminu kragnu.

„Šta je to, mama? Miriše na lavandu."

Almaalminaina almaalminaina. Plakala sam kao kiša.

Aroma

Milica Rashiq

Ia vura emrin Ina.

Nëna ime quhej Alma. Unë quhem Almina. E ajo quhet Ina.

Teksa i radhis kështu emrat tanë, më duken qesharake. Sikur ndonjë gjëegjëzë. Alma Almina Ina, almaalminaina almalminaina. Përpjekje e ngathët për të arnuar jetën me emra.

Ina nuk e kishte njohur Almën. Alma, nëna ime, vdiq në transport, buzë kufirit. Më kujtohet, dy ushtarë e mbajtën, mezi qëndronte grumbull midis njerëzve në veturën ushtarake. Ishin shumë, këta njerëz të përbaltur dhe ca më pak ushtarë të përbaltur. Ushtarët luanin me vdekjen duke na transportuar ne, të gjorëve të panjohur deri te kufiri. Dukej sikur nuk po bënin atë që po bënin, me shikime përtej kokave tona dhe ngapak anash, për të mos parë. As ne, as veten. Thuajse me shikime na largojnë, shkurtojnë kohën me të cilën na e zgjasin jetën. Deri te kufiri. E pastaj na marrin ca të tjerë.

Alma, nëna ime, thjesht lëshoi frymën. Thuajse ishte e lodhur nga gjithçka. Nuk ia zura për të madhe. Koka iu mbështet për supet e ushtarit i cili e mbante fort për bërryli. Sytë e tij tash e një kohë ishin në gjysmështizë. Dukej thuajse të dytë i mori gjumi në këmbë.

U thashë ta nxirrnin dhe ta linin pranë ndonjë peme me të dalë nga rruga dhe me t'iu afruar pyllit. Më shikuan thuajse po flisja gjuhë të huaj.

– "Por ajo është..."

"Po, është nëna ime. Por, ka vdekur. Nuk mund ta bart me vete, e për ju është barrë. Mund ta pësoni".

Vazhdonin të mos m'i hiqnin sytë, qetas dhe lodhshëm.

"Mos e pësoni për një grua e cila tashmë ka vdekur. Hidheni".

Alma ka faj që jam e tillë. *Racionale e paskrupullt*, thoshte. *Duhet të jesh racionale e paskrupullt nëse dëshiron të mbijetosh*. Atëbotë e dëgjoja, nënën time të vdekur, e ushtarët më dëgjuan mua. Me t'u kthyer nga rruga, u ndalëm, i fikëm dritat, pritëm disa minuta të sigurohemi se askush nuk na vjen nga pas, dhe pastaj hapëm derën.

"Prisni" – bërtita.

Iu afrova, shqeva jakën nga këmisha e saj e bardhë e ndyer dhe e futa në xhep.

"Tash mundeni", thashë dhe ktheva shpinën.

Një kohë të gjatë nuk ia afrova hundës jakën e Almës. As nuk qava. Lotët i ruaja për kohë më të mira.

Nuk shikova derisa po e nxirrnin. Mendoj se ishin të butë sepse nuk dëgjova goditjen e trupit në tokë. Vetëm ushtarët e tillë mund të jenë tradhtarë, mendova. Kanë tepër konsideratë. Edhe pse ishte e pamundur, ndjeva erën e kalbjes e cila shumë shpejt do ta përshkonte trupin e Almës. Ende është ajo pamja e paprekur e nënës sime, ai trup që rri shtrirë në cep të pyllit, në shi, ende është ajo fytyrë e një gruaje plakë dikur të bukur. Por, ajo fytyrë ishte vetëm maskë, e trupi i saj një grumbull kockash dhe mishi të cilave shiu u ndihmon që më shpejt të shndërrohen në ushqim për tokën. *Tokën e kujt*, mendova në ato çaste.

*

Almaalminaina. Nganjëherë nga askund më vjen gjëegjëza, ndërsa var rrobat ose ziej drekën.

Ina, vajza ime, një kohë të gjatë nuk pyeti për luftën.

Njëherë u kthye nga shkolla me ca fletë në dorë, me buzëqeshjen nga veshi në vesh.

"Shih, mami! Mora një shpërblim".

"Vërtet? Çfarë shpërblimi more?"

Pa fjalë ma afroi letrën dhe u mbyll në dhomë.

Ishte një tregim. Tregimi i saj. Në fakt, tregimi im. Shkruante për luftën nga e cila kishim dalë, siç shkroi ajo, si fitimtare. Ajo, e palindur dhe unë, e cila rrugës e kisha humbur nënën. Shkruante për përjetimin që kurrë nuk e pati, por e kishte konstruktuar, siç konkludova atëbotë, sipas rrëfimeve të cilat i kishte gjetur në internet. Kjo ma kujtoi Almën. Mbyllja në vete dhe fiqirimi.

Hyra në dhomën e saj, fletët i hodha mbi krevat.

"Nuk di ti ç'është lufta".

Nuk fliste, shikimin tashmë e kishte përtokë.

"Por tregimi është i bukur".

Për Inën, lufta ishte diçka e largët, diçka për të cilën lexohet ndërsa pihet kakao dhe hahen hurmet. Për mua, lufta është ikje e ngathët nëpër pengesa, kur nga inati hesht e për atë inatin tënd nuk ka vend në atë botë të strukur, kur nuk di nëse tashmë ke vdekur sepse diçka e këtillë nuk ndihet kur je gjallë, lutesh në vete që të kalojë shpejt e të mos ketë shumë gjak, kur mendon se në fund të gjithëve do t'u pështysh në fytyrë, të katërve. Megjithatë, kur arrin të ngrihesh në këmbë përsëri, ngadalë sepse mezi i ndien, ata tashmë kanë shkuar.

Ina kurrë nuk më pyeti kush ishte babai i saj. *Mos bëj pyetje për të cilat e di se nuk kanë përgjigje*, thoshte Alma, nëna ime. Nuk e di se si, por Ina e dinte këtë.

Jakës së bardhë të Almës nuk i vinte era qelb. Kur e kuptova këtë, kur më në fund e afrova te hunda, qava si shiu. Ai shi që e lagte trupin e Almës në pyll. Shpresoj ta kenë vendosur në shpinë, me fytyrë nga qielli. *Së paku nuk pati varrim*, mendoja sa herë që më shkonte mendja te trupi i saj i pajetë në tokë. Lufta ishte shkas, ja edhe njëfarë dobie prej saj. I urrej varrimet. *Grumbull njerëzish që humbin kohën me dikë që më nuk është*

aty, thoshte Alma. Do t'i kishte pëlqyer që nuk ishte varrosur. Vetëm ta kenë kthyer me fytyrë nga qielli.

Jakës i vinte era livandë. Alma rriste livandë në kopsht dhe i vinte rrobat gjysmë të lagura mbi to për të marrë aromën. Kopshti ynë për këtë arsye dukej i parregulluar, thuajse qentë po i hallakatnin rrobat nëpër kaçube, por gjithmonë na vinte era livandë. Ishte kjo aromë e paharrueshme. E pastër, e pandyer. *Një aromë e vetme*, thoshte Alma. Nuk i pëlqenin parfumet se *fusin gjithçka në to*. E *livanda është livandë*.

Si është e mundur që dikush të mos jetë më, e aroma e tij të zgjasë? Kujtimet s'janë kurrgjë krahas aromës. Kujtimet bëhen miqësore ndërsa kalon koha. Aroma është e pamëshirshme, ajo është frymë e gjallë e trupit i cili nuk është më gjallë.

Me muaj e nuhatja aromën e livandës nga jaka e Almës, derisa u avullua.

*

Ina ende nuk më pyeste për luftën. E pastaj vendosi të studionte marrëdhëniet ndërkombëtare. Fitoi një bursë për studime jashtë vendit dhe nisi të bëhej gati për të shkuar. Edhe pse nuk e pyeta, e dija përse donte të shkonte mu atje. Sa më shumë heshtja për luftën, aq më shumë donte ta studionte, dhe atë në vendin ku ajo kishte ngjarë. *Prapë s'ke për të marrë vesh asgjë fëmijë*, i thosha në vetvete. *Kurrë nuk ke për ta ndier aromën e luftës*, andaj edhe e lashë të shkonte.

Mbrëmjen para se të nisej, hyri në dhomën time dhe hapi dollapin. *Dua të marr diçka tënden*, tha. Nuk dija ç'i duheshin gjërat e mia kur ka plot gjëra, disa madje i kishte lënë pa dëshirë sepse në valixhe nuk kishte më vend. Hallakatja nëpër shtëpi dhe shtiresha kinse po bëja diçka, kinse dita është sikur çdo ditë tjetër. Nuk guxonte të shihte lot të gatshëm të shpërthenin në çdo çast, vetëm nëse marr frymë thellë.

Alma, nëna ime, pa pushim hallakaste nëpër shtëpi. Hapat e saj ishin sikur muzika e pandërprerë, sikur zhurma e trenit.

Tingulli i hapave të saj për mua ishte dëshmi se koha nuk ishte ndalur. Mbase edhe Ina kështu i dëgjonte hapat e mi. Kur të shkojë atje, nuk ka për t'i dëgjuar më.

"E kjo?", tha nga thellësia e dollapit. Hyra në dhomë, e Ina qëndonte mes gjërave të bëra lëmsh e në dorë mbante jakën e Almës.

"Ç'është kjo, mami? I vjen era livandë".

Almaalminaina almaalminaina. Qava si shiu.

Përkthim: Qerim Ondozi

Мирис

Милица Рашиќ

Ја нареков Ина.

Мајка ми се викаше Алма. Јас се викам Алмина. А таа се вика Ина.

Кога вака ќе ги наредам нашите имиња, ми звучат смешно. Како брзозборка. Алма Алмина Ина, алмаалминаина, алмалминаина. Невешт обид со име да се закрпи животот.

Ина не ја запозна Алма. Алма, мајка ми, умре во транспортот, пред границата. Се сеќавам, двајца војници ја придржуваа, едвај стоеше набиена меѓу луѓето во военото возило. Ги имаше премногу, тие калливи луѓе и малку покалливи војници. Војниците се коцкаа со смртта превезувајќи нè нас, непознати бедници, до границата. Изгледаа како да не го прават тоа што го прават, со поглед вперен над нашите глави и малку накосо, за да не гледаат. Ни нас, ни себе. Како да нè тргаат со погледот, го скратуваат времето со кое ни го продолжуваат животот. До границата. А потоа нè преземаат некои други.

Алма, мајка ми, просто издивна. Како да беше изморена од сè. Не ѝ замерив. Главата ѝ падна на рамото на војникот што цврсто ја држеше за надлактицата. Очите веќе долго му беа на пола копје. Изгледаше како двајцата заедно да заспале.

Им реков да ја изнесат и да ја остават покрај некое дрво штом ќе се одвоиме од патот и ќе се приближиме до шумата. Ме погледнаа како да зборувам туѓ јазик.

„Ама таа ви е...“

„Да, мајка ми е. Ама мртва е. Не можам да ја носам со себе, а вам ви е товар. Можете и да настрадате.“

Продолжија да зурат во мене, немо и уморно.

„Немојте да настрадате поради жена што е веќе мртва. Фрлете ја.“

Алма е виновна што сум таква. *Бескрупулозно рационална*, велеше. *Мораш да бидеш бескрупулозно рационална ако сакаш да преживееш.* Тогаш само ја слушав, својата мртва мајка, а војниците ме послушаа мене. Штом се оддалечивме од патот, застанавме, ги изгасивме светлата, почекавме неколку минути за да бидеме сигурни дека никој не оди по нас, па ја отворивме вратата.

„Чекајте!“, викнав.

Ѝ пријдов, ја искинав јаката од нејзината валкана бела кошула и ја ставив в џеб.

„Може“, реков и го свртев грбот.

Долго не ја принесував до ноздрите јаката на Алма. Не ни плачев. Ги чував солзите за подобри времиња.

Не гледав додека ја изнесуваа. Мислам дека беа нежни зашто не чув удар на телото од земјата. Само такви војници можат да бидат предавници, помислив. Имаат премногу обзири. Иако беше невозможно, го сетив мирисот на гнилежот што наскоро ќе го прими телото на Алма. Тоа е сè уште недопрениот облик на мојата мајка, тоа тело што лежи на работ од шумата, на дождот, тоа е сè уште лице на стара и некогаш убава жена. Ама тоа лице веќе беше само маска, а нејзиното тело купиште коски и месо на кои дождот им помага побргу да станат храна за земјата. *Чија земја*, ми помина тогаш низ главата.

*

Алмаалминаина. Понекогаш од никаде ми доаѓа брзозборката, додека ги простирам алиштата или додека правам ручек.

Ина, ќерка ми, долго ме прашуваше за војната.

Еднаш дојде од училиште мавтајќи ми со некои хартии, насмеана од уво до уво.

„Види, мамо! Добив награда!“

„Да? А за што доби награда?“

Без збор ми ја подаде хартијата и се затвори во собата.

Тоа беше расказ. Нејзин расказ. Всушност, мој расказ. Пишувала за војната од која излеговме, како што напишала, како победнички. Таа, уште неродена, и јас, која патем си ја изгубив мајката. Пишувала за доживувањето што никогаш не го имала, ама го исконструирала, како што заклучив тогаш, според приказните што ги изгуглала на интернет. Тоа ме потсети на Алма. Затворање во себе и думање.

Влегов во нејзината соба, ги фрлив хартиите на креветот.

„Врска немаш ти за војната.“

Молчеше, со однапред спуштен поглед.

„Ама расказот е убав.“

За Ина војната е нешто далечно, нешто за што се чита додека се пие какао и се јадат урми. За мене војната е тапо пресекување меѓу препоните, кога пркосно молчиш, а за тој твој пркос нема место на тој тесен свет, кога не знаеш дали си веќе мртва зашто вакво нешто не се чувствува додека си жив, се молиш во себе брзо да мине и да нема многу крв, кога мислиш дека на крајот на сите ќе им плукнеш в лице, на сите четворица. Сепак, кога ќе успееш повторно да застанеш на нозе, полека, зашто едвај ги чувствуваш, тие веќе си отишле. Ина никогаш не ме праша кој ѝ е татко. *Не прашувај прашања за кои знаеш дека нема одговор*, велеше Алма, мајка ми. Не знам како, ама Ина го знаеше тоа.

Белата јака на Алма не мирисаше на гнилеж. Кога го сфатив тоа, кога најпосле ја принесов до ноздрите, плачев

како дожд. Оној дожд што го квасеше телото на Алма во шумата. Се надевам дека ја положиле на грб, со лицето кон небото. *Барем немаше погреб*, ми минуваше низ главата секојпат кога ќе помислев на нејзиното безживотно лице на земјата. Војната беше изговор, ете некоја корист и од неа. Мразам погреби. *Куп луѓе што губат време со некого што веќе не е тука*, велеше Алма. Ќе ѝ се допаднеше што не е погребана. Само да ја свртиле со лицете кон небото.

Јаката мирисаше на лаванда. Алма одгледуваше лаванда во дворот и фрлаше полувлажна облека на неа за да го прими мирисот. Дворот поради тоа ни изгледаше несредено, како кучиња да разнесувале облека по грмушките, ама затоа постојано мирисаа на лаванда. Тоа беше незаборавен мирис. Чист, неизвалкан. *Еден мирис*, велеше Алма. Не сакаше парфеми зашто *сенешта ставаат во нив. А лавандата е лаванда.*

Како е можно некого веќе да го нема, а неговиот мирис да останува? Сеќавањата не се ништо во споредба со мирисот. Сеќавањата стануваат благонаклони како што минува времето. Мирисот е немилосрден, тој е живиот здив на телото што веќе не е живо.

Со месеци го вдишував мирисот на лаванда од јаката на Алма, додека не испари.

*

Ина продолжуваше да ме прашува за војната. Па одлучи да студира меѓународни односи. Доби стипендија за студии во странство и почна да се подготвува за заминување. Иако не ја прашав, знаев зошто сака да оди баш таму. Колку повеќе молчев за војната, толку таа посилно сакаше да ја проучува, и тоа баш во земјата каде што се случуваше. *Пак ништо нема да дознаеш за тоа, дете*, ѝ велев во себе. *Никогаш нема да сетиш како мириса војната*. Затоа ја пуштив да оди.

Вечерта пред патувањето, влезе во мојата соба и го отвори орманот. *Сакам да понесам нешто твое*, рече. Не

знаев што ќе ѝ се моите работи кога и свои има премногу, некои неволно ги остави зашто во куферот веќе немаше место. Се ашкав по дома и се преправав дека нешто правам, дека е ден како и секој друг. Не смееше да ги насети солзите готови да гргнат секој миг, само да застанев.

Алма, мајка ми, постојано се ашкаше по дома. Нејзините чекори беа како постојана музика, како клопотарење на воз. Звукот на нејзините чекори за мене беше доказ дека времето не застанало. Можеби и Ина така ги чу моите чекори. Кога ќе отиде таму, веќе нема да ги слуша.

„Што е ова?“, викна од длабочината на орманот. Влегов во собата, а Ина седеше меѓу расфрлените работи и в рака ја држеше јаката на Алма.

„Што е ова, мамо? Мириса на лаванда.“

Алмаалминаина алмаалминаина. Плачев како дожд.

Превод: Ѓоко Здравески

Kućica u šumi

Shtëpiza në pyll

Куќичка во шумата

Kućica u šumi

Alma Tabak

Dok je užurbano hodala kroz šumu, pod čizmama joj je šuštalo lišće. Povremeno bi zaškripao pokoji kamenčić, što bi joj prekinulo tok misli. Disanje joj je sa svakim korakom postajalo sve glasnije, tako da se fokusirala na sopstveni dah. Probadajući bol u desnoj nozi bio je iritantan, ali ga je ignorisala zamišljajući kuću u kojoj je trebala biti još prije pola sata.

Pogledom je preletjela preko stabala koja su spokojno stajala s obje strane uskog puta. Jesen je krošnje obojila u nijanse zlatne i crvene. Samo je lišće pod njenim nogama već prelazilo u smeđu boju. Voljela je tu šumu i taj put kojim je kročila svaki put kada bi došlo vrijeme da se nađe sa Zoranom. Inače je stizala prije njega, ali ovog puta je kasnila i bojala se da ga neće zateći, da će on otići misleći da se ona neće pojaviti. Zbog toga je ubrzala korak.

Nakon desetak minuta se u daljini pred njom ukazala drvena kućica. Iako je dan bio hladan, osjetila je da joj je majica ispod džempera mokra od znoja. Provjerila je prstima potiljak ispod kapuljače. I on je već bio oznojen. Još par koraka do drvene ograde...

Širom je otvorila kapiju, ušla u dvorište i zatvorila je iza sebe. Prije nego što je otvorila vrata kuće, okrenula se i pogledala da je ko nije pratio. Radila je to svaki put, iako je znala da je nema ko pratiti.

Iz unutrašnjosti kuće ju je zapahnuo topao zrak. Vatra u kaminu je već gorjela. Izula se na samom ulazu, kako drveni

pod ne bi uprljala blatom sa cipela i unijela unutra lišće. Zatim je skinula kaput, duboko udahnula i zvučno izdahnula prije nego što je kaput bacila na kauč ispred kamina.

„Već sam se zabrinuo", rekao je muškarac smiješeći se dok ju je posmatrao s praga sobe u koju se ulazilo slijeva od kamina. „Oprosti", izgovorila je zadihano. „Nisam stigla ranije. Morala sam nešto obaviti prije nego što sam krenula."

Zatim je sjela na kauč, gurnuvši na stranu svoj kaput. Duboko je disala da što prije smiri zvuk vlastitog bila koje joj odzvanja u ušima. On nije mogao procijeniti da li je nervozna. Djelovala je opušteno, ali i uznemireno, zbog žurbe. Još uvijek glavom naslonjen na okvir vrata, upitao je: „Jesi za čaj?" Samo je kimnula glavom, ne odvraćajući pogled od vatre u kaminu. Godila joj je toplina, ali joj je smetalo što je oznojena. Podigla je kosu i svezala je na vrh glave, kako bi joj se vrat što prije osušio. Čula ga je kako hoda po susjednoj sobi i otvara ladice sa šoljama za čaj. Zavrnula je rukave i približila dlanove plamenu, uživajući u toplini iza stakla.

Dok se približavao noseći šolje, ona i dalje nije skretala pogled s plamena. Spustio je šolje na stol ispred nje i uzeo njen kaput, pa ga objesio o kukicu na ulaznim vratima. Osjećala se pomalo djetinjasto i postiđeno što to nije uradila sama, ali nije ništa rekla. Po mirisu je osjetila da je napravio čaj od šipurka.

„Je li zaslađen?", upitala je. „Da. Znam da ne voliš nezaslađen šipurak", nasmijao se Zoran i sjeo par centimetara dalje od nje. „Jesam li ti nedostajao?", upitao je vragolasto se smiješeći.

Ona ga je na to samo pogledala, uzvratila osmijeh i uzela šolju čaja. „I?", nastavio je on kao da nije ni očekivao odgovor na svoje pitanje, „ima li šta novo? Kako su nam djeca?" Otpila je gutljaj i odgovorila: „Ma u redu su. Znaš kako je – taman prođe jedan belaj, naleti novi." Nakon zadnje riječi se nasmijala, otpila još jedan gutljaj i nastavila: „Srećko je krenuo u školu, a Saru puca pubertet. Šta da ti kažem?" „A ti? Kako si ti?" – upitao je on. "Ma ja sam kao i uvijek", rekla je, i dalje izbjegavajući da ga pogleda.

„Mislim, teško je, ali šta ćeš." Nakon narednog gutljaja je nastavila s pričom, i dalje zagledana u šolju i njen sadržaj. „Mislim da se njih dvoje već navikavaju na cijelu situaciju, iako im naravno nedostaješ. A kad odu na vikend kod djeda i nane, počistim kuću, isplaniram šta treba da se uradi naredne sedmice i to je to. Iz sedmice u sedmicu. Iz mjeseca u mjesec."

„Koliko dugo se nismo vidjeli?"– upitao je on mirnim glasom. „Godinu dana", uzvratila je i dalje ne gledajući u njega. Kako on nije ništa odgovorio niti prokomentarisao, okrenula se prema njemu i zagledala mu se u lice. „Nisi se promijenio ni sekunde", rekla je i osmijehnula se. Zatim mu je vrhovima prstiju lijeve ruke dodirnula obraz dok je u desnoj i dalje držala šolju čaja. On je sjedio s ozbiljnim izrazom lica i samo je posmatrao. Imao je oči koje su joj oduvijek djelovale potpuno crne, iako je nekad negdje pročitala da crna boja očiju uopšte ne postoji. Kosa mu je također bila crna, uvijek nekako neuredna, ali to mu je pristajalo. Mrzila je uglađenost kod muškaraca.

Imao je crne istaknute obrve i lijepe simetrične crte lica. Usne su mu djelovale nekako male za muškarca njegove visine, ali su bile pune. Kad bi se smijao, otvorile bi se u široki osmijeh i otkrile zube uredno poredane i bijele. Njegov osmijeh je i najgore trenutke mogao ispuniti vedrom utjehom.

Kada je otišao, svijet joj se srušio. Prvi put ga je srela godinu dana nakon tog odlaska – u toj drvenoj kućici koju je naslijedila od djeda Sinana, samotnjaka koji je više vremena provodio u šumi nego sa ženom i djecom. Niko nije bio posebno zagrijan za tu kućicu nakon njegove smrti. Ni djeca, ni žena. Da se njih pitalo, najradije bi je spalili, pošto je kućicu volio više nego njih i pošto je više vremena provodio uređujući kućicu nego s njima. Njen otac je to bezbroj puta ponovio. Na njeno inzistiranje kućica je nakon djedove smrti pripala upravo njoj. I niko se nije bunio. Da je u blizini bila voda ili da je ikome bila i po čemu interesantna, neko bi se sigurno pobunio. Ovako su kućicu bez pogovora predali dostojnoj djedovoj nasljednici; porodica je i nju i djeda smatrala osobenjacima. Činjenica da se udala za

Zorana samo je pojačala to ubjeđenje. Bilo je nekako i prirodno da kućica pripadne njoj.

Kućicu joj je pokazao djed u jednoj od rijetkih prilika kad bi se udostojio da dan provede s porodicom. Tog dana je sve unuke odveo u šumu. Ona je, za razliku od svojih rođaka, doživjela kućicu kao skriveni zamak u kojem će moći da čuva svoje snove i odmara se od ostatka svijeta.

Kada je došao rat i tolike kuće bile spaljene i uništene, djedova kućica je nekim čudom ostala netaknuta. Ili nikome nije bila zanimljiva ili je jednostavno imala ludu sreću. Kad je djed umro, pred sami kraj rata, ona je čekala priliku da sve što je naslijedila zamijeni za tu kućicu. Ta prilika se ukazala par godina nakon rata. I niko se nije bunio.

Nakon zadnjeg gutljaja je spustila na stol šolju i naslonila se na uzglavlje kauča. Nijedno nije progovaralo. Osjetila je da se neznatno primaknuo, pa naslonila glavu na njegovo rame. Ne mijenjajući položaj tijela, on joj je lijevim dlanom dodirnuo kosu i sklonio joj s lica pramen koji se odvojio od svezane kose. „Primijetio sam da si donijela dosta knjiga", rekao je. „Da. Nekako najviše volim da čitam ovdje. Kod kuće ne stižem. A ovdje mogu i da pišem", odgovorila je. Zatim se uspravila i pogledala ga: „Kako to da dođeš samo na godišnjicu?" On se nasmijao i slegnuo ramenima: „Nije namjerno. Jednostavno je tako", odgovorio je. "Pomislila sam da im kažem za tebe," rekla je, „ali iskreno ne znam kako da to izvedem. Ne znam ni da li bih trebala." „Mislim da ne bi", odgovorio je, „pusti ih da žive onako kako su navikli. Bit će oni dobro, vjeruj mi."

Zatim ju je zagrlio, a ona zatvorila oči. Imala je potrebu da ga dotakne, da strgne odjeću i sa sebe i sa njega, ali se nije usudila. Uostalom, bilo je dovoljno što je tu. Kao da se nekako bojala da se nakon toga ne bi više nikada pojavio. Uostalom, ni on nikad nije pokušao da napravi prvi korak. Nikada više nakon onog odlaska.

Kroz prozor su krošnje stabala bivale sve manje vidljive. Noć je počela da pada. Pred njima je bila cijela noć. Za razgovor. Za zagrljaje. Za spokoj koji je osjećala svaki put kad bi samo sjedio

pored nje. Obgrlila ga je rukama i pogledala kroz prozor, tražeći pogledom bijelu nadgrobnu ploču pored ulaza u dvorište. Sve se slabije vidjela. Ujutro će s nje skloniti suho lišće i ukloniti prljavštinu s kamena. I ponovo će prihvatiti činjenicu da je Zorana odveo geler koji ga je pogodio u potiljak.

„Nasut ću nam još čaja", rekao je, pustio je iz zagrljaja i odnio šolje u susjednu sobu. Ona je uvježbano skrenula pogled. Nije mogla da gleda ranu na potiljku koja se s godinama nije mijenjala i iz koje još uvijek lipti krv.

Shtëpiza në pyll

Alma Tabak

Ndërsa me nxitim ecte nëpër pyll, poshtë çizmeve i shushurinin gjethet. Nganjëherë kërciste ndonjë guralec, dhe kjo ia ndërpriste rrjedhën e mendimeve. Frymëmarrja pas çdo hapi i bëhej më e zëshme, dhe kështu u fokusua në frymën e saj. Dhimbja shpotitëse në këmbën e djathtë ishte irrituese, por ajo e shpërfillte duke përfytyruar shtëpinë në të cilin do të duhej të ishte qe gjysmë ore.

Me shikim kaloi nëpër trungje që qëndronin qetas nga të dyja anët e shtegut të ngushtë. Vjeshta i kishte ngjyrosur kurorat në nuanca bojë ari dhe të kuqe. Vetëm gjethet poshtë këmbëve të saj tashmë kalonin në të hirtë. E donte atë pyll dhe atë shteg të cilin e kalonte sa herë që vinte koha të takohej me Zoranin. Rëndom ajo mbërrinte para tij, por kësaj radhe ishte vonuar dhe druante se nuk do ta takonte, se ai do të kthehej duke menduar se ajo nuk do të shfaqej. Andaj shpejtoi hapin.

Pas nja dhjetë minutash përpara saj u shfaq shtëpiza e drunjtë. Edhe pse dita qe e ftohtë, ndjeu se bluzën poshtë xhemperit e kishte qull nga djersët. Preku me gisht qafën poshtë kapuçit. Edhe ai ishte djersitur. Edhe ca hapa deri te gardhi i drunjtë...

Hapi portën hap e krah, hyri në kopsht dhe e mbylli pas vetes. Para se të hapte derën e shtëpisë, u kthye për të parë se mos e kishte përcjellë kush. Kështu bënte gjithmonë, ani pse e dinte se s'ka kush ta përcillte.

Nga brendësia e shtëpisë fryu erë e ngrohtë. Zjarri në kamin tashmë ishte ndezur. U zbath mu në hyrje, që dyshemenë e drunjtë të mos e ndyente me baltën e këpucëve dhe të sillte brenda gjethe. Pastaj hoqi palltën, mori frymë thellë dhe nxori frymë zëshëm para se ta hidhte palltën në divanin përpara kaminit.

"U brengosa për ty", tha burri duke buzëqeshur ndërsa e shikonte nga pragu i dhomës në të cilën hyhej në të majtë të kaminit. "Më fal!", tha duke marrë frymë shpejt. "Nuk mbërriva më herët. M'u desh të bëja diçka para se të nisem".

Më pas u ul në divan, duke e shtyrë anash palltën. Merrte frymë thellë që të qetësonte sa më shpejt zhurmën e qenies së vet që i kumbonte në vesh. Ai nuk mund të tregonte nëse ajo ishte e tendosur. Dukej e relaksuar, por edhe e shqetësuar, për shkak të nxitimit. Ende i mbështetur me kokë për kornizën e derës, e pyeti: "Je për çaj?" Vetëm bëri me kokë, pa kthyer sytë nga zjarri në kamin. E kënaqte ngrohtësia, por i pengonte që ishte e djersitur. Ngriti flokët dhe i kapi në maje, për ta tharë sa më shpejt qafën. E dëgjoi teksa ecte në dhomën fqinje dhe hapte dollapa me filxhanë për çaj. Përvoli mëngët dhe i afroi pëllëmbët te flakët, duke u kënaqur me ngrohtësinë prapa xhamit.

Ndërsa po afrohej me filxhanë në duar, ajo nuk po e largonte shikimin nga zjarri. I lëshoi filxhanët mbi tavolinë përpara saj dhe mori palltën dhe e vari për varëse në derën e hyrjes. U ndie paksa fëmijërore dhe e turpëruar që këtë nuk e bëri vetë, por nuk tha asgjë. Nga aroma kuptoi se kishte përgatitur çaj kaçeje.

"A ka sheqer", pyeti. "Po. E di se nuk të pëlqen kaçja me sheqer", qeshi Zorani dhe u ul ca centimetra më larg. "Të kam munguar", e pyeti duke qeshur me djallëzi.

Ajo vetëm e shikoi, ia ktheu buzëqeshjen dhe mori filxhanin me çaj. "Dhe?" vazhdoi ai thuajse nuk priste përgjigje të pyetjes së tij, "Ka ndonjë të re? Si i kemi fëmijët?" Piu një gëllënjkë dhe u përgjigj: "Po, mirë janë. E di si shkon kjo punë – taman kalon një bela, vjen tjetra". Pas fjalës së fundit qeshi, piu edhe një gllënjkë dhe vazhdoi: "Sreqko ka filluar shkollën, e Sarën e ka

rrokë puberteti. Ç'të të them?", "E ti? Qysh je ti?" – pyeti ai. "Po unë jam si ngaherë", tha duke vazhduar t'i ikë shikimit të tij.

"Vështirë është, por ç't'i bësh". Pas gllënjkës së radhës vazhdoi të flasë, duke mos ia hequr sytë filxhanit dhe përmbajtjes së tij. "Më duket se të dytë po mësohen me krejt këtë situatë, edhe pse, natyrisht, u mungon. E kur shkojnë për fundjavë te gjyshi dhe gjyshja, pastroj shtëpinë, bëj planin se ç'duhet bërë për javën që vjen dhe kaq. Nga java në javë. Nga muaji në muaj".

"Sa ka që nuk jemi parë?" – pyeti me zë të qetë. "Një vit", ia ktheu duke vazhduar të mos e shikojë. Ndërsa ai as u përgjigj as komentoi, u kthye drejt tij dhe e shikoi në fytyrë. Nuk ke ndryshuar as edhe një sekondë", tha dhe buzëqeshi. Pastaj me majet e gishtave të dorës së majtë ia preku faqen derisa në dorën e djathtë ende mbante filxhanin. Ai rrinte me shprehje serioze të fytyrës dhe vetëm e vështronte. Kishte ca sy që gjithmonë dukeshin krejt të zi, edhe pse dikur diku kishte lexuar se ngjyra e zezë e syve fare nuk ekziston. Flokët i kishte gjithashtu të zinj, gjithmonë disi të shprishur, por i rrinin mirë. Urrente rregullsinë te meshkujt.

Kishte vetulla të zeza të spikatura dhe vija të bukura simetrike të fytyrës. Buzët i dukeshin disi të vogla për një mashkull të gjatë sa ai, por ishin të plota. Kur qeshte, i hapeshin në një buzëqeshje të gjerë dhe zbulonin dhëmbë të radhitur bukur dhe të bardhë. Buzëqeshja e tij edhe çastet më të errëta dinte t'i mbushte me prehje të rehatshme.

Kur shkoi, iu përmbys bota. Herën e parë e takoi një vit pasi ishte larguar – në atë shtëpizë prej druri të cilën e kishte trashëguar nga gjyshi Sinani, vetmitari i cili më shumë kohë kalonte në pyll se me gruan dhe fëmijët. Askush nuk ishte aq i interesuar për atë shtëpizë pas vdekjes së tij. As fëmijët, as gruaja, Po ti pyesje ata, më me qejf do t'ia vënin flakën, meqë shtëpizën e donte më shumë se ata dhe meqë më shumë kohë kaloi duke e ndrequr atë sesa me ta. Babai i saj këtë e kishte përsëritur mijëra herë. Pas këmbënguljes së saj, shtëpiza pas vdekjes së gjyshit i takoi pikërisht asaj. Dhe askush nuk bëri

fjalë. Po të kishte ujë në afërsi apo t'i ishte dukur interesante kujtdo, dikush do të kishte bërë fjalë për të. Kështu, shtëpizën pa shumë fjalë ia dhanë trashëgimtares së denjë të gjyshit; edhe atë edhe gjyshin familja i konsideronin vetmitarë. Fakti se u martua për Zoranin vetëm sa e forcoi këtë bindje. Ishte disi e natyrshme që shtëpiza t'i takonte asaj.

Shtëpizën ia kishte treguar gjyshi në një nga rastet e rralla kur vinte në vete që ditën ta kalonte me familjen. Atë ditë të gjithë nipërit i çoi në pyll. Ajo, ndryshe nga kushërinjtë e saj, shtëpizën e përjetoi si një kështjellë të fshehtë ku do të mund të ruante ëndrrat e saj dhe të pushonte nga bota.

Kur erdhi lufta dhe aq shumë shtëpi u dogjën e u rrënuan, shtëpiza e gjyshit për çudi mbeti e paprekur. O askujt më nuk i dukej interesante, o thjesht pati këtë fat të çmendur. Kur vdiq gjyshi, mu para përfundimit të luftës, ajo priti rastin që krejt çka kishte trashëguar të shkëmbente për atë shtëpizë. Ai rast iu dha dy vjet pas luftës. Dhe askush nuk bëri fjalë.

Pas gllënjkës së fundit la filxhanin mbi tavolinë dhe u mbështet për qoshin e divanit. Asnjëri nuk fliste. Ndjeu se ishte afruar pakëz, dhe mbështeti kokën në supet e tij. Duke mos ndërruar pozitën e trupit, me pëllëmbën e djathtë ai ia preku flokët dhe ia largoi nga fytyra një tufë që kishte dalë nga flokët e lidhur. "Pashë që solle shumë libra", tha. "Po. Disi më së shumti më pëlqen të lexoj këtu. Në shtëpi s'po ia dal. E këtu edhe mund të shkruaj", u përgjigj. Pastaj drejtoi trupin dhe e shikoi: "E pse po vjen vetëm për përvjetor?" Ai buzëqeshi dhe rrudhi supet: "Nuk e bëj me qëllim. Thjesht është kështu", u përgjigj. "Mendova t'u tregoj për ty", tha, "por vërtet nuk di si ta bëj këtë. Nuk e di a duhet ta bëj". "Mendoj se jo", u përgjigj, "lëri të jetojnë siç janë mësuar. Do të jenë mirë, besomë!".

Pastaj e përqafoi, e ajo mbylli sytë. Kishte nevojë ta prekte, t'i shqyente rrobat edhe nga vetja edhe nga ai, por nuk mori guxim. Gjithsesi, mjaftonte që ishte aty. Thuajse druante se pas kësaj nuk do të shfaqej kurrë më. E as ai kurrë nuk mori guxim ta bënte këtë hap. Kurrë më pas atij largimi.

Nga dritarja kurorat e pemëve dukeshin gjithnjë e më pak. Nata nisi të binte. Para tyre ishte një natë e tërë. Për bisedë. Për përqafime. Për prehjen që e ndiente saherë që thjesht rrinte pranë saj. E përqafoi me duar dhe shikoi nga dritarja, duke kërkuar me shikim pllakën e bardhë përkujtimore pranë hyrjes në kopsht. Shihej gjithnjë e më pak. Në mëngjes do të largojë gjethet e thata dhe mbeturinat nga guri. Dhe përsëri do ta pranojë faktin se Zoranin e mori geleri i cili e qëlloi në qafë.

"Po e mbush edhe pak çajin", tha, e lëshoi nga përqafimi dhe i çoi filxhanët në dhomën ngjitur. Ajo, si e mësuar, largoi shikimin. Nuk mund ta shihte plagën në qafë e cila nuk ndryshonte ndër vite dhe nga e cila vazhdonte të kullonte gjak.

Përkthim: Qerim Ondozi

Куќичка во шумата

Алма Табак

Додека забрзано одеше низ шумата, под чизмите ѝ шушкаа лисјата. Повремено ќе зачкрипеше по некое камче што ќе ѝ го прекинеше текот на мислите. Дишењето со секој чекор ѝ стануваше сè погласно, така што се фокусираше на сопствениот здив. Прободувачката болка во десната нога беше иритантна, но ја игнорираше, замислувајќи ја куќата во која требаше да биде уште пред половина час.

Со поглед прелета преку стеблата што спокојно стоеја од двете страни на тесниот пат. Есента ги обои крошните во нијанси на златна и црвена. Само лисјата под нејзините нозе веќе преминуваа во кафеава боја. Ја сакаше шумата и патот по кој чекореше секогаш кога ќе дојдеше време да се најде со Зоран. Инаку стигнуваше пред него, но овојпат доцнеше и се плашеше дека нема да го затекне, дека тој ќе си замине мислејќи дека таа нема да се појави. Затоа го забрза чекорот.

По десетина минути во далечината пред неа се покажа дрвената куќичка. Иако денот беше студен, почувствува дека маицата под џемперот ѝ е мокра од пот. Со прстите го провери тилот под качулката. И тој веќе беше испотен. Уште неколку чекори до дрвената ограда...

Ширум ја отвори капијата, влезе во дворот и ја затвори зад себе. Пред да ја отвори вратата од куќата, се сврте и погледна дали некој ја следел. Секогаш го правеше тоа, иако знаеше дека нема кој да ја следи.

Од внатрешноста на куќата ја заплисна топол воздух. Огнот во каминот веќе гореше. Се собу пред самиот влез за да не го извалка дрвениот под со калта од чевлите и да не ги внесе лисјата внатре. Потоа го соблече капутот, длабоко воздивна и звучно издиша пред да го фрли капутот на каучот пред каминот.

„Веќе се загрижив“, рече мажот смешкајќи се додека ја гледаше од прагот на собата во која се влегуваше лево од каминот. „Прости“, изговори задишано. „Не стигнав порано. Морав да направам нешто пред да тргнам.“

Потоа седна на каучот, туркајќи го настрана својот капут. Дишеше длабоко за да го смири што побрзо звукот на сопствениот пулс, кој ѝ одѕвонуваше во ушите. Тој не можеше да процени дали е нервозна. Изгледаше опуштено, но и вознемирено, поради брзањето. Сè уште со главата потпрен на рамката од вратата, ја праша: „Дали си за чај?“ Само кимна со главата, не одвраќајќи го погледот од огнот во каминот. Ѝ годеше топлината, но ѝ пречеше што е испотена. Ја подигна косата и ја врза на врвот од главата за да ѝ се исуши вратот што поскоро. Го слушна како оди во соседната соба и ја отвора фиоката со шолји за чај. Ги засука ракавите и ги приближи дланките до пламенот, уживајќи во топлината зад стаклото.

Додека се приближуваше носејќи ги шолјите, таа и понатаму не го свртуваше погледот од пламенот. Ги спушти шолјите на масата пред неа и го зеде нејзиниот капут, па го закачи за куката над влезната врата. Се чувствуваше по малку детинесто и посрамено зашто не го направи тоа сама, но не рече ништо. По мирисот почувствува дека направил чај од шипинки.

„Дали е засладен?“ праша. „Да. Знам дека не сакаш незасладени шипинки“, се насмевна Зоран и седна неколку сантиметри до неа. „Ти недостигав ли?“ ја праша смешкајќи се ѓаволесто.

Таа на тоа само го погледна, возврати со насмевка и ја зеде шолјата чај. „И?“ продолжи тој како да не ни очекуваше

одговор на своето прашање. „Има ли нешто ново? Како ни се децата?“ Испи голтка и одговори: „Во ред се. Знаеш како е – таман ќе помине една беља, налетува нова.“ По последните зборови се насмевна, испи уште една голтка и продолжи: „Срећко тргна во ново училиште, а Сара ја пука пубертет. Што да ти кажам!?“ – „А ти? Како си ти?“ – запраша тој. – „Јас сум како и секогаш“, рече, и понатаму избегнувајќи да го погледне.

„Мислам, тешко е, ама што ќе правиш.“ По наредната голтка продолжи со разговорот и понатаму загледана во шолјата и во нејзината содржина. „Мислам дека двајцата веќе се навикнуваат на целата ситуација, иако, секако, им недостигаш. А, кога одат на викенд кај дедо им и баба им, ја чистам куќата, планирам што треба да се направи следната недела и тоа е тоа. Од недела во недела. Од месец во месец.“

„Колку долго не сме се виделе?“ ја праша тој со мирен глас. „Една година“, возврати и понатаму не гледајќи во него. Бидејќи тој ништо не одговори ниту прокоментира, се сврте кон него и се загледа во неговото лице. „Не си се променил ни секунда“, рече и се насмевна. Потоа со врвовите од прстите на левата рака му го допре образот, додека во десната и понатаму ја држеше шолјата чај. Тој седеше со сериозен израз на лицето и само набљудуваше. Имаше очи што отсекогаш ѝ изгледа сосема црни, иако некогаш некаде прочита дека црната боја на очите воопшто не постои. Косата исто така му беше црна, секогаш некако неуредна, но тоа му стоеше. Ја мразеше налицаноста кај мажите.

Имаше црни истакнати веѓи и убави симетрични црти на лицето. Усните му изгледаа некако мали за маж со неговата висина, но беа полни. Кога ќе се насмееше, се отвораа во широка насмевка и откриваа уредно наредени и бели заби. Неговата насмевка можеше да ги исполни и најлошите мигови со ведра утеха.

Кога си замина, светот ѝ се сруши. Првпат го сретна една година по заминувањето – во дрвената куќичка што

ја наследи од дедо Синан, самотник кој повеќе време минуваше в шума отколку со жената и децата. Никој не беше посебно загреан за куќата по неговата смрт. Ни децата ни жената. Да се прашуваа, со најголемо задоволство ќе ја запалеа, зашто ја сакаше куќичката повеќе од нив и зашто поминуваше повеќе време уредувајќи ја куќичката отколку со нив. Нејзиниот татко безброј пати го повтори тоа. На нејзино инсистирање куќичката по смртта на дедото ѝ ѝ припадна токму нејзе. И никој не се бунеше. Да имаше вода во близина или да му беше некому интересна за што било, некој сигурно ќе се побунеше. Вака, куќичката без приговор ѝ ја предадоа на достојната наследничка на дедото; семејството и неа и дедото ги сметаше за посебни. Фактот дека се омажи за Зоран само го засили тоа убедување. Беше и некако природно куќичката да ѝ припадне нејзе.

Куќичката ѝ ја покажа дедо ѝ во една од ретките пригоди кога ќе се удостоеше да го помине денот со семејството. Тој ден сите внуци ги однесе во шумата. Таа, за разлика од своите роднини, ја доживеа куќичката како скриен замок во кој ќе може да ги чува своите соништа и да се одмора од остатокот на светот.

Кога дојде војната и толку многу куќи беа запалени и уништени, куќата на дедо ѝ по некое чудо остана недопрена. Или никому не му беше интересна или, едноставно, имаше луда среќа. Кога дедото умре, пред самиот крај на војната, таа чекаше можност сè што наследила да замени за куќичката. Таа можност ѝ се укажа неколку години по војната. И никој не се бунеше.

По последната голтка ја спушти шолјата на масата и се потпре на перницата од каучот. Никој не прозборе. Почувствува дека незначително се приближи, па ја потпре главата на неговото рамо. Не менувајќи ја положбата на телото, тој со левата дланка ѝ ја допре косата и ѝ го тргна од лицето праменот што се одвоил од врзаната коса. „Забележав дека си донела многу книги“, рече. „Да. Некако најмногу сакам да читам овде. Дома не стигнувам. А, овде

можам и да пишувам“, одговори. Потоа се исправи и го погледна: „Како тоа доаѓаш само на годишнината?“ Тој се насмевна и ги крена рамениците. „Не е намерно. Едноставно е така“, одговори. „Помислив да им кажам за тебе“, рече, „но, искрено не знам како да го изведам тоа. Не знам ни дали треба“. „Мислам дека не треба“, одговори, „пушти ги да живеат онака како што навикнале. Ќе бидат добро, верувај ми“.

Потоа ја прегрна, а таа ги затвори очите. Имаше потреба да го допре, да ја тргне облеката и од себе и од него, но не се осмели. Впрочем, беше доволно што е тука. Како некако да се плашеше дека потоа никогаш нема да се појави. Впрочем, тој никогаш не се обиде да го направи првиот чекор. Никогаш повеќе по она заминување.

Низ прозорецот крошните на стеблата стануваа сè помалку видливи. Ноќта почна да паѓа. Пред нив беше цела ноќ. За разговор. За прегратки. За спокојот што го чувствуваше секојпат кога само ќе седеше покрај неа. Го прегрна со рацете и погледна кон прозорецот, барајќи ја со поглед белата надгробна плоча покрај влезот во дворот. Сè послабо се гледаше. Наутро само ќе ги тргне сувите лисја и ќе ја отстрани нечистотијата од каменот. И повторно ќе го прифати фактот дека Зоран го однесе шрапнелот кој го погоди во тилот.

„Ќе ставам уште чај за нас“, рече, ја пушти од прегратката и ги однесе шолјите во соседната соба. Таа увежбано го сврте погледот. Не можеше да ја гледа раната на тилот која со години не се менуваше и од која сè уште се лее крв.

Превод: Иван Шопов

Maline

Mjedrat

Малини

Maline

Goran Paladin

Zovem se Šemso. Kad uberem maline, slažem ih u mjerice, mjerice u kašete da se maline ne podrobe, kašete jednu na drugu pa u kombi i vozim na prodaju. Ljudi kažu da nigdje nisu probali takvih malina kao naših, srebreničkih. Mnoga polja su danas pod malinama. Najbolje je da se sade u trake pa izdaleka izgledaju kao vinova loza, ali izbliza se vide niski grmovi i drugačiji list. Vrijeme je da se novi nasad zasadi. Već je petnaest godina kako uzgajam maline ovdje. Ne mogu ih više jesti. Nije da ih ne volim, ali njihov okus za mene više nije okus voća.

Moja zemlja je blizu grada. Nema je puno. Često mi pomogne susjed Obrad, a i ja njemu kad zatreba. I on uzgaja maline. Pitat ću ga da mi pomogne uzorati za novi nasad. Mogli bi već sutra na posao.

Razgovarao sam s Obradom. Dogovorili smo se za polovicu na dvije godine od prvog uroda. Nemam novaca. Plaćam malinama. Obrad se nedavno vratio iz Beograda sa zanatom. Otvorio je radnju u gradu s lijepim izlogom i natpisom Obućar i Express popravci. Malo je posla za takvog obućara tu kod nas. Onda je i on počeo saditi maline na djedovini. Sad bar od nečega živi, a cipele popravlja tu i tamo, pokojem susjedu. Da nije djedova i djedovine i ja bih bio skapao.

Kasno ljeto je dobro za oranje. Zemlja je topla i suha. Irfan nam je posudio traktor pa smo krenuli. Ja, koji znam gdje je

međa, stojim na dnu padine i navodim Obrada. Štapom mu pokazujem iz daleka da bolje vidi. Prva brazda je najvažnija. Od nje se odmjeravaju ostale. Kad je izorao prvu i okrenuo traktor, krenem za njim po brazdi. Baš je dobra. Izvaljena zemlja izgleda kao debela zmija koja se sunča na livadi. Gliste i maleni kukci sklanjaju se sa sunca, a pauci bježe kad na njih padne sjena. Ali ima tu i još nečega.

Sjednem na pete i gledam. Kost. Bijela i uspravna. Gurnem ju malo štapom. Ne da se. Tko će ovdje saditi maline... Čujem kako se traktor približava i Obrada kako viče. Gasi traktor. Cvrčci glasno preuzmu pjesmu. Čučne i on s druge strane brazde i gleda.

Poznavao sam njegovog oca. Bio je jedan od Bearinih. Ne zna to Obrad, ali zna da su me našli žicom vezanog i začudo živog. Uhvatim se kako pipam ljubičaste ožiljke na zaglavcima, a onda se pravim kako trljam ruke kao da ih perem. Gledamo tako, u brazdu među nama, u kost, u ruke, svugdje samo ne u oči.

„Idem po vreću“, kažem. „Pali mašinu, još ima vremena do ručka!“

Odlazim do garaže i uzimam par vreća od gnojiva. Valjda će biti dovoljno. Uzimam i vile. Na mjestu gdje je ona kost zabodem vile i pokušam prevrnuti grumen, ali ne ide. Izvlačim kost rukama i stavljam u vreću. Moj sin bi bio dvije godine mlađi od Obrada da je poživio. Polagano hodam dalje po brazdi i tu i tamo se sagnem. Traktor brekće i ore. Vreća se puni. Na nekim mjestima ima rasparane tkanine. To ne diram, nego guram štapom pod zemlju.

Kad je sunce već bilo visoko odskočilo, krenem u hlad pod orah, bacim vreću i glasno zazviždim Obradu. Odlazim u kuću, perem ruke i donosim hrane. Po rastočenom kabelskom kolutu koji glumi stol trče veliki mravi. Rasprostirem krpu i vadim kruha, mesa i paprike iz košare i dva hladna piva. Sjedam na

panj i čekam Obrada. Sjeda i on. Šutke jedem i zalijevam pivom. Obrad gleda pred sebe. Preko stola u vreću. Ne jede. Malo piva je otpio, ali je i to sad ostavio. Hladna boca se rosi i pravi mokri trag na stolu, a veliki mravi povremeno dolaze i ticalima ispituju.

„Ajde jedi. Još je dosta posla pred nama...“

Možda sam vreću mogao negdje skloniti. Obrad ustaje i odlazi. Čujem kako pali traktor. Pospremam stol i nosim stvari u kuću. Čujem kako traktor radi. I Irfanu će trebati dati malina ili kupiti goriva.

Popodne sporo odmiče. Sunce se zalijepilo na nebo. Upravo sam štap polomio pa idem prema garaži. Sve zajedno sedmero mojih je nestalo iz Srebrenice. Za troje od njih se još ne zna gdje su. Možda su tu negdje. Stojim ispred garaže i gledam u nered, u iznošene blatnjave cipele za polje i hrđavi alat. Ugledam i lopatu pa ju uzimam. Traktor je odjednom utihnuo. Pogledam prema njivi i vidim Obrada kako kleči iza traktora. Zovem ga, al' ne odgovara. Uzmem lopatu i još jednu vreću od gnojiva i krenem prema njemu. Opet su cvrčci preuzeli pjesmu. Nađem ga kako kleči nad brazdom. Ono što je plug prevrnuo u zadnjih par metara nije zemlja nego jedan nered ljudskih ostataka, razne odjeće i jedan zaprljani gumeni Pajo Patak. Obrad kleči s licem u dlanovima i jeca. Sunce na zalasku obasjava mu potiljak i vrat. Košulja mu je mokra od znoja. Moj sin na kraju ljeta imao bi potpuno plavu kosu. Dižem lopatu iznad glave. Moj sin je igrao rukomet na lijevom krilu za školski tim. Ni za njega se ne zna gdje je. Već mi drhte ruke i kao da mole da ih spustim, ili ja njih molim za olakšanje.

„Nemoj, Šemso“, čujem glas kako govori i osjetim ruku na ramenu. Irfan je. Došao je po traktor.

„Dođi“, reče.

Sjedamo u hlad. Donosim iz kuće tri piva i vidim da vreća više nema pod orahom. Veliki mravi trče po stolu, a mi pričamo o malinama.

*

Posadili smo oko dvije tisuće i sto sadnica malina tog kasnog ljeta. Nikada maline nisu rodile kao tada. Bile su velike, crvene - i sočne.

Mjedrat

Goran Paladin

Quhem Shemso. Kur mbledh mjedra ato i fus në sahanë, sahanët në arka që mjedrat të mos dërrmohen, arkat një mbi një në furgon dhe i çoj për t'i shitur. Njerëzit thonë se askund nuk kanë provuar mjedra si tonat, të Srebrenicës. Shumë fusha sot shtrihen nën mjedra. Më e mira është të mbillen në shiritë dhe nga larg duken si vreshta, por nga afër shihen kaçubet e ulëta dhe gjethet ndryshe. Ka ardhë koha të mbillen fidanë të rinj. Ka pesëmbëdhjetë vjet që rris mjedra këtu. Nuk mund t'i ha më. Nuk është se nuk i dua, por shija e tyre për mua nuk është më shije pemësh.

Toka ime është afër qytetit. Nuk kam shumë. Shpesh më ndihmon komshiu Obradi, por edhe unë atij kur ka nevojë. Edhe ai rrit mjedra. Do t'i kërkoj të më ndihmojë të lëroj fidanë të rinj. Që nesër mund t'ia nisim punës.

Kam biseduar me Obradin. Jemi marrë vesh për gjysmën për dy vjet radhazi nga vjelja e parë. Nuk kam para. Paguaj me mjedra. Obradi tash vonë është kthyer nga Beogradi me zanat. Ka hapur një dyqan në qytet me vitrinë të bukur dhe mbishkrimin *Këpucëtar* dhe *Express rregullimi*. Nuk ka shumë punë për një këpucëtar të tillë këtu te ne. Pastaj edhe ai nisi të mbillte mjedra në tokën e gjyshit. Tash së paku jeton nga diçka, e këpucët i rregullon aty-këtu, ndonjë komshiu. Të mos ishin gjyshërit dhe toka e tyre edhe unë do të vdisja urie.

Vera e vonë është e mirë për lërim. Toka është e ngrohtë dhe e thatë. Irfani na huazoi traktorin dhe u nisëm. Unë, që e di ku është megjeja, qëndroj në fund të lëndinës dhe e drejtoj Obradin. Me shkop i bëj nga larg për të parë më mirë. Brazda e parë është më e rëndësishmja. Prej saj maten të tjerat. Pasi e lëroi të parën dhe ktheu traktorin, nisem pas tij nëpër brazdë. Bash e mirë. Toka e rrokullisur duket si gjarpër i trashë që rrezitet në livadh. Krimbat dhe insektet e vegjël largohen nga dielli, e marimangat ikin kur mbi to bie hija. Por ka aty edhe diçka.

Ulem në shputa dhe shikoj. Kockë. E bardhë dhe e drejtë. E shtyj pakëz me shkop. Nuk lëviz. Kush do të mbjellë këtu mjedra... Dëgjoj teksa afrohet traktori dhe Obradin duke bërtitur. Fik traktorin. Gjinkallat zhurmshëm ia hedhin këngës. Përkulet edhe ai nga ana tjetër e brazdës dhe shikon.

E kam njohur babanë e tij. Ishte njëri nga të Bearit. Këtë nuk e di Obradi, por e di se më patën gjetur të lidhur me tel dhe çuditërisht gjallë. Shoh veten teksa prek varrat e mavijosura te prangat, pastaj bëhem kinse fërkoj duart sikur po i laj. Shikojmë ashtu, në brazdën mes nesh, në kockë, në duar, gjithandej pos në sy.

"Po shkoj të marr thesin", them. "Ndize makinën, ka kohë deri në drekë".

Shkoj deri te garazhi, dhe marr dy thasë plehu. Mbase do të mjaftojnë. Marr edhe tërfurkun. Në vendin e asaj kocke fus tërfurkat dhe provoj të rrotulloj tokën, por nuk bën. Nxjerr kockën me duar dhe e fus në thes. Biri im do të ishte dy vjet më i ri se Obradi po të kishte mbijetuar. Ec ngadalë nëpër brazdë dhe tek-tuk përkulem. Traktori gumëzhin dhe lëron. Thesi mbushet. Në disa vende ka pëlhurë të rreckosur. Atë s'e prek, por e shtyj me shkop nën tokë.

Kur djelli kishte arritur maje të lartë, nisem nën hije poshtë arrës, hedh thesin dhe i fishkëllej Obradit. Futen në shtëpi, laj duart dhe sjell ushqimin. Nëpër qarkun e madh prej druri që shërben si tavolinë vrapojnë milingonat. Shtroj cohën dhe nxjerr bukë, mish dhe speca nga koshi dhe dy birra të ftohta. Ulem mbi hu dhe pres Obradin. Ulet edhe ai. Ha qetas dhe e lag me birrë. Obradi shikon para vetes. Përtej stolit në thes. Nuk ha. Pak birrë ka pirë, por edhe atë e ka lënë. Shishja e ftohtë avullon dhe lag gjurmën mbi stol, e milingonat e mëdha herë-herë vijnë dhe eksplorojnë me antena.

"Hajde, ha. Kemi edhe shumë punë..."

Mbase kam mundur ta largoj diku thesin. Obradi çohet dhe shkon. Dëgjoj teksa e ndez traktorin. Fshij stolin dhe i kthej gjërat në shtëpi. Dëgjoj teksa punon traktori. Edhe Irfanit do të duhet t'i jap mjedra ose të blej naftë.

Pasditja largohet ngadalë. Dielli u ngjit për qielli. Sapo kam thyer shkopin dhe po shkoj drejt garazhit. Gjithsej shtatë të mitë janë zhdukur nga Srebrenica. Për tre prej tyre ende nuk dihet ku janë. Mbase janë diku aty. Qëndroj përpara garazhit dhe shikoj rrëmujën, këpucët e stërmbajtura plot baltë për arë dhe një vegël të ndryshkur. Shoh edhe lopatën dhe e marr. Traktori përnjëherë ndalet. Shikoj drejt arës dhe shoh Obradin të gjunjëzuar prapa traktorit. E thërras, por nuk përgjigjet. Marr lopatën dhe një tjetër thes plehu dhe nisem drejt tij. Përsëri gjinkallat ia kanë thënë këngës. E gjej të përkulur mbi brazdë. Ajo që plugu ka rrokullisur në dy metrat e fundit nuk është dhé, por një rrëmujë mbetjesh njerëzore, lloj-lloj rrobash dhe një Rosak Donald i baltosur. Obradi përkulet me fytyrë në pëllëmbë dhe rënkon. Dielli buzë perëndimit ia ndrit supet dhe qafën. Këmishën e ka qull nga djersët. Biri im nga fundi i verës kishte flokë krejt të verdha. Ngre lopatën mbi kokë. Biri im luante hendboll në krahun e majtë për ekipin shkollor. As për të nuk dihet se ku është. Duart tashmë më dridhen dhe thuajse më lusin t'i ul, e unë i lus për lehtësi.

"Mos, Shemso!", dëgjoj zërin teksa flet dhe ndiej dorën në supe. Është Irfani. Ka ardhur për traktorin.

"Hajde!", tha.

Ulemi nën hije. Sjell nga shtëpia tri birra dhe shoh se thasët nuk janë më nën arrë. Një milingonë e madhe vrapon nëpër stol, e ne flasim për mjedra.

*

Kemi mbjellë nja dy mijë e njëqind fidanë mjedre atë verë të vonë. Kurrë sikur atëherë nuk pati mjedra. Ishin të mëdha, të kuqe – dhe të lëngshme.

Përkthim: Qerim Ondozi

Малини

Горан Паладин

Се викам Шемсо. Кога ќе ги наберам малините, ги редам во корпички, корпичките во гајби за малините да не се згмечат, гајбите една врз друга, па во комбе и ги возам на продавање. Луѓето велат дека нигде не пробале такви малини како нашите, сребренички. Многу полиња денес се целите со малини. Најдобро е да се садат во ленти, па оддалеку изгледаат како винова лоза, ама одблизу се гледаат ниските грмушки и инаквиот лист. Време е да се засади новиот насад. Веќе петнаесет години како одгледувам малини овде. Не можам веќе да ги јадам. Не дека не ги сакам, ама нивниот вкус за мене веќе не е вкус на овошје.

Земјата ми е близу градот. Ја нема многу. Често ми помага соседот Обрад, а и јас нему кога ќе затреба. И тој одгледува малини. Ќе го прашам да ми помогне да го заорам новиот насад. Утредента веќе би можеле на работа.

Разговарав со Обрад. Се договоривме за половина на две години од првиот род. Немам пари. Плаќам со малини. Обрад неодамна се врати од Белград со занаетот. Отвори дуќан во градот со убав излог и со натпис *Чевлар* и *Експрес поправки*. Малку работа има за таков чевлар кај нас. Тогаш и почна да сади малини на дедовината. Сега барем од нешто ќе живее, а чевли ќе поправа кога ќе стигне, на понекој сосед. Да не беа дедовците и дедовината, и јас ќе скапев.

Доцното лето е добро за орање. Земјата е топла и сува. Ирфан ни позајми трактор, па тргнавме. Јас, знам каде е меѓата, стојам на дното од падината и го наведувам Обрад. Со стапот му покажувам оддалеку за подобро да гледа. Првата бразда е најважна. Од неа се одмеруваат другите. Кога ја изора првата и го сврте тракторот, тргнувам по него по браздата. Баш е добра. Превртената земја изгледа како дебела змија што се сонча на ливада. Глистите и малечките бубачки се кријат од сонцето, а пајаците бегаат кога на нив ќе падне сенка. Ама има тука и уште нешто.

Седнувам на петиците и гледам. Коска. Бела и исправена. Ја поттурнувам малце со стапот. Не се дава. Кој ќе сади овде малини... Слушам како се приближува тракторот и Обрад како вика. Гаси го тракторот. Штурците гласно ја преземаат песната. Клекнува и тој од другата страна на браздата и гледа.

Го познавав татко му. Беше еден од Беарините. Обрад не го знае тоа, ама знае дека ме нашле врзан со жица и за чудо, жив. Се фаќам како ги пипкам виолетовите лузни на зглобовите, а потоа се преправам дека ги тријам рацете, како да ги мијам. Гледаме така, во браздата меѓу нас, во коската, во рацете, секаде, само не в очи.

„Одам по вреќа“, велам. „Пали ја машината, има уште време до ручекот!“

Одам до гаражата и земам неколку вреќи од ѓубрето. Белки ќе бидат доволно. Земам и вила. На местото каде што е коската ја забодувам вилата и се обидувам да ја превртам грутката, ама не оди. Ја извлекувам коската со рака и ја ставам во вреќата. Син ми ќе беше две години помлад од Обрад да поживееше. Полека одам натаму по браздата и понекаде се наведнувам. Тракторот бревта и ора. Вреќата се полни. На некои места има распарана ткаенина. Тоа не го чепкам, туку го туркам под земја со стапот.

Кога сонцето веќе беше скокнато високо, тргнувам во ладовина под оревот, ја фрлам вреќата и гласно му свирнувам на Обрад. Си одам дома, ги мијам рацете и носам храна. По разјадениот кабелски диск, што глуми маса, трчаат големи мравки. Ја распростирам крпата и вадам леб, месо и пиперки од кошарата и две ладни пива. Седнувам на пенушката и го чекам Обрад. Седнува и тој. Молчешкум јадам и залевам со пиво. Обрад гледа пред себе. Преку масата во вреќата. Отпи малку пиво, ама и тоа го остави сега. Ладното шише се оросува и остава мокра трага на масата, а големите мрави повремено доаѓаат и испитуваат со антените.

„Ајде, јади. Уште многу работа има пред нас...“

Можеби можев некаде да ја тргнам вреќата. Обрад станува и заминува. Го слушам како го пали трактерот. Ја раскревам масата и ги носам работите во куќата. Слушам како работи трактерот. И на Ирфан ќе треба да му дадам малини или да му купам гориво.

Попладнето бавно минува. Сонцето се залепило на небото. Штотуку го скршив стапот, па одам кон гаражата. Сите мои седуммина заедно исчезнаа од Сребреница. За тројца од нив уште не се знае каде се. Можеби се тука некаде. Стојам пред гаражата и гледам во нередот, во износените калливи чевли за в поле и во ’рѓосаниот алат. Ја здогледувам и лопатата и ја земам. Трактерот одеднаш тивна. Погледнувам кон нивата и го гледам Обрад како клечи зад трактерот. Го викам, ама не одговара. Ја земам лопатата и уште една вреќа од ѓубрето и тргнувам кон него. Пак штурците ја презедоа песната. Го наоѓам како клечи над браздата. Тоа што го превртил плугот во последните неколку метри не е земја туку еден нерд од човечки останки, разни алишта и еден извалкан Пајо Патерот. Обрад клечи со лицето во дланките и јачи. Сонцето на заод му ги осветлува тилот и вратот. Кошулата му е мокра од потта. Син ми на крајот од летото ќе имаше целосно руса коса. Ја кревам

лопатата над главата. Син ми играше ракомет на лево крило за училишниот тим. Ни за него не се знае каде е. Веќе ми се тресат рацете и како да молат да ги спуштам, или јас нив ги молам за олеснение.

„Немој, Шемсо“, го слушам гласот како вели и сеќавам рака на рамото. Ирфан е. Дошол по трактерот.

„Дојди“, рече.

Седнуваме во ладовината. Носам три пива од куќата и гледам дека нема веќе вреќи под оревот. Големите мрави трчаат по масата, а ние зборуваме за малините.

*

Посадивме околу две илјади и сто садници малини тоа доцно лето. Малините никогаш не родиле како тогаш. Беа големи, црвени – и сочни.

Превод: Ѓоко Здравески

Krojf

Krojf

Кројф

Krojf[1]

Milena Babić

Za stolom od borovog drveta, kroz prozor posmatra prizor sasvim različit od onog koji je kao dete posmatrao u zimska jutra dok je majka stajala za šporetom kuvajući mleko. Nikada nije voleo miris vrućeg mleka. Seća se kako ga je majka molila da ga pije jer nema ničeg zdravijeg na ovom svetu od šolje toplog mleka. Seća se majčinih debelih listova pod najlon čarapama boje kože, njene retke kose skupljene u punđu i razmaka između zuba zbog kog je izgledala kao da nikada nije sasvim odrasla. Seća se, onda, i kako mu je, dok je studirao, autobusom slala pakete sa suvim mesom, kuvanim mladim graškom i orasnicama, i kako mu se, dok je umirala, smešila kao da ga ohrabruje, kao da hoće da mu kaže da ni taj kancer koji izjeda utrobu čoveku ne može ništa. Čovek je čovek i čovek je srećan dok god je svoj i slobodan, dok god radi kako u srcu oseća.

Čuo je da je majčina mala kuća od blata izgorela. Čuo je i da je groblje, sa sve kostima njegove majke i razmakom između zuba, porušeno. Zatvara oči i zamišlja sve to o čemu mu pričaju i to izgleda kao neki film, kao da nije stvarno. Ne želi više nikada da ode tamo, ne zato što je svestan toga da bi otkrio da je stvarno, već zato što veruje da kad jednom odeš, više nemaš prava da se vratiš. Nema prava da se vrati pa sve i ako do kraja života bude žudeo za ukusom onih divljih jabuka što rastu pored zemljanog puta i mirisom meke trave na kojoj je šutirajući krpenjaču i dobio nadimak Krojf.

1 Priča „Krojf“ uvrštena je u zbirku po izboru organizacionog tima konkursa Biber.

Ovde gde sada živi svi se čude što do sada nije našao bolji posao. Tamo gde je živeo pre bio je nastavnik u gimnaziji. Vodio je učenike u pozorište i nosio mantile i uglancane cipele. Imao je ženu koja mu je peglala košulje i na kuhinjski sto stavljala vazu sa mimozama. Rastali su se kada je počeo rat, isprva na kratko, na nekoliko nedelja, a onda se to kratko pretvorilo u mesece i godine i zatim u zauvek. Čuo je da se ponovo udala i da ima dete. Pita se da li i dalje škilji kada rešava ukrštene reči. Pre neki dan je napunila pedeset, setio se toga iako nije želeo. Setio se i kako ga je uvek zadirkivala što je starija od njega, iako samo nekoliko dana, i kako je, želeći da zatrudni, nesvesno preplitala prste na praznoj materici.

Svi se čude što mu sada nije važno što nosi krpljeni kaput i što nema novca da plati račun za struju, a zima se približava, dan je sve kraći i on mora da pali sveću već u pet sati da bi video da čita. Nude mu pozajmice koje on odbija uz sleganje ramenima. Čude se kako može tako da živi i zašto nešto ne promeni, ima pred sobom još gotovo pola života, zar misli da ga provede u toj straćari bez struje, u tom krpljenom kaputu. Krojf ćuti, nema volje da im objašnjava da ne možeš živeti jedan isti život dva puta, ne kada ti je izgorela roditeljska kuća a fotografiju jednog od onih učenika koje si vodio u pozorište video si na čitulji u dnevnim novinama i palo ti je u oči kako su mu pod uniformom ramena uska, kao da je i dalje ono isto dete koje se preznojava jer ne zna deklinacije.

Svi se čude osim Vere koja radi u mesari. Vera ispod krvave kecelje nosi cvetne bluze i ima razmak između gornjih jedinica kao i njegova majka. Vera mu često pokazuje taj razmak jer se stalno smeje – i ona izgleda uvek radi kako u srcu oseća. Smeje se dok mu u novinski papir uvija pileća srca i bupce. „Izdinstaj sa dve glavice crnog luka i biće ko bog," kaže približavajući usnama tri skupljena prsta. Kaže to tako da mu, što bi se reklo, ide voda na usta. Ovi drugi ne razumeju zašto jede bupce kada bi, ako bi se malo potrudio, mogao da jede odrezak. Vera se smeje. I ona je došla odnekud, zna šta je čoveku potrebno da bi bio srećan. Zna da kad tako dođeš odnekud odakle nisi

želeo da odeš, sreća može da se umota u masni novinski papir. Zato Krojf svake subote pešači dva kilometra do njene mesare. Ponekad ona posle posla pešači do njegove kuće i tamo igraju tablić. Vera sriče dok sabira. Starija je od njega. U vreme kada je ona odrastala devojčice sa sela su išle u školu samo četiri godine. Rukopis joj je nesiguran, iskrivljen ulevo, video je to kada je iz torbe izvukla lekarski recept na čijoj je poleđini bio zapisan recept za tulumbe. Ponekad mu Vera priča kako ju je deda u konjskoj zaprezi vozio na vašar i pokazuje mu fotografije koje joj ćerka šalje iz Australije. Unuka je videla samo jednom, imao je tada godinu dana, a sada ima već sedam. Niz obraz joj sklizne suza koja pod svetlošću sveće blista i koju ona brzo hvata između dva ogrubela prsta. Pod noktima joj je crveno od životinjske krvi i ruke joj mirišu na hlor.

Za rođendan, Vera mu donosi tortu sa tri korice i roze fondanom. Prekuvala je fil pa šećer krcka. Krojfa bole desni dok žvaće Verinu tortu, ali ne bi joj to rekao ni za šta na svetu. Zašto i da joj kaže, kad je to zaista najlepša torta koju je ikada jeo. Vera se smeje, razmak između gornjih zuba joj je toliki da kroz njega može da provuče jezik i Krojf misli kako je to sigurno i radila dok je bila devojčica. Žvaću tortu i smeju se. Noć pada. Krojf ubacuje cepanicu u šporet i pali sveću.

Kada isprati Veru, Krojf sedi za stolom sa otvorenom knjigom pred sobom. Ne počinje da čita odmah. Prvo zatvorenih očiju osluškuje nerazgovetne glasove iz dvorišta baletske škole u zgradi prekoputa. Pomisli kako balerine imaju suknje od tila boje Verinog fondana i iskrivljene nožne prste. Zatim ustaje i kuva čaj. Greje prste čvrsto držeći vrelu šolju. Kažu da će ova zima potrajati, mora da štedi drva.

Pod plamenom sveće slova najpre počinju da poigravaju, zatim se izobličavaju i izdužuju pre nego što nestanu pod njegovim sklopljenim kapcima. Krojfova glava lagano pada na sto od borovog drveta. U snu, Vera se smeje. Plamen prvo zahvata listove knjige koji se uvijaju i cvrče, zatim Krojfovu kosu, zatim njegov krpljeni kaput prebačen preko naslona stolice. U snu, Krojf pita Veru da li je kao devojčica provlačila jezik kroz razmak među zubima.

Krojf[1]

Milena Babiq

Në tavolinë prej pishe, nga dritarja shikon pamjen krejt ndryshe nga ajo që shikonte si fëmijë mëngjeseve dimërore kur nëna qëndronte pranë shporetit duke zier qumësht. Kurrë nuk i ka pëlqyer aroma e qumështit të nxehtë. I kujtohet se si nëna e luste të pinte sepse nuk kishte gjë më të shëndetshme në këtë botë se një filxhan qumështi i ngrohtë. I kujtohen muskujt e trashë të nënës nën çorapat e najlonit ngjyrë lëkure, flokët e saj të rralla të kapura në punxhë dhe hapësira mes dhëmbëve për shkak të së cilës dukej thuajse kurrë nuk ishte rritur siç duhet. I kujtohet, pastaj, se si kur ishte në studime me autobus i çonte paketa me mish të thatë, bizele të ziera dhe arra, dhe se si ndërsa po vdiste i buzëqeshte thuajse po i jepte zemër, thuajse donte t'i thoshte se as ai kancer që ia gërryente stomakun njeriut s'mund t'i bënte asgjë. Njeriu është njeri dhe njeriu është i lumtur përderisa është vetvetja dhe i lirë, përderisa punon siç ia thotë zemra.

Dëgjoi se shtëpia e nënës prej balte ishte djegur. Dëgjoi se edhe varrezat, me gjithë kockat e nënës së tij dhe me hapësirën mes dhëmbëve, ishin shkatërruar. I mbyll sytë dhe përfytyron krejt atë që i tregojnë dhe i duket sikur ndonjë film, sikur asgjë nuk është reale. Nuk dëshiron të shkojë më kurrë atje, jo sepse është i vetëdijshëm se do të zbulonte se ishte reale, por sepse

1 Tregimi "Krojf" është bërë pjesë e përmbledhjes me përzgjedhjen e ekipit organizativ të konkursit Biber.

beson se nëse shkon njëherë, nuk ke të drejtë të kthehesh më. Nuk ka të drejtë të kthehet edhe nëse deri në fund të jetës lakmon shijen e atyre mollëve të egra që rriten poshtë shtegut të pashtruar dhe aromën e barit të butë mbi të cilin duke qëlluar topin prej lecke mori nofkën Krojf.

Këtu ku tani jeton të gjithë habiten që ende nuk ka gjetur punë më të mirë. Atje ku kishte jetuar ishte arsimtar në gjimnaz. I çonte nxënësit në teatër dhe mbante mantel e këpuca plot shkëlqim. Kishte gruan e cila i hekuroste këmishat dhe mbi tavolinën në kuzhinë vendoste vazo me mimoza. U ndanë kur filloi lufta, së pari shkurt, për disa javë, pastaj shkurt u shndërrua në javë e muaj dhe pastaj përgjithmonë. Dëgjoi se ishte martuar përsëri dhe kishte fëmijë. Pyet veten nëse përsëri shikon vjedhurazi kur mbush fjalëkryqe. Para disa ditësh kishte mbushur të pesëdhjetat, iu kujtua kjo edhe pse nuk pati dëshirë. Iu kujtua se si gjithmonë e ngacmonte që ishte më e madhe se ai, megjithëse vetëm disa ditë dhe se si, duke dashur të mbetej shtatzënë, pavetëdijshëm kalonte me gishta nëpër mitrën e zbrazët.

Të gjithë po habiten që tash nuk i bëhet vonë që vesh të arnuar, që nuk ka para të paguajë faturën e rrymës, e dimri po afrohet, dita është gjithnjë më e shkurtë dhe i duhet të ndezë qiri në orën pesë që të mund të lexojë. I ofrojnë hua të cilat ai i refuzon duke rrudhur supet. Habiten se si mund të jetojë ashtu dhe përse nuk ndryshon diçka, përpara vetes ka gati edhe një gjysmë jete, a mendon ta kalojë në atë kolibe pa rrymë, në atë palltë të arnuar. Krojfi hesht, nuk ka vullnet t'u shpjegojë se nuk mund të jetosh jetë të njëjtë dy herë, nuk mundesh kur të është djegur fotografia e familjes, e fotografinë e njërit prej atyre nxënësve që i çoje në teatër e ke parë në përkujtime në gazeta ditore dhe të ka rënë në sy se si supet poshtë uniformës i ka të ngushta, thuajse vazhdon të jetë po ai fëmijë i cili djersitet sepse nuk e di zgjedhimin.

Të gjithë habiten, përveç Verës e cila punon në mishtore. Vera poshtë përparëses së përgjakur mban bluza me lule dhe ka hapësirë mes njëshave të sipërm sikur nëna e tij. Vera shpesh

ia tregon atë hapësirë sepse gjithmonë qesh – edhe ajo duket se gjithmonë bën siç ia thotë zemra. Qesh derisa në letrën prej gazete i mbështjell zemrat dhe mëlçitë e pulës. "Kavërdisi me dy kokë qepë dhe do të jetë për merak", thotë duke afruar te goja tri gishtat e bërë bashkë. Ia thotë kështu që, siç themi, t'i shkojë lëng nga goja. Këta të tjerët nuk e kuptojnë përse ha mëlçi nëse, po të përpiqej pakëz, do të mund të hante taman mish. Vera qesh. Edhe ajo ka ardhur nga diku, e di ç'i duhet njeriut për të qenë i lumtur. E di se kur vjen nga diku prej nga nuk ke dashur të vish, lumturia mund të mbështillet në një letër të yndyrshme gazete. Andaj, Krojfi çdo të shtunë i bën dy kilometra këmbë deri te mishtorja e saj. Nganjëherë ajo pastaj ec deri te shtëpia e tij dhe atje luajnë tabliq. Vera bën llogaritjet me zë të lartë. Është më e madhe se ai. Në kohën kur ajo po rritej, vajzat nga fshati shkonin në shkollë vetëm katër vjet. Shkrimin e ka të pasigurtë, të shtrembëruar në të majtë, këtë e pa kur nga çanta nxori recetën e mjekut mbrapa së cilës ishte shkruar receta për tollumba. Nganjëherë Vera i tregon se si gjyshi në qerre kuajsh e çonte në pazar dhe ia tregon fotografitë të cilat vajza ia çon nga Australia. Nipin e kishte parë vetëm një herë, atëbotë ishte një vjeç, e tani i ka mbushur shtatë. Në faqe i rrëshqet një lot i cili nën dritë shkëlqen dhe të cilin ajo shpejt e kap midis dy gishtave të vrazhdë. Thonjtë i ka të kuq nga gjaku i kafshëve dhe duart i ka me aromë klori.

Për ditëlindje, Vera i sjell një tortë me tri kore dhe fondan rozë. Fillin e ka zier dhe sheqeri kërcet. Krojfit i dhembin dhëmballat ndërsa përtyp tortën e Verës, por kurrë nuk do t'ia thoshte këtë. E përse t'i thotë kur kjo është vërtet torta më e bukur që ka ngrënë ndonjëherë. Vera qesh, hapësira mes dhëmbëve të sipërm është aq e madhe sa mes saj mund të futet gjuha dhe Krojfi mendon se këtë sigurisht e bënte kur ishte vogëlushe. Përtypin tortën dhe qeshin. Bie muzgu. Krojfi fut një cung në shporet dhe ndez qiriun.

Pasi e përcjell Verën, Krojfi ulet pranë tavolinës me libër të hapur para vetes. Nuk fillon të lexojë menjëherë. Së pari symbyllur dëgjon zëra të paqartë nga oborri i shkollës së baletit

nga ndërtesa matanë rrugës. Mendon se si balerinat kanë funde tyli ngjyrë fondani të Verës dhe gishta të shtrembër të këmbëve. Pastaj ngrihet dhe përgatit çajin. Ngroh gishtat duke mbajtur filxhanin e nxehtë. Thonë se ky dimër do të zgjasë, duhet kursyer drurë.

Nën flakën e qiriut shkronjat së pari fillojnë të vallëzojnë, pastaj humbin formën dhe zgjaten para se të zhduken poshtë kapakëve të tij të mbyllur. Koka e Krojfit ngadalë bie mbi tavolinën prej pishe. Në ëndërr, Vera qesh. Zjarri së pari kap fletët e librit të cilat përdridhen dhe kërcasin, pastaj flokët e Krojfit, pastaj palltën e tij të arnuar të varur për mbështetësen e karriges. Në gjumë, Krojfi pyet Verën a e nxirrte gjuhën mes hapësirës së dhëmbëve kur ishte vogëlushe.

Përkthim: Qerim Ondozi

Кројф[1]

Милена Бабиќ

На масата од борово дрво, низ прозорецот ја набљудува глетката сосем различна од онаа што како дете ја гледаше во зимските утра додека мајка му стоеше крај шпоретот варејќи млеко. Никогаш не го сакаше мирисот на врело млеко. Се сеќава како мајка му го молеше да го пие затоа што нема ништо поздраво на светов од шолја топло млеко. Се сеќава на мајчините дебели листови под најлонските чорапи со боја на кожа, нејзината ретка коса собрана во пунџа и растојанието помеѓу забите поради кое изгледаше како никогаш да не пораснала докрај. Па, се сеќава, и како, додека студираше, по автобус му праќаше пакети со сушено месо, со варен млад грашок и со орасници, и како, додека умираше, му се смешкаше како да го охрабрува, како да сака да му каже дека ни тој канцер што му ја јаде утробата на човека не му може ништо. Човекот е човек и човекот е среќен сè додека е свој и слободен, сè додека работи како што чувствува во срцето.

Чу дека малата куќа од кал на мајка му изгорела. Чу и дека гробиштата, сосе коските на мајка му и со растојанието помеѓу забите, е урнато. Ги затвора очите и го замислува сето тоа за кое му зборуваат и тоа изгледа како некој филм, како да не е стварно. Не сака веќе никогаш да отиде таму, не

1 Расказот „Кројф“ е вклучен во збирката по избор на организацискиот тим на конкурсот Бибер.

затоа што е свесен дека би открил дека е стварно, туку затоа што верува дека кога еднаш ќе отидеш, веќе немаш право да се вратиш. Нема право да се врати, па дури и до крајот на животот да копнее по вкусот на оние диви јаболка што растат покрај земјениот пат и мирисот на мека трева на која шутирајќи крпеница и го доби прекарот Кројф.

Овде каде што живее сега сите се чудат зошто досега не нашол подобра работа. Таму каде што живееше претходно беше наставник во гимназија. Ги водеше учениците на театар и носеше мантили и изгланцани чевли. Имаше жена што му ги пеглаше кошулите и на кујнската маса ставаше вазна со мимози. Се разделија кога почна војната, најпрво на кратко, на неколку недели, па потоа тоа кратко се претвори во месеци и години и потоа во занавек. Чу дека повторно се омажила и дека има дете. Се прашува дали сè уште мижурка кога решава крстозбор. Пред некој ден наполни педесет, се сети на тоа иако не сакаше. Се сети и дека секогаш го задеваше дека е постара од него, иако само неколку дена, и дека, сакајќи да затрудни, несвесно ги преплетуваше прстите на празната матка.

Сите се чудат што сега не му е важно што носи крпен капут и што нема пари да плати сметка за струја, а зимата се приближува, денот е сè пократок и тој мора да пали свеќа веќе во пет часот за да му се гледа додека чита. Му нудат заеми што тој ги одбива со поткревање на раменета. Се чудат како може така да живее и зошто не смени нешто, има пред себе уште речиси пола живот, зар мисли да го мине во тоа трошно куќаре без струја, во тој крпен капут. Кројф молчи, нема волја да им објаснува дека не можеш да живееш еден ист живот двапати, не кога ти изгорела родителската куќа, а фотографијата на еден од оние ученици што си ги носел на театар си ја видел во некрологот во дневниот весник и ти паднало в очи дека под униформата раменета му се тесни, како да е сè уште она исто дете што се препотува затоа што не ги знае деклинациите.

Сите се чудат освен Вера, која работи во месарницата. Вера под крвавата престилка носи блуза со цвеќиња и има растојание помеѓу горните единици како и мајка му. Вера често му го покажува тоа растојание зашто постојано се смее – и таа изгледа секогаш прави како што чувствува во срцето. Се смее додека во хартија од весник му витка пилешки срца и чкембиња. „Издинстај ги со две главици кромид и господска работа“, вели приближувајќи ги до усните трите споени прсти. Го вели тоа така што, што би се рекло, му потекуваат лиги. Овие другите не разбираат зошто јаде чкембиња кога, кога би се потрудил малку, би можел да јаде шницла. Вера се смее. И таа дошла однекаде, знае што му е потребно на човек за да биде среќен. Знае дека кога така ќе дојдеш однекаде од каде што не си сакал да си заминеш, среќата може да се завитка во мрсна хартија од весник. Затоа Кројф секоја сабота пешачи два километри до нејзината месарница. Понекогаш таа по работа пешачи до неговата куќа и таму играат табланет. Вера брои на глас додека собира. Постара е од него. Во времето кога растела таа, девојчињата од село оделе на школо само четири години. Ракописот ѝ е несигурен, искривен налево, го виде тоа кога од торбата извлече лекарски рецепт на чија опачина беше запишан рецепт за тулумби. Понекогаш Вера му кажува како дедо ѝ во коњска запрега ја возел на панаѓур и му покажува фотографии што ќерка ѝ ѝ ги праќа од Австралија. Внукот го видела само еднаш, имал тогаш една година, а сега веќе има седум. По образот ѝ се лизга солза која под светлината на свеќата блеска и која таа брзо ја фаќа помеѓу двата огрубени прсти. Под ноктите ѝ е црвено од животинската крв и рацете ѝ мирисаат на хлор.

За роденден Вера му носи торта со три кори и розе фондан. Го преварила филот, па шеќерот крцка. Кројф го болат непцата додека ја џвака тортата на Вера, ама не би ѝ го кажал тоа за ништо на светов. Зошто и да ѝ каже, кога е тоа навистина најдобрата торта што некогаш ја јадел. Вера се смее, растојанието помеѓу горните заби ѝ е толкаво што

низ него може да го провлече јазикот и Кројф мисли дека тоа сигурно го правела кога била девојче. Ја џвакаат тортата и се смеат. Ноќта паѓа. Кројф додава трупче во шпоретот и ја пали свеќата.

Кога ќе ја испрати Вера, Кројф седи на масата со отворена книга пред себе. Не почнува веднаш да чита. Прво со затворени очи ги наслушнува неразбирливите гласови од дворот на балетската школа во зградата отспротива. Помислува дека балериниte имаат фустанчиња од тил со боја како фонданот на Вера и искривени ножни прсти. Потоа станува и вари чај. Ги грее прстите цврсто држејќи ја жешката шолја. Велат дека оваа зима ќе потрае, мора да штеди дрва.

Под пламенот на свеќата буквите најпрво почнуваат да поигруваат, потоа се изобличуваат и се издолжуваат пред да исчезнат под неговите склопени капаци. Главата на Кројф лесно паѓа на масата од борово дрво. Во сонот, Вера се смее. Пламенот прво ги зафаќа листовите од книгата, кои се виткаат и чрчорат, потоа косата на Кројф, потоа неговиот крпен капут префрлен преку потпирката на столчето. Во сонот, Кројф ја прашува Вера дали како девојче го провлекувала јазикот низ растојанието помеѓу забите.

Превод: Ѓоко Здравески

Terase

Tarracat

Тераси

Terase

Mihovil Rismondo

U nekom zamagljenom periodu od početka osnovne škole pa do mog odlaska iz te škole u petom razredu, igrali smo se po terasama koje spajaju naše zgrade, a nalaze se iznad parkirališta gdje su se nalazili auti naših staraca.

Nas nekoliko koji smo se nalazili u tom dijelu kvarta bili smo prilično bliski. A terase su bile naše, da na njima činimo što želimo. Na početku smo igrali nogomet, ali kad smo više lopti izgubili upravo zbog visine terasa, te kad su nam starci prestali kupovati nove, odlučili smo se prilagoditi svojoj situaciji malo bolje. Primijetili smo, naime, u nekom trenutku da lopta ispucana dovoljno visoko u zrak i pod pravim kutom može udubiti lim na automobilu koji se nalazi ispod nas. Primijetili smo i to da lopte gotovo velikom lakoćom razbijaju slabija stakla poput onih od pekare našeg albanskog prijatelja, pa smo po svemu sudeći nogomet uskoro morali zamijeniti a) jeftinijim i b) zabavnijim sportom. Tako je nogometna lopta zamijenjena manje okruglim oblicima jajeta i vodenog balona koji su bili mnogo efikasniji projektili u pogledu parkirajućih automobila, ali i stakala one pekare.

Najviše smo voljeli kad bi došla zima. Snijeg je bio besplatan, bilo ga je posvuda, a grude su se ispostavile kao najefikasniji projektil od svih. Naime, dobro usmjerena gruda pod pravim kutom pogodila bi slučajnog prolaznika mnogo lakše nego, recimo, balon. Kasnije sam shvatio da je riječ koju smo tražili u pogledu fascinacije grudama bila 'aerodinamičnost'. Iako,

moram napomenuti da ništa nije bilo niti približno toliko zadovoljavajuće kao bacanje vodenih balona. Pogoditi čovjeka iz velike daljine vodenim balonom u glavu bilo je jednostavno… najbolje što se tog dana moglo dogoditi. No, vodeni su baloni, iako ne toliko skupi za naše pojmove kao recimo svježa jaja, bili nepraktični. Trebalo ih je negdje puniti pa ih je trebalo nositi na terasu, a važno je napomenuti da ih se moglo donijeti tek ograničen broj, tako da se nikome nije dalo trčati gore, dolje, gore, dolje. Ne, trčanje je bilo unaprijed rezervirano za slučaj u kojem bi nas bijesni slučajni prolaznik, Adis i njegovi starci, ili netko od naših staraca, počeo ganjati po terasi zbog štete koju smo učinili.

Adis. Nikada neću zaboraviti Albanca i njegovu pekaru gdje su podovi redovito bili prekriveni otiscima naših gruda, jajeta, vodenih balona. Ta pekara stoji tamo još i danas, njome upravlja Adis, a u onim rijetkim slučajevima u kojima prolazim pored nje mogu primijetiti da se na podovima i dalje mogu pronaći ostaci projektila bačenih s terase. Ovih dana, međutim, stvari nisu tako jednostavne kao što su bile prije. Jaja su poskupila, djeca su se ulijenila pa im više ne pada na pamet da trče od kafića do terase s vodenim balonima, a snijega više nema ili ako ga ima, ima ga toliko malo da se više ne može napraviti ni pošteni rafal odozgo, s naše terase. Ne, djeca danas koriste drugačije projektile, a debeli Adis, nekadašnji prvoklasni boksač, nekoliko puta u godini mora nadoplaćivati osiguranje za svoju pekaru. Nije da baca novac u vjetar, koliko sam čuo, po pričama svojih starih prijatelja koji još uvijek žive u istim zgradama, ne, nova djeca su pored svoje lijenosti i škrtosti maštovitija od nas. Oni koriste kamenje. Pretpostavljam da je kamen najbolji projektil kada ga se usporedi s našim svetim trojstvom, a gotovo sam siguran da izaziva i najveću štetu, ako bi se odbio od nečije glave, ali moram reći da nisam siguran u pogledu našeg trećeg parametra – a to je zadovoljstvo pri pogotku. Priznajem da, s obzirom na činjenicu da se Adisova pekara već neko vrijeme raketira kamenjem, ova nova djeca imaju nešto brutalniji ukus kada dođe do osjećaja zadovoljstva i postignuća.

Sjećam se, kako bih i zaboravio kad mi je urezano u glavu, jednom je prilikom Adis istrčao iz svoje pekare i počeo nas ganjati po terasama. Mi smo se isprva smijali, jer je bijeg od debelog Adisa bio najapsurdnija stvar koju smo mogli zamisliti – kako bi nas uopće ulovio, pa mi smo bili nogometaši! A on je bio debeli prasac od kojeg nismo očekivali da će nas ganjati satima gore-dolje-gore-dolje po terasama, parkovima, parkiralištima oko naših zgrada. Ubrzo smo se prestali smijati jer više nismo imali zraka u plućima, ne, zrak je bio rezerviran za bježanje, jer se nitko nije htio suočiti s tim pitbulom jedan na jedan. Svi smo znali što se događa kada Adis nekoga uhvati i nismo htjeli riskirati njegovu šaku u svojim zubima.

Bila je zima i hladni mi je zrak već parao pluća. Adis je već u nekoliko navrata popio grudu u glavu, ali to ga nije zaustavilo da nas svojim tempom prati po kvartu. Razmišljao sam o tome da se sakrijem kod kuće, no u tom je planu postojao jedan ozbiljan problem. Naime, da bi mogli konstantno maltretirati Adisa morali smo se skrivati iza kapuljača, maski i šalova koji su prekrivali naša lica – jer, dobro smo znali da je naš kvart dovoljno mali da bi nas Adis mogao dočekati ispred škole, ako bi kojim slučajem saznao tko smo mi.

Morao sam stati na mjestu. Adis je bio nekih pedesetak metara udaljen od mene, a nisam znao gdje su moji prijatelji, pretpostavljao sam da su se negdje sakrili ili su otišli kućama kad su vidjeli da sam ja ostao žrtveno janje. To nije bio prvi put, ali je svakako za mene bio zadnji da sam morao obnašati dužnost janjeta. Pedeset metara dalje, Adis je ubrzao korak. Ja sam se uhvatio za lampu i teško disao. Pitao sam se odakle mu snaga, zbog čega to radi i zašto je toliko bijesan na nas kad sve što smo napravili je to da smo mu raketirali pekaru grudama… Vidio sam da mi se približio na nekih dvadeset metara i pokušao sam potrčati prema stepenicama, no na njihovom sam se vrhu poskliznuo i pao, te se otkotrljao par stepenica niže. Sve me boljelo. Nisam mogao ustati. Podignuo me Adis koji je konačno sustigao moj korak. Skine mi masku s lica i neki čudan osjećaj žaljenja prijeđe njegovim licem. Bez maske, mi smo bili prijatelji.

Išli smo u istu školu, znali smo se. Djeca se inače nisu družila s njim iz nekog razloga, ali ja jesam. Ponekad bi se vraćali kući iz škole zajedno, ponekad bi igrali nogomet…

Adis nije ništa rekao. Primio me za glavu i zabio ju u stepenicu, jednom. Dvaput. Triput. Ožiljak mi je ostao do dana današnjeg i ne čini mi se da će ubrzo nestati. Kada sam krvav došao doma, moj stari me pitao što se dogodilo. Ja mu nisam htio reći, ali takav odgovor na njegovo pitanje značio je neposluh i ja nisam želio dobiti remenom. Rekao sam mu od prve do zadnje stvari, sve. Plakao sam. Bojao sam se. Pitao me, nakon moje ispovijedi, što mi je Adis skrivio. Ja sam rekao ništa. Osim toga da je njegova pekara bila na savršenoj lokaciji za gađanje s terase. Stari je rekao nešto u stilu toga da nisam trebao biti ulovljen i da je to jedina greška koju sam napravio. Zatim je ustao i otišao razgovarati s Albancima.

Meni se ipak nije činilo da je to bila jedina greška. Postojalo je još nešto u svemu tome što nisam mogao shvatiti, a što je izlazilo iz očiju mog starog. Nešto što sam shvatio tek kasnije. Volio bih da sam bio pametniji, da sam znao te stvari ranije, jer onda ne bih izgubio prijatelja. Niti bi Adis za mene ikad postao obični šiptar, kao što je to postao nakon što se stari vratio od Adisovih. Vratio se ljući nego što je bio kad je otišao. Vratio se i razgovarao je sa mnom i objasnio mi da takvi divljaci ubijaju kad im netko dođe na vrata nepozvan. Rekao mi je da idući put moram biti spreman.

I ja sam bio.

Tarracat

Mihovil Rismondo

Në njëfarë periudhe të mjegullt nga fillimi i shkollës fillore e deri te largimi im nga ajo shkollë në klasën e pestë, loznim nëpër tarraca të cilat bashkonin ndërtesat tona, e gjenden mbi parkingët ku ishin automobilët e pleqve tanë.

Një grusht nesh që gjendeshim në atë pjesë të kuartit ishim mjaft të afërt. E tarracat ishin tonat, që në to të bënim ç'të na donte zemra. Në fillim luanim futboll, por kur humbëm shumë topa mu për shkak të lartësisë së tarracave, dhe kur pleqtë nuk na blinin më të tjerë, vendosim t'i përshtateshim situatës sonë diç më mirë. Kuptuam, në fakt, në një çast se topi i shqelmuar mjaft lart dhe në këndin e duhur mund të bënte gropën në aluminin e automobilit që gjendej poshtë nesh. Kuptuam edhe se topat pothuajse me lehtësi të madhe thyenin xhamat sikur ato të furrës së mikut tonë shqiptar, dhe sipas të gjitha gjasave futbollin shumë shpejt na u desh ta zëvendësonim me a) një sport më të lirë dhe b) më argëtues. Kështu topi i futbollit u zëvendësua me forma më pak të rrumbullakta vezësh dhe balonash uji të cilat ishin projektilë shumë më efikasë në aspektin e automobilëve të parkuar, por edhe të xhamave të asaj furre.

Më së shumti gëzoheshim kur vinte dimri. Bora ishte falas, ishte gjithandej, e topat e borës dolën të ishin projektili më efikas. Në fakt, topi prej bore i orientuar mirë dhe në këndin e duhur qëllonte shumë më lehtë ndonjë kalimtar rasti sesa, ta zëmë, balona. Më vonë kuptova se fjala të cilën e kërkonim në

aspektin e fascinimit me topat e borës ishte "aerodinamika". Edhe pse, më duhet të paralajmëroj se asgjë nuk ishte as për së afërmi ngazëlluese sa hedhja e balonave të ujit. Ta godasësh dikë nga largësia e madhe me balonë uji në kokë ishte thjesht... gjëja më e mirë që mund të ndodhte atë ditë. Por, balonat e ujit, edhe pse nuk ishin aq të shtrenjta për konceptin tonë si, ta zëmë, vezët e freskëta, ato ishin jopraktike. Ato duheshin mbushur diku dhe pastaj duheshin bartur në tarracë, e duhet theksuar se ato mund të barteshin vetëm në numër të kufizuar, dhe askujt nuk i pëlqente të vraponte poshtë e lart, lart e poshtë. Jo, vrapimi parapkisht ishte rezervuar për çastet kur kalimtari i tërbuar i rastit, Adisi dhe pleqtë e tij, ose dikush nga pleqtë tanë, nisnin të na ndiqnin nëpër tarracë për shkak të dëmit të shkaktuar.

Adisi. Kurrë nuk do ta harroj shqiptarin dhe furrën e tij ku dyshemetë vazhdimisht ishin përplot gjurmë topash bore, vezësh, balonash uji. Ajo furrë qëndron aty edhe sot e kësaj dite, atë e mban Adisi, e në ato raste të rralla kur kaloj andej mund të shoh se nëpër dysheme ende dallohen gjurmë të projektilëve të hedhur nga tarraca. Por, këto ditë, gjërat nuk janë aq të thjeshta si dikur. Vezët janë shtrenjtuar, fëmijët janë bërë përtacë dhe më nuk u shkon ndërmend të vrapojnë nga kafeteria në tarracë me balons uji, ndërsa borë më nuk ka, e kur ka është aq e paktë saqë më nuk mund të bësh as edhe një rafall të denjë nga lart, nga tarraca jonë. Jo, fëmijët sot përdorin projektilë të tjerë, e Adisi i trashë, dikur boksier i klasit të parë, disa herë në vit duhet të paguajë sigurimin për furrën e tij. Nuk është se po i djeg paratë, siç kam dëgjuar, sipas fjalëve të miqve të vjetër që ende jetojnë në ato ndërtesa, jo, fëmijët e rinj përveç përtacisë dhe koprracisë kanë edhe imagjinatën më të zhvilluar. Ata përdorin gurë. Supozoj se guri është projektili më i mirë kur krahasohet me trininë tonë të shenjtë, e jam pothuajse i sigurtë se shkakton edhe dëmin më të madh, nëse kthehet nga koka e dikujt, por më duhet të them se nuk jam i sigurt në aspektin e parametrit tonë – e kjo është kënaqësia me rastin e goditjes. E pranoj se kur kemi parasysh faktin se furra

e Adisit tash e një kohë granatohet me gurë, këta fëmijë të rinj kanë shije më brutale kur vjen deri te ndjenja e kënaqësisë dhe suksesit.

Më kujtohet, e si të harroj kur më është skalitur në kokë, një herë Adisi vrapoi nga furra e tij dhe nisi të na ndiqte nëpër tarraca. Ne në fillim qeshnim, sepse ikja nga Adisi i trashë ishte gjëja më absurde që mund ta imagjinonim – e si të na kapte kur ne ishim futbollistë! E ai ishte gic i trashë nga i cili nuk prisnim të na ndiqte me orë të tëra lart e poshtë nëpër tarraca, parqe, parkingë rreth ndërtesave tona. Shumë shpejt pushuam së qeshuri sepse nuk kishim më ajër në mushkëri, jo, ajri ishte i rezervuar për ikje, sepse askush nuk donte të përballej me atë pit bull një me një. Të gjithë e dinim çka ndodhte kur Adisi e kapte dikë dhe nuk donim të rrezikonim shuplakën e tij në dhëmbët tanë.

Ishte dimër dhe ajri i ftoftë m'i priste mushkëritë. Adisi tash e sa herë kishte ngrënë topin e borës në kokë, por kjo nuk e ndalte të na ndiqte me tempon e tij nëpër kuart. Mendoja të fshihesha në shtëpi, por në atë plan ekzistonte një problem serioz. Në fakt, për të qenë në gjendje ta keqtrajtojmë vazhdimisht Adisin na duhej të fshiheshim prapa kapelave, maskave dhe shalleve që mbulonin fytyrat tona – se, ne e dinim mirë se kuarti ynë ishte mjaft i vogël që Adisi të mund të na priste përpara shkollës, po ta kuptonte se kush ishim ne.

Më duhej të qëndroja në vend. Adisi ishte nja pesëdhjetë metra larg meje, e unë nuk e dija ku ishin shokët e mi, supozoja se ishin fshehur aty rrotull ose kishin shkuar në shtëpi pasi kishin parë se unë kisha mbetur kurban. Nuk ishte kjo hera e parë, por gjithsesi për mua ishte hera e fundit që m'u desh të luaja kurbanin. Pesëdhjetë metra më larg, Adisi shpejtoi hapin. Unë u kapa për fanar dhe merrja frymë thellë. Pyesja veten nga i vinte ajo fuqi, përse e bënte këtë dhe përse ishte aq i acaruar me ne kur krejt çka kishim bërë ne ishte t'ia granatonim furrën me topa bore... E pashë se më ishte afruar në nja njëzet metra dhe provova të vrapoj drejt shkallëve, por që në maje rrëshqita dhe rashë e u rrokullisa disa shkallë më poshtë. Më dhimbte

gjithandej. Nuk mund të ngrihesha. Më ngriti Adisi i cili më në fund ma zuri hapin. Ma hoqi maskën nga fytyra dhe një ndjenjë e çuditshme dhembshurie ia përshkoi fytyrën. Pa maskë, ne ishim shokë. Shkonim në shkollën e njëjtë, njiheshim. Fëmijët përndryshe nuk shoqëroheshin me të për çfarëdo arsye, por unë po. Nganjëherë ktheheshim nga shkolla së bashku, nganjëherë luanim futboll...

Adisi nuk tha asgjë. Më kapi për koke dhe ma përplasi për shkallët, një herë. Dy herë. Tri herë. Shenja më mbeti edhe sot e kësaj dite dhe nuk më duket se do të hiqet shpejt. Kur shkova në shtëpi i përgjakur, plaku im më pyeti ç'kishte ndodhur. Nuk doja t'i tregoja, por një përgjigje e tillë e pyetjes së tij nënkuptonte mosbindje dhe unë nuk doja të haja dajak. Ia thashë nga e para deri tek e fundit, të gjitha. Qava. Kisha frikë. Më pyeti, pas rrëfimit tim, se ç'të keqe më kishte bërë Adisi. Nuk thashë asgjë. Përveç se furra e tij ishte në lokacionin e përsosur për të gjuajtur nga tarraca. Plaku tha diçka në stilin se nuk u desh të më kapnin dhe se ky ishte gabimi i vetëm që kisha bërë. Pastaj u ngrit dhe shkoi të bisedonte me shqiptarët.

Mua, megjithatë, nuk më dukej se ky ishte gabimi i vetëm. Ekzistonte edhe diçka në krejt këtë që nuk mund ta kuptoja, e që dilte nga sytë e plakut tim. Diçka që e kuptova më vonë. Do të doja të kisha qenë më i zgjuar, t'i dija ato gjëra më herët, sepse atëherë nuk do të kisha humbur një shok. As Adisi për mua kurrë nuk do të ishte bërë shiptar i rëndomtë, siç edhe ishte bërë pasi plaku u kthye nga familjarët e Adisit. U kthye më i zemëruar se kur kishte shkuar. U kthye dhe bisedoi me mua dhe më shpjegoi se egërsirat e tilla vrasin kur dikush i paftuar u shkon te dera. Më tha se herën e ardhshme duhet të isha i përgatitur.

Dhe unë u përgatita.

Përkthim: Qerim Ondozi

Тераси

Миховил Рисмондо

Во некој замаглен период од почетокот на основното училиште, па до моето заминување од тоа училиште во петто одделение, си игравме по терасите што ги спојуваат нашите згради, а се наоѓаат над паркиралиштата каде што се наоѓаа автомобилите на нашите старци.

Ние неколкумина што се наоѓавме во тој дел од квартот, бевме прилично блиски. А, терасите беа наши, да правиме на нив што сакаме. На почетокот игравме фудбал, но кога изгубивме повеќе топки токму поради висината на терасата, па кога старците престанаа да ни купуваат нови, одлучивме да се приспособиме на новата ситуација малку подобро. Имено, забележавме во еден миг дека топката шутната доволно високо во воздухот и под прав агол може да го вдлабне лимот на автомобилот што се наоѓа под нас. Забележавме и дека топките со речиси голема леснотија ги кршат стаклата како оние од пекарницата на нашиот албански пријател, па, судејќи според сè, фудбалот наскоро моравме да го замениме со: а) поевтин и б) позабавен спорт. Така, фудбалската топка е заменета со помалку округлите облици на јајце и воден балон, кои беа многу поефикасни проектили во поглед на паркираните автомобили, но и стаклата на онаа пекарница.

Најмногу сакавме кога ќе дојдеше зима. Снегот беше бесплатен, го имаше насекаде, а топките се покажаа како најефикасни проектили од сите. Имено, добро

насочената топка под прав агол ќе го погодеше случајниот минувач многу полесно отколку, да речеме, балонот. Подоцна сфатив дека зборот што го баравме во поглед на фасцинацијата од топките беше „аеродинамичност“. Иако, морам да напоменам дека ништо не беше ни приближно толку задоволително како фрлањето водени балони. Да се погоди човек од голема далечина со воден балон во глава беше едноставно... најдоброто нешто што тој ден можеше да се случи. Но, водените балони, иако не толку скапи за наш поим, како, да речеме, свежите јајца, беа непрактични. Требаше некаде да се полнат, па да се носат на терасата, а важно е да се напомене дека можеше да се донесат само во ограничен број, така што никој не сакаше да трча горе-долу, горе-долу. Не, трчањето беше однапред резервирано за случајот во кој бесниот случаен минувач, Адис, и неговите старци или некој од нашите старци, ќе почнеше да нè брка по терасата поради штетата што ја направивме.

Адис. Никогаш нема да го заборавам Албанецот и неговата пекарница каде што подовите редовно беа покриени со отпечатоци од нашите топки, јајца, водени балони. Таа пекарница стои таму и денес, со неа раководи Адис, а во ретките случаи во кои поминувам покрај неа можам да забележам дека на подовите и понатаму можат да се пронајдат остатоци од проектилите фрлени од терасата. Меѓутоа, деновиве работите не се толку едноставни како што беа порано. Јајцата поскапеа, децата станаа мрзливи, па повеќе не им паѓа напамет да трчаат од кафулето до терасата со водени балони, а снег повеќе нема или, ако го има, го има толку малку што повеќе не може да се направи ни асолен рафал одозгора, од нашата тераса. Не, децата денес користат поинакви проектили, а дебелиот Адис, некогашен првокласен боксер, неколку пати во една година мора да доплатува осигурување за својата пекарница. Не дека фрла пари во ветер, колку што чув, од кажувањата на моите стари пријатели што сè уште живеат во истите згради, не, новите деца, покрај својата мрзливост

и скржавост, се подосетливи од нас. Тие користат камења. Претпоставувам дека е каменот најдобар проектил кога ќе се спореди со нашето свето тројство, а речиси сум сигурен дека предизвикува и најголема штета, ако се одбие од нечија глава, но морам да кажам дека не сум сигурен во поглед на нашиот трет параметар – а тоа е задоволството при погодокот. Признавам дека, со оглед на фактот дека пекарницата на Адис веќе некое време се ракетира со камења, новиве деца имаат нешто побрутален вкус кога ќе дојде до чувство на задоволство и достигнување.

Се сеќавам, како би заборавил кога ми е врежано во главата, во една пригода Адис истрча од својата пекарница и почна да нè брка по терасите. Ние првин се смеевме, зашто бегството од дебелиот Адис беше најапсурдната работа што можевме да ја замислиме: како воопшто би нè уловил, па ние бевме фудбалери. А, тој беше дебело прасе од кое не очекувавме дека ќе нè брка со часови горе-долу, горе-долу по терасите, по парковите, по паркиралиштата околу нашите згради. Набрзо престанавме да се смееме, зашто повеќе немавме воздух во градите, не, воздухот беше резервиран за бегање, зашто никој не сакаше да се соочи со тој питбул еден на еден. Сите знаевме што се случува кога Адис ќе фати некого и не сакавме да ја ризикуваме неговата длanka во своите заби.

Беше зима и студениот воздух веќе ми ги параше градите. Адис во неколку наврати доби топка во главата, но тоа не го спречи да нè следи по квартот со своето темпо. Размислував за тоа да се скријам дома, но во тој план постоеше еден сериозен проблем. Имено, за да можеме постојано да го малтретираме Адис, моравме да се сокриваме зад качулки, маски и шалови, кои ги прекриваа нашите лица – зашто, добро знаевме дека нашиот кварт е доволно мал за да може Адис да нè пречека пред училиште, ако по некој случај дознае кои сме ние.

Морав да застанам на место. Адис беше некои педесетина метри оддалечен од мене, а не знаев каде се

моите пријатели, претпоставував дека се сокриле некаде или отишле во куќите кога виделе дека јас останав жртвено јагне. Тоа не беше првпат, но секако за мене беше последен пат да морам да ја извршувам должноста на јагне. Педесет метри понатаму Адис го забрза чекорот. Јас се фатив за ламбата и тешко дишев. Се прашував од каде му е силата, зошто го прави тоа и зошто е толку бесен на сите нас кога сè што направивме е тоа што му ја ракетиравме пекарницата со топки... Видов дека ми се приближи на некои дваесет метри и се обидов да потрчам кон скалите, но на нивниот врв се лизнав и паднав, па се стркалав неколку скалила пониско. Сè ме болеше. Не можев да станам. Ме подигна Адис, кој конечно го стигна мојот чекор. Ми ја вади маската од лицето и некакво чудно чувство на жалење му поминува по лицето. Без маска, ние сме пријатели. Одевме во исто училиште, се знаевме. Децата инаку не се дружеа со него поради некоја причина, но јас се дружев. Понекогаш се враќавме дома заедно од училиште, понекогаш игравме фудбал...

Адис не рече ништо. Ме фати за главата и ми ја удри од скалите, еднаш. Двапати. Трипати. Лузната ми остана до денешен ден и ми се чини дека нема набрзо да исчезне. Кога дојдов крвав дома, стариот ме праша што се случило. Не сакав да му кажам, но таквиот одговор на неговото прашање значеше непослушност и не сакав да си добијам каиш. Му кажав сè од прво до последно. Плачев. Се плашев. По мојата исповед, ме праша што ми згрешил Адис. Јас реков ништо. Освен тоа дека неговата пекарница беше на совршена локација за гаѓање од терасата. Стариот рече нешто во стил дека не требало да бидам уловен и дека е тоа единствената грешка што сум ја направил. Потоа стана и отиде да разговара со Албанците.

Мене, сепак, не ми се чинеше дека тоа беше единствената грешка. Постоеше уште нешто во сето тоа што не можев да го сфатам, а што излегуваше од очите на стариот. Нешто што го сфатив дури подоцна. Би сакал да бев попаметен, да ги знаев тие работи порано, зашто тогаш не би изгубил

пријател. Ниту Адис за мене некогаш ќе станеше обичен Шиптар, како што стана откако стариот се врати од кај Адис. Се врати полут отколку што беше кога отиде. Се врати, разговараше со мене и ми објасни дека таквите дивјаци убиваат кога некој ќе им дојде на врата непоканет. Ми рече дека следниот пат морам да бидам подготвен.

И јас бев.

Превод: Иван Шопов

Mačići u zidovima

Kotelet në mure

Мачиња во ѕидовите

Mačići u zidovima

Nikola Petrović

Tata kaže da se noću mačići uvlače u zidove barake jer beže od zime.

Seka i ja ih slušamo kako grebuckaju i pište i guraju se jedni preko drugih, pa onda najtiše ustanemo iz kreveta da nikoga ne probudimo, i stavimo šake na zidove da im dodamo našu toplotu kroz daske. I onda tako stojimo dok se ne umorimo i dok se mačići skroz ne smire i zaspu, pa se i mi odvučemo u krevet, ali nekada mačići ne mogu da se smeste pa probude babu, a baba prvo nešto mrmlja, a posle viče da će nas pacovi sve pojesti žive, a onda plače, pa se mama pridigne i trlja oči, a tata iskače iz kreveta i navlači pantalone a još nije stigao da otvori oči.

A seka i ja se već pravimo da spavamo i ja duboko dišem kao da spavam, a seka gura njena hladna stopala uz moja da me natera da ciknem, i onda mama ustane da nas smiri i kaže nam da spavamo, a tata brzo gleda gde smo, i gleda u krug oko sebe jer je mislio da je nešto, pa se pravi da je ljut i preti nam prstom ali mu je drago da je ništa.

Mama kaže da mačiće sigurno hrani neko iz baraka i da nećemo imati mira dok god tata ne zapuši sve rupe, a tata kaže da ne može da im zatvori prolaz i da ih ostavi napolju da pocrkaju od zime. A mama kaže: muškarci umeju samo da se biju, a kad treba da pomognu za kuću, onda ništa ne umeju. I još

kaže: pa neće mačke da pocrkaju, zavući će se negde drugde, nisu blesave.

A tata kaže da je ovo njihova kuća – mi smo se kod njih uselili, a sad nećemo da ih teramo da idu negde drugde. I kaže: dosta je toga. Dosta.

Onda i mama i tata ćute malo, pa kažu seki i meni da su vremena teška i da ne treba da se svađamo, a mi ne znamo zašto nam to kažu jer se nas dve nikada ne svađamo.

Posle nas mama istera napolje da pomažemo tati da nađe neke daske oko baraka da može da zapuši te rupe gde se mačići uvlače, ali seka i ja samo šetamo po dvorištu gde nas mama ne vidi, jer se ne trudi ni tata, pa nećemo ni mi.

Ali onda dotrči Sava, komšija iz drugog dela barake koji je uz veliku ulicu i onda malo diše jer je debeo, pa kaže da je baba opet ušla u neki autobus i otišla. I onda tata traži babu po Beogradu ceo dan jer Sava nikada ne vidi u koji broj autobusa je ušla jer je i debeo i ćorav i verovatno zbog toga nema ženu. A mama kaže da budemo tiše jer se to sve čuje, i da je Sava dobar čovek i da ima ženu, ali je žena ostala da čuva kuću tamo, jer njoj neće ništa, jer je ona odatle. I mi se pravimo da nam je sve jasno i ne pitamo ništa više, jer kad mnogo pitamo mama bude tužna i nešto izmišlja i zbuni se – jer ni njoj nije jasno.

Tata uvek pronađe babu pre nego što padne mrak, jer je baba spora i može samo autobusom da ode daleko, ali ne toliko daleko da stigne tamo u staru kuću gde je i krenula, jer ovi autobusi voze samo u Beogradu, a njena kuća nije u Beogradu.

A tata poznaje autobuse jer on vozi jedan takav autobus, samo ne prolazi ovuda kod nas. Ali je jednom kada je mami bio rođendan došao autobusom ispred barake, skroz u malu ulicu, da joj donese cveće i mama se smejala i plakala. I mi smo mislili da je od sreće plakala jer su nekada ljudi mnogo srećni, na primer na televiziji kada je nešto mnogo lepo, ali je baba rekla da plače zato što ga prvi put vidi kao šofera a on je bio gospodin novinar u odelu.

Ali tata kaže da je tamo bio novinar u malim novinama gde je mogao da piše lepo, a ovde nema malih novina, samo velike

kao *Politika*, pa je mogao samo da pomaže u kotlarnici jednom drugu iz vojske. A i to je bilo dobro jer je donosio crni ugalj za našu baraku da nam bude toplo, a da bude toplo i mačićima u zidovima. Jedino mu je žao što mama kaže da je imao nežne ruke a sad su mu nikakve.

Posle mu je komšija Sava našao posao da vozi autobus za keš-pare jer je seka morala da krene u školu i sve joj je trebalo za školu, a to ne može ako nemaš keš-pare.

Ja nisam htela da seka krene u školu i da mene ostavi samu, a ja nisam još mogla u školu jer sam ja specijalna. Ali seka je rekla da će to biti lepo i da će svakog dana sve da mi ispriča i da će tako biti kao da i ja idem u školu, ali se prvog dana vratila tužna i plakala je i ništa mi nije pričala. Posle je rekla mami i tati da su je deca iz zgrada zezala i da joj je učiteljica rekla da treba da govori kao deca iz zgrada i da je onda neće zezati, pa je tata bio mnogo ljut i mama ga je držala za ruke i ljubila u glavu pa posle nije bio toliko ljut.

A posle je došla i učiteljica da se izvini i donela je dve tegle džema (jedan lep, jedan ružan) i rekla je da je htela da pomogne i da će sve biti u redu sa sekom, samo malo da prođe vremena.

Ali seka nije htela više da ide u školu, pa je opet plakala, a tata joj je vezivao pertle i pričao da u školu mora da se ide jer sve u životu mogu da nam uzmu, ali ne mogu da nam uzmu ono što nosimo u svojoj glavi. Zato treba što više da napunimo glave svim znanjem ovog sveta i to sve možemo da nosimo sa sobom gde god da krenemo.

A baba je onda rekla da su njenom bratu Iliji vojnici nešto uradili sa glavom, ali nisam sve čula jer mi je tata stavio ruke na uši, a mama je počela da viče na babu, a seka mi je rekla da je posle stalno, kad se mačići smire u zidovima, sanjala kako babin brat Ilija noću luta između baraka, mlatara rukama i traži svoju glavu u kojoj je svo znanje ovog sveta.

Baba je tatu rodila, samo je tata to izgleda zaboravio, pa ga mama podseti, pa mu bude krivo. A onda bude i mami nešto

krivo pa ljulja babu u krevetu dok ne zaspe kada babi budu *teški dani.*

A ti dani su meni i seki dobri dani zato što nas mama onda pusti da idemo oko zgrada i skupljamo babi divlje šljivcige ispod drveća pa ih baba kuva u onim velikim šerpama što su nam bile pod nogama kad smo putovali u velikoj koloni jer nisu mogle nigde drugde da stanu, a baba nije htele da ih ostavi. Onda to što baba kuva mnogo smrdi i to se zove *brlja* koju baba pije za lek pa joj budu malo bolji dani i smeje se i onda nam da kešpare kada joj poštar donese crkavicu, da kupimo bombone, a mi kupimo mačićima salamu da jedu kad je ima u našoj prodavnici.

A tata kad nas vidi kaže da će nas mama ubiti, a mi mu kažemo da znamo da im on daje salamu kad mama ne gleda, a on nam namiguje i srećan je. A on je skoro uvek srećan, osim kada su došli neki glavni ljudi da nam kažu da ovde treba da se grade nove zgrade i da ne možemo više da živimo tu i onda nije bio srećan – bio je isto onakav kao onda kad smo pakovali auto da idemo u avanturu, a to nije bila avantura nego smo došli samo u ove barake koje nisu tako loše zbog mačića a više ne možemo da budemo tu.

Onda je tata pitao onog druga iz vojske, ali i kod njega nema mesta osim da sedimo jedni drugima na glavama, što je i meni i seki mnogo smešno – da svi jedni drugima sednemo na glave visoko, kao da tatin drug iz vojske živi u nekoj kuli. Ali mami to nije bilo smešno i napravila je čudno lice koje nije ni tužno ni ljuto, nego kao da nije mama nego mala devojčica.

Onda se zadesilo to sa tatom, kada je popravljao autobus pa mu je pao autobus na glavu pa je iz nje iscurilo svo znanje ovog sveta koje je nosio sa sobom i više ništa nije znao, samo je ležao u krevetu.

A mama je onda bila stalno tužna i ja je onda zagrlim oko struka koliko mogu da dohvatim i kažem da će biti dobro sve, jer je tata tako uvek govorio dok nije zaboravio kako se govori, i ona mi spusti šaku na glavu ali me ne poljubi u teme, a i ta

šaka nije živa, ne pomiče se, samo stoji tamo na mojoj glavi kao mrtva.

Komšija Sava kaže da je tata imao nezgodu na radu i da zbog toga možemo svi zajedno da živimo u zgradi i da mama može da čisti autobuse za keš-pare a da ćemo mi onda isto biti deca iz zgrada. I mama se naljutila na babu jer je rekla: dok jedan ne srkne drugi ne svane, što u stvari znači da je mama nešto kriva i mama posle nije ljuljala babu da spava, a baba je opet ušla u neki autobus, i sada nije imao ko da je traži pa je više nisam videla.

Ali to je bilo posle, a pre je bilo da su mačići porasli u mačke i da su došli ljudi sa velikim mašinama da ruše barake i ja sam htela da ponesem mačke u zgradu, a čika Sava je rekao da one ne mogu da žive tako, i da te životinje što žive u zgradama više nisu mačke i da ako ove moje mačke volim, ne treba da ih premeštam.

A ja ne znam da li ih stvarno volim ili ne volim, i da li će stvarno da prestanu da budu mačke ako ih uzmem, samo se sećam da je nekada bilo lepo kad su bile skroz, skroz male pa su se uvlačile u zidove barake i da smo ih slušale kako grebuckaju i pište i guraju se jedne preko drugih dok se ne smire, a sada je mnogo tišina unutra i ne mogu da spavam, pa nekada ustanem tiho da stavim šake na zid ali znam da tamo nema ništa i ne bude mi lepo, a seka mi mi kaže da je to samo dok se ne naviknem i da dođem pod njeno ćebe, ali mi ne gurne hladna stopala kao nekada nego odmah zaspi zato što je umorna od škole i ja kažem sama sebi, kao da sam velika, da će sve biti dobro, i da ću i ja jednom kao seka da se naviknem da spavam u tišini kao da se ništa nikada nije zadesilo.

Kotelet në mure

Nikolla Petroviq

Babi thotë se natën kotelet futen nëpër mure të barakës sepse ikin nga acari.

Motra dhe unë i dëgjojmë teksa gërryejnë e piskatin e shtyhen njëra mbi tjetrën, dhe pastaj shumë qetas ngrihemi nga krevati për të mos e zgjuar askënd dhe i mbështesim pëllëmbët për muri për t'u dhënë ngrohtësinë tonë nëpër dërrasa. Dhe pastaj qëndrojmë ashtu derisa lodhemi dhe derisa kotelet nuk qetësohen dhe i merr gjumi, e edhe ne shtrihemi në krevat, por nganjëherë kotelet nuk mund të rehatohen dhe e zgjojnë gjyshen, e gjyshja së pari murmurit diçka dhe pastaj qan, pastaj mami ngrihet dhe i fërkon sytë, e babi kërcen nga krevati dhe vesh pantallonat pa i hapur mirë sytë.

E motra dhe unë shtiremi kinse flemë e unë marr frymë thellë kinse jam në gjumë, e motra m'i prek shputat me shputat e saj të ngrira të më detyrojë të bërtas, dhe pastaj mami ngrihet të na qetësojë dhe na thotë të flemë, e babi shikon shpejt se ku jemi, dhe shikon përreth vetes sepse mendon se ka ndodhur diçka, dhe bëhet kinse është i hidhëruar dhe na kërcënon me gisht, por i vjen mirë që nuk ka ndodhur gjë.

Mami thotë se kotelet sigurisht i ushqen dikush nga barakat dhe se nuk do të gjejmë qetësi pa i mbyllur babi të gjitha vrimat, e babi thotë se nuk mund t'ua mbyllë kalimin dhe t'i lë jashtë të ngordhin nga të ftohtët. E mami thotë: meshkujt dinë vetëm të rrahin, e kur duhet ndihmuar rreth shtëpisë, nuk dinë gjë. Dhe

shton: po nuk do të ngordhin macet, do të fusin kokën diku, nuk janë të marra.

E babi thotë se kjo është shtëpia e tyre – ne jemi vendosur tek ato, dhe tani nuk do t'i detyrojmë të shkojnë tjetërkund. Dhe thotë: mjaft me këtë. Mjaft.

Pastaj edhe mami edhe babi heshtin pak, dhe i thonë motrës dhe mua se kohërat janë të vështira dhe nuk bën të grindemi, e ne nuk dimë përse na thonë kështu sepse ne kurrë nuk grindemi.

Pastaj mami na çon jashtë t'i ndihmojmë babit të gjejë ndonjë dërrasë rreth barakave për t'i mbyllur ato vrima ku futen kotelet, por motra dhe unë vetëm shëtisim nëpër oborr ku nuk na sheh mami, sepse nuk përpiqet as babi, pse të përpiqemi ne.

Por pastaj vrapon Sava, komshiu nga pjesa tjetër e barakës e cila është buzë rrugës së madhe dhe pastaj merr pak frymë se është i trashë, dhe pastaj thotë se gjyshja përsëri ka hyrë në njëfarë autobusi dhe është larguar. Dhe pastaj babi e kërkon gjyshen nëpër Beograd tërë ditën, sepse Sava kurrë nuk e sheh numrin e autobusit ku ka hyrë ajo sepse është i trashë dhe qorr dhe mbase për këtë nuk ka grua. E mami thotë të mos bëjmë shumë zë sepse dëgjohet gjithçka, dhe se Sava është njeri i mirë dhe ka grua, por gruaja ka mbetur ta ruajë shtëpinë atje, sepse asaj s'i bëjnë gjë, se ajo është nga andej. E ne bëhemi kinse e kemi të qartë dhe nuk bëjmë më pyetje, sepse kur bëjmë shumë pyetje mami trishtohet dhe shpik gjëra dhe hutohet – sepse as ajo s'e ka të qartë.

Babi gjithmonë e gjen gjyshen para se të bjerë muzgu, sepse gjyshja është e ngadaltë dhe vetëm me autobus mund të shkojë larg, por jo aq larg sa të mbërrijë atje në shtëpinë e vjetër për ku është nisur, sepse të gjithë autobusët të çojnë vetëm në Beograd, e shtëpia e saj nuk është në Beograd.

E babi i njeh autobusët sepse edhe ai nget një autobus të tillë, vetëm se nuk kalon këndejpari. Por, një herë kur mami pati ditëlindjen erdhi me autobus përpara barakës, në një rrugicë krejt të ngushtë, t'i sillte lule dhe mami qeshi dhe qau. Dhe ne menduam se qau nga lumturia sepse dikur njerëzit ishin shumë

të lumtur, për shembull në televizor kur diçka është shumë e bukur, por gjyshja tha se qau sepse po e shihte për herë të parë si shofer e ai kishte qenë zotëri, gazetar në kostum.

Por, babi thotë se atje ishte gazetar në një gazetë të vogël ku mund të shkruante bukur, e këtu nuk ka gazeta të vogla, vetëm të mëdha si *Politika* dhe vetëm ka mundur t'i ndihmojë në dhomën e kaldajës një mikut të tij nga ushtria. Por, edhe kjo ishte e mirë sepse sillte qymyr për barakën tonë që ne ta kemi ngrohtë, dhe që ta kenë ngrohtë kotelet nëpër mure. Vetëm i vinte keq që nëna thotë se kishte duar të njoma e tani nuk i ka kurrqysh.

Pastaj komshiu Sava i gjeti punë të ngiste autobus për para kesh, sepse motra duhej të fillonte shkollën dhe i duhej për shkollë, e kjo nuk bëhet nëse nuk ke para kesh.

Unë nuk doja që motra të fillonte shkollën e të më linte mua vetëm, e unë ende nuk mund të shkoja në shkollë sepse unë isha speciale. Por motra tha se kjo do të jetë mirë dhe se çdo ditë do të më tregojë gjithçka dhe se kështu do të jetë sikur edhe unë po shkoj në shkollë, por ditën e parë u kthye e trishtuar dhe qau dhe nuk më tregoi asgjë. Pastaj i tha mamit dhe babit se fëmijët nga ndërtesat e kishin ngacmuar dhe se mësuesja i tha se duhej të fliste sikur fëmijët nga ndërtesat dhe pastaj nuk do ta ngacmojnë, dhe pastaj babi u hidhërua shumë dhe mami e mbajti për duarsh dhe e puthi në kokë dhe pastaj nuk ishte aq i hidhëruar.

E pastaj erdhi mësuesja të kërkonte falje dhe solli dy kavanozë me reçel (një të bukur, një të shëmtuar) dhe tha se donte të ndihmonte dhe se gjithçka do të shkonte mirë me motrën, sa të kalojë pak koha.

Por motra nuk donte të shkonte më në shkollë, dhe qante përsëri, e babi ia lidhte lidhëset dhe i thoshte se në shkollë duhej të shkonte sepse në jetë mund të na marrin gjithçka, por nuk mund të na marrin atë që kemi në kokë. Prandaj, duhet sa më shumë t'i mbushim kokat me dijen e kësaj bote dhe krejt këto mund t'i bartim me vete ngado që shkojmë.

E gjyshja tha se vëllait të saj Ilisë ushtarët i kishin bërë diçka me kokën, por nuk dëgjova gjithçka sepse babi m'i mbylli veshët me dorë, e mami filloi t'i bërtasë gjyshes, e motra më tha se pastaj pa pushim, kur kotelet qetësoheshin në mure, ëndërronte se si vëllai i gjyshes Ilija bredh mes barakave, lëviz krahët dhe kërkon kokën e tij në të cilën është krejt dija e kësaj bote.

Gjyshja e ka lindur babin, vetëm se duket që babi ka harruar, dhe mami ia kujton këtë, dhe i vjen keq. E pastaj edhe mamit i vjen keq dhe e përkund gjyshen në krevat derisa e merr gjumi kur gjyshja i ka *ditët e rënda*.

E ato ditë janë të mira për mua dhe motrën sepse mami pastaj na lë të shkojmë rreth ndërtesave dhe t'i mbledhim gjyshes kumbulla të egra poshtë pemëve dhe pastaj gjyshja i zien në tenxhere të mëdha që i mbanim poshtë këmbëve kur udhëtuam në një kolonë të madhe sepse nuk kishin vend tjetërkund, e gjyshja nuk donte t'i linte. Ajo që zien gjyshja kutërbon shumë dhe quhet *brlja* të cilën gjyshja e pi për ilaç dhe pastaj ditët i bëhen pak më të mira dhe qesh dhe pastaj na jep para kesh kur postieri i sjell ca qindarka, për të blerë sheqerka, e ne u blejmë koteleve sallam kur ka në dyqanin tonë.

E babi kur na sheh thotë se mami ka për të na mbytur, e ne i themi se e dimë që ai u jep sallam koteleve kur nuk shikon mami, e ai na bën me sy dhe është i lumtur. E ai pothuajse gjithmonë është i lumtur, përveç kur erdhën ca njerëz kryesorë të na thonë se këtu duhet të ndërtohen ndërtesa të reja dhe se nuk mund të jetojmë më këtu dhe pastaj nuk ishte i lumtur – ishte ashtu si atëherë kur e paketonim veturën për të shkuar në aventurë, e nuk ishte ajo aventurë, por kemi ardhur në këto baraka të cilat nuk janë aq të këqija për shkak të koteleve e nuk mund të qëndrojmë më këtu.

Pastaj babi e pyeti atë mik nga ushtria, por edhe ai nuk ka vend vetëm t'i rrinim njëri-tjetrit mbi kokë, e që më duket qesharake edhe mua edhe motrës – që të gjithë t'i ulemi njëri-tjetrit mbi kokë lart, thuajse miku i babit nga ushtria jeton në

ndonjë kullë. Por mamit kjo nuk i dukej qesharake dhe bëri fytyrë të çuditshme që nuk ishte as e trishtë as e zemëruar, por thuajse nuk ishte mami, por ndonjë vajzë e vogël.

Pastaj ndodhi ajo me babin, kur po e ndreqte autobusin dhe autobusi i ra mbi kokë dhe nga ajo doli krejt dija e kësaj bote të cilën e bartte me vete dhe më nuk dinte asgjë, vetëm rrinte shtrirë në krevat.

E mami pastaj ishte gjithmonë e trishtë dhe unë pastaj e përqafoj rreth belit aq sa mund të kap dhe i them se gjithçka do të jetë mirë, sepse kështu thoshte gjithmonë babi derisa nuk harroi të flasë, e ajo më vë pëllëmbën mbi kokë, por nuk më puth, e ajo pëllëmbë nuk është e gjallë, nuk lëviz, vetëm rri atje mbi kokën time si e vdekur.

Komshiu Sava thotë se babi kishte aksident në punë dhe për shkak të kësaj të gjithë tok mund të jetojmë në ndërtesë dhe se mami mund të fshijë autobusët për para kesh dhe që pastaj edhe ne do të jemi fëmijë nga ndërtesa. Dhe mami u hidhërua me gjyshen sepse tha: *pa ngrysur njëri nuk gdhihet tjetri* e që në fakt do të thotë se mami paska faj dhe mami pastaj nuk e përkundi gjyshen për ta marrë gjumi, e gjyshja prapë hyri në njëfarë autobusi dhe tash nuk kishte kush ta kërkonte dhe unë më nuk e kam parë.

Por kjo ishte më pas, e më parë kotelet u rritën e u bënë mace dhe erdhën njerëz me makina të mëdha t'i rrënojnë barakat dhe unë doja t'i merrja macet në ndërtesë, e xha Sava tha se ato nuk bën të jetojnë ashtu, dhe se ato kafshë që jetojnë në ndërtesa nuk janë më mace e nëse unë i dua këto mace nuk bën t'i zhvendos.

E unë nuk e di në i dua po nuk i dua, dhe a do të pushojnë vërtet të jenë mace nëse i marr, vetëm më kujtohet se dikur ishte bukur kur ishin krejt, krejt të vogla dhe futeshin nëpër muret e barakës dhe i dëgjonim ndërsa gërryenin dhe piskatnin dhe shtyheshin me njëra-tjetrën derisa qetësoheshin, e tash është shumë qetë brenda dhe nuk më merr gjumi, dhe nganjëherë

ngrihem ngadalë dhe i mbështes pëllëmbët për muri, por e di se aty nuk ka asgjë dhe nuk ndihem mirë, e motra më thotë se kjo është derisa të mësohem, dhe të shkoj te batania e saj, por nuk m'i fut shputat e ftohta si dikur, por e merr gjumi menjëherë sepse është e lodhur nga shkolla, e unë i them vetes se jam rritur, se gjithçka do të bëhet mirë dhe se edhe unë si motra një ditë do të mësohem të fle në qetësi thuajse kurrë asgjë nuk ka ndodhur.

Përkthim: Qerim Ondozi

Мачиња во ѕидовите

Никола Петровиќ

Татко ми вели дека ноќе мачињата се вовлекуваат во ѕидовите на бараката, зашто бегаат од студот.

Сестра ми и јас ги слушаме како грепкаат и пискаат, и се туркаат едни преку други, па потоа најтивко стануваме од креветот за да не разбудиме никого и ги ставаме дланките на ѕидовите за да им ја додадеме нашата топлина низ штиците. И, потоа стоиме така додека не се измориме и додека мачињата не се смират сосема и не заспијат, па и ние се одвлечкуваме в кревет, но некогаш мачињата не можат да се сместат, па ја будат баба ми, а баба ми прво нешто мрмори, а потоа вика дека глувците живи ќе нѐ изедат, а потоа плаче, па мајка ми станува и ги трие очите, а татко ми скокнува од креветот и ги навлекува панталоните, а уште не стигнал ни да ги отвори очите.

А, сестра ми и јас веќе се правиме дека спиеме и јас дишам длабоко како да спијам, а сестра ми ги пика нејзините студени стапала до моите да ме натера да писнам, и потоа мајка ми станува да нѐ смири и ни вели да спиеме, а татко ми брзо гледа каде сме, и гледа во кругот околу себе зашто мисли дека има нешто, па се прави дека е лут и ни се заканува со прстот, но драго му е дека нема ништо.

Мајка ми вели дека мачките сигурно ги храни некој од бараките и дека нема да имаме мир додека татко ми не ги затне сите дупки, а татко ми вели дека не може да им го затвори преминот и да ги остави надвор да пцовисаат од

студ. А, мајка ми вели: „Мажите знаат само да се тепаат, а кога треба да помогнат дома, тогаш ништо не знаат.“ И, уште вели: „Па, мачките нема да пцовисаат, ќе се пикнат некаде другаде, не се луди.“

А, татко ми вели дека ова е нивна куќа – ние се вселивме кај нив, а сега нема да ги бркаме да одат некаде другаде. И вели: „Доста е со тоа. Доста.“

Потоа мајка ми и татко ми малку молчат, па ни велат мене и на сестра ми дека времињата се тешки и не треба да се караме, а ние не знаеме зошто ни го велат тоа, зашто ние двете никогаш не се караме.

Потоа мајка ми нѐ истерува надвор да му помогнеме на татко ми да најде некои штици околу бараката за да може да ги затвори дупките каде што се вовлекуваат мачињата, но сестра ми и јас само шетаме по дворот каде што мајка ми не нѐ гледа, зашто не се труди ни татко ми, па нема ни ние.

А, потоа дотрчува Сава, комшијата од другиот дел на бараката кој е до големата улица и потоа малку диши, зашто е дебел, па вели дека баба ми повторно влегла во некој автобус и заминала. И, потоа татко ми ја бара баба ми низ Белград цел ден, зашто Сава никогаш не гледа во кој број автобус влегла, зашто е дебел и ќор и веројатно затоа нема жена. А, мајка ми вели да бидеме потивки, зашто сето тоа се слуша и дека Сава е добар човек и има жена, но жена му останала да ја чува куќата таму, зашто нејзе нема да ѝ направат ништо, таа е од таму. И ние се правиме дека сѐ ни е јасно и повеќе не прашуваме ништо, зашто кога многу прашуваме мама станува тажна и нешто измислува и се збунува – зашто и нејзе не ѝ е јасно.

Татко ми секогаш ја наоѓа баба ми пред да падне мрак, зашто баба ми е бавна и може да оди далеку само со автобус, но не толку далеку за да стигне таму во старата куќа каде што и тргнала, зашто овие автобуси возат само во Белград, а нејзината куќа не е во Белград.

А, татко ми ги познава автобусите, зашто и тој вози еден таков автобус, само што не поминува овде кај нас. Но,

еднаш, кога на мајка ми ѝ беше роденден, дојде со автобус пред бараката, сосема во малата улица, да ѝ донесе цвеќе, и мајка ми се смееше и плачеше. И, ние мислевме дека плаче од среќа, зашто некогаш луѓето беа многу среќни, на пример, на телевизија кога нешто е многу убаво, но баба ми рече дека плаче, зашто првпат го гледа како возач, а тој беше господин новинар во костум.

Но, татко ми вели дека таму бил новинар во мали весници, каде што можел да пишува убаво, а овде нема мали весници, само големи како *Политика*, па можел само да помага во котларницата на еден другар од војска. А, и тоа беше добро, зашто носеше црн јаглен за нашата барака, да ни биде топло, а да им биде топло и на мачињата во ѕидовите. Единствено му е жал што мајка ми вели дека имал нежни раце, а сега му се никакви.

Потоа комшијата Сава му најде работа да вози автобус за кеш-пари, зашто сестра ми мораше да тргне на училиште и сè ѝ требаше за училиште, а тоа не може ако немаш кеш-пари.

Јас не сакав сестра ми да тргне на училиште и да ме остави сама, а јас сè уште не можев на училиште зашто сум специјална. Но, сестра ми рече дека тоа ќе биде убаво и дека секој ден ќе ми раскажува сè и ќе биде како и јас да одам на училиште, но првиот ден се врати тажна и плачеше и не ми раскажуваше ништо. Потоа им рече на мајка ми и татко ми дека децата од зградата ја задевале и дека учителката ѝ рекла дека треба да зборува како децата од зградата и дека тогаш нема да ја задеваат, па татко ми беше многу лут и мајка ми го држеше за раце и го бакнуваше во главата, па потоа не беше толку лут.

А, потоа дојде и учителката, да се извини, и донесе две тегли џем (еден убав, еден грозен) и рече дека сакала да помогне и дека сè ќе биде во ред со сестра ми, само да помине малку време.

Но, сестра ми повеќе не сакаше да оди на училиште, па повторно плачеше, а татко ми ѝ ги врзуваше врвките и ѝ велеше дека мора да се оди на училиште, зашто сè во

животот можат да ни земат, но не можат да ни го земат она што го носиме во својата глава. Затоа треба што повеќе да ја наполниме главата со сето знаење на светот и сето тоа можеме да го носиме со себе каде и да тргнеме.

А, баба ми тогаш рече дека на нејзиниот брат Илија војниците му направиле нешто со главата, но не слушнав сè, зашто татко ми ми ги стави рацете на ушите, а мајка ми почна да ѝ вика на баба ми, а сестра ми рече дека потоа постојано, кога ќе се смират мачките во ѕидовите, сонувала како Илија, братот на баба ми, ноќе талка меѓу бараките, мавта со рацете и ја бара својата глава, во која е сето знаење на светот.

Баба ми го родила татко ми, само се чини дека татко ми го заборавил тоа, па мајка ми го потсетува, па му станува криво. А, потоа и на мајка ми ѝ е нешто криво, па ја лула баба ми во креветот додека не заспие, кога на баба ми деновите ѝ се тешки.

А, тие денови мене и на сестра ми ни се добри, зашто мајка ми тогаш нè пушта да одиме околу зградата и да собираме за баба ми диви сливи под дрвото, па баба ми ги вари во оние големи тенџерија што ни беа под нозете кога патувавме во голема колона, зашто никаде не ги собираше на друго место, а баба ми не сакаше да ги остави. Потоа тоа што баба ми го вари многу смрди и тоа се вика „буќкуруш“, кој баба ми го пие за лек, па деновите ѝ се малку подобри и се смее и потоа ни дава кеш-пари кога поштарот ќе ѝ донесе гревотарина, да купиме бонбони, а ние купуваме салама за мачињата да јадат, кога ја има во нашата продавница.

А, татко ми кога ќе нè види вели дека мајка ми ќе нè убие, а ние му велиме дека знаеме оти тој им дава салама кога мајка ми не гледа, а тој ни намигнува и среќен е. А, тој е речиси секогаш среќен, освен кога дојдоа некои главни луѓе да ни кажат дека овде треба да се градат нови згради и дека повеќе не можеме да живееме тука и тогаш не беше среќен – беше ист онаков како кога го пакувавме автомобилот да одиме во авантура, но тоа не беше авантура, туку дојдовме

во овие бараки, кои не се толку лоши поради мачињата, а повеќе не можеме да бидеме тука.

Потоа татко ми го праша оној другар од војска, но и кај него нема место, освен сите да седнеме едни на други високо на глава, како другарот на татко ми од војска да живее во некоја кула. Но, на мама тоа не ѝ беше смешно и направи чудно лице, кое не е ни тажно ни луто, туку како да не е мама, туку мало девојче.

Потоа се случи тоа со тато, кога го поправаше автобусот, па автобусот му падна на главата, па од неа истече сето знаење на светов што го носеше со себе и повеќе не знаеше ништо, само лежеше во креветот.

А, мајка ми потоа беше постојано тажна и јас тогаш ја прегрнувам околу половината колку што можам да ја дофатам и велам дека сѐ ќе биде добро, зашто тато секогаш велеше така додека не заборави како се зборува, и таа ми ја спушта дланката на главата, но не ме бакнува во темето, а и дланката не е жива, не се мрда, само стои на мојата глава како мртва.

Комшијата Сава вели дека татко ми имал несреќа на работа и дека поради тоа сите можеме заедно да живееме во зградата и мајка ми може да ги чисти автобусите за кеш-пари, а ние тогаш исто така ќе бидеме деца од зградата. И мајка ми ѝ се налути на баба ми зашто рече: „Додека на еден не му се стемни, на друг не му се разденува“, што, всушност, значи дека мајка ми е нешто виновна и мајка ми потоа не ја лулаше баба ми да заспие, а баба ми повторно влезе во некој автобус, и сега немаше кој да ја бара, па повеќе не ја видов.

Но, тоа беше после, а претходно беше тоа што мачињата пораснаа во мачки и дојдоа луѓе со големи машини да ги урнат бараките и јас сакав да ги понесам мачките во зградата, а чичко Сава рече дека тие не можат да живеат така и дека животните што живеат во зградите повеќе не се мачки и дека ако ги сакам моите мачки, не треба да ги преместувам.

А, јас не знам дали навистина ги сакам или не ги сакам и дали навистина ќе престанат да бидат мачки ако ги земам, само се сеќавам дека некогаш беше убаво кога беа сосема, сосема мали, па се вовлекуваа во ѕидовите од бараката, и дека ги слушавме како грепкаат и пискаат, и се туркаат едни преку други додека не се смират, а сега има многу тишина внатре и не можам да спијам, па некогаш станувам тивко да ги ставам дланките на ѕидот, но знам дека таму нема ништо и не ми е убаво, а сестра ми ми вели дека е тоа само додека да се навикнам и да дојдам под нејзиното ќебе, но не ми ги пика студените стапала како некогаш, туку веднаш заспива, затоа што е уморна од училиште и јас си велам самата на себе дека сум голема, дека сè ќе биде добро, и дека и јас еднаш како сестра ми ќе се навикнам да спијам во тишина, како никогаш ништо да не се случило.

Превод: Иван Шопов

Shija e gjalpit të kikirikut

Вкусот на путер од кикирики

Ukus putera od kikirikija

Shija e gjalpit të kikirikut

Vesa Qena

Më kujtohet hera e parë kur kam ngrënë gjalp të kikirikut, ka qenë gjatë luftës dhe unë kam qenë refugjate në Gostivar. Ka qenë i njelmët dhe i ëmbël, por më shumë i njelmët, një kombinim shumë i çuditshëm, po aq i çuditshëm sa fakti që nuk isha në shtëpinë time e as me krejt familjen time, duke mos e ditur aspak çka po ndodhte. Kam qenë 8 vjeçe gjatë luftës dhe për mua fjala luftë ka qenë shumë e largët. Më kujtohet se si unë dhe motra ime Hana qanim në Gostivar për luftën, për babin, për vëllezërit, për këtë e për atë. Qaja sepse isha refugjate dhe kësisoji duhej të qaja, e pastaj dilja e luaja.

Kam lindur e jam rritur pa zë, e vetmja mënyrë për të komunikuar ka qenë nëpërmjet mamit. Mami ka qenë zëri im. Veshi i saj i ka dëgjuar të gjitha sendet edhe është përgjigjur për mua e pas një kohe i ka mësuar përgjigjet dhe nuk i ka ndërruar. Kur unë kam dashur çaj, ajo ka thënë: 'Jo, Vesa nuk e pi çajin', ose 'qiti edhe do pite Vesës, se kohëve të fundit i është çelur apetiti.'

Duke qenë fëmija i pestë në një banesë dydhomëshe, unë asnjëherë nuk e kisha hapësirën time. Loja më e shpeshtë që e luaja ka qenë në banjë ku ulesha afër lavatriçes, hapja derën e saj dhe bëhesha sikur shisja bileta në një sportel, derisa vinte dikush që duhej ta përdorte banjën dëshpërimisht dhe më bënte presion për të dalë.

Por njëherë duhej t'i shisja të gjitha biletat.

Në Gostivar ishim strehuar në shtëpinë e tezes dhe e kishim tërë atë hapësirë për vete. Ajo kishte një shtëpi të madhe, kishte oborr, e në oborr e kishte edhe një shtëpi verore, luaja me fëmijët e tezes, gjithçka dukej më mirë. Veçse mungonte babi dhe tre vllezërit e mi.

Aty kisha bërë disa shoqe dhe më kujtohet se kur luanim MISS, kur vinte radha që kandidatet të thoshin një dëshirë, unë me shikimin e viktimës thosha: 'çka dua më së shumti në botë është Kosova Republikë.' Pastaj edhe shoqet e mia thoshin se duan që Maqedonia të jetë Republikë e kështu luanim të hutuara. Fjala 'Republikë' ishte vetëm një fjalë që e kishim dëgjuar nga të rriturit dhe e lidhnim me çdo send.

Dy ditë para se të fillonin bombardimet, mami, Hana dhe unë u nisëm për në Gostivar, duke lënë pas babin dhe dy vllezërit të cilët nuk donin ta lëshonin Kosovën, jo deri atëherë. Ndërsa vëllai tjetër jetonte në Zvicër.

Vesa s'po do pasul se ka ngrënë. Derisa mua më gërryenin zorrët.

Hera e dytë kur kam ngrënë gjalp të kikirikut ka qenë pasi i kishim marrë disa ndihma. Nuk ishte më aq e çuditshme, mund të zgjedhje të fokusoheshe në një shije, e kësaj radhe e ndieja vetëm të ëmblën. Vëllai kishte ardhur nga Zvicra dhe na kishte sjellë edhe mua e Hanës tesha, barbika e rollera. Por nuk dukej i lumtur, as ai, as mami e as familja e tezes. Mami shkonte në kufi e i kërkonte djemtë e saj, se babi i kishte treguar se nuk janë më në banesë, ai kishte mbetur vetëm në banesën dydhomëshe. Kurse unë e Hana mendjen e mbanim në Kanada. Dikush kishte thënë që mund të shkojmë e ne vetëm atë e ëndërronim.

Zotëri, urdhëroni biletën. E fus dorën në lavatriçe dhe nxjerr prej aty babin e vogël, e i them: 'Bab, çka po bën këtu?' E ai thotë: 'kthemë, kthemë në makinë se po fshihem, mbylle derën, lëshoje makinën, le të më marrë uji.'

Unë i them: 'po mund të të marr me vete, kam shumë para'. Babi më thotë: 'jo, jo, nuk kam ku shkoj, vetëm lëshoma ujin!'

Të nesërmen para se të shkoja në shkollë në shtëpinë e tezes nuk kishte kurrfarë atmosfere, mami qante, Hana rrinte afër saj, tezja i bënte disa thirrje. Vëllai im kishte lënë një letër ku kishte shkruar se i ka veshur teshat e ishte nisur për luftë.

Hëm, mendoja cilat tesha, sigurt kanë qenë tesha shumë të rëndësishme, meqë të gjithë qanin. A thua i kishte veshur teshat e palara, se në makinë nuk ishte asnjë teshë, gjithsesi fillova të qaja edhe unë, sepse i shihja të gjithë të mërzitur.

I thashë mamit në vesh: 'A ma blen do gjalp të kikirikut', por ajo vetëm tha: 'Nisu për shkollë.'

Kishim matematikë dhe do të përsërisnim tabelën e shumëzimit të cilën nuk mund ta mësoja. Por, isha e vetmja refugjate dhe mësuesja më donte shumë. Sa herë vinte radha ime, unë kërkoja leje të shkoja në tualet, dhe, kështu shpëtoja.

Në shtëpinë e tezes ishte shumë zymtë, askush nuk donte të luante, e mami si për ta hequr mërzinë më pyti për një të lehtë: *Sa bëjnë 5 x 5?*

5 x 5 bëjnë... hëm, duke numëruar me gishta në tavolinë 1, 5, 2, 10, 3, 15, 4, 20, 5, 25. 25 bëjnë... 5 x 5 bëjnë 25.

Hera ime e fundit që kam ngrënë gjalp të kikirikut ka qenë një ditë para se të kthehem në Kosovë, edhe e dija që mund ta kontrolloja shijen e më duhej diçka e ëmbël. Ishte e ëmbël, por më la një shije të njelmët, një ndjenjë e cila do të më përcillte shumë gjatë. Nuk e dija që bash kur po kthehesha në shtëpi me mamin e Hanën e askënd tjetër, do të thyeja heshtjen time e s'do të kisha nevojë më për veshin e mamit.

Mami mendoi që ishte ide e mirë që rollerat e mia, meqë nuk i përdorja, t'ia jepte dhuratë djalit të tezes, më shumë si simbolikë që kishim ndenjur në shtëpinë e tyre. E ajo për mua ishte shkatërrim. Le që ktheheshim në një banesë dydhomëshe, por do të kthehesha pa rollera, këtë s'mund ta duroja.

'Jo, rollerat nuk t'i jap, janë të miat dhe do t'i marr me vete.'

I mora rollerat dhe fillova të vrapoj. Thashë, unë e di ku është stacioni i autobusëve, do të shkoj atje të pres. Unë vrapoja e mami vraponte pas meje. E dija që do të më zinte, por s'doja të

dorëzohesha. Ajo më kapi për krahu dhe m'i mori rollerat. Në sytë e saj e pashë që e kisha turpëruar.

Nuk e dija se për çka ishte shkatërruar bota e mamit dhe e Hanës, por e imja ishte shkatërruar për një palë rollera!

Вкусот на путер од кикирики

Веса Ќена

Се сеќавам дека првпат јадев путер од кикирики во текот на војната, а јас бев една од бегалците во Гостивар. Беше солен и сладок, но повеќе солен, една чудна комбинација, исто толку чудна колку и фактот декане бев во својот дом, ниту со целото мое семејство, воопшто не знаејќи што се случува. Имав осум години кога беше војната и за мене зборот војна беше многу далечен. Се сеќавам како јас и сестра ми Хана плачевме во Гостивар поради војната, за Тато, за браќата, за ова, за она. Плачев дека бев бегалец и поради тоа требаше да плачам, а потоа излегував и играв.

Се родив и пораснав без глас, единствениот начин да комуницирам беше преку Мама. Мама беше мојот глас. Нејзиното уво ги слушаше сите работи и одговараше за мене, а по одредено време ги научи одговорите и веќе не ги смени. Кога јас сакав чај, таа велеше: „Не, Веса не пие чај“, или: „Извади ѝ уште едно парче пита на Веса, во последно време ѝ се отворил апетит.“

Бидејќи бев петто дете во двособен стан, никогаш немав моја соба. Најчестата игра што ја играв беше во бањата, кога седнував до машината за перење алишта, ја отворав вратат и глумев како продавам билети на шалтер, додека не дојдеше некој кому очајно му требаше бањата и ми правеше притисок да излезам.

Но, еднаш требаше да ги продадам сите билети.

Во Гостивар бевме сместени во домот на тетка ми и го имавме сиот тој простор за себе. Таа имаше голема куќа, двор, а во дворот и летна куќа; играв со братучедите, сè изгледаше подобро. Само што недостасуваа Тато и моите тројца браќа.

Таму запознав неколку другарки и се сеќавам дека, кога игравме МИС и кога ќе дојдеше редот кандидатките да кажат една желба, јас, со поглед на жртва, велев: „Тоа што најмногу го сакам на светот е Косово Република.“ Потоа и моите другарки велеа дека сакаат Македонија да биде република и така игравме расеани. Зборот „република“ беше само еден збор што го имавме слушнато од возрасните и го врзувавме со сè.

Два дена пред да почне бомбардирањето, Мама, Хана и јас тргнавме за Гостивар, оставајќи ги Тато и двајцата браќа, кои не сакаа да го напуштат Косово. Другиот брат живееше во Швајцарија.

Веса не сака грав, веќе јадеше. А, мене ми крчеа цревата.

Вторпат јадев путер од кикирики кога добивме некаква помош. Не беше веќе толку чудно, можеш да решиш да се насочиш на еден вкус, а овој пат јас го чувствував само благото. Брат ми беше дојден од Швајцарија и ни беше донел мене и на Хана облека, барбики и ролерки. Но, не изгледаше среќен, ниту тој, ниту Мама, ниту семејството на тетка ми. Мама одеше на граница да ги бара синовите, зашто Тато ѝ имаше кажано дека не се веќе во станот, тој останал сам во двособниот стан. А, мене и на Хана мислите ни беа во Канада. Некој ни имаше кажано дека можеме да одиме и ние само тоа го сонувавме.

Господине, повелете билетот. Ја ставам раката во машината за перење облека и го вадам оттаму малиот Тато, и го прашувам: „Тато, што правиш тука?“ А, тој вели: „Врати ме, врати ме во машината, зашто се кријам, затвори ја вратата, пушти ја машината, нека ме земе водата.“

Јас му велам: „Но, можам да те земам со себе, имам многу пари.“ Тато ми вели: „Не, не, немам каде да одам, само пушти ми ја водата!“

Утредента, пред да одам в училиште, во куќата на тетка ми немаше никаква атмосфера. Мама плачеше, Хана седеше до неа, тетка ми нешто викаше. Брат ми имаше оставено писмо во кое напишал дека ја зел облеката и заминал во војна.

Хм, мислев која облека, сигурно била многу важна облека, штом сите плачеа. Можно ли е да зел нечиста облека, зашто во машината немаше никаква облека. Секако дека почнав и јас да плачам, додека ги гледав сите загрижени.

Ѝ шепнав на Мама: „Ќе ми купиш путер од кикирики?“, а таа само ми рече: „Оди на училиште.“

Имавме математика и требаше да ја повториме таблицата за множење, која не можев да ја научам. Но, бев единствена што е бегалец и учителката многу ме сакаше. Секогаш кога ќе ми дојдеше мене редот, барав да одам во тоалет и така се спасував.

Во куќата на тетка ми беше многу тмурно, никој не сакаше да игра, а Мама, сакајќи да ми го одвлече вниманието, ми постави лесно прашање: „Колку е 5 x 5?“

5 x 5 е еднакво на... хм, броејќи со прстите на масата, 1, 5, 2, 10, 3, 15, 4, 20, 5, 25. Еднакво на 25... 5 x 5 е еднакво на 25.

Последен пат кога јадев путер од кикирики беше денот пред да се вратиме во Косово.Знаев да го контролирам вкусот, а ми требаше нешто благо. Беше благ, но ми остави вкус на солено, чувство што ќе ме следи долго време. Не знаев дека токму на враќање кон дома со Мама и Хана, и никој друг, ќе го прекинам молкот и нема повеќе да имам потреба од увото на Мама.

Мама мислеше дека е добра идеја моите ролерки, штом не ги користам, да му ги подари на синот на тетка ми, повеќе симболично, затоа што престојувавме во нивната куќа. А,

тоа за мене беше голем удар. Не само што се враќавме во двособен стан, туку се враќам и без ролерките, а тоа не можев да го издржам.

„Не, ролерките не ти ги давам, тие се мои и ќе ги земам со себе.“

Ги зедов ролерките и почнав да трчам. Реков: „Јас знам каде е автобуската станица, ќе одам таму да чекам.“ Јас трчав, а Мама трчаше по мене. Знаев дека ќе ме стигне, но не сакав да се предадам. Таа ме фати за раката и ми ги зеде ролерките. Во нејзините очи видов дека сум претерала.

Не знам зошто им беше уништен светот на Мама и на Хана, но мојот беше уништен за еден пар ролерки!

Превод: Крешник Ајдини

Ukus putera od kikirikija

Vesa Ćena

Sećam se kada sam prvi put jela puter od kikirikija, bilo je to u ratu i ja sam bila izbeglica u Gostivaru. Bio je slankast i sladak u isto vreme, ali više slan, veoma neobična kombinacija, toliko neobična kao i činjenica da nisam bila u svojoj kući niti sa celom svojom porodicom, ne znajući ništa šta se dešavalo. U ratu sam imala osam godina i rat je za mene bila neka daleka, nepoznata reč. Sećam se kako smo ja i moja sestra Hana plakale u Gostivaru zbog rata, zbog tate, zbog braće, zbog ovoga i zbog onoga. Plakala sam jer sam bila izbeglica i zato je trebalo da plačem, a zatim bih izlazila napolje da se igram.

Rodila sam se i odrasla bez glasa, jedini način na koji sam komunicirala bio je preko mame. Mama je bila moj glas. Njoj bih sve govorila na uho i ona bi odgovarala za mene, ali kao da je posle nekog vremena naučila odgovore napamet i nije ih više menjala. Kada bih ja htela čaj, ona bi rekla: „Ne, Vesa ne pije čaj“, ili „Dodala sam još pite Vesi, jer joj se u zadnje vreme otvorio apetit“.

Kao peto dete u dvosobnom stanu, nikada nisam imala svoj prostor. Najčešća igra koju sam igrala bila je u kupatilu, gde sam sedela kraj mašine za veš, otvarala njena vrata i pravila se da prodajem karte na blagajni, dok ne bi došao neko kome je očajno trebalo da koristi kupatilo i isterao me napolje.

Ali jednom sam morala da prodam sve karte.

U Gostivaru smo bili sklonjeni u tetkinu kuću, i ceo taj prostor smo imali za sebe. Bila je to velika kuća, imala je dvorište, a u dvorištu je imala i letnjikovac. Igrala sam se sa tetkinom decom, sve je izgledalo mnogo bolje. Samo je nedostajao tata i moja tri brata.

Tamo sam našla nekoliko drugarica, i sećam se kada smo se igrale izbora za mis, kada je došao red da kandidatkinje kažu jednu želju, ja sam s pogledom žrtve rekla: „Ono što želim najviše na svetu jeste Kosovo Republika." Onda su i moje drugarice rekle kako žele da Makedonija bude republika i tako smo se zaneseno igrale. Tu reč „republika" smo čule od odraslih i povezivale smo je sa svačim.

Dva dana pre nego što će početi bombardovanje, mama, Hana i ja smo krenule u Gostivar, bez tate i dvojice braće, koji do tada nisu hteli da napuste Kosovo. Dok je treći brat živeo u Švajcarskoj.

Vesa neće pasulja jer je već jela. A meni su krčala creva.

Drugi put kada sam jela puter od kikirikija bilo je nakon što smo dobili neku pomoć. Nije mi više bilo toliko neobično, možeš da izabereš da se fokusiraš na jedan ukus, i ovog puta sam osećala samo slatkoću. Brat je došao iz Švajcarske i meni i Hani doneo odeću, barbike i rolere. Ali nije izgledao srećan, ni on, ni mama, a ni tetkina porodica. Mama je otišla na granicu da traži svoje sinove, jer joj je tata rekao da više nisu kod kuće, on je ostao sam u dvosobnom stanu. Dok smo ja i Hana mislima bile u Kanadi. Neko je rekao da možemo da otputujemo tamo i mi smo samo o tome maštale.

Gospodine, izvolite kartu. Ubacujem ruku u okrugli bubanj i izvlačim odatle malenog tatu, kome kažem: „Tata, šta radiš tu?" A on kaže: „Vrati me, vrati me u mašinu, jer će me videti, zatvori vrata, uključi mašinu, neka me odnese voda."

Ja mu kažem: „Ali mogu da te povedem sa sobom, imam mnogo novca." Tata mi kaže: „Ne, ne, neću nigde da idem, samo mi pusti vodu!"

Sutradan, pre nego što ću otići u školu, u tetkinoj kući je bila loša atmosfera – mama je plakala, Hana je sedela pored nje, tetka je obavljala neke pozive. Moj brat je ostavio pismo u kome je napisao da je obukao odelo i krenuo u rat.

Hm, mislila sam kakvo odelo, sigurno je to neko mnogo važno odelo čim su svi plakali. Da li je obukao prljavo odelo, jer je mašina bila prazna? U svakom slučaju, i ja sam počela da plačem, jer sam sve njih videla neraspoložene.

Šapnula sam mami na uho: „Hoćeš li mi kupiti puter od kikirikija?“, ali ona je samo rekla: „Kreni u školu.“

Imali smo matematiku i trebalo je da ponavljamo tablicu množenja, koju nisam mogla da naučim napamet. Ali, bila sam jedina izbeglica u razredu i učiteljica me je mnogo volela. Kad god bi došao red na mene, pitala bih da idem u toalet i tako sam se spasavala.

U tetkinoj kući je bilo sumorno, niko nije hteo da se igra, a mama me je, tobože da odagna neraspoloženje, pitala jedno lagano: *Koliko je 5 x 5?*

5 X 5 su hm, brojeći prstima po stolu 1, 5, 2, 10, 3, 15, 4, 20, 5, 25. 25 su, 5 x 5 je 25.

Poslednji put kada sam jela puter od kikirikija bilo je dan pre nego što ćemo se vratiti na Kosovo. Znala sam da mogu da mu kontrolišem ukus i izgledao mi je nekako slatko. Bio je sladak, ali ostavio mi je slani ukus, što je osećanje koje će me još dugo pratiti. Nisam znala da ću baš kada se budem vraćala kući sa mamom i Hanom, i ni sa kim više, prelomiti svoje ćutanje i da više neće biti potrebe za maminim uhom.

Mama je mislila da je dobra ideja da moje rolere, pošto ih nisam koristila, pokloni tetkinom sinu, više kao simboličan gest što smo boravili u njihovoj kući. A za mene je to bila propast. Neka što se vraćamo u dvosoban stan, ali da se vratim bez rolera, to nisam mogla da izdržim.

„Ne, rolere neću da mu dam, moji su i nosim ih sa sobom.“

Uzela sam rolere i počela da trčim, rekoh, znam gde je autobuska stanica, otići ću tamo da ih sačekam. Ja sam trčala, a

mama je jurila za mnom. Znala sam da će me uhvatiti, ali nisam htela da se predam. Uhvatila me je za ruku i uzela mi rolere. U pogledu sam joj videla da sam je obrukala.

Nisam znala zbog čega je srušen mamin i Hanin svet, ali moj je bio srušen zbog jednog para rolera!

Prevod: Đorđe Božović

Igra: Kraj

Loja: Fundi

Игра: Крај

Igra: Kraj

Irena Skopljak Barić

(*Ponekad sjedim i razmišljam,*
a ponekad samo sjedim.
Winnie the Pooh)

Imaš deset godina i prvi si putnik u svemir. Kauboj si, Indijanac, nindža-kornjača, plesač u najpopularnijem *boy*-bendu na svijetu. Jedna si od njih. Oni jesu ti. Ulica je beskrajna igra škole: devet kvadrata i na vrhu jedan oblak. Baciš kamen u oblak, a on se odbije pa dugo propada u bezdan.

Imaš deset godina i prvi si na ratištu: tataratata. Čučiš u šljiviku iza babine kuće, sad si na trbuhu u zasjedi iza naslaganih drva u Saibovoj šupi, pod trbuhom mekana piljevina, pod bradom plastična puška, spremna, uperena. A igra, kolaž sretnih trenutaka, još traje i tek počinje. Traje li ili tek počinje? To se o igri ne govori. Ona je prostor, ona je vrijeme svih beskrajnih početaka i trajanja. Samo da nikad ne završi. I eto te: već se stvoriš u Sašinom dvorištu, jednim okom ciljaš kroz rupu u ogradi, točno onu koja gleda na raskrižje na ulazu u naselje. Raskrižja su strateška mjesta, to je posve jasno, i zato je dobro da Saša ima tu pukotinu na ogradi kroz koju nadziremo neprijatelja. Kroz pukotinu, da ne lažemo, zapravo vrebamo.

Moja sestra ima trinaest. Rudi ima isto toliko. Oni su veliki i ne pucaju po ulici. Ne voze nebeske utrke. Umjesto jastuka imaju knjige i drukčije maštaju.

U jednom trenutku trijebe Walta Whitmana, u drugom izvode pokus: dvije bijele plastične čaše povezane koncem njihova je telekomunikacija.

Balkon na koji Rudi izlazi iz svoje sobe točno je nasuprot našem sobnom balkonu. Sestra i ja dijelimo golemu sobu, katkad strogo napola, a najčešće zajedno složimo kraljevske odaje od dugačkih zavjesa, dodijelimo svakoj lutki po jednu sobu i onda smo i mi uzvišene i lijepe i mirišemo na ružičasto. To sestra uglavnom radi za mene, ali vidim ponekad da i ona neobično elegantno hoda i drži svaku žlicu u ispravnoj ruci. Dok pijemo čaj iz malih šalica na baroknom stolu, izvije mali prst toliko visoko da gotovo dodiruje vrh nosa. Vrlo uzvišeno, kao princeza.

To sestra radi za mene, a puno češće za Rudija iziđe na balkon, uzme plastičnu slušalicu-čašu u ruku i upuhne ponajprije pozdrav, a zatim razgovor otpočne, kotrlja se koncem iznad dvorišta: sad je u jednoj čaši, sad u drugoj. Taj je razgovor tajan i svrhovit. Stojim iza stakla pritvorenih balkonskih vrata i osluškujem, riječi su im okrugle i šifrirane. Pomislim kako bih nešto sigurno i razumjela da im glasovi nisu prigušeni bijelim plastičnim utrobama.

Rano je proljetno poslijepodne i oni cvjetaju. Gledam iza stakla mutno Rudijevo lice na balkonu preko puta i rekla bih da je sretan. Mrlje od prstiju na staklenoj površini ne daju mi potpunu sliku, ali bjelina njegovih zuba potvrđuje pretpostavku. Smije se. I moja se sestra razlistava na suncu. Nekoliko trenutaka poslije, odlažu plastične čaše, dva puta omotaju koncem drvene ograde balkona: čuvarice bijelih razgovora. Skrivam se iza zavjese. Prolazeći, sestra pjevuši. Ohrabrena njihovim napuštanjem plastičnih govornica, prilazim sestrinom telefonu. Prislonim na uho i čekam. Drugim uhom ubirem povjetarac, sunčanu zraku, daleki lavež i jedan dječji plač. Pa ga zatvorim i opet čekam. Elvisov tata cijepa drva i zviždi. Telefonski konac vibrira od njegovih radnja. Još jače pritisnem plastičnu slušalicu na uho i čekam. „Da samo znaš koliko se bojim“, izišlo je iz

plastične utrobe ravno u moje uho. Gledam na Rudijev balkon. Praznina. Kako je moguće?

*

Imaš deset godina. I trinaest i trideset i tri. U podrumu čika Mirine velike trokatnice okupljeno naselje, samo čika Mire nema. Radi u Njemačkoj.

„Šta ti je Njemačka!“ govori strina Luca gledajući zapanjujuću veličinu podruma. Svijet u naramku drži konzerve i brašno, kutije šećerne kocke i kavu, paštete, paštete, paštete. Moja mama i kuma Jasna redom oslobađaju prepune naramke, marame, pregače i slažu donesenu hranu na improvizirane police u nabrzinu sklepanom skloništu. Njih su dvije mlade i uredne i svemu nađu mjesto. Ja sam ponosna što moja mama radi tako odgovoran posao. Znam da je važno jer je strašno ozbiljna i ponekad se porječka s kumom Jasnom oko toga gdje nešto novo ide, a ja znam da je mama u pravu jer je puno ozbiljnija i zna se penjati do najviše police. Onda kuma Jasna kaže „dobro, dobro“ jer i ona sigurno vidi tko bolje zna pa opet sve bude u redu. I mama se dugo smije i njezine kovrče tad poskakuju po pognutim ramenima.

Sestra i ja trčimo do naše kuće pa nam tata stavi u naručje teglicu ajvara i pekmeza, dvije vrste, mesni narezak i kisele krastavce pa i mi nosimo u čika Mirin podrum kod mame. Mama se onda šali da nas ne poznaje pa pita: „Da vidim, mlade dame, što ste nam vi za danas pripremile.“ Zatim namigne tako da ja znam da se šali i dodirne nam kosu ili rame, koliko stigne.

Uskoro: podrum je i skladište potrošenih madraca, požutjelih pernatih jastuka i sivih deka. Netko je donio kofer, Aida loptu, a Ratko kasetofon. Dean je donio svoju gitaru. Imaš deset godina, Dean ima devetnaest i profinjenu kost u pjevačkom grlu. Lijep je i tako divno odsutan. Osobito za tebe jer imaš deset godina, ali tebe baš briga. Gledaš ga krišom i otvoreno. Gledaš ga kroz nišan na Sašinoj ogradi ili dok tko zna koji put prolaziš pokraj njegova dvorišta. Vitak je i izdiže se iznad ograde. Katkad mahne ili ne, a tvoji su obrazi svejedno rumeni.

*

Imaš deset godina i voliš već izgrađene svjetove. Ipak, usred noći, jedne jedine odabrane noći, tata te podiže iz kreveta. U pidžami si i bosa si, ali imaš svoju ćelavu lutku pod pazuhom pa pristaješ ući u auto. I mama je tamo i sestra je tamo. „Auto je bijel poput snijega, a mi idemo na more“, govori sestra i hihoće se. Debela magla zagrnula je automobilska stakla, kao zaštita. „Na moru ćemo biti sigurniji“, govori mama i ne hihoće se. „A čika Mirin podrum?“ pitala sam i pogledala prema visokoj trokatnici. Bijela praznina. Kako je moguće?

*

Imaš deset godina i želiš izgrađeno igralište. Uokvireno sigurno mjesto. Slobodno od svake svrhovitosti i straha. Rudi ima trinaest. Tanja ima trinaest. Nikši je punih devet. I Bojanu. Imali su ruke od gline i oblikovali prostor za igru. Svečanost bitka. Imali su kosu, zelene travnjake, i po jednu rascvjetalu ružu na svakom ramenu. Ipak, prije svega, trebalo je izliti veliko stakleno zvono i spustiti odozgo: prozirni nebeski štit. Kako izgleda granatiran zrak? Imaš devet godina i deset i trinaest i u zraku vidiš ptice. Gledaš: na tvom se otvorenom dlanu ispružio bijeli leptir. Uz tvoje trčeće noge gmiže mrav odupirući se nemoći.

*

Imaš deset godina i sjediš na obali mora. Svi zvukovi svedeni na galopirajuće uspinjanje valova uz obraslu stijenu na kojoj čekaš. Možda je more poplavljena livada po kojoj trčiš slijedeći Lašvu. Možda su ove strme iz mora izrastajuće litice zapravo šljivik bake Ljubice. To je more vječno čekanje.

Kad si u ratu, onda ne možeš biti izvan njega. Možeš stajati na obali bilo kojeg mora, a nišaniti, povlačiti se, previjati svježe rane. „Na moru ćemo biti sigurniji“, govori mama i ništa joj nije smiješno. Kad si u ratu, za tebe nema sigurnog mjesta. Tvoje more tvoje je igralište i posve lagana meta. Tijelo je kompleksna

građevina, a tako ju je lako sravniti sa zemljom – tamo su našli Tanjine noge, s obližnjim stablom – tamo su našli Nikšine ruke, s betonskim nogostupom – tamo je polegnut bio Rudi, samo lice mu nisu mogli naći. Selmu uopće nisu mogli naći, ni Bojana. Bio je tek početak.

Bio je već kraj.

Imaš deset godina, a nema te. Jer nema ni Nikše, Tanje i Rudija. Nema te jer nema Selme. Jer nema Bojana. Iščeznuo, rekli su, a netko je i njega vidio na igralištu ili je tek išao tamo kad je udarilo. Može li se granata sama, poput ptića, vinuti iz gnijezda i poletjeti?

*

Imaš deset godina i posljednji si na ratištu: tataratata. Baciš se u more i dugo propadaš u bezdan.

Loja: Fundi

Irena Skopljak Bariq

(*Nganjëherë rri dhe mendoj,*
e nganjëherë vetëm rri.
Winnie the Pooh)

Je dhjetë vjeç dhe je udhëtari i parë në gjithësi. Je kauboj, indian, breshkë ninxha, valltar në boy-bendin më të famshëm në botë. Je një prej tyre. Ata janë ti. Rruga është lojë e pafund shkollash: nëntë metra dhe në maje një re. Hedh gurin në re, e ai kthehet dhe gjatë-gjatë bie në humnerë.

Je dhjetë vjeç dhe i pari në fushëbetejë: tataratata. Strukesh ndër kumbulla prapa shtëpisë së gjyshes, tani shtrihesh barkas në pritë prapa drunjve të renditur në koliben e Saibit, nën bark tallashi i butë, nën mjekër pushka e plastikës, e gatshme, e drejtuar. E loja, kolazh çastesh të ëmbla, ende vazhdon e sapo fillon. Vazhdon apo sapo fillon? Kjo në lojë nuk thuhet. Ajo është hapësirë, është kohë e të gjitha fillimeve dhe kohëzgjatjeve të pafundme. Veç kurrë të mos mbarojë. Dhe ja ku je: befas shfaqesh në oborrin e Sashës, me një sy merr në nishan nëpër vrimën në gardh, mu atë që shikon drejt kryqëzimit në hyrje të lagjes. Kryqëzimet janë vende strategjike, kjo dihet, dhe prandaj është mirë që Sasha të ketë një të çarë në gardh përmes së cilës vëzhgojmë armikun. Nëpër këtë të çarë, të mos gënjehemi, në fakt jemi në pritë.

Motra ime është trembëdhjetë vjeçe. Edhe Rudi është po aq. Ata janë të rritur dhe nuk gjuajnë nëpër rrugë. Nuk ngasin

anije kozmike. Në vend të jastëkëve kanë libra dhe imagjinojnë ndryshe.

Në një çast heqin qafe Walt Whitmanin, në tjetrin bëjnë magjira: dy gota plastike të lidhura me pe është telekomunikimi i tyre.

Ballkoni nga del Rudi nga dhoma e vet është mu përballë ballkonit të dhomës sonë. Motra dhe unë ndajmë një dhomë gjigante, herë-herë rreptësisht përgjysmë, e shpesh bashkërisht bëjmë oda mbretërore me perde të gjata, secilës kukull ia ndajmë nga një dhomë dhe pastaj edhe ne jemi të nderuara dhe të bukura dhe na vjen era rozë. Këtë motra zakonisht e bën për mua, por shoh nganjëherë që edhe ajo ec me elegancë të pazakonshme dhe e mban çdo lugë në dorën e duhur. Ndërsa pijmë çaj nga filxhanët e vegjël në stolin barok, nxjerr gishtin e vogël aq lart saqë gati prek majën e hundës. Shumë sublime, si princeshë.

Këtë motra e bën për mua, e shumë më shpesh për Rudin del në ballkon, merr dëgjuesen-gotën plastike në dorë dhe së pari e thotë përshëndetjen dhe pastaj nis biseda, rrokulliset me pe mbi oborr: sa në njërën sa në tjetrën gotë. Ajo bisedë është e fshehtë dhe qëllimplotë. Qëndroj prapa xhamit të dyerve të ballkonit dhe dëgjoj, fjalët i kanë të rrumbullakëta dhe të koduara. Ma merr mendja se diçka do të kisha kuptuar sikur zërat të mos i kishin të mbytur brenda barqeve të bardha plastike.

Është pasdite e hershme pranverore dhe ata po lulëzojnë. Shikoj prapa xhamit fytyrën e mjegullt të Rudit në ballkonin matanë rrugës dhe do të thosha se është i lumtur. Gjurmët e gishtave në sipërfaqen prej xhami nuk më japin imazhin e plotë, por bardhësia e dhëmbëve të tij ma konfirmojnë supozimin. Qesh. Edhe motra ime lulëzon në diell. Disa çaste më pas, i lënë gotat plastike, dy herë e mbështjellin me pe gardhin e drunjtë të ballkonit: rojtaret e bisedave të bardha. Fshihem prapa perdes. Duke kaluar, motra ia hedh këngës. E nxitur nga braktistja e kabinave plastike, i afrohem telefonit të së motrës. E afroj te

veshi dhe pres. Me veshin tjetër kap erën e lehtë, rrezet e diellit, një lehje të largët dhe një vaj fëmije. Dhe e mbyll dhe përsëri pres. Babi i Elisit pret drunj dhe fishkëllen. Peri i telefonit vibron nga veprimet e tij. Edhe më fort mbështes dëgjuesen plastike për veshi dhe pres. "Ta dish sa shumë kam frikë", doli nga barku plastik drejt e në veshin tim. Shikoj ballkonin e Rudit. Zbrazëti. Qysh është e mundur?

*

Je dhjetë vjeç. Edhe trembëdhjetë edhe tridhjetë e tri. Në bodrumin e shtëpisë trekatëshe të xha Mirës u mblodh lagjja, vetëm xha Mira nuk është. Punon në Gjermani.

"Eh, ç'është Gjermania", thotë teta Luca duke shikuar madhësinë e hatashme të bodrumit. Nën sqetull mbajnë kanaçe e miell, kuti sheqeri në kube, kafe, pashteta, pashteta, pashteta. Nëna ime dhe kumbara Jasna me radhë lirojnë sqetullat e mbushura plot, shamitë, përparëset dhe rendisin ushqimin e sjellë nëpër rafte të improvizuara në strehën e sajuar shpejt e shpejt. Ato të dyja janë të reja dhe të mbara dhe i gjejnë vend çdo sendi. Unë jam krenare që nëna ime bën punë aq të përgjegjshme. E di se është me rëndësi sepse është tejet serioze dhe nganjëherë fjaloset me kumbarën Jasna rreth asaj se ku shkon diçka e re, e unë e di se nëna e ka mirë sepse është shumë më serioze dhe di të hipë deri te rafti më i lartë. Pastaj kumbara Jasna thotë "mirë, mirë", sepse edhe ajo sigurisht e kupton se kush di më mirë dhe prapë gjithçka i kthehet rregullit. Edhe nëna qesh gjatë dhe pastaj kaçurrelat e saj kërcejnë nëpër supet e ngritura.

Motra dhe unë vrapojmë deri te shtëpia jonë dhe babai na fut në prehër një kavanoz me ajvar dhe pekmez, dy lloje, kanaçe mishi dhe tranguj turshi dhe ne po ashtu bëjmë bartje në bodrumin e xha Mirës te nëna. Nëna pastaj bën shaka sikur nuk na njeh dhe thotë: "Të shoh, zonjusha, ç'na keni përgatitur për sot". Pastaj bën me sy që unë ta kuptoj se bën shaka dhe na prek flokët ose supet, aq sa mbërrin.

Shumë shpejt: bodrumi është edhe strehë e dyshekëve të përdorur, jastëkëve të zverdhur dhe batanijeve të hirta. Dikush solli valixhen, Aida topin, Ratko magnetofonin. Deani solli kitarën e tij. Je dhjetë vjeç, Deani është dymbëdhjetë vjeç dhe ka kockën e rafinuar në fytin këngëtar. Është i bukur dhe aq mrekullueshëm i largët. Sidomos për ty sepse je dhjetë vjeç, por ty s'të bëhet vonë. E shikon vjedhurazi dhe haptas. E shikon nëpër nishanin e gardhit të Sashës ose derisa kalon për të satën herë pranë oborrit të tij. Është thatanik dhe ngrihet përtej gardhit. Herë-herë bën me dorë apo jo, e faqet e tua gjithsesi janë të kuqe.

*

Je dhjetë vjeç dhe të pëlqejnë botët tashmë të ndërtuara. Megjithatë, në pikë të natës, të natës së vetme të zgjedhur, babi ngrihet nga krevati. Je në pizhame dhe këmbëzbathur, por e ke kukullën tënde tullace nën sqetull dhe pranon të futesh në veturë. Edhe nëna është aty edhe motra është aty. "Vetura është e bardhë si bora, e ne po shkojmë në det", thotë motra dhe qesh. Mjegulla e dendur ka rrethuar xhamin e veturës, si mburojë. "Në det do të jemi më të sigurtë", thotë mami dhe nuk qesh. "E bodrumi i xha Mirës", pyeta dhe shikova trekatëshen e lartë. Zbrazëti e bardhë. Qysh është e mundur?

*

Je dhjetë vjeç dhe dëshiron shesh loje të ndërtuar. Një vend të rrethuar të sigurtë. Të lirë nga çdo qëllim e frikë. Rudi është trembëdhjetë vjeç. Tanja është trembëdhjetë vjeçe. Niksha i ka mbushur nëntë. Edhe Bojani. Kishin duar argjile dhe i dhanë formë hapësirës për lojë. Ceremonia e qenies. Kishin flokë, lëndina të blerta, edhe nga një trëndafil të çelur në çdo shpatull. Megjithatë, para së gjithash, duhej nxjerrë një zile të madhe qelqi dhe ta lëshojë nga lart: mburojë e tejdukshme qiellore. Si duket ajri i granatuar? Je nëntë vjeç dhe dhjetë dhe trembëdhjetë] dhe në ajër sheh zogj. Shikon: në pëllëmbën

tënde të hapur ka zbritur një flutur e bardhë. Buzë këmbëve të tua nxituese zvarritet një milingonë duke i rezistuar pafuqisë.

*

Je nëntë vjeç dhe rri në breg të detit. Të gjithë tingujt tkurren brenda valëve galopante buzë shkëmbit të nxjerrë krye ku ti pret. Mbase deti është livadh i vërshuar nëpër të cilin ti vrapon ndërsa ndjek Lashvën. Mbase këto shkëmbinj të dalë nga deti janë kumbulla të gjyshes Lubica. Ky det është pritja e përjetshme.

Kur je në luftë, nuk mund të jesh jashtë saj. Mund të qëndrosh në breg të cilitdo det, dhe të marrësh në shenjë, të zmbrapsesh, të lidhësh plagët e freskëta. "Në det do të jemi më të sigurta", thotë nëna dhe asgjë s'i duket për të qeshur. Kur je në luftë, prapa teje nuk ka vend të sigurtë. Deti yt është sheshi yt i lojës dhe cak mjaft i lehtë. Trupi është ndërtim kompleks, e aq i lehtë për t'u bërë rrafsh me tokën – aty gjetën këmbët e Tanjës, me një trung aty afër – aty gjetën këmbët e Nikshës me shtyllën prej betoni – aty qe shtrirë Rudi, vetëm fytyrën nuk mund t'ia gjenin. Selmën fare nuk kishin mundur ta gjenin, as Bojanin. Ishte veç fillimi.

Ishte veç fundi.

Je dhjetë vjeç, e nuk je. Sepse nuk është as Niksha, as Tanja, as Rudi. Nuk je sepse nuk është Selma. Sepse nuk është Bojani. Ka humbur, thanë, e dikush e kishte parë edhe atë në shesh loje ose sapo po shkonte atje kur shpërtheu. A mundet granata e vetme, sikur një zogëz, të ngrihet nga foleja dhe të fluturojë?

*

Je dhjetë vjeç dhe je i fundit në fushëbetejë: tataratata. Hidhesh në det dhe zhytesh gjatë-gjatë në humnerë.

Përkthim: Qerim Ondozi

Игра: Крај

Ирена Скопљак Бариќ

(*Понекогаш седам и размислувам,*
а понекогаш само седам,
Вини Пу)

Имаш десет години и прв патник си во вселената. Каубоец си, Индијанец, нинџа желка, танчар во најпопуларниот бој-бенд на светот. Една си од нив. Тие се ти. Улицата е бескрајна игра куцкамен: девет квадрати и на врвот еден облак. Фрлаш камен во облакот, а тој се одбива, па долго пропаѓа во бездната.

Имаш десет години и прв си на боиштето: татаратата. Клечиш во сливарникот зад куќата на баба ти, сега си на стомак во заседа зад наредените дрва во шупата на Саиб, под стомакот мека струганица, под брадата пластична пушка, подготвена, вперена. А, играта, колаж од среќни мигови, уште трае и допрва почнува. Трае ли или допрва почнува? Тоа не се зборува за играта. Таа е простор, таа е време на сите бескрајни почетоци и траења. Само да не заврши никогаш. И, ете: веќе се појавуваш во дворот на Саша, со едното око нишаниш низ дупката во оградата, точно онаа што гледа на раскрсницата на влезот во населбата. Раскрсниците се стратегиски места, тоа е сосема јасно, и затоа е добро што Саша ја има таа пукнатина на оградата низ која го ѕиркаме непријателот. Низ пукнатината, да не лажеме, всушност, демнеме.

Сестра ми има тринаесет. Руди има исто толку. Тие се големи и не пукаат по улицата. Не возат небесни трки. Наместо перници, имаат книги и поинаку фантазираат.

Во еден миг го делкаат Волт Витман, во друг изведуваат експеримент: две бели пластични чаши поврзани со конец се нивната телекомуникација.

Балконот на кој Руди излегува од својата соба е точно спроти нашиот собен балкон. Сестра ми и јас делиме голема соба, понекогаш строго на половина, а најчесто заедно правиме кралски одаи од долгите завеси, на секоја кукла ѝ доделуваме по една соба и потоа и ние сме возвишени и убави и мирисаме на рози. Сестра ми, главно, го прави тоа за мене, но понекогаш гледам дека и таа необично елегантно оди и ја држи секоја лажица во вистинската рака. Додека пиеме чај од малите шолји на барокната маса, го извива малиот прст толку високо што речиси го допира врвот од носот. Многу возвишено, како принцеза. Тоа сестра ми го прави за мене, а многу почесто за Руди излегува на балконот, ја зема пластичната слушалка-чаша во раката и дува најпрво поздрав, а потоа започнува разговорот, се тркала по конецот над дворот: сега е во едната чаша, сега во другата. Тој разговор е таен и има цел. Стојам зад стаклото на подзатворената балконска врата и наслушнувам, зборовите им се округли и шифрирани. Помислувам дека нешто сигурно би разбрала да не им се гласовите придушени од белите пластични утроби.

Рано пролетно попладне е и тие цветаат. Го гледам зад стаклото матното лице на Руди на балконот отспротива и би рекла дека е среќен. Дамките од прсти на стаклената површина не ми даваат целосна слика, но белината на неговите заби ја потврдува претпоставката. Се смее. И сестра ми се разлистува на сонцето. Неколку мигови подоцна, ги остават пластичните чаши, двапати ја замотуваат со конец дрвената ограда од балконот: чуварки на белите разговори. Се сокривам зад завесата. Минувајќи, сестра ми потпевнува. Охрабрена од нивното напуштање

на пластичните говорници, приоѓам до телефонот на сестра ми. Го приближувам до увото и чекам. Со другото уво го собирам ветрето, сончевиот воздух, далечниот лаеж и еден детски плач. Па, го затворам и повторно чекам. Татко му на Елвис цепи дрва и свирка. Телефонскиот конец вибрира од неговите дејства. Уште посилно ја притиснувам пластичната слушалка на увото и чекам. „Да знаеш само колку се плашам“, излезе од пластичната утроба директно во моето уво. Гледам на балконот на Руди. Празнина. Како е можно?

*

Имаш десет години. И тринаесет и триесет и три. Во подрумот на големата трикатница на чичко Миро е собрана населбата, само чичко Миро го нема. Работи во Германија.

„Што ти е Германија“, вели тетка Луца, гледајќи ја вчудовидувачката големина на подрумот. Луѓето во нарамник држат конзерви и брашно, кутии шеќерни коцки и кафе, паштети, паштети, паштети. Мајка ми и кумата Јасна ги ослободуваат преполните нарамници, шамии, престилки и ја редат донесената храна на импровизирани полици во набрзина направената скривница. Двете се млади и уредни и на сè му наоѓаат место. Јас сум горда што мајка ми работи толку одговорна работа. Знам дека е важно, затоа што е страшно сериозна и понекогаш се кара со кумата Јасна околу тоа каде треба да оди нешто ново, а јас знам дека мајка ми е во право, зашто е многу посериозна и знае да се искачи до највисоките полици. Потоа кумата Јасна вели: „Добро, добро“, зашто и таа сигурно гледа кој знае подобро, па повторно сè е во ред. И мајка ми долго се смее и нејзините кадрици тогаш потскокнуваат по спуштените рамена.

Сестра ми и јас трчаме до нашата куќа, па татко ми ни става во рацете тегла ајвар и мармалад, два вида, месен нарезок и кисели краставички, па и ние носиме во подрумот на чичко Миро кај мама. Мајка ми тогаш се шегува дека не

нѐ познава, па прашува: „Да видам, млади дами, што сте ни подготвиле за денес.“ Потоа намигнува така што знам дека се шегува и ни ја допира косата или рамото, колку што ќе стигне.

Наскоро подрумот е и складиште на истрошени душеци, пожолтени пердувести перници и сиви ќебиња. Некој донел куфер, Аида топка, а Ратко касетофон. Деан ја донел својата гитара. Имаш десет години, Деан има деветнаесет и префинета коска во пејачкото грло. Убав е и толку прекрасно отсутен. Особено за тебе, зашто имаш десет години, но баш ти е гајле. Го гледаш кришум и отворено. Го гледаш низ нишанот на оградата на Саша или додека по којзнае кој пат поминуваш покрај неговиот двор. Виток е и се издигнува над оградата. Понекогаш мавнува или не, а твоите образи секако се црвени.

*

Имаш десет години и седиш на морскиот брег. Сите звуци се сведени на галопирачкото искачување на брановите по обраснатата карпа на која чекаш. Можеби морето е поплавена ливада по која трчаш следејќи ја Лашва. Можеби овие стрмни карпи што израснуваат од морето се, всушност, сливарникот на Баба Љубица. Морето е вечно чекање.

Кога си во војна, тогаш не можеш да бидеш надвор од неа. Можеш да стоиш на брегот на кое било море, а да нишаниш, да се повлекуваш, да преврзуваш свежи рани. „На море ќе бидеме посигурни“, вели мама и ништо не ѝ е смешно. Кога си во војна, за тебе нема сигурно место. Твоето море е твое игралиште и сосема лесна мета. Телото е комплексна градба, а толку е лесно да го срамниш со земја – таму ги најдоа нозете на Тања, кај блиското стебло – таму ги најдоа рацете на Никша, кај бетонскиот плочник – таму беше легнат Руди, само лицето не можеа да му го најдат. Селма воопшто не можеа да ја најдат, ниту Бојан. Беше само почеток.

Веќе беше крај.

Имаш десет години, а те нема. Зашто ги нема и Никша, Тања и Руди. Те нема зашто ја нема Селма. Зашто го нема Бојан. Исчезнал, рекоа, а некој и него го видел на игралиштето или штотуку излегол таму кога удрило. Може ли гранатата сама, како птица, да се вивне од гнездото и да полета?

*

Имаш десет години и последен си на боиштето: татаратата. Се фрлаш во морето и долго пропаѓаш во бездната.

Превод: Иван Шопов

Brkovi na štapiću ili Ko zna koja (prva i posljednja) o ratu

Mustaqet në shkopth apo Kushedi se cili
(i pari dhe i fundit) për luftën
Мустаќи на стапче или Којзнае која
(прва и последна) за војната

Brkovi na štapiću ili Ko zna koja (prva i posljednja) o ratu

Jelena Kalajdžija

Plače, stalno plače. To mislim, tata to i kaže, ali dodaje: „I ćaća joj stalno plače“, a ja djeda, doduše uvijek i pamtim s maramicom.

Brat i ja smo sjeli u gumeni čamac parkiran na sred sobe. Vrijeme velikog pakovanja. Žuti spolja, bijeli iznutra. Imao je malog Vinetua na pramcu. Tako je tata zvao tu glavu malog Indijanca. Mi smo đipali i đipali po tome čamcu. I on je po nama. Prevrtao se, okretao.

Mama je ušla po ko zna koji put u sobu, samo što je ovoga puta rekla da joj je pala pegla na glavu.

Baka se pojavila sa zaleđenim piletom i hladila bolno mjesto.

Mama je i dalje plakala isto kao i do tada, pa to pile na glavi nismo shvatili kao posljedicu pegle nego dio naše igre u kojoj se pojavljuje skvo Nosim-Pile-Na-Glavi. Tata je coktao, i vrtio jednu audio-kasetu na grafitnoj olovci. Imao je debele prste – svaki prst jedan čovjek, a olovku tanku i tu *kazetu* kako je zvao, koja je zujala u njegovoj ruci, kao neka baš smiješna igračka: „Kad već idemo tako daleko neka bar svira ispočetka“, rekao je i coknuo još dva puta. Brat je rekao da u radiju žive mali ljudi koji sviraju, to većina ljudi govori djeci. Ali i moj brat je bio dijete. Znala sam, ipak, da na toj traci koju tata namotava na susjedni kotur žive male slike, kao na filmovima iz fotoaparata (nosili smo jedan *Zenit* i jednu *Smenu 8*) i kada ih stavi u *kazetofon* u autu, postaju

muzika. Zatvorim oči i gledam slike. Te male. Koje promiču *kazetofonom*.

„Ma čim oni štampaju na dva pisma na istoj strani u novinama, jednim o onima, drugim o ovima, i kažu da je sve u redu – bića... Neće dobro biti...“, otpuhne ono pile natrag u zamrzivač koji godinama brunda iza zavjese u nekoj čudesnoj arhitektonskoj uvali dnevne sobe, tik kraj terase, baka. Brat je onda ponovo iskočio iz čamca i nije se više vratio.

Ujutro smo otišli na more. Polijegali smo po zadnjem sjedištu: mi, stvari, jastuci, jakne... Ostao je moj spužvasti jež, ali i mama je imala ciklamu od spužve koja je ostala u nekom drugom životu. Brat je nakon par sati vožnje izvadio brkove na štapiću i rekao: „Daj da namotam kazetu!“ Smijali smo se. Pala je noć. Vozimo se beskrajno dugo. Male slike promiču pod mojim kapcima. Veliki tonovi koje nose, promiču kroz moje uši. On baš voli tu kazetu. Mama plače, to malo prekida skladan slijed slika. Plače i mislim da to što prekida jeste ono kad kaže da život nije sjajan, ali uprkos tome *sve će biti dobro*. Sve će biti dobro 1. Sve će biti dobro 2. Sve će biti dobro 3. Sve će biti dobro 4... Mene žulja bratovljeva noga u rebro, ali on spava. Sjetim se brkova na štapiću i počnem se smijati. Nešto su pričali tiho njih dvoje naprijed, a nas dvoje nazad smo rasli.

I tako porasli sjedimo na obali mora s kojeg se nikada nismo vratili. On šuti. Ja plačem. „I mama je stalno plakala“, kaže. Pomišljam na djeda dok brišem nos. „Ja se ne sjećam da sam ikada bio na moru. Niti bih volio. Rijeka je bolja stvar.“

Puštam CD. Vozim dalje. Plejer mora da radi inače ne znam da vozim. Vozim vožnje radi. I to je najbolje. Nema stresa. Omiljene zavjereničke flote: stresa. Mislim da je i stari tako vozio. Čak i ako nije bilo samo vožnje radi. Promiču slike pred otvorenim očima, strahovi, uvijek prisutni, šume, skela na crkvi koju preskačem sa bakom, ona nosi u platnenoj torbi poluživog šarana, opet šume, ali u daljini, put, put, sunce zalazi, ili izlazi, isto je to samo drugi smjer, boje se pretaču drugim redom, živ, čovjek je živ, put, dug, beskrajan... Šaran se koprca, lijepim lice između dvije šipke na gelenderu mostića preko kanala.

Prekopakra. Baka kaže da idemo kući, a ja samo čekam da onaj šaran probije vreću i koprcne se do vode ispod. To se neće desiti, on ima po jedno oko sa svake strane i nema brkove. Desiće se mnogo toga, zidovi su prešutjeli, a ljudi su odavno mrtvi. I to ne mijenja ništa. Rijeke su bespovratne, mora nepomična. Morima se ide, za rijekama pati. To je sve voda. Luk i voda. Samo različitog ukusa.

Riba pliva u kadi. Čamac plovi po dnevnoj sobi. Djed obriše nos. Tanko reže jabučice na liske i niže na debeli konac da ih suši. Najgore je kada roniš u more i pune se uši mjehurovima, tada uvijek mislim na smrt, nema slika ni muzike, samo mjehurovi, bezlični i nevažni. Na rijeci je drugačije, dno je nevidljivo, mjehuri nisu toliko glasni, mogu ličiti na kišu. To je dobra muzika.

Na prstu imam zvjezdast otisak. Moj mali sin pita šta je to. Kažem mu da je to od *kazete*. On se smije, ta mu riječ zvuči kao skvo *Nosim-Pile-Na-Glavi* i pokazuje mi svoj novi izum – brkove na štapiću.

Mustaqet në shkopth apo Kushedi se cili (i pari dhe i fundit) për luftën

Jelena Kalajxhija

Qan, papushim qan. Këtë mendoj, babi edhe e thotë, por shton: "Edhe babi papushim i qan", e unë gjyshin, dorën në zemër, gjithmonë e kujtoj me mindil.

Vëllai dhe unë u ulëm në barkën prej gome në mes të dhomës. Kohë e paketimit të madh. Të verdhët jashtë, të bardhët brenda. Kishte një Vinetu të vogël në barkë. Kështu e quante babi atë kokë të indianit të vogël. E ne kërcenim e kërcenim mbi atë barkë. Edhe ajo mbi ne. Sillej e pështillej.

Mami hyri për të satën herë në dhomë, vetëm se kësaj radhe tha se i kishte rënë hekuri mbi kokë.

Gjyshja u shfaq me mish pule të ngrirë dhe e ftohte vendin e lënduar.

Mami vazhdonte të qante njëjtë si deri atëherë, dhe atë pulë në kokë nuk e morëm si pasojë e hekurit, por si pjesë e lojës sonë në të cilin shfaqet indijania Mbaj-Pulën-Në-Kokë. Babi bënte nc-nc, dhe mbështillte një audio kasetë në kasetofon. Kishte gishta të trashë – çdo gisht një njeri, e lapsin të hollë dhe atë *kazetë* qysh e quante ai e cila gumëzhinte në dorën e tij si ndonjë lodër qesharake: Meqë po shkojmë aq larg le të këndojë nga fillimi", tha dhe bëri nc-nc edhe nja dy herë. Vëllai tha se në radio jetonin njerëz të vegjël që bëjnë muzikë, këtë shumica e njerëzve u thonë fëmijëve. Por edhe vëllai im ishte fëmijë. E dija, megjithatë, se në atë shirit të cilin e mbështillte babi në

rrathin ngjitur jetonin imazhe të vogla, sikur në negativët nga fotoaparatet (kishim një *Zenit* dhe një *Smena 8*) dhe kur i fut në *kazetofon* në automobil, bëhen muzikë. Mbyll sytë dhe shoh imazhe. Ato të vogla. Të cilat lëvizin nëpër *kazetofon*.

"Kur po shtypin në dy alfabete në të njëjtën anë në gazeta, me njërin për ata, me tjetrin për këta, dhe thonë se gjithçka është në rregull – do të ketë... Nuk do të jetë mirë..." kthehet ajo pulë mbrapsht në frigorifer i cili me vite të tëra gumëzhin prapa perdes në ndonjë qosh të mrekullueshëm arkitektonik të dhomës së ditës, mu pranë tarracës, gjyshja. Vëllai pastaj sërish kërceu nga barka dhe më nuk u kthye.

Në mëngjes shkuam në bregdet. U strukëm në sediljet prapa: ne, sendet, jastëkët, palltat... Mbeti kërmilli im prej sfungjeri, por edhe mami kishte një çiklamë nga sfungjeri e cila kishte mbetur në ndonjë jetë tjetër. Vëllai pas dy orësh udhëtimi nxori mustaqet në shkopth dhe tha: "Më jep ta mbështjell kasetën!". Qeshëm. Ra nata. Udhëtojmë pambarimisht gjatë. Imazhet e vogla lëvizin nën kapakët e mi. Tingujt e mëdhenj që ato bartin lëvizin nëpër veshët e mi. Ai vërtet e do atë kasetë. Nëna qan, dhe kjo paksa e ndërpret lëvizjen harmonike të imazheve. Qan dhe mendoj se kjo që ndëpret është ajo kur thotë se jeta nuk është e mrekullueshme, por përkundër kësaj *gjithçka do të jetë mirë*. Gjithçka do të jetë mirë 1. Gjithçka do të jetë mirë 2. Gjithçka do të jetë mirë 3. Gjithçka do të jetë mirë 4... Mua më vret këmba e vëllait në brinjë, por ai fle. Më kujtohen mustaqet në shkopth dhe filloj të qesh. Flisnim diçka qetas ata të dy përpara, e ne dy mbrapa rriteshim.

Dhe kështu të rritur rrijmë në breg të detit nga i cili kurrë nuk jemi kthyer. Ai hesht. Unë qaj. "Edhe nëna papushim ka qarë", thotë. Më kujtohet gjyshi teksa fshij hundët. "Mua nuk më kujtohet të kemi qenë ndonjëherë në bregdet. As që do të doja. Lumi është më i mirë".

Lëshoj CD. Ngas tutje. Playeri duhet të punojë ngase ndryshe nuk di të ngas. Ngas për të ngasur. Dhe kjo është më e mira. Nuk ka stres. Flotat e preferuara të konspiracionit: stresi. Mendoj se edhe plaku ngiste kështu. Edhe kur nuk ishte vetëm

sa për ngasje. Lëvizin imazhet përpara syve të hapur, frikat, gjithmonë të pranishme, pyjet, skelet në kishë të cilat i kapërcej me gjyshen, ajo mban në koshin e thurur krapin gjysmë të gjallë, prapë pyje, por nga larg, rruga, rruga, dielli perëndon ose lind, e njëjta gjë vetëm drejtimi tjetër, ngjyrat rrjedhin me një radhitje tjetër, i gjallë, njeriu është i gjallë, rruga, e gjatë, a pambarimtë... Krapi përpëlitet, ngjis fytyrën mes dy grilash në gelenderin e urës përgjatë kanalit. Prekopakra. Gjyshja thotë të shkojmë në shtëpi, e unë vetëm pres që ai krap të shqyejë qesen dhe të kërcejë në ujin përfundi. Kjo nuk ka për të ndodhë, ai ka nga një sy në secilën anë dhe nuk ka mustaqe. Shumë gjëra do të ndodhin, muret kanë heshtur, njerëzit kanë vdekur moti. Dhe kjo nuk ndryshon asgjë. Lumenjtë janë të pakthyeshëm, detet të palëvizshme. Deteve u shkohet, për lumenjtë vuajnë. Krejt kjo është ujë. Hudhër dhe ujë. Vetëm shija ndryshon.

Peshku noton në vaskë. Barka lundron rreth dhomës së ditës. Gjyshi fshin hundët. Pret mollët hollë në shiritë dhe i radhit në perin e trashë për t'i tharë. Më e keqja është kur zhytesh në det dhe veshët mbushen me fluska, atëherë gjithmonë mendoj për vdekjen, s'ka imazhe as muzikë, vetëm flluska, pa fytyrë dhe pa rëndësi. Në lumë është ndryshe, fundi nuk duket, flluskat nuk janë aq të zëshme, mund t'i ngjajnë shiut. Kjo është muzikë e mirë.

Në gisht kam një nishan yjor. Djali im i vogël pyet ç'është kjo. I them se kjo është nga *kazeta*. Ai qesh, ajo fjalë i tingëllon sikur indiania *Mbaj-Pulën-Në-Kokë* dhe ma tregon shpikjen e tij të re – mustaqet në shkopth.

Përkthim: Qerim Ondozi

Мустаќи на стапче или Којзнае која (прва и последна) за војната

Јелена Калајџија

Плаче, цело време плаче. Тоа си мислам, тато тоа и го вели, ама додава: „И татко ѝ цело време плаче“, а јас дедо, додуша, секогаш и го памтам со марамче.

Брат ми и јас седнавме во гумениот чамец паркиран среде соба. Време на големото пакување. Жолт однадвор, бел однатре. Имаше мал Винету на носот. Така ја викаше тато главата на малиот Индијанец. Ние скокавме и скокавме по чамецот. И тој по нас. Се превртуваше, се вртеше.

Мама по којзнае кој пат влезе во собата, само што овој пат рече дека ѝ паднала пегла на глава.

Баба се појави со замрзнато пиле и ѝ го ладеше болното место.

Мама продолжуваше да плаче исто како и дотогаш, па тоа пиле на главата не го сфативме како последица од пеглата, туку како дел од нашата игра во која се појавува сквото Носам-Пиле-На-Глава. Тато ц'цкаше и вртеше на молив една аудиокасета. Имаше дебели прсти – секој прст еден човек, а моливот тенок и таа *казета*, како што ја викаше, која зуеше во неговата рака, како некоја баш смешна играчка: „Кога веќе одиме толку далеку, барем нека свири отпочеток“, рече и цакна уште двапати. Брат ми рече дека во радиото живеат мали луѓе што свират, тоа повеќето луѓе им го велат на децата. Ама и брат ми беше дете. Знаев, сепак, дека

на таа лента што тато ја намотува на соседната макара живеат мали слики, како на филмовите од фотоапаратот (носевме еден *Зенит* и една *Смена 8*) и кога ќе ги стави во *казетофонот* во колата, стануваат музика. Ги затворам очите и гледам слики. Тие малите. Што се провлекуваат низ *казетофонот*.

„Ама штом тие печатат на две писма на иста страна во весникот, со едно за оние, со друго за овие, и велат дека е сѐ во ред – ќе биде... Нема да биде добро...“, го враќа пилето назад во фрижидерот што со години брмчи зад завесата во некој чудесен архитектонски залив во дневната соба, близу терасата, баба. Брат ми пак скокна од чамецот и веќе не се врати.

Утрината отидовме на море. Исполегнавме на задното седиште: ние, работите, перниците, јакните... Остана мојот сунѓерест еж, ама и мама имаше циклама од сунѓер што остана во некој друг живот. Брат ми по неколку часа возење извади мустаќи на стапче и рече: „Дај да ја намотам *казетата*!“ Се смеевме. Падна ноќ. Се возиме бескрајно долго. Малите слики поминуваат под моите капаци. Големите тонови што ги носат, се провлекуваат низ моите уши. Тој баш ја сака таа *казета*. Мама плаче, тоа малку го прекинува складниот след на сликите. Плаче и мислам дека тоа што прекинува е она кога вели дека животот не е сјаен, ама и покрај тоа сѐ *ќе биде добро*. Сѐ ќе биде добро 1. Сѐ ќе биде добро 2. Сѐ ќе биде добро 3. Сѐ ќе биде добро 4... Мене ме жули в ребро ногата на брат ми, ама тој спие. Ми текнува на мустаќите на стапче и почнувам да се смеам. Нешто тивко разговараа двајцата напред, а ние двајцата назад растевме.

И така пораснати седиме на брегот крај морето од кое никогаш не се вративме. Тој молчи. Јас плачам. „И мама цело време плачеше“, вели. Помислувам на дедо додека си го бришам носот. „Јас не се сеќавам дека некогаш сум бил на море. Ниту би сакал. Реката е подобра.“

Пуштам ЦД. Продолжувам да возам. Плеерот мора да работи, инаку не знам да возам. Возам заради возењето.

И тоа е најдобро. Нема стрес. Омилената заговорничка флота: стресот. Мислам дека и стариот така возеше. Дури и кога не беше само заради возењето. Поминуваат слики пред отворените очи, стравови, секогаш присутни, шуми, скелиња на црквата што ја прескокнувам со баба, таа носи полужив крап во платнената торба, пак шуми, ама во далечината, пат, пат, сонцето заоѓа, или изгрева, исто е тоа само друга насока, боите се прелеваат по друг ред, жив, човекот е жив, патот, долг, бескраен... Крапот се прпелка, со убавото лице помеѓу две метални прачки на гелендерот од мовчето преку каналот. Прекопакра. Баба вели да одиме дома, а јас само чекам крапов да ја пробие торбата и да се прпелне сè до водата долу. Тоа нема да се случи, тој има по едно око од двете страни и нема мустаќи. Ќе се случат многу работи, sидовите премолчија, а луѓето се одамна мртви. Сè е тоа вода. Лук и вода. Само со различен вкус.

Рибата плива во кадата. Чамецот плови по дневната соба. Дедо си го брише носот. Тенко ги сече јаболчињата на листови и ги ниже на дебел конец да ги суши. Најлошо е кога нуркаш в море и ушите ти се полнат со меури, тогаш секогаш мислам на смрт, нема ни слики ни музика, само меури, безлични и неважни. На река е поинаку, дното е невидливо, меурите не се толку гласни, можат да личат на дожд. Тоа е добра музика.

На прстот имам sвездест отпечаток. Мојот мал син прашува што е тоа. Му велам дека тоа е од *казетата*. Тој се смее, тој збор му звучи како сквото *Носам-Пиле-На-Глава* и ми го покажува својот нов изум – мустаќи на стапче.

Превод: Ѓоко Здравески

Moj brat

Vëllai im

Мојот братучед

Moj brat

Petra Rapaić

Sedim na zidiću kod autobusne stanice i čekam brata. Nije mi to pravi brat, ako je verovati mojoj babi. Navodno se ujak spetljao s nekom hrvatskom kurvom koja mu je podmetnula kopile. Baba se tu grbila i pomagala, uglavnom zbog deteta, kad ono nije njegovo.

Moja mater se, srećom, udala i otišla iz roditeljske kuće pre nego što su krenule scene. Pre nego što je počeo rat. Ali, postoje granice do koje mogu da krivim rat za razdvojenost porodice. Odavno se završio i sami smo krivi što se do sad nismo našli. Da sam imao pare kao što nisam... dobro, da se ne lažemo, ne bih otišao da vidim brata. Kao prvo, nikad se nismo videli ni kao mali. Nismo se čuli telefonom, ni dopisivali. Onda, čovek čak i nije moje krvi, pa zašto bih se trudio i putovao u Hrvatsku ga vidim? Bilo mi je dobro i ovako.

Sve dok Edvard nije pozvao i rekao da želi da nas vidi. Nemam pojma zašto, nakon dvadesetak godina blaženog ignorisanja, niti znam odakle mu broj telefona. Ali, evo, tu sam. Čekam.

Ranije, kad god smo pričali o Edvardu, počinjalo se od sramote koju je ujak doveo u kuću. Velika srpska familija, a on ženi Hrvaticu, pride još i trudnu. Baba da poludi. A kako će se dete zvati? Jelen, kaže mamin brat, kad – op, deda doživi srčani udar. Kao, žena tako hoće da se dete zove, a deda eto nije mogao podneti da naslednik dobije ime po životinji.

Pitam se šta bi deda sad mislio i koliko puta bi se u grobu okrenuo da zna da mu je naslednik loze Hrvat? Jer baba je na kraju

dobila šta je htela, sin joj se razveo i pobegao za inostranstvo, u jeku rata, dok su za njim pucali i vikali da je četnik, da bi dete ostalo majci da ga vaspitava. Ujak se, naravno, više nikad nije javio. Još jedna velika sramota.

Znam te priče napamet, kao da sam ih posisao s majčinim mlekom. Nema dana da baba nije tupila o tome. Kako su mater i ujak bili bliski, dok nije upoznao kurvu. Kako više babi nije hteo da pomaže. Kako je uzeo šta je mogao i otišao u bolje sutra. Kako su baba i deda bežali od rata, a on ni da pomogne ni da pita kako su. Za Edvarda, koji je nekim kompromisnim čudom, dobio normalno no ipak zapadnjačko ime, nije nas bilo briga. Baba je rekla da nije naš, a mater da niko iz naše familije nije bio katolik, čak ni kad je Marija Terezija pokrštavala Srbe duž granice za džak pšenice. Sve do telefonskog poziva, Edvard nije postojao. Bio je apstraktno čudo kojim je odvratna žena zarobila dobrog čoveka i okrenula ga protiv porodice. I kako to obično biva, ništa naše nije imao – likom je bio pljunuta svoja majka.

Ne znam kako ću ga prepoznati kad izađe iz autobusa. Pretpostavljam da ću tražiti nekog pogubljenog, štrkljastog, ružnog, velikog nosa i tamnih očiju. Pričaće hrvatski ili, još bolje, engleski, kao svi Hrvati kad dođu kod nas pa se boje da progovore.

Gledam autobuse kako prolaze, ljude što izlaze i grle se s onima koji ih čekaju. Jednog momka ne čeka niko, niti on čeka vozača da mu izvuče prtljag. Nabio kapuljaču, motociklističke čizme, ranac na rame i ćao. Moj tip čoveka skroz, tako i ja. Pratim ga pogledom dok ga gužva ne zakloni.

Meni treba autobus sa zagrebačkim tablicama, ne ovi beogradski. Dogovor je bio da ga ne čekamo, kaže uzeće taksi. Međutim, znam kako je meni nakon duge vožnje, bude mi muka i od samog mirisa izduvnih gasova, i zadnje što želim jeste da sednem u još jedno vozilo. Možda i njemu bude tako. Takođe, od nervoze nisam mogao da se skrasim kući, niti mi je palo na pamet da odem na fakultet na predavanje.

Konačno autobus koji čekam, Zagreb – Novi Sad. Ustajem, protežem se, pružam korak da stignem na vreme da vidim ljude kako izlaze. Da ga vidim pre nego što on vidi mene.

Neke babe sa stotinu torbi. Jedna porodica. Par mladih, ali oni putuju zajedno. Ostali nastavljaju za Suboticu. Čak ulazim u autobus da pogledam da nije zaspao, vozač me pita šta želim, a ja ne umem da objasnim. Da pitam da li zna štogod o Edvardu, ne mogu, jer ne znam ni kako izgleda.

Vraćam se do zidića, gledam koliko je sati, i ne znam šta dalje. Nisam bio spreman na ovo. Mora da je mu je nešto iskrslo. Kući će me dočekati zlovoljna mater, reći će da je Edvard lažov kao i njegova majka i da nije trebalo da mu verujemo. Čak smo i babu poslali kod njene sestre, da ne smeta, znajući koliko voli da se svađa. Nismo joj ni rekli da dolazi. Pa, šta sad, danućemo dušom bez babinog otrova par dana.

„Bok."

Dižem pogled s telefona. Motociklističke čizme, farke, duks, kovrdžava kosa. Onaj momak što mi je malopre zapao za oko stoji naspram mene, smeši se tako da mu vidim izdužene očnjake. Mene su zbog takvih zuba zezali da sam vampir.

„Ćao", kažem. Da ga smesta prepoznam kao Edvarda, smeta mi to što nije došao očekivanim autobusom.

„Ja sam Edvard", predstavlja se.

„Miloš. Da ti pomognem s torbom?" Glupo pitanje, jer nema oko čega da se pomogne. Nekako mi mozak ne radi, pa izvlačim rečenice za koje sam verovao da me čine hladnokrvnim.

„Ma ne, nema se šta nositi."

Rukovanje se pretvara u zagrljaj. Iste smo visine.

„'Oćemo taksijem?", ispaljujem još jedno glupo pitanje.

„Je l' daleko?"

„Petnaest minuta peške."

„Super, 'ajmo pješke", kaže moj brat od ujaka. „Muka mi je od autobusa."

Pitam ga kako to da nije došao autobusom iz Zagreba, kaže da je još od juče u Beogradu, poslom. Ne pitam zašto nam nije rekao, niti on mene pita što ga nisam pustio da se sam snalazi

po Novom Sadu taksijem. Izgleda da je i on hteo mene da vidi pre nego ja njega. Pokušavam da se setim šta sam radio i na šta sam ličio nakon što sam ga izgubio u gomili.

Počinjemo priču o čizmama, izgleda nosimo isti broj. Pokazuje kakvu je zelenu majicu kupio u Beogradu i odmah navukao na sebe, ja kažem da imam istu takvu u ormaru. Dok dođemo do zgrade već dopunjujemo rečenice jedan drugom.

A onda mi sine ideja kako da iznenadim mater.

„Kreni ti prvi“, kažem mu. „Daj meni taj ranac.“

Ušunjavamo se u stan, obojica nervozni, on valjda zbog susreta sa tetkom koju vidi prvi put u životu, a ja da mater ne lupi nešto otrovno pre nego što ga vidi.

Ona izleće iz kuhinje i odmah kreće s paljbom:

„Gde si do sad, vidi koliko je sati, ovaj mali samo što nije. Idi na terasu i vidi ide li taksi. Jesi kupio doručak? I šta si uradio s kosom?“

Edvardova kosa je iste boje kao moja, samo malo kraća.

„Budi Bog s nama, pa da l’ si ti normalan, išao da se šiša u ovo doba?“

„Ko se šišao?“, odlučim da se smilujem i izađem iz hodnika gde sam se, kao, do sada izuvao.

Mater, naravno, bez reči. Nas dvojica se cerimo kao budale. Ona nas psuje kroz suze i grli Edvarda. Tera ga da sedne i doručkuje, kaže kupili smo sir zbog njega, ja ne jedem. Ne jede ni Edvard, ne voli ništa mlečno. Mater pita hoće li kafu, Edvard kaže više voli čaj. Žena, šta će, bez komentara vadi moj omiljeni čaj i pravi nam obojici.

Pričamo o detinjstvu, kako ga je baba čuvala a on se sakrivao iza dede kad god baba pobesni. Reče kako u školi nije mogao izvući dobre ocene jer nosi srpsko prezime, pa se nije ni trudio da upisuje fakultet. Kažem kako sam se tukao po školi jer su me zezali zbog govora (šta sam ja onda znao šta je ijekavica, govorio sam kako se kod kuće govorilo).

Pričamo, a sve zaćutimo kad se približimo pipavim temama – babinim i ujakovim svađama, ujakovom odlasku, dedinoj smrti, kući koja je ostala pusta u okolini Zagreba. Samo jednom

je mater pitala da li se javlja, makar svom sinu. Edvard ga zove „stari“, ali bez emocija. Kaže da se ponekad čuju mejlom i da nema osećaj da mu je otac. Pita ga za njegovu majku, kaže da je umrla pre par godina. Opet ćutimo.

Kasnije nas dvojica izlazimo do grada. Ne drži nas mesto, idemo svuda gde nam padne na pamet.

Osećam kao da se znamo čitav život. Ja, zagriženi introvert, pored njega sam opušten i sretan. Čudno je to kako ljudi nekad nisu ni svesni da im nešto fali u životu, sve dok to nešto ne naiđe i ne legne na svoje mesto, pa duša odahne.

„A čuj“, Edvard se odjednom uozbilji. „Tko kod vas ima zelene oči?“

„Svi“, kažem zbunjeno, a pomalo mi i smešno što je čekao da nas mrak zatekne da bi pitao tako nešto. „Na dedu.“

Shvatam da je u jednom trenutku porastao dovoljno da se pita zašto su njegove oči zelene, a u roditelja smeđe. Biće da je i od babe čuo ono što nijedno dete nikad ne treba da čuje – da nije sin svog oca. Nije bilo nikog drugog iz porodice da bi mogao da se uporedi. Rat nas je oterao na različite strane, a kasnije se baba potrudila da tako i ostane.

Osmehuje se. Jasno mi je zašto je odjednom odlučio da nas vidi: da konačno jednom za svagda zna gde pripada. Odakle potiče. A kuda ide, kuda svi mi idemo, to ćemo sami odlučiti.

Sutradan odlazi, čeka ga posao u Zagrebu. Plače kao kiša i daje mi pare, kaže zato što sam student, njemu treba samo za kartu. Ja se smejem i govorim da je sve u redu. Posle mu mašem kad autobus krene. Ne mrdam s perona dok ga ne izgubim iz vida.

Na ulici me obuzima tišina i više ne mogu da izdržim. Obgrlim se rukama, jako stiskam mišice, ali suze su jače od bola.

U tom trenutku baš jako mrzim babu.

Vëllai im

Petra Rapaiq

Qëndroj te gjysmëmuri te stacioni i autobusëve dhe pres vëllain. Nuk e kam bash vëlla, nëse bën t'i besohet gjyshes sime. Me gjasë daja përziu diçka me njëfarë kurve kroate e cila ia la te pragu kopilin. Gjyshja aty bëri ç'bëri, kryesisht për shkak të fëmijës, duke thënë se s'ishte i tij.

Nëna ime, fatmirësisht, u martua dhe u largua nga shtëpia e prindërve para se të fillonin skenat. Para se të fillonte lufta. Por, ekzistojnë kufij deri ku mund ta fajësoj luftën për ndasitë familjare. Lufta ka kohë që ka mbaruar dhe ne kemi faj që nuk jemi gjetur deri sot. Po të kisha para siç nuk kisha... e po mirë, të mos gënjehemi, nuk do të kisha shkuar ta takoja vëllain. Pikësëpari, kurrë nuk jemi takuar as si të vegjël. Nuk jemi dëgjuar me telefon, as s'jemi shkruar. Pastaj, as nuk është i gjakut tim, dhe pse të mundohem e të udhëtoj në Kroaci për ta parë? Edhe kështu isha mirë.

Deri në çastin kur thirri Edvardi dhe tha se donte të na takonte. Nuk e di përse, pas njëzet vitesh shpërfilleje të ëmbël, as që e dija nga e kishte marrë numrin e telefonit. Por, ja, këtu jam. Po pres.

Përpara, sa herë që flisnim për Edvardin, muhabeti niste me turpin të cilin daja e solli në shtëpi. Familje e madhe serbe, e ai merr kroaten, madje shtatzënë. Gjyshja të tranohet. E si do të quhet fëmija? Jelen[1] thotë vëllai i mamit, kur – hop, gjyshi pëson

1 (Dren, sh. përk.)

sulm në zemër. E po, gruaja deshi që fëmija të quhej ashtu, e gjyshi nuk mund të përballonte që trashëgimtari të quhej sipas një kafshe.

Pyes veten ç'do të kishte bërë gjyshi dhe se herë do të rrotullohej në varr sikur ta dinte se trashëgimtarin e ka kroat? Sepse gjyshja në fund mori atë që deshi, i biri iu nda dhe iku jashtë vendit, në vlugun e luftës, derisa pas tij gjuanin dhe ulërinin se ishte çetnik, dhe fëmija iu la nënës ta edukonte. Daja, natyrisht, nuk u lajmërua më kurrë. Edhe një marre e madhe.

Këto rrëfime i di përmendsh, thuajse i kam thithur me qumështin e nënës. Nuk kishte ditë që gjyshja të mos llomotiste për këtë. Se si nëna dhe daja ishin të afërt, deri në çastin kur e takoi kurvën. Se si gjyshes më nuk donte t'i ndihmonte. Se si mori atë që mundi dhe shkoi për një të ardhme më të mirë. Se si gjyshja dhe gjyshi iknin nga lufta, e ai as t'u ndihmonte as të pyeste si ishin. Për Edvardin, i cili për habi kompromisi, mori emër normal, por perëndimor, nuk mërziteshim fort. Gjyshja thoshte se nuk ishte i yni, e nëna se askush nga familja jonë nuk ishte katolik, as kur Maria Tereza i pagëzonte serbët përgjatë kufirit për një thes gruri. Deri në thirrjen telefonike, Edvardi nuk ekzistonte. Ishte çudi abstrakte me të cilën gruaja e pështirë e kishte robëruar burrin e mirë dhe e kishte kthyer kundër familjes. Dhe siç ndodh rëndom, nuk kishte asgjë tonën – me pamje ia kishte këputur kryet nënës.

Nuk e di si do ta njoh kur të dalë nga autobusi. Besoj se do të kërkoj ndonjë të përhumbur, thatanik, të shëmtuar, me hundë të madhe e sy të errët. Do të flasë kroatisht ose, edhe më mirë, anglisht, si të gjithë kroatët kur vijnë te ne dhe tuten të flasin.

Shikoj autobusët teksa kalojnë, njerëzit që dalin dhe përqafohen me ata që i presin. Një djalë nuk e pret askush, as ai nuk e pret shoferin t'ia nxjerrë valixhen. Ka vënë kapelë, çizme motoristi, çantë në krahë dhe tungjatjeta. Tipi im, ashtu sikur unë. E përcjell me shikim derisa humbet në turmë.

Mua më duhet autobusi me targa kroate, jo ky beogradas. Marrëveshja ishte të mos e presim, thoshte do të marrë taksi. Por, e di si ndihem unë pas udhëtimit të gjatë, më vjen të vjell

edhe nga vetë aroma e gazrave, dhe gjëja e fundit që dua është të ulem në një veturë tjetër. Mbase edhe ai ndihet ashtu. Po ashtu, nga tendosja nuk kam mundur të rri në shtëpi, as që më shkonte mendja të shkoja në fakultet në ligjërata.

Më në fund autobusi që pres, Zagreb – Novi Sad. Ngrihem, zgjatem, bëj hapin të mbërrij me kohë të shoh njerëzit teksa dalin. Ta shoh para se të më shohë ai mua.

Ca plaka me qindra valixhe. Një familje. Ca të rinj, ata udhëtojnë bashkë. Të tjerët për Suboticë. Madje, futem në autobus të shoh mos e kishte marrë gjumi, shoferi më pyet çfarë kërkoj, e unë nuk di ç'të them. Ta pyes mos di gjë për Edvardin, nuk mundem, sepse nuk e di si duket ai.

Kthehem deri te gjysmëmuri, shoh orën, dhe nuk di ç'të bëj tutje. Nuk isha i gatshëm për këtë. Mbase i kishte dalë ndonjë gjë. Në shtëpi do të më presë nëna pa vullnet, do të thotë se Edvardi është gënjeshtar si nëna e tij dhe se nuk duhej t'i kishim besuar. Madje, edhe gjyshen e kishim dërguar te motra e saj, të mos pengojë, duke ditur sa i pëlqen të grindet. Nuk i treguam se po vinte. Eh, ç't'i bësh, do t'u japim pushim shpirtrave tanë pa helmin e gjyshes nja dy ditë.

"Tung!".

Ngre sytë nga telefoni. Çizme motoristi, xhinse, duks, flokë kaçurrelë. Ai djalosh që më kishte rënë në sy qëndron para meje, buzëqesh për tia parë treshet e gjata. Mua për shkak të atyre dhëmbëve më ngucnin se isha vampir.

"Qao" i përgjigjem. T'i thosha menjëherë Edvard, më vinte keq që nuk erdhi me autobusin e pritur.

"Unë jam Edvardi", prezentohet.

"Milloshi. Të të ndihmoj me valixhen?" Pyetje e kotë, sepse nuk ka ç'të ndihmohet. Disi truri nuk më punon, dhe nxjerr fjali për të cilat kisha besuar se më bënin gjakftohtë.

"Jo, jo, s'ka asgjë për të ".

Shtrëngimi i duarve kthehet në përqafim. Kemi gjatësi të njëjtë.

"Shkojmë me taksi?", bëj edhe një pyetje të kotë.

"A është larg?"

“Pesëmbëdhjetë minuta në këmbë”.

“Super, shkojmë në këmbë”, më thotë djali i dajës. “Më mundoi autobusi”.

E pyes pse nuk kishte ardhur me autobus nga Zagrebi, thotë se që dje ishte në Beograd, me punë. Nuk e pyes pse nuk ma kishte thënë këtë, as ai s’më pyet pse nuk e kisha lënë të gjindej vetë me taksi nëpër Novi Sad. Duket se ai donte të më shihte mua para se unë ta shihja atë. Përpiqem të kujtoj ç’isha duke bërë dhe si dukesha para se ta humbja në turmë.

Nisim muhabetin për çizmet, duket se kemi numër të njëjtë. Ma tregon bluzën e gjelbër që e kishte blerë në Beograd dhe e kishte veshur menjëherë, e unë i them se e kam të njëjtën në dollap. Derisa mbërrijmë te ndërtesa ia plotësojmë fjalitë njëri-tjetrit.

E pastaj më vjen një ide se si ta befasoj nënën.

“Nisu ti i pari”, i them. “Ma jep atë çantë”.

Përvidhemi në banesë, të dytë të tendosur, ai mbase për shkak të takimit me hallën të cilën po e takon për herë të parë në jetë, e unë që nëna të mos nxjerrë nga goja ndonjë helm para se ta shohë.

Ajo del nga kuzhina dhe menjëherë shpërthen:

“Po ku ishe deri tash, shiko sa është ora, ky sapo s’ka ardhur. Dil në tarracë dhe shih mos po vjen ndonjë taksi. A ke blerë kafjall? Dhe ç’u paske bërë flokëve?”

Flokët e Edvardit janë me ngjyrë të njëjtë si të miat, veç pak më të shkurtër.

“Zoti na ndihmoftë, a je ti normal, ke shkuar të qethesh në këtë kohë?”

“Kush ka shkuar të qethet”, vendos ta mëshiroj dhe dal nga korridori ku kinse po zbathesha.

Nëna, natyrisht, gojëhapur. Ne dy qeshim si të marrë. Ajo na shan dhe me lot përqafon Edvardin. E shtyn të ulet e të hajë kafjall, thotë kemi blerë djathë për të, unë nuk e ha. Nuk e ha as Edvardi, nuk i pëlqen asgjë nga qumështi. Nëna e pyet nëse dëshiron kafe, Edvardi thotë se preferon çajin. Gruaja, ç’të bëjë, pa koment nxjerr çajin tim të preferuar dhe na e bën gati.

Flasim për fëmijërinë, se si gjyshja e ruante e ai fshihej pas gjyshit sa herë që gjyshja çartej. Tregon se në shkollë nuk arriti të merrte nota të mira sepse kishte mbiemër serb, dhe nuk u mundua të regjistronte fakultetin. I tregoj se rrihesha në shkollë sepse më ngucnin për shkak të mënyrës se si flisja (ku e dija unë ç'ishte ijekavica, flisja siç flisnim në shtëpi).

Flasim, por seç heshtim kur u afrohemi temave të ndjeshme – grindjeve të gjyshes me dajën, largimit të dajës, vdekjes së gjyshit, shtëpisë e cila mbeti e shkretë në rrethinën e Zagrebit. Vetëm një herë nëna pyeti se a po i lajmërohej, së paku të birit. Edvardi i thotë "plaku", por pa emocione. Thotë se nganjëherë dëgjohen me email dhe se nuk e ka ndjesinë se e ka baba. E pyet për nënën, thotë se vdiq dy vjet më parë. Prapë heshtim.

Më vonë ne të dy dalim në qytet. Nuk na zihet vendi vend, shkojmë ngado që na shkon mendja.

Më duket se njihemi tërë jetën. Unë, introverti i pashpresë, përpara tij ndihem i relaksuar dhe i lumtur. Është e habitshme se si nganjëherë njerëzit as që janë të vetëdijshëm se diçka u mungon në jetë deri në çastin kur ajo afrohet dhe vjen në vendin e vet, dhe shpirti nis të marrë frymë.

"Eh, të të pyes", Edvardi përnjëherë bëhet serioz. "Kush nga ju i ka sytë e gjelbër?'

"Të gjithë", them i habitur, dhe më duket ngapak qesharake që ka pritur të na mbulojë terri për të ma bërë këtë pyetje. "Si gjyshi".

E shoh se në një çast është rritur mjaftueshëm për të pyetur përse sytë e tij janë të gjelbër, e të prindërve bojëkafe. Mbase edhe ka dëgjuar nga gjyshja atë që kurrë asnjë fëmijë nuk duhet të dëgjojë – se nuk është i biri i babait të tij. Nuk e kishte askënd nga familja për ta krahasuar veten. Lufta na kishte shtyrë në anë të ndryshme, e më vonë gjyshja bëri ç'bëri të mbetej kështu.

Buzëqesh. E kam të qartë përse kishte vendosur përnjëherë të na takonte: që njëherë e mirë të shihte ku e kishte vendin. Nga vjen. E ku shkon, ku shkojmë të gjithë, këtë e vendosim vetë.

Të nesërmen kthehet, e pret puna në Zagreb. Qan si shiu dhe më jep para, thotë sepse jam student, atij i duhet vetëm për biletë. Unë qesh dhe i them se gjithçka është në rregull. Pastaj i bëj me dorë ndërsa autobusi largohet. Nuk lëviz nga peroni derisa të largohet plotësisht.

Në rrugë më mbërthen heshtja dhe më nuk mund të përmbahem. Kapem për krahësh, shtrëngoj fort muskujt, por lotët janë më të fortë se dhimbja.

Në atë çast bash fort e urrej gjyshen.

Përkthim: Qerim Ondozi

Мојот братучед

Петра Рапаиќ

Седам на ѕитчето кај автобуската станица и го чекам братучед ми. Тој не ми е вистински братучед, ако може да ѝ се верува на баба ми. Наводно вујко ми се сплеткал со некоја хрватска курва, која му подметнала копиле. Баба ми тука се грбавела и помагала, главно поради детето, а тоа не е негово.

Мајка ми, за среќа, се омажила и си заминала од куќата на родителите пред да почнат сцените. Пред да почне војната. Но, постојат граници до кои можам да ја обвинувам војната за разделеноста на семејството. Одамна заврши и самите сме виновни што досега не сме го нашле. Да имав пари како што немам... добро, да не се лажеме, не би отишол да го видам братучед ми. Како прво, никогаш не сме се виделе ни како мали. Не сме се чуле по телефон ниту сме се допишувале. Потоа, човекот дури и не е моја крв, па зошто би се трудел и би патувал во Хрватска да го видам? Ми беше добро и вака.

Сѐ додека Едвард не се јави и рече дека сака да нѐ види. Немам поим зошто, по дваесетина години блажено игнорирање, ниту знам од каде му е телефонскиот број. Но, еве, тука сум. Чекам.

Порано, кога и да зборувавме за Едвард, сѐ почнуваше од срамот што вујко ми го довел во куќата. Големо српско семејство, а тој се жени со Хрватка, па уште и бремена. Баба ми ќе полуди. А, како ќе се вика детето? Јелен, вели братот на мајка ми, кога – оп, дедо ми доживува срцев удар. Демек,

женатa сака детето да се вика така, а дедо, ете, не можеше да поднесе наследникот да добие име по животно.

Се прашувам што би мислел сега дедо ми и колку пати би се превртел во гроб да знае дека наследникот на лозата му е Хрват? Зашто, баба на крајот го доби она што го сакаше, син ѝ се разведе и побегна во странство, во екот на војната, додека по него пукаа и викаа дека е четник, за детето да остане кај мајката да го воспитува. Вујко ми, секако, никогаш веќе не се јави. Уште еден голем срам.

Ги знам напамет тие приказни, како да сум ги цицал со мајчиното млеко. Нема ден баба ми да не го дрво за тоа. Како мајка ми и вујко ми биле блиски додека не ја запознал курвата. Како баба ми и дедо ми бегале од војната, а тој ни да помогне ни да праша како се. За Едвард, кој по некое компромисно чудо доби нормално, но, сепак, западно име, не ни беше гајле. Баба ми рече дека не е наш, а мајка ми дека никој од нашата фамилија не бил католик, дури ни кога Марија Терезија ги покрстувала Србите по границата за вреќа пченица. Сè до телефонскиот повик, Едвард не постоеше. Беше апстрактно чудо со кое одвратната жена го зароби добриот човек и го сврте против семејството. И, како што обично бидува, немаше ништо наше – во ликот беше плукнат на мајка му.

Не знам како ќе го препознаам кога ќе излезе од автобусот. Претпоставувам дека ќе барам некој изгубен, штрклест, грд, со голем нос и темни очи. Ќе зборува хрватски или, уште подобро, англиски, како сите Хрвати кога ќе дојдат кај нас, па се плашат да прозборат.

Ги гледам автобусите како поминуваат, луѓето што излегуваат и се прегрнуваат со оние што ги чекаат. Едно момче никој не го чека ниту тоа го чека возачот да му го извлече багажот. Навлекло качулка, мотоциклистички чизми, ранец на рамото и – чао. Баш мој тип на човек, така и јас. Го следам со поглед додека гужвата не го покри.

Мене ми треба автобус со загрепски таблички, не овој белградскиов. Договорот беше да не го чекаме, рече ќе земе

такси. Меѓутоа, знам како ми е мене по долго возење, мачно ми е и од самиот мирис на издувни гасови и последното што го сакам е да седнам во уште едно возило. Можеби и нему ќе му биде така. Исто така, од нервоза не можев да се скрасам дома ниту ми паѓаше на памет да одам на факултет на предавање.

Конечно автобусот кој го чекам, Загреб – Нови Сад. Станувам, се истегнувам, пуштам чекор да стигнам навреме да ги видам луѓето што излегуваат. Да го видам пред тој да ме види мене.

Некои баби со стотина торби. Едно семејство. Пар млади, но тие патуваат заедно. Другите продолжуваат за Суботица. Дури влегувам во автобусот да проверам да не заспал, возачот ме прашува што сакам, но јас не умеам да објаснам. Не можам да прашам дали знае нешто за Едвард, зашто не знам ни како изгледа.

Се враќам до ѕитчето, гледам колку е часот и не знам што понатаму. Не бев подготвен за ова. Мора да му излегло нешто. Дома ќе ме чека нерасположената мајка, ќе рече дека Едвард е лажго, како и мајка му, и дека не требало да му веруваме. Дури и баба ми ја пративме кај сестра ѝ, да не пречи, знаејќи колку сака да се кара. Не ѝ кажавме дека доаѓа. Па, што сега, ќе одмориме душа без отровот на баба ми неколку дена.

„Здраво.“

Го кревам погледот од телефонот. Мотоциклистички чизми, фармерки, дукс, виткана коса. Она момче што предмалку ми падна во очи стои спроти мене, се смешка така што му ги гледам издолжените песјаци. Мене поради таквите заби ме зезаа дека сум вампир.

„Здраво“, велам. За веднаш да го препознаам Едвард; ми пречи тоа што не дојде со очекуваниот автобус.

„Ја сум Едвард“, се претставува.

„Милош. Да ти помогнам со торбата?“ Глупаво прашање, зашто нема околу што да се помогне. Некако мозокот не

ми работи, па извлекувам реченици за кои верував дека ме прават ладнокрвен.

„Не, нема што да се носи.“

Ракувањето се претвора во прегратка. Исто сме високи.

„Одиме со такси?“, испукувам уште едно глупаво прашање.

„Далеку ли е?“

„Петнаесет минути пешки.“

„Супер, ајде пешки“, вели мојот братучед. „Смачено ми е од автобуси.“

Го прашувам зошто не дошол со автобус од Загреб, вели дека уште од вчера е во Белград, по работа. Не прашувам зошто не ни кажал ниту тој ме прашува зошто не го пуштив сам да се снаоѓа по Нови Сад со такси. Се чини дека и тој сакал да ме види мене, пред јас да го видам него. Се обидувам да се сетам што правев и на што личев откако го изгубив во толпата.

Почнуваме разговор за чизмите, се чини дека носиме ист број. Покажува каква зелена маица купил во Белград и веднаш ја навлекува на себе, јас велам дека имам иста таква во орманот. Додека да дојдеме до зградата, веќе си ги дополнуваме речениците.

А, потоа ми дојде идеја како да ја изненадам мајка ми.

„Ти тргни прв“, му велам. „Дај ми го ранецот мене.“

Се пикаме во станот, двајцата нервозни, тој веројатно поради средбата со тетка му, која ја гледа првпат во животот, а јас за мајка ми да не тресне нешто отровно пред да го види.

Таа излегува од кујната и веднаш почнува со стрелба:

„Каде си досега, гледај колку е часот, малиов само што не дошол. Оди на тераса и види дали доаѓа таксито. Купи ли појадок? И, што си направил со косата?“

Косата на Едвард е иста боја како мојата, само малку пократка.

„Бог да чува, па дали си нормален, отишол да се шиша во ова време?“

„Кој се шишал?“ решавам да се смилувам и излегувам од ходникот каде што, како и досега, се собував.

Мајка ми, нормално, без зборови. Ние двајцата се кикотиме како будали. Таа нѐ пцуе низ солзи и го прегрнува Едвард. Го тера да седне и да појадува, вели дека сме купиле сирење поради него, јас не јадам. Не јаде ни Едвард, не сака ништо млечно. Мајка ми прашува дали сака кафе, Едвард вели дека повеќе сака чај. Жената, што да прави, без коментар го вади мојот омилен чај и ни прави на двајцата.

Зборуваме за детството, како баба му го чувала, а тој се криел зад дедо му, кога баба му ќе збеснела. Рече дека на училиште не можел да добие добри оценки, зашто носи српско презиме, па не се ни трудел да запише факултет. Му велам дека се тепав в училиште зашто ме зезаа поради говорот (што знаев тогаш што е ијекавица, зборував како што се зборуваше дома).

Разговараме, а цело време замолчуваме кога ќе се приближиме до незгодните теми – кавгите на баба и вујко, заминувањето на вујко, смртта на дедо, куќата што остана пуста во околината на Загреб. Само еднаш мајка ми прашала дали се јавува, барем на својот син. Едвард го вика „стариот“, но без емоции. Вели дека понекогаш се слушаат по мејл и нема чувство дека му е татко. Го прашува за мајка му, вели дека умрела пред неколку години. Повторно молчиме.

Подоцна двајцата излегуваме до град. Не нѐ држи место, одиме секаде каде што ќе ни падне напамет.

Чувствувам како да се знаеме цел живот. Јас, непомирлив интроверт, покрај него сум опуштен и среќен. Чудно е како луѓето некогаш не се ни свесни дека нешто им фали во животот, сè додека тоа нешто не наиде и не легне на своето место, па душата се смирува.

„Слушај“, Едвард одеднаш стана сериозен. „Кој има зелени очи кај вас?“

„Сите“, велам збунето, а по малку ми е и смешно што чекаше да падне мрак за да праша такво нешто. „На дедо.“

Сфаќам дека во еден миг пораснал доволно за да се праша зошто очите му се зелени, а на родителите кафеави. Веројатно и од баба му и од дедо му го чул она што ниедно дете никогаш не треба да го чуе – дека не е син на својот татко. Немало никој друг од семејството за да може да се спореди. Војната нè одведе на различни страни, а подоцна баба ми се потруди така и да остане.

Се насмевнува. Јасно ми е зошто одеднаш одлучил да нè види: за да знае конечно, еднаш-засекогаш каде припаѓа. Од каде потекнува. А, каде оди, каде сите ние одиме, тоа ќе одлучиме самите.

Утредента си заминува, го чека работа во Загреб. Плаче како дожд и ми дава пари, вели затоа што сум студент, нему му требаат само за карта. Јас се смеам и му велам дека сè е во ред. Потоа му мавнувам кога автобусот тргнува. Не мрднувам од перонот додека не го изгубам од вид.

На улицата ме обзема тишина и повеќе не можам да издржам. Се прегрнувам со рацете, силно ги стискам мускулите, но солзите се посилни од болката.

Во тој миг баш многу ја мразам баба ми.

Превод: Иван Шопов

Neš mi vjerovati

S’ki me m’besu

Нема да ми веруеш

Neš mi vjerovati[1]

Milan Vorkapić

Ovo što ću ti ispričati, rode moj, živa je istina… krušne mi mrve. Dosti mi njije ne vjeruje. Vele da prećerujem i izmišljam ki svi iz Krpeža, da branim Rvate, naše dušmane i zlotvore. Star sam ja da bilo koga napadam i branim, a u politiku se ne pačam.

Evo le, vako je to bilo. Neđe iza Đurđevdana devedeset treće, ozgo iz Gajeva iznenada rupiše njevi na našo selo. Ovi naši nesmajniki nit pravog rova, nit ozbiljne straže, nit se oficir poštiva… neorganizirato, rode moj, ljutijo se ko il ne. Neorganizirato i gotovo. A izgleda da su njevi otole bolje upamtili nauk iz JNA neg ovi naši odovle. Zapamtili uni da brez discipline nema vojske, i tako ti je, rode moj bilo od pamtivjeka… Vajeek su, rode moj, pobjeđivali uni što su disciplinirati i organizirati. A ovi naši, bože te sačuvaj. E, tako je bilo kad to Rvati napadeše naše selo potlje Đurđevdana. Našije nema ni pola; ko'će spavaju, imaju nekve smjene kanda rade na pilani, a ne da su u ratu. Štono reka Mićan Savin, to su ti vikend-ratniki. Uno njije zericku, što je tobaš držalo položaj kod nas u Krpežu, il spavalo, il se kartalo. Nekolko i već zorom pjano, neki posvađati, neki beru jagode… Ma, rode moj, gola zajebancija.

Rupili Rvati nenadano ranom zorom gore iz Gajeva. Unije pet-šest derana što je kartalo u rovu, puštili tri-četri rafala, pa nacinli bježati nisput u selo. Potlje pričali kako je to, tobaš, bilo

1 Priča „Neš mi vjerovati" uvrštena je u zbirku po izboru organizacionog tima konkursa Biber.

povlačenje. Est ovo. Rode moj, bila je to bježanija da bi i zeca prestigli. Samo nami viknili:

- Bješte, ide par iljada ustaša!

E… štoš… Nacinemo i mi za njima… Nako kako se ko zadesijo. Njesmo uspili ni blago puštiti, nit što uzesti od stvari… mal nako u čeme si se zateka, tako si i odleća za vojskom. Zaustevimo se u Brđanima, to ti je veće selo od našoga Krpeža. Sad u ratu tamo bila komanda čete. Slećala se tamo vojska, uzbuna, rode moj. Izlećali na položaje, čekaju da Rvati banu za nami. Al jok. Ostali unu i Krpežu, nejdu za nami. Izašli mi na Grabište povr Brđana, gledamo ozgo u pravcu našog sela. Daleko je, edno otprilike tri kilometera, slabo se vidi, al dobro vidimo dim. Na par mjesta počne da suklja crn dim pa undak lizne vatra… Pale, rode moj. Gori nam Krpež. Samo što ga skrpimo, neki ga vrag satare. Zato nam selo valjda i dobilo tako ime… Još od Turskog zemana… Paljeli ga i Turci, i Austrijanci, i Venecijaneri, i Njemci, i Talijani, a ovi naši Rvati – stalno. Dočim nema ovije iz drugije država, eto ti braće Rvata da nas popale i razbucaju.

Gledam vojsku, uzmuvala se... Reko, sa će protivnapad. Ma iša bi, čini mi se, i ja – premda imam šeeset i šes punije. Pripitam komandira oće li do noći protivnapad. Veli on, čekamo naređenje. E, moj sinko, dok ti čekaš, uni se tamo ukopavaju, pale i pljačkaju. A ti čekaš naređenje a moliš boga da ga ne dobiješ, el tako? Veli, moramo da vidimo kolke su im snage, da procjenimo kolko našije treba, veli njesu to vrepci pa da i rašćeraš donoći. Njesu, njesu, al su zato naši bili brži neg vrepci, prniše iz Krpeža kud koji mili moji.

Aj, reko, sjutradan će naš napad. Est ovo... jope se čeka naređenje. Štoš, mi se rasporedili po kućami; ko k rodbini, ko k prijatelju, ko k nepoznatu. Vide ljudi našu muku, pomažu nam, djelimo koru kruva. Sutradan došli nekvi oficiri sa đipom, gledali ozgo sa Grabišta; mi njesmo smjeli prilaziti. E, reko, popodne će sigurno napasti, a uno jope ništa. Sve nešto obajaju, ogledaju, al nikako da udere na selo. Vajek se čeka to naređenje. Da ga u kemenu klešu veće bi ga napisali.

Bom deseti dan, diglo se ujutro nas grupa starčadi pa kod komandanta. Reko, bil nam dali koju pušku? Izbečijo se un, pita zašto će nam. Pa, velju, da idemo osloboditi svoj Krpež. Un ni mukajeta, zaškiljijo i gleda nas dal ga zajebavamo il nam je muka da se ne more više durati. Nastevim, reko, ako ne date kaku pušku, idemo mi štapima i rogljama da vratimo svoje kuće, vako se više ne more. Veli un, napad je već počo. Zgledamo se; reko, ajde ne benavi. Oklen počo kad se puška ne čuje. Tako veli, izviđači su od juče oko Krpeža i osmatraju; danaske se, veli, do devet sati trebaju vrnti. E, kad nam uni reču kakvo je stanje, undak ćemo uderiti.

Mi se malo pritišali, vidimo da smo brezobrezno nastupili, pa se vrnemo u selo. Kad, rode moj, neđe potlje devet sati dođeše tri tenka. Smasa se još nekve vojske, zgužva se to po selu, raspoređuju se. Vidimo, biće povražjeg trtnja. Bome, neđe oko podne krenše tenkovi, nasta povražja pucnjava.

Kad, rode moj, ne prođe ni po ure, nasta tišina. Izlazimo, viču ozgo sa Grabišta da se vrnemo u podrume, al mi ne obadjeramo. Zavirujemo iza sjekova, ništa ne moreš razaznati. Ma, reko, idemo mi u naše selo. Ne da vojska, ne da ti ni pamet, al srce vuče. Vuče nekva sila, ne moreš se opreti nit ustevti. I čini mi se kanda sad brže idemo i žurimo neg što smo prije deset dana bježali. Uletimo u selo... naši već tamo. Zauzeli ga isto ki Rvati prije deset dana; sad Rvati njesu privatili borbu, mal se vrnli oklen su i došli. Zamakinli nazat u Gajeve bez ranjenije i mrtvije. Mi se razišli po selu, ita svako do svoje kuće. Joj, nasta kuknjava i bugaranja... Od dvanajst kuća, pet izgorilo. Zapaljeno Stojanu Perišovom koji je oša u Srbiju, a druge četri od našije koji su u vojski Krajine... Osveta il poruka, vratar ća ga crni znati. A i nami, koji njesu popaljeni, je za plakati. Odnjelo sve što se moglo odnjeti. Zađem u kuću bez vrata, nema mi špareta, televizije, radija, frižidera, zamrzivača... I sijalice sve odšarafilo i odnjelo. Firange poskidane, nema bojlera, ni edne pipe, unaj novi prozor do dvorišta istevlo i odnjelo... Odagnalo obadvije krave i tele, nema ni kokošiju. Zavirim pod šajer, nema rakijskog kotla, ni gumenjaka, ni drljače, ni... nema ništa... Sve odnjeto,

sve. Uno robice što smo imali razbacato po kući i dvorištu, vanjkuš bačen u osoku, lampaš razbit... Bugari žena, čujem da i druge jauču po svojima kućami. Ni ednoga bocuna rakije. Đe got zaviriš razbucato i opljačkato. Prazna kuća ki prazna duša... Nekako... mislim, vako jado izgleda žensko kad je siluju... prazno i opljačkato.

Idem kod komšije Mane. Ma, isto ki kod mene, sve odnjeto. Un još ima i dobar traktor, sve priključke. Sve ošlo, brte moj, sve. Svi sad ednako nemamo... Više nije važno što je ko i kolko ima... Sad svi nemamo. Veli mi Mane da mu kum plače ki djete, odvelo mu konje. Kum mu proda traktor u ratu i kupijo konje. Štoš, nema se nafte pa se čojk vrno na staro. Sad ga ovi vrniše na još starije... može orati na sebi ako oće što jesti. Eeee, jade moj.

Idem iza štale da tamo vidim stanje. Ja sam tujkare ima pet košnica čela. Vajek sam to volijo, još od pokojne matere... Reko, idem viđeti esu li i njije odnjeli. I mislim sad ću viđeti prazne grede. Kad, očinjeg mi vida, ne lažem – stoji mojije pet košnica, al stoje na daski još tri. Prekrstim se i ljevom i desnom... Priđem... Esu čele žive i zdrave, ulaze i izlaze kanda i nije rat. Pogledam te tri, dvije rade. Što je ovo, sunce ti žareno, nemorem sebi doći. Zagledam bolje, vidim da su to moje tri košnice što su prazne pod šajerom stale. E, pa brte si ga moj, znači rojile se, a neki njev koji se razumije u čele, uvatijo mi dva roja, a ovu praznu spremijo za rojenje. Ne moru biti ničije mal moje, jerbo samo ja u Krpežu imam čele! Čudom se načuditi ne morem. Vrnem se u dvorište, pričam babi, una ne vjeruje, ide zamnom iza štale. Krsti se i una, stala i gleda tije sedam košnica kanda nam se sedmero djece vrnilo odnekle iz daleka, iz neke nevolje i muke. Vrno nam se neko za koga smo mislili da ga je šundrala crna ljudska mržnja i zlo. Čujemo divan pred kućom, mi tamo. To idu oficiri i popisuju kome je što odnjeto, u kakvom je stanju kuća, štala i ostalo. Ja im se ništa za kuću ne žalim, mal odma im velim:

- Meni čele njesu odnjeli, mal mi još dvije uvatili koje su se izrojile.

Uni me malo čudno gledaju, vidim ne vjeruju mi. Reko, ajte zamnom. Uni tamo, pa se čudom iščuditi ne moru. Veli edan:

- Ma, to su uni spremili za odvesti, mal njesu stigli. Đe ustaše da osteve nešto naše.

A drugi veli da nije tako. Bijo je to, veli, čelar koji poštuje čele i čelara. Odeše prepirući se i natežući ko je u pravu. Ja osta uz moje čele, došlo mi da i zagrlim, tako sam nekako dobijo raspoloženje. Priđem im, nose na nožicama, ne obadjeraju na me. I une dvije nove. Reko, što li je spremijo ovu treću, Bože moj? Podignem je, ne maka se odavle ako te lažem, uno ispod dimilica i moj škiljak za čele. A na dimilici cedulja. Piše vako: „Rojila ti se druga do štale i zadnja, žuta. Prva do štele je dosti jaka i naskoro će se i una rojiti". Nema potpisa, samo to.

Sjedem u travu pa nako mislim: Njesu u pravu bili oficiri. Nije ovđe bijo ni ustaša, ni čelar. Bijo je ođe čojk, jerbo je trebalo od bena sačuvati košnice. Bijo je ođe heroj, jerbo ja dobro znam kako se to sa benama rtvati. Nagleda sam se kad naši pljačkaju. E da barem morem viditi toga čojka... a marda me pozna, marda će mi se nekdar javiti kad prođe ovo ludilo... i kad ednoga dana radilice izbace trutove.

S'ki me m'besu[1]

Milan Vorkapiq

Kjo që po t'tregoj, shoq, është e vërtetë... përbesë po. Shumë njerëz s'më besojnë. Po thojnë se po e teproj dhe po shpik si krejt prej Kërpezhit, se po i mbroj kroatët, dushmanët dhe katilët tonë. Plak jam une me sulmu e me mbrojtë, e n'politikë nuk hyj fort.

Eh kështu, kështu ka qenë. Diku mbas Shingjergjit nëntëdhjetë e tretën, nalt nga Gajevi përnjiherë i ranë ata katundit tonë. Këta tanët as llogore, as roje qysh duhet, as oficeri nuk respektohet... pa organizim, o shoq, mos t'preket kush. Pa organizim edhe pikë. E këta t'atyne i kanë mbajtë mend ma mirë mësimet prej JNA-së se këta tanët. Nuk kanë harru ata se pa disiplinë s'ka ushtri, edhe qashtu shoq ka qenë hon e don... Gjithmonë kanë fitu, shoq, ata që kanë qenë me disiplinë dhe organizim. E këta tanët, ruana Zot. E, qashtu ka qenë kur i ranë kroatët katundit tonë pas Shingjergjit. Tanët as gjysma, në gjumë, me pengesa thuajse punojnë n'sharrë, e jo n'luftë. Qysh thojke Miqani i Savës, këta janë vikend-luftëtarë. Ata pak që kishe e ruanin pozicionin këtu në Kërpezh, ose ishin në gjumë, ose luenin letra. Disa t'dehun me sabah, disa t'fjalosun, disa mbledhin dredhëza...Oh shoq, hajgarellëk.

I hyni kroati papritun me sabah nalt prej Gajevit. Ata pesë-gjashtë mjerana që luejshin letra në llogore, i ranë pesë-gjashtë

1 Tregimi "S'ki me m'besu" është bërë pjesë e përmbledhjes me përzgjedhjen e ekipit organizativ të konkursit Biber.

rafalla, dhe morën me ikë n'katund. Pastaj thojshin kishe kjo ka qenë tërheqje. Po qysh. O shoq, ata kanë ikë sa edhe lepurin e kishin nxanë. Veç neve na thojshin:

- Ikni, po vijnë dy mijë ustasha!

Eh... çka me bo... Edhe na u nisëm mbas tyne... Qysh kemi qëllu. Nuk mbërrijtëm as me u lëshu qysh duhet, as me marrë ndonji send... veç aty-këtu çka ki gjetë dhe vrap mbas ushtrisë. Ndalemi n'Bërgjani, katund ma i madh se Kërpezhi jonë. Në luftë aty ka qenë komanda e çetës. Vijke aty ushtria, hallakamë, o shoq. Marrshin pozicione, pritshin kroatët me na sulmu. Po jo. Ata mbetën n'Kërpezh, nuk u nisën këndej. Dolëm na n'Grabishte afër Bërgjanit, këqyrim prej nalt kah katundi jonë. Larg është, nja tri kilometra, nuk shihet fort, po tymin e shohim mirë. Në nja dy vende nis me dalë tym i zi dhe menjiherë merr flakë... Po djegin, o shoq. Po na digjet Kërpezhi. Mezi e ndreqëm, vjen dreqi ta prish. Ndoshta qashtu e ka marrë emnin katundi... Prej zamanit të turkut... E ka djegë edhe turku, edhe austriani, edhe veneciani, edhe allamani, edhe taliani, e këta kroatët tonë – hon e don. Kur nuk vijnë këta prej vendeve tjera, qe vëllaznit kroatë me na djegë e me na faru.

E këqyri ushtrinë, s'po rahatohen... Thashë, eh tash kundërsulmi. Po m'duket edhe une isha nisë – edhe pse i kam mbushë gjashtëdhjetë e pesë. E pyes komandantin a ka me pasë kundërsulm. Po, thotë ai, po presim urdhën. O djalë, o djalë, derisa ti po pret, atje po bëjnë kërdi, po djegin e po plaçkisin. E ti po pret urdhën edhe po e lut Zotin mos me t'ardhë, a po? Po thotë, duhet me i pa forcat e tyne, me vlerësu sa forca na duhen, po thotë s'janë ata harabela me i përzanë qashtu. S'janë, s'janë, po për qata tanët kanë qenë ma t'shpejtë se harabelat, ikën prej Kërpezhit ku i panë sytë.

Hajt, thashë, nesër sulmojmë na. Po qysh... prapë presin urdhën. Çka me bo, na u futëm nëpër shpija, kush n'farefisni, kush te miqtë, kush te t'panjohunit. Po e sheh hallku hallin tonë, po na ndihmojnë, po e ndajmë kafshatën e gojës. T'nesërmen erdhën do oficerë me xhipa, këqyrën prej nalt prej Grabishtit; na nuk guxuam me u afru. Eh, thashë, masdite sigurisht kanë

me sulmu, kur prapë kurrgja. Po sillen po pështillen, po këqyrin, po kurrqysh me i ra katundit. Veç po pritet ai urdhën. Ta kishin gdhendë n'guri, deri tash e kishin shkrue.

Ditën e dhetë, u çuem n'mëngjes nji grup edhe drejt e te komandanti. Thashë, a po na e jepni ndonji pushkë? E hapi gojën ai, po na pyet për çka. Po thojnë, me shkue me e çlirue Kërpezhin tonë. Ai pa mukajet, i ka hapë sytë edhe po na këqyr a po mahitemi a jemi mërzitë e s'po mundemi mo. Vazhdoj, po i them, nëse nuk na jepni ndonji pushkë, po t'shkojmë me stupca e tërfurka me i kthye shpitë tona, qeshtu mo nuk shkon. Po thotë ai, sulmi veç ka fillu. Po e këqyrim njani-tjetrin, mos bon hajgare. Ku ka fillu kur s'po nihet pushka. Qashtu po thotë, vëzhgusit prej djeshit janë rreth Kërpezhit po vëzhgojnë, sot, thojke, deri n'ora nandë duhen me i ra. Eh, kur na tregun qysh është gjendja, po i bijshim pra.

Na u qetësuem, po e shohim se kemi vepru keq, kthehemi n'katund. Kur, o shoq, diku mbas orës nandë erdhën tri tankse. Erdhi edhe njifarë ushtrie, hyni nëpër katund, u pozicionuen. Po e shohim, paska me u bo hallakamë. Përzëtne, diku rreth drekës ia mësynë tanksat, ia nisën bam e bum.

Kur s'kaloi as gjysë ore, krejt u ndal, o shoq. Po dalim, po piskatin prej nalt prej Grabishtit me u kthy n'bodrume, po na nuk jau vnojmë veshin. Këqyrim mbas cungut, kurrgjo s'po merret vesh. Po thashë, hajde po shkojmë n'katundin tonë. Ushtria s'po len, as mendja s'po t'len, po zemra po ta lyp. Po ta lyp njifarë force, nuk mundesh as m'u kthy as m'u nis. Edhe m'duket qat'herë ma shpejt kemi shkue e kemi nxitue se kur kemi ikë para dhetë ditëve. Hyjmë n'katund... tanët atje. E kanë marrë si kroatët para dhetë ditëve; tash kroatët nuk e kanë fillu betejën veç janë kthy prej nga kanë ardhë. Janë zmbraps në Gajeve pa t'plagosun e pa t'vramë. Na u shpërndamë nëpër katund, secili prej shpije. Oha, ia nisi kukama edhe piskama... Prej dymbëdhetë shpijave, pesë t'djeguna. Ia kanë djegë Stojan Perishovit që ka shku n'Serbi, e ato katër të tanëve që kanë shku n'ushtri t'Krajinës... Hakmarrje a porosi, tatari e marrtë vesh. E edhe neve, që nuk na kanë djegë, po na kahet. Kanë

marrë krejt çka kanë mujtë. Po hyj n'shpi pa derë, pa shporet, televizor, radio, frigorifer, friz... Edhe poçat i kishin hekë e i kishin marrë. Tapiceritë i kishin këputë, bojler s'ka, asnji çeshme, atë dritare të re te oborri e kishin marrë... I kishin marrë të dy lopët edhe viçin, asnji pulë s'e kishin lanë. Po këqyri poshtë strehës, as kazani i rakisë, as gomona, as dhambzori, as... s'ka mbetë kurrgjo... Krejt i kishin marrë, krejt. Ata pak mall që kishim pasë e kishin shkapërderdhë nëpër shpi e oborr, jastëkë nëpër lloq, llamba e thyme... Po kukat shoqja, po kukatin edhe tjerët nëpër shpijat e tyne. Asnji shishe raki. Ku t'këqyrish, krejt e thyme, e plaçkitun. Shpija e shprazët si shpirti i shprazët... Diqysh... m'shkon mendja, qeshtu duket gruja kur e dhunojnë... e shprazët edhe e plaçkitun.

Shkoj te komshiu Mana. Njejtë si te une, krejt e plaçkitun. Ai ka edhe traktor t'mirë, me krejt sendet. Krejt kish shku, o vëlla, krejt. Tash secili barabar, s'kemi kurrgjo. Tash ma nuk ka randësi kush është kush edhe çka ka... Tash asnjani s'kemi. Po më thotë Mane kumbara po i kan si fmija, ia kanë marrë kuajt. Kumbara ia pat' shitë traktorin në luftë edhe pat' ble kuaj. Çka me bo, s'ka naftë edhe u kthy me t'vjetrën. Tash këta e kthyen edhe n'ma t'vjetrën. Mundet me livru vetë nëse don me hangër. Eeeeh, tmerr.

Shkoj mbas ahrit me pa gjendjen. Une aty i kam pasë pesë koshere bletë. Gjithë i kam dashtë, prej nanës rahmet i pastë shpirti... Thashë, t'shkoj me pa a i kanë marrë edhe ato. Edhe m'shkon mendja tash kam me pa krejt shprazët. Kur, pasha sytë e ballit, nuk po rrej – pesë kosheret e mia aty, po edhe tri mbi dërrasa. E boj kryqin me t'majtën e me t'djathtën... Avytem... Bletat shnosh e mirë, hyjnë e dalin si mos me pasë kanë luftë. Po i këqyri ato tri, dy po punojnë. Ç'ka koka bo kështu, pashë qiellin, nuk po muj me ardhë n'vete. Po këqyri edhe njiherë, po e shoh se ato janë tri kosheret e mia që janë kanë t'shprazëta poshtë strehës. Eh, o vëlla, domethanë janë shumu, e dikush i tyne që nuk merret vesh n'bleta, m'i ka kapë dy prej tyne, e këtë të shprazëtën e ka ba gati për shumim. Nuk kanë t'kujt me kanë, se veç une n'Kërpezh kam mbajtë bletë! Nuk po muj

me ardhë n'vete. Kthehem n'oborr, po i tregoj plakës, ajo s'po beson, po vjen mbas meje te ahri. Edhe ajo e bon kryqin, ndalet, po i këqyr ato shtatë koshere thujse shtatë fmitë na kanë ardhë prej larg, prej ndonji belaje a telashi. Na u kthy dikush që kemi mendu se e ka marrë përpara inati edhe e keqja. Ndigjojmë zhurmë para shpisë, shkojmë atje. Po vijnë oficerët me regjistru kujt çka i kanë marrë, gjendjen e shpisë, ahrit e tjera. Unë për shpi s'po i ankohem, po menjiherë po i them:

- Mua bletat nuk m'i kanë ngucë, po m'i kanë kapë edhe dy që janë shumu.

Ata m'këqyrin pak çuditshëm, po e shoh s'po m'besojnë. Thashë, hajdeni mbas meje. Ata vijnë, s'po munden me u besu syve. Po thotë njani:

- Oh i kanë bo ata gati me i marrë me vete, po nuk kanë mbërri. Ku të len ustashi diçka.

E tjetri po thotë s'është qashtu. Ka qenë ndonji bletar që ia din hakun bletës edhe bletarëve. U largun tu u shty e tu bo fjalë kush e ka mirë. Unë mbeta me bletat e mia, m'vijke me i përqafë, qashtu diqysh u disponova. Avytem, vazhdojnë punën, nuk m'këqyrin. Edhe ato dy t'reja. Thashë, e këtë t'tretën çka e paska bo gati, me ditë? E çoj, mos lujsha prej vendit nëse po rrej, aty mrenda qynka edhe kapuçi jem për bleta. E te qynka nji copë letër. Shkruen kështu: "T'u ka shumu e dyta te ahri edhe e fundit, e verdha. E para te ahri është shumë e fortë edhe shpejt ka me u shumu edhe ajo". Nuk ka nënshkrim, qekaq.

Ulem n'bari edhe mendoj: Nuk e kanë mirë oficerët. Nuk është kanë këtu as ustashi, as bletari. Është kanë njeri, se është dashtë me i ruejtë kosheret prej ahmakut. Është kanë këtu heroi se une e di shumë mirë sa randë është me u shty me ahmakin. I kam pa une t'tanët qysh plaçkitin. Eh, t'kisha me e taku qat' njeri... e ndoshta m'njeh, ndoshta m'lajmërohet ndonjiherë kur t'kryhet kjo hallakamë... edhe kur nji ditë punëtoret t'i nxjerrin mashkujt.

Përkthim: Qerim Ondozi

Нема да ми веруеш[1]

Милан Воркапиќ

Ова ш'о ќе ти го кажам, бато, жива вистина е... жими леб. Доста и не ми веруат. Викаат претеруем и измислуем 'ко сите од Крпеж, дека ги бранам 'Рватите, нашите душмани и врагои. Стар сум ја за да напаѓам и бранам било кого, а со политика не се бавтам.

Еве, овака беше това. Негдека после Ѓурѓовден девеестрета, одозгора од Гајево одеднаш удрива нивниве на нашето село. Овие нашиве копуци нити прави ровои, нити стражи сериозни, нити офицер се поштуе... неорганизирано, бато, нек' се љути кој сака. Неорганизирано и готово. А, изгле'а нивниве поарно ја научиле лекцијана од ЈНА од овие нашиве одовдека. Запамтиле они дека без дисциплина нема војска, и така ти е, батко мој, од памтивек. Отсекогаш, бато, победуеле оние ш'о се дисциплинирани и организирани. А нашиве, Господ да чува. Е, така беше кога 'Рватите го напаѓава нашето село после Ѓурѓовден. Нашиве пола ги нема; спијат, имаат некои смени 'ко да работат у пилана, а не да се у војна. Ш'о викаше Миќан Савин, това се викенд-војници. Това не е зафрканција, тие ш'о држева позиција кај нас во Крпеж, или спиева или се картава. Неколку пијани уште отсабајле, некои скарани, некои берат јагоди... Море, бато, жива заебанција.

1 Расказот „Х" е вклучен во збирката по избор на организацискиот тим на конкурсот Бибер.

Удрива ‘Рватите одеднаш во зори горе од Гајево. Оние пет-шест клинци ш’о се картава у ровот, пуштива три-четири рафали, па удрива да бегаат по патот во село. После зборева дека това е демек повлекуење. Како да не. Батко, това беше бегање, зајак ќе престигнева. Само ни викнава:

– Бегајте, идат неколку иљади усташи!

Е... ш’о... Одиме и ние по нив... Така како ш’о нѐ затекна. Не успевме ни богатството да го збереме, ни да земеме неш’о од работите... као ш’о си се затекнал, така и одлетуеш со војската. Застанавме во Брѓани, това ти е поголемо село од нашиот Крпеж. Сега у војната таму беше командата на четата. Слета таму војската, тревога, бато. Излетава на позиција, чекаат ‘Рватите да мавнат по нас. Ама кој. Останава во Крпеж, не идат по нас. Излеговме ние на Грабиште над Брѓани, гледаме одозгора накај селото. Далеку е, едно три километри отприлика, слабо се гле’а, ама уба’о го гле’аме чадот. На некои места почнуе да фршти црн чад, па после лизнуе оган... Палат, бато. Ни гори Крпеж. Само ш’о ќе го скрпиме, некој душман ќе го сотре. Венецијанци, и Германци, и Италијанци, а овие нашиве ‘Рвати – секо’аш. Штом ги нема овие од другине држави, еве ти ги браќата ‘Рвати да нѐ потпалат и да нѐ подберат.

Ја гле’ам војската, се размрдала... Реков, се’а ќе идат у противнапад. Море, би одел и јас, ми се чини – ако имам цели шеесет и шест. Го прашуем командантот дали ќе бидне противнапад до вечер. Тој вика: чекаме наредба. Е, сине мој, дур’ ти чекаш, они таму се укопуваат, палат и грабаат. А, ти чекаш наредба, а молиш Господ да не ја добиеш, така ли е? Вика, мораме да видиме колку им се силите, да процениме колку наши требаат, вика, не се тоа врапци па да ги растераш до вечер. Не се, не се, ама затова нашиве бева побрзи од врапци, прснаа од Крпеж г’з преку глаа.

Аj, реков, утре ќе бидне нашиов напад. Како да не... пак се чека наредба. Ш’о ќе пра’иш, се распоредивме по куќи: кој кај роднини, кој кај пријатели, кој кај непознати. Ни ја гледаат луѓено маката, ни помагаат, делиме корка леб.

Утредента дојдова некои офицери со џип, гледава одозгора од Грабиште; ние не смеевме да придеме. Е, викам, попладне сигурно ќе нападнат, а тоа пак ништо. Сè нешто бајат, гледаат, ама никако да удрат на селото. Секо'аш се чека наредбата. Да ја клесава во камен, веќе ќе ја напишева. Бидна десетти ден, се кренавме сабајле група старци па кај командантот. Реков, ќе ни да'ете некоја пушка? Нè загледа тој, прашуе ш'о ќе ни е. Па, викам, да го ослободуеме нашион Крпеж. А, него мува не го лази, зјапнал и гле'а дали го заебаваме или ни е толку смачено ш'о не можеме веќе да трпиме. Продужуем, викам, ако не да'ете некоја пушка, одиме ние со стапо'и и вили да си ги вратиме куќите, вака појќе не може. Вика тој, нападот веќе почна. Се загледуеме; ај не заебаај. Како почнал кога пушка не се слуша. Така, вика, извидувачите од вчера се околу Крпеж и набљудуваат; денеска, вика, до девет саат требе да се вратат. Е, кога они ќе ни кажат каква е работата, тогај ќе удриме.

Ние малце се стишивме, видовме дека настапивме безобразно, па се враќаме во село. Кога, батко, негде после девет саат дојдова три тенка. Се мота тука и некаква војска, се гужва по село, се распоредуат. Гле'аме, ќе биде беља. Богами, негде кај пладне тргнава тенко'ите, стана пукање ш'о да ти кажуем.

Кога, батко, не помина ни пола саат, стана тишина. Излегуеме, викаат одозгора од Грабиште да се вратиме у подрумите, ама ние не ги фермаме. Зиркаме зад исечените дрвја, ништо не мо'еш да препознаеш. Море, реков, одиме ние у наше село. Не дава војската, ни памет не ти дава, ама срцето влече. Влече некоја сила, не мо'еш да се противиш. И ми се чини дека побрзо идеме и брзаме од ш'о бегавме пред десет дена. Улетуеме у селото... нашите веќе се таму. Го зазеле исто 'ко 'Рватине пред десет дена; сеа 'Рватите не прифатиле борба, се вратиле од кај ш'о дошле. Шмугнале назад во Гајево без ранети и мртви. Ние се разотидовме по селото, оди секој до својата куќа. Леле, ко'а почна лелекање и кукање... Од дванаесет куќи, пет изгореле. Запалена е

на Стојан Периш, кој си оjде во Србија, а другине четири од нашите ш'о се во војска у Краина... Освета или порака, ѓа'ол ќе знае. А, и нашиве, ш'о не се запалени, се за плачење. Однесено е сè ш'о може да се однесе. Одам у куќа без врата, ми го нема шпоретот, телевизорот, радиото, фрижидерот, замрзнувачот... И сијалиците, сите ги отштрафиле и ги однеле... Ги собрале и двете крави и телето, ги нема ни кокошките. Ѕиркам под сенарникот, го нема казанот за ракија, ни запрегата, ни браната, ни... ниш'о нема, сè е однесено, сè. Тоа малце облека ш'о го имавме е расфрлено по куќата и дворот, перницата фрлена у измет, лампашот скршен... Кука жена ми, слушам и другите кукаат по своите куќи. Ни едно шише ракија. Кај да се свртиш, растурено и ограбено. Празна куќа 'ко празна душа. Некако... мислам, вака бедно изгледа женско ко'а ќе го силуваат... празно и ограбено.

Одам кај комшијата Мане. Море, исто 'ко кај мене, сè однесено. Тој има уште и добар трактор, со сите приклучици ш'о се. Сè оjде, брате мој, сè. Сеа сите исто немаме... Веќе не е важно кој е кој и колку има... Сеа сите не'аме. Ми вика Мане оти кумот му плаче 'ко дете, му ги однеле коњите. Кумот продал тракторот и купил коњи. Ш'о ќе пра'иш, нема нафта па чо'екот се вратил по старо. Се'а овие го вратива на уште постаро.... Може да ора со себе ако сака да јаде нешто. Еееe, сирот мој.

Одам зад шталата да видам како е таму. Јас тука имав пет кошници пчели. Секо'аш го сакав това, уште од мајка ми покојна... Реков, идам да видам дали ги однеле или не. И, мислам дека сеа ќе видам празни греди. Ко'а, жими очи, не лажам, стојат моите пет кошници, ама на даскана стојат уше три. Се прекрстуам со лева и десна... Приоѓам... Пчелите се живи и здрави, влегуат и излегуат 'ко да не е војна. Ги гледам трите, две работат. Ш'о е ова, мајку му стара, не можам да си дојдам на себе. Погледнуам поубаво, гледам дека това се моите три кошници ш'о стоева празни под сенарникот. Е, брате мој, значи се роеле, а некои од нивниве

ш'о се разбирале од пчели ми фатиле два роја, а празнава ја спремиле за роење. Не може да е некој од моиве, заш'о само јас иам пчели во Крпеж! Не можам да се изначудам! Се враќам у дворот, ѝ кажуем на баба ми, она не веруе, иде со мене зад шталата. Се крсти и она, стои и ги гледа седумте кошници 'ко да ни се вратиле седум деца од далеку, од некоја неволја и мака. Ни се вратил некој ш'о сме го мислеле дека го спопаднала црна чоечка омраза и зло. Слушаме зборуење пред куќа, ние таму. Тоа идат офицерине и попишуваат на кој ш'о му е однесено, во ш'о состојба е куќата, шталата и другоно. Не им се жалам за куќата, ама одма им викам:

– Мене пчелите не ми ги однесова, ми фатиле уште две ш'о се изроива. Они малку чудно ме гледаат, гле'ам не веруат. Викам, ај по мене. Они таму, па не можат да се изначудат. Вика еден:

– Море, тоа они го спремиле за носење, ама не стигнале. Кај ќе остаат усташи нешто наше. А друг вика дека не е така. Вика, това бил пчелар ш'о ги поштуе пчелите и пчеларите. Си отидова карајќи се и натегајќи се кој е у право. Јас останав со моине пчели, ми дојде да ги гушнам, такво расположение ме фати. Им приоѓам, носат на ноџињата, не ме рецкаат. И двене нови. Викам, ш'о ја спремил третава, Боже мој? Ја кревам, на место да останам ако те лажам, оно под чадилкана и мојон шешир за пчели. А на чадилкана ливче: Овака пишуе: ,,Ти се роеше втората до шталата и последната, жолтата. Првата до шталата е доста јака и наскоро и таа ќе се рои.“ Нема потпис, само това.

Седам во тревата, па овака си мислам: не бева у право офицерине. Овде не бил ни усташ ни пчелар. Овде бил чоек, заш'о требало да ги зачува кошницине од будал'не. Бил овде херој, заш'о добро знам како тоа си оди со будалите. Се изнагле'ав ко'а нашите грабаат. Е, барем да можам да го видам тој чоек... А може ќе ме познае, може неко'аш ќе ми се јави ко'а ќе помине лудилово... и ко'а еден ден работничките ќе ги избркаат трутоине.

Превод: Иван Шопов

Биографски белешки

Александра Јовановиќ, родена на 23.7.1996 година, сценаристка, драматург и поетеса, дипломирала и магистрирала драматургија на Факултетот за драмски уметности во Белград. Во моментов е на докторски студии на Факултетот за драмски уметности.

Алма Табак (1983), родена во Дувно (денешен Томиславград). Дипломирала германистика во 2009 година на Филозофскиот факултет при Универзитетот во Сараево, а 2018 г. се стекнала со звање магистер по германски јазик и книжевност – книжевна насока. Во склоп на студискиот проект, објавила вкупно 21 песна во двојазични збирки песни и прозни текстови (2005/2006 и 2007). Повремено преведува од германски јазик на БХС и обратно, а од 2013 г. пишува SEO текстови на германски јазик. Ова е нејзин прв расказ што ќе биде објавен и, воедно, прв награден труд.

Контакт: almat@outlook.de

Анета Велкоска е родена во 1978 година. Живее и работи во Скопје. Работно искуство: професор, ТВ-новинар, библиотекар, писател. Добитничка на награди за поезија, проза, драма. Дела: *Што ја нервира вечноста* (2001), *Дали сите богови се романтични* (2004), *Прв македонски лексикон* (2004), *Втората љубов на каменот* (2009), *Најџиновското џуџе и најџуџестиот џин* (2010), *Лошиот Јин и Добриот Јанг*

(2018), *Бескрајна рамка* (2019). Пишува драмски и филмски сценарија. Автор е на повеќе мултикултурни проекти.

Контакт: aneta.7.atena@gmail.com

Facebook: Aneta.Velkoska.

Беса Морина (1986) студирала психологија и англиски јазик. Работи како преведувачка. Има издадено дневник од војната (2001), напишан во текот на бомбардирањето на НАТО во 1999 година, преведен и на романски јазик (2008). Мажена е и има две деца. Живее во Приштина.

Контакт: morinabesaa@gmail.com

Бојан Кривокапиќ (1985) ги објавил: *Трчај Лилит, запнуваат демоните*, (*Trči Lilit, zapinju demoni, kratki rasкази*), *Бубашвабиниот лет* (*Žoharov let*, поезија), *Пролетта за пат се готви* (*Proleće se na put sprema*, роман) и *Момчешко гнездо* (*Gnezdo dečaka*, поезија). Повеќепати е наградуван за книжевното творештво. За романот *Пролетта за пат се готви* во 2018 година ја добива наградата „Мирко Ковач“ за најдобро дело од млад автор во Србија, Босна и Херцеговина, Хрватска и Црна Гора. Книжевните текстови му се преведени на италијански, германски, унгарски, албански и англиски јазик. Води работилници за креативно пишување. Живее во Нови Сад и повремено во Дубровник.

Контакт: bojankrivokapic.com

Бошко Ломовиќ (Брезна, 1944) е професор по српскохрватски јазик и книжевност, а работниот век го поминал во новинарството. Објавил 40 книги за деца и за возрасни. Поезија, проза, книжевна и ликовна критика објавувал во списанијата низ Југославија. Застапен е во повеќе антологии, за деца и за возрасни, во Србија, Црна Гора, Босна и Херцеговина, Романија и Русија. Добитник е на бројни општествени признанија и награди за книжевното творештво. Кон крајот на 2000 година му се објавени

Собраните дела во осум книги (3.500 страници) во издание на белградската куќа „Svet knjige“.

Контакт: boskolomovic@mts.rs

Веса Ќена е родена во 1991 година во Митровица, Косово. Дипломирала драматургија на Приштинскиот универзитет. Има напишано неколку драми: *Në dreq me Titon*, *Prehri i Gjyshit* и *Pantallonat e Kangus*, а коавторка е на драмата *Ata do të vijnë*. Во 2011, Веса, заедно со Хана, Лола и Алкета, го основа уметничкиот колектив Хавеит, со којшто главно го користат медиумот на јавни изведби, обработувајќи социјални прашања, како што се зајакнување на општествената позиција на жената, правата на ЛГБТ+ заедницата и други теми.

Контакт: vesaqena@gmail.com

Горан Паладин е роден 1979 година во Загреб. Во текот на школувањето се стекнал со звањето дипломиран инженер по бродоградба. Работи во струката. Пишува кратки раскази. Ја посетувал работилницата за пишување проза под менторство на Зоран Ферић. Почнува да објавува во 2017 година.

Контакт: gpaladin@tutanota.com, www.zlolit.org

Динко Телеќан е роден 1974 г. во Загреб. Ги објавил збирките песни: *Kreševa* (1997), *Градини и Црвената мена* (*Vrtovi & Crvena mijena*, 2003), *Зад* (*Iza*, 2005), *Пласт игли* (*Plast igala*, 2011), *Додека не ти догорат очите* (*Dok ti oči ne dogore*, 2017) и *Доволни причини* (*Dovoljni razlozi*, 2021), книгата *Слободата и времето* (*Sloboda i vrijeme*, 2003), патописните книги: *Лотос, прав и афион* (*Lotos, prah i mak*, 2008) и *Азиска свита* (*Azijska suita*, 2015), книгата *Пустина и други не-времени огледи* (*Pustinja i drugi ne-vremeni ogledi*, 2009) и романот *Дезертер* (*Dezerter*, 2013), за којшто ја добил наградата „Крунослав Сукиќ“ за Книга на годината што придонесува за подобро разбирање, миротворство,

ненасилство и човекови права. Преведува од англиски и шпански.

Контакт: dinko2612@yahoo.com

Ирена Скопљак Бариќ (Зеница, 1982) е професорка по хрватски и руски јазик и книжевност. Некои нејзини кратки раскази и песни се наградени, некои се пофалени и објавени во публикации во склоп на книжевни натпревари. Објавувала во списанијата *Poezija* и *Tema* и на порталот *Strane*. Коавторка е на читанка по хрватски јазик и на дигитални образовни содржини за проектот *e-Škole*. Досега ја објавила поетската збирка *Неприврзани* (*Neprivezani*, 2016) и *Син мов* (*Plava mahovina*, 2020). Во слободно време чита, пишува, лекторира и лудува со својата ќеркичка Дора.

Јелена Калајџија (1986) е родена во Пакрац, во западна Славонија. Студирала српска книжевност и српски јазик во Нови Сад. Долго се занимавала со библиотекарство. Сега е во Народната библиотека „Филип Вишњиќ“ во Бијелина. Зад себе има два двојазични библиотекарски прирачници. Објавувала текстови и прикази во книжевната периодика (*Летопис Матице српске*, *Свеске*, *Детињство* и други), во зборниците (*Летеће виолине Милорада Павића*, *Читање Аркадије Славице Гароње*, *Визије сигнализма*...), и на порталите *Novi Polis* и *Časopis Kult*.

Контакт: jela.knjiga@gmail.com

Јована Матевска Атанасова, македонска писателка и раскажувачка, е родена на 16.6.1991 година во Битола. По вокација е дипломиран психолог. Во 2015 година го публикува својот прв роман, со наслов *Тамбовските снегови*. Во 2016 година романот *Писмата во библиотеката* доживува дигитално издание. Во 2015 и 2016 година нејзините раскази се дел од наградените на конкурсот за краток расказ на „Нова Македонија“. Во 2020 година ја добива наградата за најдобар расказ „Живко Чинго“. Во издавачка фаза е

нејзината збирка раскази *Гладоморје – психопатологијата на едно општество*.

Facebook: jovana.matevska

Маја Халапир е родена 1978 г. во Осијек, каде што пораснала и дипломирала англиски јазик и книжевност. Предава англиски јазик и преведува. Од 2005 г. живее во Самобор. Во 2020 г. посетува работилници за креативно пишување и започнува поинтензивно да пишува. Во подготовка ѝ е објавата на првата збирка кратки раскази.

Контакт: maja.halapir@gmail.com, Facebook: maja.halapir

Маријана Чанак (1982, Суботица) пишува проза. Завршила на Филозофскиот факултет во Нови Сад. Двократна добитничка на наградата „Лаза К. Лазаревиќ“ за најдобар необјавен расказ на српски јазик. Наградувана е на регионалните конкурси *Spasimo putopis*, *Write Queer*, *Ulaznica*, *Portalibris*. Присутна е во зборниците и списанијата во земјата и во регионот. Ја објавила прозната книга *Улични продавачи на улици* (*Uličnі prodavci ulica*, 2002) и збирката раскази *Прамајки* (*Pramatere*, 2019). Живее во Нови Жедник и во Нови Сад.

Контакт: marijana.canak@gmail.com

Милан Воркапиќ е роден 1953 година во селото Тројврх, Општина Огулин, Хрватска. Завршил на Педагошкиот факултет во Ријека. Поради познатата ситуација, во 1991 година бил присилен да емигрира во Србија. Живее во Врњачка Бања, пензионер. Член е на Здружението на драмски писатели на Србија.

Милена Бабиќ е родена 1980 г. во Белград. Во деведесеттите имала кратка коса и слушала панк, а во двеилјадитите студирала психологија на Филозофскиот факултет во Белград. Живее, работи и пишува во Крушевац. *Кројф* е нејзин прв објавен расказ.

Контакт: mileeena.babic@gmail.com

Милица Рашиќ, родена 1989 година, живее и работи во Ниш. Студирала филозофија, повремено предава во училиште, преведува од француски и од англиски јазик. Пишувањето сè уште ѝ е вежба, со надеж дека во него ќе се пронајде.

Контакт: milicarasic89@gmail.com, Instagram: nisam.milica.rasic

Миховил Рисмондо (1999) е роден во Загреб. По завршувањето на Класичната гимназија во Загреб во 2017 г., запишува преддипломски студии по драматургија на АДУ во Загреб. На ревијата DeSADU ги претставува драмите *Хиполит од предградието* (*Hipolit iz predgrađa*) и *Љубов на афтер* (*Ljubav u afteru*), а на фестивалот KRADU – драмата *Вампир алергичен на крв* (*Vampir alergičan na krv*). Во соработка со Отсекот за актерска игра ја напишал авторската адаптација *Кратката историја на Роз и Гил* (*Kratka povijest Rosa i Guila*). Во соработка со *Kazališna radionica Malik* во 2018 г., пак, настанал неговиот текст *Маѓепсаниот син* (*Začarani sin*). Напишал и сценарио за краткиот играно-експериментален филм *Улога* (*Uloga*), во продукција на Загреб филм.

Контакт: mihovil.rismondo123@gmail.com, Instagram: mihovil.rismondo

Никола Николиќ е роден 1989 година во Подгорица. Завршил на Факултетот за политички науки и одбранил магистерска теза за квислиншките режими. Ги објавил романите *Јазол* (*Čvor*, 2011), *Меандер* (*Meandar*, 2014) и *Сирени за тревога* (*Sirene uzbunu*, 2019), како и збирката раскази *Атакама* (*Atakama*, 2016). Раскази објавува во црногорски и во регионални списанија. Пишува книжевна критика. Добитник е на наградата „Bihorska Venera“ за краток расказ. Расказите му се преведувани на албански, германски и англиски јазик. Уметнички директор е на Меѓународниот саем на книгата и образованието во Подгорица.

Контакт: nikolic.gianni@gmail.com

Никола Петровиќ е роден во Белград, 1978. Проза и критички прикази објавува во периодиката, во зборници и на книжевни портали. Добитник е на наградата на Белградскиот фестивал за поезија и книги *Trgni se! Poezija!* за 2019 година, за збирката раскази *Хартијата брзо гори* (*Papir brzo gori*, Treći trg, 2019)

www.goodreads.com/author/show/4844539.Nikola_Petrovic

Петра Рапаиќ. Пораснала во Црна Гора, живее во Нови Сад. Пасионирана љубителка на пишаниот збор. Главна и одговорна на блогот Fantasy by Sofia. Досега го објавила романот шеговита фантастика *Универзумот во неволја* (*Univerzum u nevolji*), заедно со Неша Поповиќ. Некаде по беспаќето на интернетот се провлекува електронската верзија на нејзиниот прв роман *Последниот самовилски принц* (*Poslednji vilenjački princ*). Некои раскази досега ѝ се вдомени во *Marsonik*, *Pandakon*, *Književne vertikale* и збирката за древните Илири на *Refesticon*.

Facebook: epskafantastika4

https://epicfantasyweb.wordpress.com

Сања Трпковска е родена 1980 година во Скопје, дипломирана професорка по француски јазик и книжевност. Има работено сè, од преведувач до графички уредник, освен како професорка по француски јазик и книжевност. Пишува како самопрепишана терапија против пороци и уроци. Воли све што воле млади.

Контакт: sanja.trpkovska@gmail.com

Сенад Јусиќ е роден 1967 г. во Бугојно, каде што и денес живее и работи. Електротехничар е по професија. Активното учество во војната влијаело врз неговата писателска работа, па ја објавил антивоената книга документаристичка проза *Последниот напад на првата чета* (*Posljednji napad prve čete*). Пишува колумни на регионалните портали. Неодамна е објавена неговата втора книга, збирката сатирични

раскази *Смртта на општинскиот пратеник* (*Smrt općinskog vijećnika*).

Контакт: gornjikopcic@gmail.com

Хоја Огризовиќ (Нови Сад, 1984), проф. по биологија. Пишува кратки раскази. Го има најдоброто куче на светот. Живее во Срем.

Shënime biografike

Aleksandra Jovanoviq, e lindur më 23.07.1996, skenariste, dramaturge dhe poete. U diplomua dhe u magjistrua për dramaturgji në Fakultetin e Arteve Dramatike në Beograd. Aktualisht po studion për doktoraturë në Fakultetin e Arteve Dramatike.

Alma Tabak (1983) lindi në Duvno (Tomislavgrad i sotëm). Është diplomuar për gjermanistikë në vitin 2009 në Fakultetin Filozofik të Universitetit të Sarajevës, ndërsa në vitin 2018 mori titullin Master i Gjuhës dhe i Letërsisë Gjermane - Dega e Letërisisë. Në kuadër të projektit të studimit publikoi gjithsej 21 poezi në koleksione dygjuhëshe me poezi dhe prozë (2005/2006 dhe 2007). Kohë pas kohe përkthen nga gjermanishtja në BHS dhe anasjelltas që nga viti 2013. Shkruan SEO tekste në gjermanisht. Ky është tregimi i saj i parë që do të botohet si dhe puna e saj e parë e shpërblyer.

Kontakt: almat@outlook.de

Aneta Vellkovska ka lindur në vitin 1978. Jeton dhe punon në Shkup. Përvoja profesionale: profesoreshë, gazetare televizive, bibliotekare, shkrimtare. Fituese e çmimeve për poezi, prozë, dramë. Veprat: *Што ја нервира вечноста* (2001), *Дали сите богови се романтични* (2004), *Прв македонски лексикон* (2004), *Втората љубов на каменот* (2009), *Најџиновското џуџе и најџуџестиот џин* (2010), *Лошиот Јин и Добриот Јанг*

(2018), *Бескрајна рамка* (2019). Shkruan skenare dramash dhe filmash. Autore është e shumë projekteve multikulturore.

Kontakt: aneta.7.atena@gmail.com

Facebook: Aneta.Velkoska.

Besa Morina (1986) ka studiuar psikologjinë dhe gjuhën angleze. Punon si përkthyese. Ka të botuar një ditar lufte (2001) të shkruar gjatë bombardimeve të NATO-s në vitin 1999, i përkthyer edhe në rumanishte (2008). Është e martuar dhe ka dy fëmijë. Jeton në Prishtinë.

Kontakti: morinabesaa@gmail.com

Bojan Krivokapiq (1985) ka botuar: *Trči Lilit, zapinju demoni* (tregime), *Žoharov let* (poezi), *Proleće se na put sprema* (roman) dhe *Gnezdo dečaka* (poezi). Shumë herë është shpërblyer për krijimtari letrare. Për romanin *Proleće se na put sprema* në vitin 2018 mori çmimin Mirko Kovač për veprën më të mirë të autorit të ri në Serbi, Bosnje e Hercegovinë, Kroaci dhe Mal të Zi. Tekstet e tij letrare janë përkthyer në italishte, gjermanishte, hungarishte, shqipe e anglishte. Ai mban punëtori për shkrim kreativ. Jeton në Novi Sad dhe herë pas here në Dubrovnik.

Kontakt: bojankrivokapic.com

Boshko Lomoviq (Brezna, 1944) është profesor i gjuhës dhe i letërsisë serbo-kroate, ndërsa karrierën e tij e zhvilloi në gazetari. Ka botuar 40 libra për fëmijë dhe të rritur. Ka botuar poezi, prozë, kritikë letrare dhe arti në revista anembanë RSFJ-së. Është përfshirë në disa antologji, për fëmijë dhe të rritur, në Serbi, Mal të Zi, BeH, Rumani e Rusi. Ai është fitues i shumë mirënjohjeve dhe çmimeve për krijime letrare. Në fund të vitit 2000 iu botuan Veprat e Mbledhura në tetë vëllime (3.500 faqe), botim i "Sveta knjige" nga Beogradi.

Kontakt: boskolomovic@mts.rs

Dinko Teleqan lindi në vitin 1974 në Zagreb. Ka botuar përmbledhje me poezi Kreševa (1997), *Vrtovi & Crvena mijena*

(2003), *Iza* (2005), *Plast igala* (2011), *Dok ti oči ne dogore* (2017) i *Dovoljni razlozi* (2021), librin *Sloboda i vrijeme* (2003), analet *Lotos, prah i mak* (2008) dhe *Azijska suita* (2015), librin *Pustinja i drugi ne-vremeni ogledi* (2009) dhe romanin *Dezerter* (2013), për të cilin mori çmimin "Krunoslav Sukić" për librin e vitit që i ndihmon mirëkuptimit, paqes, mosdhunës dhe të drejtave të njeriut. Përkthen nga anglishtja dhe spanjishtja.

Kontakt: dinko2612@yahoo.com

Goran Paladin lindi në 1979 në Zagreb. Gjatë shkollimit mori titullin inxh. dipl i ndërtimit të anijeve. Punon në profesionin e tij. Shkruan tregime të shkurta. Ai ndoqi punëtoritë e shkrimit të prozës nën mentorimin e Zoran Feriqit. Nis të botojë në vitin 2017.

Kontakt: gpaladin@tutanota.com, www.zlolit.org

Hoja Ogrizović (Novi Sad, 1984), prof. e biologjisë. Shkruan tregime të shkurta. E ka qenin më të mirë në botë. Jeton në Srem.

Irena Skopljak Bariq (Zenica, 1982) është profesoreshë e gjuhës dhe e letërsisë kroate dhe ruse. Disa nga tregimet dhe poezitë e saj janë shpërblyer, disa janë vlerësuar dhe botuar si pjesë e konkurseve letrare. Ka botuar edhe në revistat Poezija dhe Tema si dhe në portalin Strane. Është bashkautore e librave shkollorë të gjuhës kroate dhe përmbajtjeve arsimore digjitale për projektin e-Shkollal. Deri më tani ka botuar përmbledhje poezish *Neprivezani* (2016) dhe *Plava mahovina* (2020). Në kohën e lirë lexon, shkruan, lekturon dhe rri me vogëlueshen e saj, Dora.

Jelena Kalajxhija (1986) lindi në Pakrac, në Sllavoninë Perëndimore. Ka studiuar letërsinë e gjuhën serbe në Novi Sad. Për kohë të gjatë është marrë me bibliotekari. Aktualisht është në Bibliotekën Kombëtare "Filip Višnjić" në Bijelina. Ka lënë pas dy udhëzues dygjuhësh të bibliotekarisë. Ajo boton tekste

dhe recensione në revistat periodike letrare ("Letopis Matice srpske", "Sveskama", "Detinjstvu" dhe të tjerë), përmbledhje ("Leteće violina Milorada Pavića", "Čitanje Arkadije Slavica Garonja", "Vizije signalizma ...") , dhe portalet Novi Polis dhe Časopis Kult.

Kontakt: jela.knjiga@gmail.com

Jovana Matevska Atanasova, shkrimtare dhe tregimtare maqedonase, e lindur më 16.06.1991 në Manastir. Me profesion është psikologe e diplomuar. Në vitin 2015 e publikon romanin e saj të parë, të titulluar *Тамбовските снегови*. Në vitin 2016, romani *Писмата во библиотеката* publikohet në formë digjitale. Në vitet 2015 dhe 2016, tregimet e saj janë pjesë e fituesve të konkursit për tregim të shkurtër "Nova Makedonija". Në vitin 2020 e fiton çmimin për tregim më të mirë "Zhivko Çingo". Në fazë publikimi është përmbledhja e saj me tregime *„Гладоморје" - психопатологијата на едно општество*.

Facebook: jovana.matevska

Maja Halapir lindi në 1978 në Osijek ku u rrit dhe u diplomua për gjuhë dhe letërsi angleze e histori. Ligjëron gjuhën angleze dhe përkthen. Nga viti 2005 jeton në Sombor. Në vitin 2020 ndjek punëtoritë e shkrimit kreativ (CeKaPe) dhe nis të shkruajë më intensivisht. Është në përgatitje të përmbledhjes së parë me tregime.

Kontakt: maja.halapir@gmail.com, Facebook: maja.halapir

Mariana Çanak (1982, Subotica) shkruan prozë. Ka mbaruar fakultetin filozofik në Novi Sad. Fituese e dyfishtë e Çmimit Letrar *Laza K. Lazarević* për tregimin më të mirë të pabotuar në gjuhën serbe. Është shpërblyer në konkurset rajonale *Spasimo putopis*, *Write Queer*, *Ulaznica*, *Portalibris*. Është pjesë e përmbledhjeve dhe revistave në vend dhe në rajon. Ka botuar librin me prozë *Ulični prodavci ulica* (2002) dhe përmbledhjen me tregime *Pramatere* (2019). Jeton në Novi Žednik dhe Novi Sad.

Kontakt: marijana.canak@gmail.com

Mihovil Rismondo (1999) u lind në Zagreb. Ka përfunduar gjimnazin klasik në Zagreb në vitin 2017 dhe është regjistruar në studime parauniversitare të dramaturgjisë në Akademinë e Arteve Dramatike në Zagreb. Në revynë DeSADU ka paraqqitur dramat Hipolit iz predgrađa dhe *Ljubav u afteru*, ndërsa në festivalin KRADU dramën *Vampir alergičan na krv*. Në bashkëpunim me Departamentin e Aktrimit ka bërë përshtatjen autoriale të *Kratka povijest Rosa i Guila*. Në bashkëpunim me "Punëtorinë teatrore Malik" në vitin 2018 lindi teksti *Začarani sin*. Ka shkruar edhe skenarin për filmin e shkurtër eksperimental *Uloga* të prodhuar nga "Zagreb Film".

Kontakt: mihovil.rismondo123@gmail.com

Instagram: mihovil.rismondo

Milan Vorkapiq lindi në 1953 në fshatin Trojvrh, komuna Ogulin, Kroaci. Ka mbaruar fakultetin e edukimit në Rijeka. Për shkak të situatës në vitin 1991 u detyrua të emigrojë në Serbi. Jeton në Vrnjačka Banja, është në pension. Është anëtar i Shoqatës së Dramaturgëve të Serbisë.

Milena Babiq lindi në 1980 në Beograd. Gjatë viteve 1990 mbante flokë të shkurta dhe dëgjonte punk, dhe në vitet 2000 studioi psikologji në fakultetin filozofik në Beograd. Jeton, punon dhe shkruan në Kruševac. "Krojf" është tregimi i saj i parë i botuar.

Kontakt: mileeena.babic@gmail.com

Milica Rashiq, lindi më 1989, jeton dhe punon në Nish. Ka studiuar filozofi, nganjëherë jep mësim në shkollë, përkthen nga frëngjishtja dhe anglishtja. Të shkruarit është ende ushtrim, me shpresë se do ta gjejë veten në të.

Kontakt: milicarasic89@gmail.com

Instagram: nisam.milica.rasic

Nikolla Nikoliq lindi në 1989 në Podgoricë. Ka mbaruar fakultetin e shkencave politike dhe ka mbrojtur temën e

masterit për regjimet kuislinge. Ka botuar romanet *Čvor* (2011), *Meandar* (2014), dhe *Sirene za uzbunu* (2019), si dhe përmbledhjen me tregime *Atakama* (2016). Tregimet i boton në revistat malazeze dhe rajonale. Shkruan kritikë letrare. Është fituesi i çmimit *Bihorska Venus* për tregime të shkurta. Tregimet e tij janë përkthyer në shqipe, gjermanishte dhe anglishte. Është drejtori artistik i Panairit Ndërkombëtar të Librit dhe Edukimit në Podgoricë.

Kontakt: nikolic.gianni@gmail.com

Nikolla Petroviq lindi në Beograd më 1978. Prozën dhe esetë kritike i boton në revista, përmbledhje dhe në portale letrare. Është fitues i çmimit të Festivalit të Poezisë dhe Librit të Beogradit *Trgni se! Poezija!* 2019, për përmbledhjen me tregime *Papir brzo gori* (Treći trg, 2019).

www.goodreads.com/author/show/4844539.Nikola_Petrovic

Petra Rapaiq. U rrit në Mal të Zi, jeton në Novi Sad. E ka pasion fjalën e shkruar. Është redaktore përgjegjëse e blogut Fantasy by Sofia. Deri më tani ka botuar një roman humoristik *Univerzum u nevolji* së bashku me Nesha Popoviqin. Një version elektronik i romanit të saj të parë, *Poslednji vilenjački princ*. po sillet diku në internet. Deri më tani, kam botuar disa tregime në Marsonik, Pandakon, Verticals Literary dhe Përmbledhjen Refestikon rreth Ilirëve të lashtë.

Facebook: epskafantastika4

https://epicfantasyweb.wordpress.com

Sanja Tërpkovska ka lindur në vitin 1980 në Shkup. Është profesoreshë e diplomuar e gjuhës dhe letërsisë frënge. Ka punuar gjithçka, nga përkthyese deri te redaktore grafike, krahas punës si profesoreshë e gjuhës dhe letërsisë frënge. Shkruan si një terapi të vetëcaktuar kundër veseve dhe mësysheve. Do gjithçka që duan të rinjtë.

Kontakt: sanja.trpkovska@gmail.com

Senad Jusiq lindi më 1967 në Bugojno ku ende jeton dhe punon. Me profesion është elektroteknik. Pjesëmarrja aktive në luftë ka ndikuar në punën e tij prej shkrimtari dhe ka publikuar librin antiluftë të prozës së dokumentuar *Posljednji napad prve čete*. Shkruan edhe kolumne në portale rajonale. Së fundmi ka dalë edhe libri i tij i dytë, përmbledhja e tregimeve satirike *Smrt općinskog vijećnika*.

Kontakt: gornjikopcic@gmail.com

Vesa Qena lindi në vitin 1991 në Mitrovicë, Kosovë. Ka diplomuar në Universitetin e Prishtinës, në drejtimin e Dramaturgjisë. Ajo shkroi disa drama: *Në dreq me Titon*, *Prehri i Gjyshit* dhe *Pantallonat e Kangus* si dhe bashkëshkroi dramën *Ata do të vijnë*. Në 2011, Vesa bashkë me Hanën, Lolën dhe Alketën themeluan kolektivin artistik *Haveit* të cilat përdorin kryesisht mediumin e performancave publike, për të eksploruar çështjet sociale, si fuqizimi i pozitës shoqërore të gruas, të drejtat e komunitetit LGBT+ si dhe tema të tjera.

Kontakti: vesaqena@gmail.com

Biografske bilješke

Aleksandra Jovanović, rođena 23.07.1996. godine, scenaristkinja, dramaturškinja i pjesnikinja, diplomirala je i magistrirala dramaturgiju na Fakultetu dramskih umetnosti u Beogradu. Trenutno je na doktorskim studijama na Fakultetu dramskih umetnosti.

Alma Tabak (1983.) rođena u Duvnu (danas Tomislavgrad). Godine 2009. diplomirala germanistiku na Filozofskom fakultetu Univerziteta u Sarajevu, a 2018. stekla zvanje Magistar njemačkog jezika i književnosti – književni smjer. U sklopu studijskog projekta objavila ukupno 21 pjesmu u dvojezičnim zbirkama pjesama i proznih tekstova (2005/2006 i 2007. godine). Povremeno prevodi s njemačkog jezika na B/H/S i obrnuto, a od 2013. god. piše SEO-tekstove na njemačkom jeziku. Ovo je njena prva objavljena priča i prvi nagrađeni rad.

Kontakt: almat@outlook.de

Aneta Velkoska, rođena 1978. godine. Živi i radi u Skoplju. Radno iskustvo: profesorka, tv-novinarka, bibliotekarka, spisateljica. Dobitnica je nagrada za poeziju, prozu, dramu. Djela: *Што ја нервира вечноста* (2001.), *Дали сите богови се романтични* (2004.), *Прв македонски лексикон, Втората љубов на каменот* (2009.), *Најџиновското џуџе и најџуџестиот џин* (2010.), *Лошиот Јин и Добриот Јанг* (2018.), *Бескрајна рамка* (2019). Piše dramske i filmske scenarije. Autorka je više multikulturnih projekata.

Kontakt: aneta.7.atena@gmail.com,

Facebook: Aneta.Velkoska

Besa Morina (1986.) studirala je psihologiju i engleski jezik. Radi kao prevoditeljka. Objavila je ratni dnevnik (2001.) pisan tokom NATO bombardovanja 1999. godine, preveden i na rumunski (2008.). Udata je i ima dvoje djece. Živi u Prištini.

Kontakt: morinabesaa@gmail.com

Bojan Krivokapić (1985.) objavio je: *Trči Lilit, zapinju demoni* (kratke priče), *Žoharov let* (poezija), *Proleće se na put sprema* (roman) i *Gnezdo dečaka* (poezija). Višestruko nagrađivan za književno stvaralaštvo. Za roman *Proleće se na put sprema* 2018. godine dobija Nagradu Mirko Kovač za najbolje djelo mladog autora u Srbiji, Bosni i Hercegovini, Hrvatskoj i Crnoj Gori. Književni tekstovi su mu prevedeni na italijanski, njemački, mađarski, albanski i engleski jezik. Vodi radionice kreativnog pisanja. Živi u Novom Sadu i povremeno u Dubrovniku.

Kontakt: bojankrivokapic.com

Boško Lomović (Brezna, 1944.) je profesor srpskohrvatskog jezika i književnosti, a radni vijek je proveo u novinarstvu. Objavio je 40 knjiga za djecu i odrasle. Poeziju, prozu, književnu i likovnu kritiku objavljivao u časopisima širom SFRJ. Zastupljen je u više antologija, za djecu i odrasle, u Srbiji, Crnoj Gori, BiH, Rumuniji i Rusiji. Dobitnik je brojnih društvenih priznanja i nagrada za književno stvaralaštvo. Koncem 2000. godine izašla su mu Sabrana djela u osam knjiga (3.500 strana) u izdanju beogradskog *Sveta knjige*.

Kontakt: boskolomovic@mts.rs

Dinko Telećan rođen je 1974. u Zagrebu. Objavio zbirke pjesama *Kreševa* (1997.), *Vrtovi & Crvena mijena* (2003.), *Iza* (2005.), *Plast igala* (2011.), *Dok ti oči ne dogore* (2017.) i *Dovoljni razlozi* (2021.), knjigu *Sloboda i vrijeme* (2003.), putopisne knjige *Lotos, prah i mak* (2008.) i *Azijska suita* (2015.), knjigu *Pustinja i drugi ne-vremeni ogledi* (2009.) i roman *Dezerter* (2013.) za koji te godine dobija Nagradu *Krunoslav Sukić* za promicanje mirotvorstva, nenasilja i ljudskih prava. Prevodi s engleskog i španjolskog.

Kontakt: dinko2612@yahoo.com

Goran Paladin rođen je 1979. godine u Zagrebu. Tijekom školovanja stekao zvanje dipl.ing. brodogradnje. Radi u struci. Piše kratke priče. Bio je polaznik radionica pisanja proze pod mentorstvom Zorana Ferića. Počinje objavljivati 2017. godine.

Kontakt: gpaladin@tutanota.com, www.zlolit.org

Hoja Ogrizović (Novi Sad, 1984.), prof. biologije. Piše kratke priče. Ima najboljeg psa na svijetu. Živi u Sremu.

Irena Skopljak Barić (Zenica, 1982.) profesorica je hrvatskoga i ruskog jezika i književnosti. Pojedine su joj kratke priče i pjesme nagrađene, pojedine pohvaljene i objavljene u publikacijama u sklopu književnih natječaja. Objavljivala je i u časopisima *Poezija* i *Tema*, te na portalu *Strane*. Suautorica je čitanki iz hrvatskoga jezika i digitalnih obrazovnih sadržaja za projekt *e-Škole*. Dosad je objavila pjesničke zbirke *Neprivezani* (2016.) i *Plava mahovina* (2020.). U slobodno vrijeme čita, piše, lektorira i ljuduje sa svojom djevojčicom Dorom.

Jelena Kalajdžija (1986.) rođena je u Pakracu, u Zapadnoj Slavoniji. Studirala je srpsku književnost i jezik u Novom Sadu. Dugo se bavila bibliotekarstvom. Sad radi u Narodnoj biblioteci *Filip Višnjić* u Bijeljini. Iza sebe ima dva dvojezična bibliotečka priručnika.

Objavljuje tekstove i prikaze u književnoj periodici (*Letopis Matice srpske*, *Sveske*, *Detinjstvo* i drugi), zbornicima (*Leteće violine Milorada Pavića*, *Čitanje Arkadije Slavice Garonje*, *Vizije signalizma*...), te portalima *Novi Polis* i *Časopis Kult*.

Kontakt: jela.knjiga@gmail.com

Jovana Matevska Atanasova, rođena 16.6.1991. godine u Bitoli, makedonska je spisateljica i autorka kratkih priča. Po zanimanju je diplomirana psihološkinja. Godine 2015. objavljuje prvi roman, *Tambovski snegovi*. Njen roman *Pisma u biblioteci* iz 2016. objavljen je i u digitalnom formatu. Priče su joj 2015. i 2016. godine nagrađene na konkursu *Nove Makedonije* za kratku priču. Dobila je nagradu za najbolju priču na konkursu *Živko Čingo* 2020. godine. Priprema za objavljivanje zbirku priča *Gladomorje – psihopatologija jednog društva*.

Facebook: jovana.matevska

Maja Halapir rođena je 1978. u Osijeku, gdje je odrasla i diplomirala engleski jezik i književnost i povijest. Predaje engleski jezik i prevodi. Od 2005. godine živi u Samoboru, a 2020. pohađa radionice kreativnog pisanja (CeKaPe) i započinje intenzivnije pisati. U pripremi je objava prve zbirke kratkih priča.

Kontakt: maja.halapir@gmail.com, Facebook: maja.halapir

Marijana Čanak (Subotica, 1982.) piše prozu. Završila Filozofski fakultet u Novom Sadu. Dvostruka dobitnica književne nagrade *Laza K. Lazarević* za najbolju neobjavljenu pripovijetku na srpskom jeziku. Nagrađivana na regionalnim konkursima *Spasimo putopis*, *Write Queer*, *Ulaznica*, *Portalibris*. Prisutna u zbornicima i časopisima u zemlji i regionu. Objavila knjigu proze *Ulični prodavci ulica* (2002.) i zbirku priča *Pramatere* (2019.). Živi u Novom Žedniku i Novom Sadu.

Kontakt: marijana.canak@gmail.com

Mihovil Rismondo (Zagreb, 1999.) maturirao je u Klasičnoj gimnaziji u Zagrebu 2017. godine, pa upisao preddiplomski studij dramaturgije na ADU u Zagrebu. Na reviji DeSADU predstavio drame *Hipolit iz predgrađa* i *Ljubav u afteru*, a na festivalu KRADU dramu *Vampir alergičan na krv*. U suradnji s odsjekom Glume napisao autorsku adaptaciju *Kratka povijest Rosa i Guila*, a u suradnji s *Kazališnom radionicom Malik* 2018. godine tekst *Začarani sin*. Napisao je i scenarij za kratki igrano-eksperimentalni film *Uloga*, u produkciji *Zagreb filma*.

Kontakt: mihovil.rismondo123@gmail.com, Instagram: mihovil.rismondo

Milan Vorkapić rođen je 1953. godine u selu Trojvrh, opština Ogulin, Hrvatska. Završio pedagoški fakultet u Rijeci. Zbog poznate situacije 1991. godine bio prisiljen da emigrira u Srbiju. Živi u Vrnjačkoj Banji, penzioner. Član Udruženja dramskih pisaca Srbije.

Milena Babić je rođena 1980. godine u Beogradu. Devedesetih je nosila kratku kosu i slušala pank, a dvijehiljaditih studirala psihologiju na Filozofskom fakultetu u Beogradu. Živi, radi i piše u Kruševcu. *Krojf* je njena prva objavljena priča.

Kontakt: mileeena.babic@gmail.com

Milica Rašić, rođena 1989. godine, živi i radi u Nišu. Studirala je filozofiju, povremeno predaje u školi, prevodi s francuskog i engleskog jezika. Pisanje još uvijek vježba, s nadom da će se naći u njemu.

Kontakt: milicarasic89@gmail.com, Instagram: nisam.milica.rasic

Nikola Nikolić je rođen 1989. godine u Podgorici. Završio je Fakultet političkih nauka i odbranio magistarsku tezu o kvislinškim režimima. Objavio je romane *Čvor* (2011.), *Meandar* (2014.) i *Sirene za uzbunu* (2019.), te zbirku priča *Atakama* (2016). Priče objavljuje u crnogorskim i regionalnim časopisima. Piše književnu kritiku. Dobitnik je nagrade *Bihorska Venera* za kratku priču. Priče su mu prevođene na albanski, njemački i engleski jezik. Umjetnički je direktor Međunarodnog podgoričkog sajma knjiga i obrazovanja.

Kontakt: nikolic.gianni@gmail.com

Nikola Petrović rođen je u Beogradu, 1978. Prozu i kritičke prikaze objavljuje u periodici, zbornicima i na književnim portalima. Za zbirku priča *Papir brzo gori* (Treći trg, 2019.) dobio je nagradu 13. Beogradskog festivala poezije i knjige *Trgni se! Poezija!*

www.goodreads.com/author/show/4844539.Nikola_Petrovic

Petra Rapaić. Odrasla u Crnoj Gori, živi u Novom Sadu. Pasionirani ljubitelj pisane riječi. Glavna i odgovorna na blogu *Fantasy by Sofia.* Do sada objavila, zajedno s Nešom Popovićem, roman šaljive fantastike *Univerzum u nevolji*. U bespućima Interneta provlači se elektronska verzija njenog prvog romana *Poslednji vilenjački princ*. Neke priče do sada udomila u *Marsoniku, Pandakonu, Književnim vertikalama* i *Refestikonskoj zbirci o drevnim Ilirima*.

Facebook: epskafantastika4, epicfantasyweb.wordpress.com

Sanja Trpkovska, rođena 1980. godine u Skopju, diplomirana je profesorka francuskog jezika i književnosti. Piše zbog samopropisane terapije protiv poroka i uroka. Voli sve što vole mladi.

Kontakt: sanja.trpkovska@gmail.com

Senad Jusić rođen je 1967. u Bugojnu gdje i danas živi i radi. Elektrotehničar po zanimanju. Aktivno učešće u ratu uticalo je na njegov spisateljski rad, te je objavio antiratnu knjigu dokumentarističke proze *Posljednji napad prve čete*. Piše i kolumne na regionalnim portalima. Nedavno je izašla njegova druga knjiga, zbirka satiričnih priča *Smrt općinskog vijećnika*.

Kontakt: gornjikopcic@gmail.com

Vesa Ćena rođena je 1991. u Mitrovici, Kosovo. Diplomirala je dramaturgiju na Univerzitetu u Prištini. Autorica je nekoliko drama: *Dođavola s Titom*, *U dedinom krilu* i *Kengurove pantalone* i koautorica drame *Oni će doći.* Vesa je 2011. godine s Hanom, Ljoljom i Aljketom osnovala umjetnički kolektiv *Haveit*, koji medij javnih performanasa poglavito koristi za istraživanja društvenih pitanja poput osnaživanja položaja žena, prava LGBT+ zajednice i drugih tema.

Kontakt: vesaqena@gmail.com

CIP - Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

821(497)-32(082.2)

BIBER 04 : конкурс за краток расказ = konkurs për tregim të shkurtër = konkurs za kratku priču / [подготвиле, përgatitur nga, priredile Ivana Franović, Katarina Milićević, Davorka Turk] ; [превод, përkthimi, prevod Borislav Pavlovski.. [и др.]]. - Beograd ; Sarajevo : Centar za nenasilnu akciju, 2021 (Beograd : Standard 2). - 415 стр. ; 20 cm

Упор. текст на више језика. - Тираж 1.000. - Предговор: стр. 6-7. - Биографски белешки: стр. 395-402.

ISBN 978-86-89845-13-6

COBISS.SR-ID 43496713